

MIKAEL GILLJAM, SÖREN HOLMBERG

Med bidrag av MARTIN BENNULF, PETER ESAIASSON,
PER HEDBERG, NICKLAS HÅKANSSON,
RUTGER LINDAHL, HENRIK OSCARSSON,
MARIA OSKARSON

*Ett knappt ja
till EU*

Väljarna och folkomröstningen 1994

NORSTEDTS JURIDIK

Adress till förlaget:

Norstedts Juridik AB, Box 6472, 113 82 Stockholm
Telefax 08-690 90 70, telefon 08-690 91 00

Beställningar:

Norstedts Juridik AB, Kundtjänst, Box 6454, 113 82 Stockholm
Telefax 08-690 90 30, telefon 08-690 96 96

Ett knappt ja till EU

Mikael Gilljam, Sören Holmberg, Martin Bennulf, Peter Esaiasson,
Per Hedberg, Nicklas Håkansson, Rutger Lindahl, Henrik Oscarsson
och Maria Oskarson

Upplaga 1:1

ISBN 91-39-00020-6

© 1996 Författarna och Norstedts Juridik AB

Tryck: Gotab, Stockholm 1996

Ett knappt ja till EU utgör rapport nr 16 i Statistiska Centralbyråns skriftserie
Valundersökningar.

Att mångfaldiga innehållet i denna bok, helt eller delvis, utan medgivande av
Norstedts Juridik AB är förbjudet enligt lagen (1960:729) om upphovsrätt till
litterära och konstnärliga verk. Förbudet faller varje form av mångfaldigande,
såsom tryckning, kopiering, bandinspelning etc.

Innehåll

1. Ett knappt ja till EU 9
Mikael Gilljam och Sören Holmberg
2. Den direkta demokratin 15
Mikael Gilljam
3. Kampanj på parlåga 35
Peter Esaiasson
4. Dåliga förlorare? 43
Peter Esaiasson
5. Kampanj med liten betydelse 62
Nicklas Håkansson
6. Passiva eller aktiva väljare? 75
Martin Bennulf och Per Hedberg
7. Den rörliga EU-opinionen 112
Sören Holmberg
8. Väljarnas vågskålar 124
Maria Oskarson
9. En folkomröstning i fredens tecken 149
Rutger Lindahl
10. Det kluvna Sverige? 167
Mikael Gilljam
11. Skeptiska kvinnor – Entusiastiska män 211
Maria Oskarson

12.	Partierna gjorde så gott de kunde	225
	<i>Sören Holmberg</i>	
13.	EU-dimensionen	237
	<i>Henrik Oscarsson</i>	
14.	Europas Förenta Stater	269
	<i>Sören Holmberg</i>	
15.	Ett högriskprojekt	277
	<i>Mikael Gilljam och Sören Holmberg</i>	
	Referenser	285
	Sakregister	294
	Författarna	298

Förord

Ett knappt ja till EU är en bok om väljarna och EU-folkomröstningen 1994. Den bygger på intervjuer och enkäter med sammanlagt 4 525 röstberättigade personer. Bokens huvudfrågeställningar handlar om varför väljarna röstade som de gjorde och varför EU-folkomröstningen gick som den gick.

Folkomröstningsundersökningen 1994 ingår i den serie valundersökningar som sedan mer än fyra decennier genomförs i samarbete mellan Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet och Statistiska centralbyrån i Stockholm och Örebro. Serien omfattar samtliga ordinarie riksdagsval sedan 1956, folkomröstningarna om ATP 1957, kärnkraft 1980 och EU-medlemskap 1994 samt valet till Europaparlamentet 1995.

Boken *Ett knappt ja till EU* är den andra i en trilogi om det hektiska valåret 1994-1995 – från riksdagsvalet den 18 september 1994, via folkomröstningen om EU-medlemskap den 13 november samma år fram till Europaparlamentsvalet den 17 september 1995. Riksdagsvalet 1994 behandlas i boken *Väljarnas val* (Gilljam och Holmberg, Norstedts Juridik 1995). Europaparlamentsvalet 1995 kommer att skildras i boken *Det första Europaparlamentsvalet* (Gilljam och Holmberg, Norstedts Juridik 1997).

Ett knappt ja till EU innehåller mycket lite av jämförelser med de samtida EU-folkomröstningarna i Finland och Norge. Skälet är att vi tillsammans med finska och norska valforskare förbereder en Nordenkomparativ bok om de tre EU-folkomröstningarna. Boken *To Join or Not to Join*, under redaktörskap av Anders Todal Jenssen i Trondheim, Pertti Pesonen i Tammerfors och Mikael Gilljam i Göteborg, är tänkt att utkomma under 1997.

Genomförandet av Folkomröstningsundersökningen har varit ett lagarbete i ordets bästa bemärkelse. Undersökningen har letts av Mikael Gilljam och Sören Holmberg. Per Hedberg och Henrik Oscarsson har haft ansvaret för kodning, filbyggande och databearbetningar. Henrik Oscarsson har dessutom förvandlat text, tabeller och figurer till ett tryckfärdigt original. Anna-Gun Andersson är Valforskningsprogrammets sekreterare med ansvar för administration och utskrifter. Sophie Johansson och Anders Thelander har effektivt och noggrant kodat de drygt 4 500 intervju- och enkätformulären. Sophie Johansson har även hjälpt till med utskrift av tabeller och figurer.

Intervjuarbetet har genomförts av Statistiska centralbyråns intervjuare. Lars-Gunnar Holmström i Örebro och Olle Johansson i Stockholm har ansvarat för arbetet inom SCB.

Bokens författare är samtliga verksamma vid Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg – de flesta inom Valforskningsprogrammet.

Vi vill till sist tacka alla som på olika sätt har hjälpt oss att färdigställa *Ett knappt ja till EU*. Boken tillägnas de svenska väljarna som såg till att valdeltagandet i EU-omröstningen blev det högsta i svensk folkomröstningshistoria. Att norrmännen fjorton dagar senare åstadkom ett ännu högre valdeltagande är en annan historia.

Göteborg i april 1996
Författarna

1. Ett knappt ja till EU

Mikael Gilljam och Sören Holmberg

Folkomröstningen den 13 november 1994 resulterade i ett knappt ja till svenskt EU-medlemskap. Röstskillnaden mellan ja- och nej-sidan blev 5,5 procentenheter eller ungefär 295 000 röster. En knapp majoritet på 52,3 procent av väljarna röstade ja till EU medan 46,8 procent röstade nej och 0,9 procent röstade blankt. Valdeltagandet blev 83,3 procent, vilket är klart högre än i tidigare svenska folkomröstningar men 3,5 procentenheter lägre än i riksdagsvalet två månader tidigare.

Avsikten med EU-folkomröstningen var att lösa ett sakligt och strategiskt problem. Först och främst gällde det förstås att komma fram till ett beslut i frågan om svenskt EU-medlemskap och att därefter kunna avföra frågan från den politiska dagordningen; folkomröstningen var visserligen rådgivande men politikerna gjorde en klar och enhällig utfästelse om att följa den folkliga rekommendationen.

Men det gällde också att få till stånd ett i medborgarnas ögon så legitimt beslut som möjligt; EU-medlemskapet bedömdes som en så stor och avgörande fråga att ett riksdagsbeslut inte ansågs vara auktoritativt nog för att skapa en bred folklig uppslutning.

Dessutom gällde det att beslutet om ett ja eller nej till EU skulle fattas med bibehållet eller gärna stärkt medborgerligt förtroende för politikerna och för det demokratiska systemet; folkomröstningen skulle förhindra att den representativa demokratin blev utsatt för en förtroendekris.

Med undantag för omröstningen om rusdrycksförbud 1922 har de svenska folkomröstningarna varit föga framgångsrika när det gäller beslutsfattande och avpolitisering. Högertrafikomröstningen 1955 resulterade i ett drygt 80-procentigt stöd för bibehållen vänstertrafik, men tolv år senare körde vi ändå över på vägens högra sida. I 1957 års ATP-omröstning fick inget av de tre alternativen egen majoritet och efter riksdagsupplösning och extraval blev det 1959 års riksdag som avgjorde frågan med en enda rösts marginal. Folkomröstningen 1980 lyckades inte lösa frågan om kärnkraftens vara eller inte vara, vilket om inte annat tydliggörs av den nu återuppväckta kärnkraftsdebatten som kanske kan komma att resultera i en ny folkomröstning.

Det är ännu för tidigt att uttala sig om EU-omröstningens eventuella framgång som beslutsfattare och avpolitiseringsinstrument. Från den 1 januari 1995 är Sverige medlem i den Europeiska Unionen men det finns fortfarande röster och ett relativt starkt opinionsstöd för ett svenskt utträde. Utgången av EU:s regeringskonferens som inleddes i Turin i mars 1996 kan komma att bli det som

slutligen avgör om det svenska medlemskapet kan konfirmeras och läggas till handlingarna eller om kraven på ett utträde kommer att växa sig starkare.

Huruvida beslutet om svenskt EU-medlemskap blev mer legitimt genom att flyttas från riksdagen till folket är en kontrafaktisk fråga som vi aldrig får veta svaret på. Det är dock svårt att hävda att tidigare folkomröstningsbeslut har haft större legitimitet än alla de "vanliga" beslut som fortlöpande har fattats i Sveriges riksdag. Möjligen kan beslutet i EU-omröstningen uppfattas som mer legitimt än tidigare folkomröstningsbeslut, eftersom två klara alternativ den här gången stod mot varandra och eftersom valdeltagandet blev klart högre än i tidigare folkomröstningar.

Samtidigt finns det förmodligen ett pris för den eventuellt högre beslutslegitimiteten. När politikerna flyttar över den direkta beslutsmakten till väljarna är det en signal om att de valda representanterna är ovilliga eller anser sig otillräckliga att axla det fulla ansvaret för politiken. Den extra legitimitet som folkomröstningen skänkte beslutet om svenskt EU-medlemskap bidrog därför sannolikt till att nagga det representativa systemets auktoritet och trovärdighet något i kanten.

Folkomröstningar är alltså ingen oskyldig lek i en representativ demokrati. För mycket, men kanske också för lite, skämmer allt. Frågan är hur EU-omröstningen skall klassificeras: Som ett lyckat experiment i direktdemokrati? Eller som ännu en omröstning i raden av mer eller mindre misslyckade svenska folkomröstningar?

Frageställningen är stor och ödesmättad. Trots det kommer vi att försöka besvara den. Dock med den begränsningen att vi koncentrerar oss till hur 1994 års folkomröstning fungerade på väljarnivå. Analyserna handlar alltså inte om EU-kampen på elitnivå – bland politiker, propagandamakare och journalister. Bokens huvudaktörer är väljarna.

Bokens frågeställningar

Ett knappt ja till EU är först och främst en väljarbok. Den handlar om varför väljarna röstade som de gjorde och varför beslutet blev som det blev i 1994 års EU-folkomröstning: Vilka väljare röstade ja respektive nej till EU och vilka förklaringar och motiveringar står att finna bakom väljarnas röstningsbeslut? Dessutom handlar boken om folkomröstningens konsekvenser för det politiska systemet: Vad hände till exempel med förtroendet för politikerna, synen på partierna och tilltron till folkomröstningsinstitutet?

EU-frågan är svårhanterlig för det politiska systemet. Det är därför frågan är extra intressant att studera – inte minst på väljarplanet. Politiseringen av EU har inneburit att både en ny och en gammal konfliktdimension har fått förnyad aktualitet i svensk politik. Partiernas positioner längs EU-dimensionen – med miljöpartiet och vänsterpartiet som mest negativa, med centerpartiet, socialdemokraterna och kds splittrade i mitten och med folkpartiet och moderaterna som mest positiva – påminner både om 1970-talets kärnkrafts- och miljödimension

och om den gamla vänster-högerdimensionen. EU-skeptiker tenderar att vara rödgröna medan EU-förespråkare är mer blågrå.

EU-frågan är sammansatt; den har många källflöden, vilket gör den inte bara potentiellt eldfängd utan också opinionsmässigt labil. Historiskt sett har den svenska EEC/EG/EU-opinionen åkt ovanligt mycket berg- och dalbana sedan frågan först politiserades på 1960-talet. Den fortsatta färden med 1996 års regeringskonferens och debatten om en gemensam valuta och ett eventuellt gemensamt försvar kan komma att innebära minst lika stora kastvindar i opinionen.

Riksdagsvalet 1998 har redan börjat kasta sin slagskugga över utvecklingen. Valet 1998 kan bli ett EU-val på ett helt annat sätt än valet 1994. Förvånansvärt få väljare pekade ut EU-frågan som en viktig partivalfråga 1994 (14 procent), och det var i allt väsentligt endast EU-dimensionens flygelpartier (mp, v och fp, m) som fick erfara att EU-frågan gav upphov till vinster och förluster på grund av partibytten. Läget kan bli mer eldfängt 1998 och EU-dimensionens mittenpartier (c, s och kds) kan få det svårare att hantera EU-frågorna lika opinionsmässigt skickligt som i riksdagsvalet 1994.

Av alla dessa skäl är den mångfasetterade EU-frågan och de bångstyriga väljarna en utmaning för det svenska politiska systemet. Och för den samhällsvetenskapliga forskningen. Vår bok är ett första försök att svara på den forskarutmaningen.

Boken omfattar fortsättningsvis 14 kapitel. I kapitel 2, *Den direkta demokratin*, diskuterar Mikael Gilljam för- och nackdelar med att utnyttja folkomröstningar i en representativ demokrati. Kapitlet handlar också om hur väljarna ser på fenomenet folkomröstningar och om vilka väljare som är positiva respektive mer skeptiska till folkomröstningar. I kapitlet återfinns också några förslag till förändringar av det svenska folkomröstningsinstitutet.

Kapitel 3 har titeln *Kampanj på sparlåga*. Peter Esaiasson ger här en skildring av händelseförloppet och olika utspel under folkomröstningskampanjens sista veckor. Kapitlet avslutas med några nedslag i den bitvis hetska eftervalsdebatt som kom i gång redan på folkomröstningsnatten.

Peter Esaiasson har även skrivit kapitel 4 – *Dåliga förlorare?*. Kapitlet innehåller en analys av folkomröstningskampanjens effekter på bland annat väljarnas kunskaper om och intresse för EU-frågan och på tilltron till partier och politiker. Förlorarnas tyckande och tänkande ägnas särskild uppmärksamhet. Kapitlet avslutas med en diskussion om folkomröstningskampanjens konsekvenser för den representativa demokratin.

I kapitlet 5, *Kampanj med liten effekt*, studerar Nicklas Håkansson om ja-sidans och nej-sidans budskap nådde ut till väljarna. Kampanjernas budskap jämförs med hur väljarna argumenterade för sina röstningsbeslut. Väljarna tillfrågades om sina skäl för röstningsbeslutet både före och efter folkomröstningen, vilket gör det möjligt att studera i vilken utsträckning som kampanjerna påverkade väljarnas argumentering.

Kapitel 6 har titeln *Passiva eller aktiva väljare?*. Martin Bennulf och Per Hedberg gör här en analys av valdeltagandet och olika former av politisk aktivitet i

samband med folkomröstningen. Vilka väljare var mest aktiva och engagerade under kampanjen och hur står sig aktivitetsnivån i EU-omröstningen vid en jämförelse med tidigare val och folkomröstningar?

I kapitel 7, *Den rörliga EU-opinionen*, beskriver Sören Holmberg hur väljarstödet för ett svenskt EU-medlemskap har varierat på kort och lång sikt. Var det ja- eller nej-sidan som vann väljare under folkomröstningskampanjen och under slutspurten? Vilka väljare var mest osäkra på hur de skulle rösta och vilka väljare var det som bytte sida under kampanjen? Kapitlet avslutas med några reflektioner kring väljarrörlighet och demokrati.

Maria Oskarson har skrivit kapitel 8 som har titeln *Väljarnas vägskålar*. Kapitlet är en redogörelse för hur väljarna motiverade sina röstningsbeslut och hur de bedömde konsekvenserna av ett EU-medlemskap. Var det samma Europeiska Union som ja-väljare och nej-väljare tog ställning till och vilka skillnader i argumentation och konsekvensbedömningar går att spåra mellan olika grupper på ja-respektive nej-sidan?

I Kapitel 9, *En folkomröstning i fredens tecken*, gör Rutger Lindahl en mer fyllig analys av väljarnas utrikes- och säkerhetspolitiska argument. Frågan är vilken roll utrikes- och säkerhetspolitiska överväganden spelade för väljarnas val mellan ja och nej till svenskt EU-medlemskap.

Kapitel 10 har titeln *Det kluvena Sverige?*. Mikael Gilljam redogör här för hur människor i olika sociala och ekonomiska grupper röstade i EU-omröstningen. Kan väljarnas röstning i folkomröstningen förstås utifrån ett centrum-periferimönster och vilka andra tolkningar kan göras av de statistiska sambanden mellan grupptillhörighet och röstning? Två andra frågor som besvaras är vilken förklaringskraft social och ekonomisk grupptillhörighet hade i jämförelse med väljarnas partisympatier och i vilken utsträckning det går att tolka skillnader i röstning mellan olika grupper som en avspeglning av skillnader i partisympatier.

Skeptiska kvinnor – Entusiastiska män är titeln på kapitel 11. Maria Oskarson testar här tre olika förklaringar till det "könsgap" som finns när det gäller frågan om svenskt EU-medlemskap – resursförklaringen, ideologiförklaringen och konsekvensförklaringen.

I kapitel 12, *Partierna gjorde så gott de kunde*, ställer Sören Holmberg frågan hur de politiska partierna lyckades klara 1994 års EU-folkomröstning på väljarplanet. Hur framgångsrika var partierna när det gällde att mobilisera sina egna väljare i folkomröstningen? Var de rent av så lite framgångsrika att EU-omröstningen orsakade fler partibyten än åsiktsbyten?

Kapitel 13 har titeln *EU-dimensionen*. Henrik Oscarsson gör här en analys av hur väljarna uppfattade konfliktmönstret mellan partierna i EU-frågan och hur EU-dimensionen förhåller sig till vänster-högerdimensionen och ett antal andra åsiktsdimensioner i svensk politik. Kapitlet innehåller också en sammanhållen analys av vad social och ekonomisk grupptillhörighet, partisympati och åsikter i andra politiska frågor betydde för väljarnas röstning i EU-omröstningen.

I kapitel 14, *Europas Förenta Stater*, gör Sören Holmberg ett försök att blicka in i den framtida svenska EU-debatten. Vad tyckte 1994 års väljare om Sveriges

framtida förhållande till EU? Vilka väljare kände sig 1994 beredda att så småningom gå med i ett Europas Förenade Stater? Kapitlet avslutas med en diskussion om huruvida frågan om ett fördjupat EU-samarbete kommer att bli en ny konfliktlinje i svensk politik eller om den fortsatta striden kommer att utkämpas utifrån redan invanda skyttegravar.

Boken sammanfattas i kapitel 15 som har rubriken *Ett högriskprojekt*. Mikael Gilljam och Sören Holmberg summerar här upp bokens viktigaste resultat och diskuterar EU-frågans och EU-folkomröstningens konsekvenser för svensk politik.

Undersökningsmaterialet

Folkomröstningsundersökningen 1994 ingår i den serie valundersökningar som genomförs i samarbete mellan Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg och Statistiska centralbyrån i Stockholm och Örebro. Serien omfattar samtliga ordinarie riksdagsval sedan 1956 samt folkomröstningarna om ATP 1957 och kärnkraft 1980.¹

Folkomröstningsundersökningen 1994 är en panelundersökning med besöksintervjuer före folkomröstningen och brevenkäter direkt efteråt. Dessutom genomfördes en enkätundersökning med de personer som hade intervjuats i den väljarundersökning som genomfördes i samband med 1994 års riksdagsval. Populationen utgörs i båda fallen av röstberättigade svenska medborgare boende i Sverige i åldrarna 18-80 år.

Folkomröstningsundersökningen bygger på ett obundet slumpmässigt urval (OSU) på 2 671 personer. Hela 81,7 procent av de utvalda personerna ställde upp och lät sig intervjuas före folkomröstningen. Av dessa var det 374 upptagna eller svåränträffade personer som endast ställde upp för en förkortad telefonintervju. Av de förkortade intervjuerna var det 154 som endast omfattade frågor om röstning i riksdagsvalet och i folkomröstningen. Intervjuerna genomfördes under perioden 10 oktober till 12 november. En genomsnittlig besöksintervju tog ungefär 50 minuter att genomföra.

De personer som ställde upp för intervju fick även besvara en kort brevenkät direkt efter folkomröstningen. Svarsprocenten i enkäten blev 88,0 procent, vilket innebär att 71,8 procent av samtliga personer i urvalet ställde upp och svarade på våra frågor både före och efter folkomröstningen.

1 En motsvarande valundersökning genomfördes i samband med 1995 års Europaparlamentsval och kommer att avrapporteras i Gilljam och Holmberg (1997). Val- och folkomröstningsundersökningarna har letts av Jörgen Westerståhl (1956), Bo Särilvik (1956-1973), Olof Petersson (1973-1976), Sören Holmberg (1979-1995) och Mikael Gilljam (1985-1995). Undersökningarna finansieras sedan 1960 av Sveriges riksdag via ett anslag till den officiella valstatistiken. Datamängderna finns tillgängliga vid arkivet *Svensk Samhällsvetenskaplig Datatjänst (SSD)* i Göteborg.

Brevenkäten sändes också ut till de 2 657 personer som ställde upp för intervju i 1994 års Valundersökning.² Svartsprocenten blev lika hög som i Folkomröstningsundersökningens enkät del (88,2 procent). Den samlade enkätstudien efter folkomröstningen omfattar därigenom totalt 4 263 insända enkäter.

Folkomröstningsresultatet avspeglas mycket väl bland de personer som ingår i våra undersökningar. Bland personerna i Folkomröstningsundersökningens enkätstudie finns endast en mycket svag överrepresentation av ja-röstare och blankröstare och en svag underrepresentation av nej-röstare (+0,4, +0,6 respektive -1,0 procentenheter). Mönstret i avvikelserna är det samma för personerna i Valundersökningens enkätstudie efter folkomröstningen (+0,5 för ja-röstare, +0,3 för blankröstare och -0,8 för nej-röstare).

I boken *Folkomröstningsundersökningen 1994. Teknisk rapport* (Gilljam, Holmberg och Hedberg 1996b) kommer det att finnas en mer utförlig redogörelse för uppläggning och genomförande av 1994 års folkomröstningsundersökning.

2 Uppläggning och genomförande av 1994 års Valundersökning finns beskrivet i Gilljam och Holmberg (1994) och i Gilljam, Holmberg och Hedberg (1996a).

2. Den direkta demokratin

Mikael Gilljam

Folkomröstningar är främmande fåglar i den moderna demokratin. Eftersom demokrati betyder folkstyrelse borde ju ingenting kunna vara mer demokratiskt än en folkomröstning. Men riktigt så enkelt är det nu inte.

Det finns i princip tre förhållningssätt till folkomröstningar i en representativ demokrati: *Folkomröstningsförespråkare* menar att direktdemokrati bör praktiseras så ofta som möjligt eftersom det är den "äkta" folkviljan som då kommer till uttryck. *Folkomröstningspragmatiker* betraktar folkomröstningar som ett nyttigt komplement till den representativa demokratin, men det skall användas med stor sparsamhet och endast under speciella omständigheter. *Folkomröstningsmotståndare* hyser uppfattningen att den representativa demokratin är överlägsen den direkta demokratin och det skall därför inte hållas några folkomröstningar.

Folkomröstningsförespråkare ser den representativa demokratin som ett praktiskt substitut för direktdemokrati: Eftersom det inte går att sammanföra hela befolkningen till stormöten eller att fatta beslut i alla politiska frågor genom folkomröstningar, är det (tyvärr) nödvändigt med delegater som företräder sina väljares åsikter och intressen. Men det bör samtidigt anordnas så många folkomröstningar som är praktiskt möjligt eftersom väljarna då slipper ifrån de eventuellt manipulerande mellanhänderna. Folkomröstningsförespråkare ser dessutom ett egenvärde i medborgerligt politiskt deltagande: Demokrati handlar inte enbart om folkviljans förverkligande utan också om politisk medborgarfostran och en starkt utbredd allmänanda.

Folkomröstningsmotståndare hyser inte samma tilltro till medborgarnas vilja och möjligheter att leva upp till de krav som kan ställas på en väl fungerande direktdemokrati. Argumenten till förmån för representativ demokrati och emot folkomröstningar går att sammanfatta i fem punkter: lågt valdeltagande, bristande representativitet, otillräcklig kompetens, otillbörlig påverkan och uteblivet helhetsansvar.

Valdeltagandet är generellt sett lägre i folkomröstningar än i parlamentsval. I standardverket på området, *Referendums around the World*, finns beräkningar som visar att valdeltagandet tenderar att vara ungefär 15 procentenheter lägre i folkomröstningar än i vanliga val.¹ Som vanligt finns det förstas undantag som bekräftar regeln: Det danska rekordet i valdeltagande är 90,1 procent och innehas av 1972 års EF-medlemskapsomröstning och det norska valdeltaganderekordet på 89,0 procent sattes i 1994 års EU-medlemskapsomröstning.

1 Butler and Ranney (1994:15-18).

Det är emellertid troligt att en hög frekvens av folkomröstningar skulle resultera i en uttrötningseffekt i form av ett successivt sjunkande valdeltagande. I folkomröstningarnas hemland Schweiz ligger det genomsnittliga valdeltagandet i folkomröstningar endast strax över 40 procent. I normalfallet måste därför en folkomröstningsförespråkare argumentera för varför en folkomröstning med ett valdeltagande på, säg, 60-70 procent skulle vara ett bättre uttryck för folkviljan än ett parlamentsbeslut i samma fråga fattat av representanter valda med 75-90-procentigt valdeltagande.²

Det relativt sett låga valdeltagandet leder över till problemet med *folkomröstningsresultatens eventuellt bristande representativitet*. Ett lågt valdeltagande innebär inte automatiskt en sämre beslutsrepresentativitet eftersom icke-röstningen ju kan vara jämnt fördelad över olika åsiktsgrupper. Men risken för bristande representativitet ökar naturligtvis i samma takt som valdeltagandet minskar.

Med ett större inslag av folkomröstningar torde det i första hand bli medborgare med stort intresse och engagemang i repektive fråga som kommer att utnyttja sin rösträtt: En hög frekvens av folkomröstningar med lågt och ojämnt fördelat valdeltagande skulle därför sannolikt innebära en maktförskjutning i riktning från ljumma majoriteter till intensiva minoriteter.³

Det finns en parallell mellan folkomröstningars förmodat bristande representativitet och Sveriges successiva övergång från direktdemokratiska kommunalstämmor till representativa kommunalfullmäktige under första halvan av 1900-talet: I genomsnitt infann sig knappt 10 procent av väljarna till dåtidens kommunalstämmor och personer boende i närheten av kommunalhuset var överrepresenterade bland stämmobesökarna.⁴

Det mest känsliga argumentet emot folkomröstningar har att göra med *medborgarnas otillräckliga kompetens*. Politik precis som hjärnkirurgi och skomakeri är en yrkesverksamhet i den meningen att övning ger färdighet. De bästa politiska besluten borde därför fattas av valda representanter som har haft tillfälle att sätta sig in i frågorna. Observera dock att argumentet inte innebär att valda representanter måste vara mer intelligenta eller mer förnuftiga än vanliga medborgare, eller att flertalet medborgare skulle sakna potential att bli politiker.

Den som förespråkar representativ demokrati måste kunna hantera direktdemokraternas argument att den som är emot folkomröstningar på grund av bristande medborgarkompetens själva verket är motståndare till demokrati. Folk-

2 Det genomsnittliga valdeltagandet i de 186 folkomröstningar som hölls i Schweiz mellan 1971 och 1993 var endast 41,4 procent (Gilljam 1994). I ärlighetens namn skall här sägas att även valdeltagandet i de Schweiziska parlamentsvalen numera ligger under 50 procent (46,5 procent 1987 och 46,2 procent 1991). Men det låga valdeltagandet i parlamentsvalen skall ses mot bakgrund av den permanenta koalitionsregeringen där samma partier har suttit vid makten i över 30 år (Heidar og Berntzen 1995:185).

3 Problemet med "överkörda" intensiva minoriteter kallas ibland för demokratin skilleshäl. Se Dahl (1956:90); Kendall and Carey (1968:6); Lewin (1992:9-23); Gilljam and Granberg (1995). Lösningen på dilemmat kan dock knappast vara att låta intensiva minoriteter köra över ljumma majoriteter med hjälp av folkomröstningar.

4 Strömberg (1974:1-24).

omröstningsmotståndare kan här söka stöd i den danske rättsfilosofen Alf Ross' argumentering för den representativa demokratin: "Medan den direkta demokratin endast bygger på en längtan efter självständighet och diktaturen endast på behovet av ledning, förenas de två tendenserna på ett harmoniskt sätt i den representativa demokratin: de ledande står under folkets kontroll och är beroende av att de alltjämt kan behålla folkets förtroende på grundval av fri kritik och opinionsyttring...(D)e representativa organen...fyller en självständig och önskvärd funktion...som bättre och sannare, än folket självt är i stånd till, ger utlösningen för de behov, som finns hos folket".⁵

Jörgen Westerstahl och Folke Johansson har givit uttryck för samma tanke i en kommentar till övergången från direktdemokratiska kommunalstämmor till representativa kommunfullmäktige: "(E)n väl fungerande representativ folkstyrelse skall leda till samma resultat som en direkt folkstyrelse skulle ha gjort, under förutsättning att alla medborgare haft tillfälle att delta i besluten och i samma utsträckning som fullmäktige sätta sig in i ärendena".⁶

En naturlig invändning från folkomröstningsförespråkarnas sida är att väljarnas påstått otillräckliga kompetens för direktdemokrati även skulle diskvalificera dem för deltagande i den representativa demokratin. Så behöver dock inte vara fallet om parlamentsvalen föregås av informativa och balanserade valkampanjer. Möjligheten att avhjälpa det direktdemokratiska kompetensproblemet genom ständiga folkomröstningskampanjer faller däremot på sin egen orimlighet. Redan 1700-talsfilosofen Jeremy Bentham hade här svar på tal: "Det är inte varje man som kan göra en sko, men när en sko har gjorts kan var och en utan stor svårighet avgöra om den passar honom. Envar kan inte vara skomakare, men vem som helst kan välja sin egen skomakare." Det bör kanske tilläggas att i en representativ demokrati bör den som så önskar ha möjlighet att pröva på såväl skomakeri som politik.⁷

Ett ytterligare argument emot folkomröstningar är att *vanliga medborgare i större utsträckning än politiker kan utsättas för otillbörlig påverkan*. Direktdemokrater hyser sympati för uppfattningen att väljarnas valda representanter skall fungera som delegater och i huvudsak *spegla* de folkliga opinionerna. Förespråkare för representativ demokrati menar däremot att politiker dessutom skall vara förtroendemän med uppgift att *bilda* opinioner, att värna om minoriteters rättigheter och att agera skyddsvakter mot kortvarigt uppblossande populism: "Direkt folkligt avgörande är otillförlitligt...därför att majoriteten ofta låter sig påverkas av olycksdiga särintressen på bekostnad av rimlig hänsyn till minoriteten".⁸

Det femte och sista argumentet emot folkomröstningar är specifikt knutet till den brittiska Westminstermodellen för demokrati med parlamentarism och växlingar vid regeringsmakten. Det faktum att den svenska regeringen åtnjuter riksdagens åtminstone passiva förtroende innebär ju att *det finns ett helhetsansvar för*

5 Ross (1946/1968:193).

6 Westerstahl och Johansson (1981:12).

7 Citatet från Jeremy Bentham är hämtat från Hansson (1992:26).

8 Ross (1946/1968:191).

den förda politiken. För en skeptiker till direkt demokrati är det därför lättare att ha förståelse för folkomröstningar i länder där det redan finns ett dubbelkommando i form av maktindelning mellan president och parlament och i länder med permanent samlingsregering där valutslaget i allmänhet inte leder till växling vid makten.

En folkomröstningspragmatiker har insett och försöker undvika de olika svagheterna med folkomröstningar genom att rekommendera användning med sparsamhet och förnuft: Med få folkomröstningar i enbart viktiga frågor går det förhoppningsvis att behålla valdeltagandet på en rimligt hög nivå och därigenom erhålla en acceptabel representativitet; med hjälp av informativa och balanserade valkampanjer mildras problemet med otillräcklig medborgarkompetens och otillbörlig påverkan. Problemet med det bristande ansvaret för helheten är det däremot svårt att göra någonting åt.

Det kanske största problemet med folkomröstningspragmatismen är dock misstankarna om politisk taktik. För varför anordnas det egentligen folkomröstningar lite då och då? Jo – ofta därför att det kommer politikerna väl till pass.⁹ Den norske statsvetaren Tor Bjørklund har urskiljat tre något cyniska skäl till varför politikerna ibland vill anordna folkomröstning.¹⁰ Skäl som tycks stämma ganska bra in på de svenska folkomröstningarna.

Det första politikerskålet för att anordna en folkomröstning är att den ger minoriteten en ytterligare chans. Det behövs med andra ord ingen ytterligare förklaring till varför vänsterpartiet och miljöpartiet ställde sig positiva till en folkomröstning om svenskt EU-medlemskap. Samma sak kan sägas om att högerpartiet och folkpartiet var först ut med att kräva folkomröstning i ATP-frågan under den röd-gröna koalitionen i mitten av 1950-talet.

Det andra politikerskålet för att anordna en folkomröstning är att den kan användas för att medla i en politisk konflikt. Det kan antingen handla om att bevara sammanhållningen i en koalitionsregering eller att undvika en befärad partispittring.

Medlingsargumentet är relevant för åtminstone de fyra senaste svenska folkomröstningarna. Enligt de som fortfarande minns kom 1955 års högertrafikomröstning delvis till stånd på grund av motsättningar inom den dåvarande regeringen. ATP-omröstningen 1957 anordnades därför att koalitionspartierna socialdemokraterna och bondeförbundet inte kunde komma överens. Och när det gäller 1980 års kärnkraftsomröstning så ökade de borgerliga partiernas utsikter till samregerande efter valet 1979 när Olof Palme i april samma år bestämde sig för folkomröstning i frågan. När det till slut gäller 1994 års EU-folkomröstning är det knappast ett kontroversiellt påstående att socialdemokraterna, centerpar-

9 Jag bortser här från de möjligheter till medborgarinitierade folkomröstningar – så kallade folkinitiativ – som finns i bland annat Schweiz och i ett antal delstater i USA. Det demokratiska i att några tiotusental namnunderskrifter kan tvinga fram en folkomröstning med ett förmodat lågt valdeltagande kan förstås diskuteras.

10 Se Bjørklund (1982:237-259).

tiet och kds åtminstone delvis uppfattade folkomröstningen som ett verktyg för att hantera en splittrad partiopinion.

Det tredje politikerskålet för att anordna en folkomröstning är att den kan fungera som åskledare för en obehaglig fråga. Från tid till annan har politiker behov av att vissa frågor leds bort från den politiska dagordningen – kanske i första hand när ett riksdagsval närmar sig. Tor Bjørklund exemplifiera här med de svenska socialdemokraterna som med hjälp av 1980 års folkomröstning ville leda bort kärnkraftsfrågan från valet 1979, eftersom de uppfattade att 1976 års valförlust till stor del berodde på just kärnkraften. Behovet av att leda bort EU-frågan från riksdagsvalet 1994 är ett ytterligare exempel.

Folkets syn på folkomröstningar

Vad tycker då medborgarna om direktdemokrati och folkomröstningar? Åtminstone fyra olika hypoteser är här värda en prövning: partihypotesen, minoritetshypotesen, kompetenshypotesen och misstroendehypotesen.

Partihypotesen säger att väljare tenderar att anamma sina respektive partiers inställning till folkomröstningar. Under efterkrigstiden är det folkpartiet och moderata samlingspartiet som har varit de varmaste folkomröstningsförespråkarna medan i första hand socialdemokraterna och vänsterpartiet har haft en skeptisk inställning.¹¹ Därutöver har miljöpartiet och ny demokrati argumenterat för ett mer flitigt användande av folkomröstningsinstitutet.

Minoritetshypotesen förutspår att det i första hand är väljare som riskerar att bli nedröstade vid ett riksdagsbeslut i frågan som är mest positiva till en folkomröstning. Väljare som är ense med riksdagsmajoriteten ser däremot inget större behov av en folkomröstning. I samband med 1994 års EU-folkomröstning förväntar vi oss med andra ord att inställningen till folkomröstningar är mer positiv bland nej-röstare än bland ja-röstare. I folkomröstningen om kärnkraft 1980 borde det i första hand ha varit kärnkraftsmotståndare och linje 3-väljare som var mest positiva.

Kompetenshypotesen innebär en förväntan om att det i första hand är politiskt kunniga och intresserade medborgare som vill vara med och påverka politikens utformning genom folkomröstningar. Väljare med svagt eller måttligt politiskt intresse och som normalt inte sätter sig in i de politiska sakfrågorna borde vara de som i första hand sluter upp bakom den representativa demokratin.

Misstroendehypotesen, slutligen, är en förutsägelse om att väljare med bristande politikerförtroende ser folkomröstningar som en möjlighet för medborgarna att hålla en mer kontinuerlig uppsikt över politikerna. Väljare med förtroende för partier och politiker upplever däremot ett mindre behov av folkomröstningar.

I både 1980 och 1994 års folkomröstningsundersökningar ställdes först en specifik och därefter en generell intervjufråga om synen på folkomröstningar. Den

11 Se t ex Wallin (1966:325); Lewin (1984:290-295); von Sydow (1989:118); Hermansson (1993: 173-179).

specifika frågan hade följande lydelse: "Tycker Du att det hade varit bättre om riksdag och regering hade beslutat om (kärnkraften/ja eller nej till EU-medlemskap) utan folkomröstning eller anser du att det var bäst att ordna folkomröstning i det här fallet?". Den generella frågan handlade om fler eller färre folkomröstningar: "Vad anser du om folkomröstningar mer allmänt? Tycker Du att vi borde ha fler folkomröstningar i olika frågor i framtiden eller tycker Du att vi skall vara sparsamma med folkomröstningar som vi varit hittills eller tycker Du att vi inte skall ha några alls utan överlåta åt riksdag och regering att fatta beslut utan folkomröstningar?". Svenska folkets svar på de två frågorna i samband med kärnkraftsomröstningen 1980 och EU-medlemskapsomröstningen 1994 presenteras i tabell 2.1. I tabellen redovisas dessutom de vanligaste svarskombinationerna på de två frågorna.

Svenska folket tycks ha blivit mer positivt inställt till folkomröstningar. Vid kärnkraftsomröstningen 1980 tyckte majoriteten (53 procent) att det hade varit bättre om riksdag och regering hade fattat beslut i frågan utan folkomröstning. Femton år senare var det däremot tre fjärdedelar av väljarna som ansåg att det var bra med en folkomröstning om svenskt EU-medlemskap. Den generella inställningen till folkomröstningar uppvisar en mindre förändring i samma riktning. Andelen väljare som ansåg att vi bör ha fler folkomröstningar i olika frågor i framtiden ökade från 23 procent 1980 till 30 procent 1994. Samtidigt minskade andelen klara folkomröstningsmotståndare från 21 till endast 7 procent.¹²

Tabell 2.1 *Svenska folkets inställning till folkomröstningar vid folkomröstningen om kärnkraft 1980 och vid folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 (procent och balansmått)*

fråga och år	inställning till den aktuella folkomröstningen			summa procent	balans- mått	antal inter- vjuade
	bäst med folkomröstning i det här fallet	bättre om riksdag och regering beslutat	vet inte/ vill ej svara			
kärnkraften 1980	40	53	7	100	-13	1 558
EU-medlemskapet 1994	75	22	3	100	+53	2 025

12. Samtliga analyser bygger på de besöksintervjuer som genomfördes strax före respektive folkomröstning. De två intervjufrågorna om folkomröstningar ställdes även i de postenkäter som skickades ut direkt efter folkomröstningarna. Kampanjerna och själva omröstningarna medförde dock inga nämnvärda förändringar i synen på folkomröstningar. Den största förändringen (plus 8 procentenheter) var att svarsalternativet om sparsamhet med folkomröstningar var något mer populärt efter än före 1980 års kärnkraftsomröstning. Väljarnas åsikter om 1980 års folkomröstning analyseras i Holmberg och Asp (1984:540-541).

Tabell 2.1 (forts.) Svenska folkets inställning till folkomröstningar vid folkomröstningen om kärnkraft 1980 och vid folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 (procent och balansmätt)

fråga och år	inställning till folkomröstningar i allmänhet				summa procent	balansmätt	antal intervjuade
	fler folkomröstningar i framtiden	fortsatt sparsamhet med folkomröstningar	inga fler folkomröstningar	vet inte/vill ej svara			
kärnkraften 1980	23	51	21	5	100	+2	1 525
EU-medlemskapet 1994	30	62	7	1	100	+23	2 025

kombinationen av specifik och allmän inställning till folkomröstningar	1980	1994
ja till kärnkraft/EU-folkomröstning, sparsamhet med folkomröstningar	19	45
ja till kärnkraft/EU-folkomröstning, fler folkomröstningar i framtiden	18	29
nej till kärnkraft/EU-folkomröstning, sparsamhet med folkomröstningar	29	14
nej till kärnkraft/EU-folkomröstning, inga fler folkomröstningar	18	6
nej till kärnkraft/EU-folkomröstning, fler folkomröstningar i framtiden	5	1
ja till kärnkraft/EU-folkomröstning, inga fler folkomröstningar	2	1
vet inte/vill ej svara på en eller båda frågorna	9	4
summa procent	100	100
antal intervjuade	1 525	2 025

Kommentar: Resultaten bygger på de besöksintervjuer som genomfördes före respektive folkomröstning. Intervjufrågornas formulering finns redovisade i den löpande texten. Det övre balansmättet visar andelen personer som tyckte det var bäst med folkomröstning i det här fallet minus andelen som tyckte det varit bättre om riksdag och regering beslutat i frågan. Det nedre balansmättet visar andelen personer som ville ha fler folkomröstningar i olika frågor i framtiden minus andelen som inte ville ha några folkomröstningar.

Den vanligaste svarscombinationen 1980 var att det inte borde ha hållits någon kärnkraftsomröstning och att vi fortsättningsvis skall vara sparsamma med folkomröstningar (29 procent). Den vanligaste svarscombinationen 1994 var att det var bra med en EU-folkomröstning men att vi även i fortsättningen skall vara sparsamma med folkomröstningar (45 procent).

Det är problematiskt att avgöra om vi här har att göra med en successiv förändring i riktning mot en mer positiv syn på direktdemokrati och folkomröstningar. En folkomröstningsspecifik förklaring till åsiktskillnaderna skulle ju kunna vara att 1994 års EU-omröstning uppfattades som mer meningsfull medan 1980 års kärnkraftsomröstning med tre olika omröstningsalternativ framstod som mer styrd och manipulerad uppifrån. Till förmån för en sådan situationsspecifik tolkning talar det faktum att hela 51 procent av väljarna uttryckte missnöje med 1980 års folkomröstningsalternativ medan endast 36 procent sa

sig vara nöjda med förslagets utformning.¹³ På en fråga om huruvida 1994 års folkomröstning "på det hela taget genomfördes på ett rättvist sätt" svarade 50 procent att så var fallet medan 46 procent tyckte att ja-sidan hade gynnats.¹⁴

Den partipolitiska hypotesen om inställningen till folkomröstningar säger att väljare tar intryck av sina partiers ståndpunkter. I vad mån det finns några åsiktskillnader mellan de olika partiernas sympatisörer och om dessa skillnader i så fall kan sägas återspegla traditionella partiståndpunkter undersöks i tabellerna 2.2 och 2.3.

Tabell 2.2 *Inställning till huruvida det var bäst med folkomröstning i kärnkraftsfrågan respektive i EU-frågan eller om det varit bättre om riksdag och regering hade beslutat utan folkomröstning - bland de olika partiernas sympatisörer vid respektive omröstning (procent och balansmått)*

år och partisympati	inställning till den aktuella folkomröstningen			summa procent	balans- mått	antal inter- vjuade
	bäst med folkomröstning i det här fallet	bättre om riksdag och regering beslutat	vet inte/ vill ej svara			
1980						
vpk	57	34	9	100	+23	68
s	36	58	6	100	-22	662
c	57	35	8	100	+22	238
fp	36	61	3	100	-25	104
m	27	69	4	100	-42	230
1994						
v	91	9	0	100	+82	101
s	79	19	2	100	+60	823
c	72	22	6	100	+50	147
fp	70	27	3	100	+43	143
m	61	37	2	100	+24	366
kds	80	14	6	100	+66	51
mp	93	5	2	100	+88	81
nyd	74	13	13	100	+61	15

13 Holmberg och Asp (1984:541).

14 Frågan om huruvida folkomröstningen 1994 genomfördes på ett rättvist sätt analyseras mer utförligt i kapitel 4. I en opinionsundersökning 1948 redovisade Svenska Gallupinstitutet ett folkligt stöd för tanken på folkomröstningar. På en intervjufråga om det var bra eller inte med folkomröstningar i särskilt viktiga frågor svarade 55 procent att det var bra, endast 20 procent ansåg att det inte var bra och 25 procent sa sig sakna åsikt (Håstad [red] 1950:316).

Tabell 2.3 *Inställning till om vi skall ha fler folkomröstningar, vara fortsatt sparsamma med folkomröstningar eller inte ha några alls - bland de olika partiernas sympatisörer vid folkomröstningarna 1980 och 1994 (procent och balansmått)*

år och partisympati	inställning till folkomröstningar i allmänhet				summa procent	balans- mått	antal inter- vjuade
	fler folk- omröst- ningar i framtiden	fortsatt sparsamhet med folk- omröst- ningar	inga fler folk- omröst- ningar	vet inte/ vill ej svara			
1980							
vpk	46	41	10	3	100	+36	68
s	20	51	24	5	100	-4	647
c	30	51	15	4	100	+15	234
fp	18	59	21	2	100	-3	103
m	17	59	22	2	100	-5	224
1994							
v	40	59	1	0	100	+39	101
s	31	63	5	1	100	+26	823
c	25	68	7	0	100	+18	147
fp	21	71	7	1	100	+14	143
m	28	58	13	1	100	+15	366
kds	27	65	6	2	100	+21	51
mp	38	59	3	0	100	+35	81
nyd	40	40	7	13	100	+33	15

Kommentar: Resultaten bygger på de besöksintervjuer som genomfördes före respektive folkomröstning. I 1980 års undersökning ingår endast 6 kds-sympatisörer - 5 tyckte det var bäst med folkomröstning och 1 tyckte det var bäst om riksdag och regering beslutat, 4 tyckte vi skulle ha fler folkomröstningar och 2 tyckte vi skulle vara sparsamma med folkomröstningar. Balansmåtten i tabell 2.2 visar andelen personer som tyckte det var bäst med folkomröstning i det här fallet minus andelen som tyckte det varit bättre om riksdag och regering beslutat i frågan. Balansmåtten i tabell 2.3 visar andelen personer som ville ha fler folkomröstningar i olika frågor i framtiden minus andelen som inte ville ha några folkomröstningar.

Resultaten är överraskande och innebär knappast något stöd för partihypotesen. Både 1980 och 1994 var det nämligen i första hand bland sympatisörer till de folkomröstningsvänliga partierna moderaterna och folkpartiet som det fanns en negativa inställning till att det hölls en folkomröstning (69 respektive 61 procent 1980 och 37 respektive 27 procent 1994). Vid båda tillfällena var det istället nejpartiernas sympatisörer som var mest positiva till den aktuella folkomröstningen. I samband med 1980 års kärnkraftsomröstning var det enbart bland sympatisörer till linje 3-partierna vpk och centern som det fanns en majoritet med positiv inställning till folkomröstningen (57 procent i båda fallen). Den mest positiva inställningen till 1994 års EU-medlemskapsomröstning återfinns bland sympatisörer till det folkomröstningsskeptiska vänsterpartiet och det folkomröstningspositiva miljöpartiet (91 respektive 93 procent). Sympatisörer till det traditionellt folkomröstningsskeptiska partiet socialdemokraterna intog i båda fallen en mittenposition. Majoriteten bland s-sympatisörerna tyckte det var mindre bra med en kärnkraftsomröstning (58 procent) men bra med en EU-medlemskapsomröstning (79 procent).

Mönstret bland de olika partiernas sympatisörer är det samma när det gäller den generella inställningen till folkomröstningsinstitutet. Den mest positiva inställningen till folkomröstningar i allmänhet återfanns 1980 bland vpk- och därnäst bland c-sympatisörer medan m-, fp- och s-sympatisörer var klart mer negativa. I samband med 1994 års EU-folkomröstning var det v- och mp-sympatisörer som var mest positiva medan m- och fp-sympatisörer var mest skeptiska.

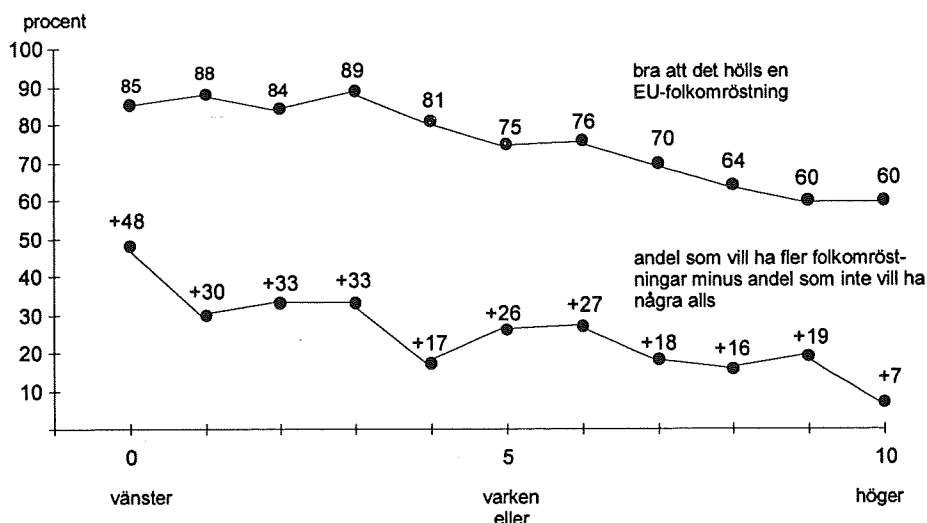
Det enda eventuella stödet för partihypotesen står med andra ord att finna i miljöpartisympatisörernas mycket positiva inställning till 1994 års EU-folkomröstning och samma sympatisörers relativt positiva inställning till folkomröstningar i allmänhet.

Vid tiden för demokratins genombrott var folkomröstningar en vänstertanke med avsikt att stärka det folkliga inflyandet över politiken. Vänstersocialisterna, rösträttsrörelsen och nykterhetsrörelsen pläderade för folkomröstningar och även socialdemokraterna och delar av liberalerna intog en positiv hållning. Under perioden efter andra världskriget kastades dock positionerna om. Socialdemokraterna satt nu vid makten och uppfattade folkomröstningar som ett hinder mot samhällsförändringar och välfärdsbygge medan främst och högern och folkpartiet såg folkomröstningar som en möjlighet att kunna påverka politiken från den "eviga" oppositionsrollen. Vänsterpartiet kommunisterna intog nu samma skeptiska inställning som socialdemokraterna, vilket kom till tydligt uttryck vid behandlingen av frågan om beslutande folkomröstningar i grundlagsfrågor 1978 då vpk som enda parti reserverade sig med hänvisning till att förslaget stred mot parlamentarismens principer.¹⁵

Men positionerna skulle alltså kastas om ännu en gång – åtminstone bland väljarna. I figur 2.1 redovisas sambandet mellan väljarnas egenplaceringar längs vänster-högerdimensionen och inställningen till folkomröstningar 1994. Den övre kurvan visar andelen väljare som tyckte det var bra att det hölls en EU-folkomröstning medan den nedre kurvan visar andelen väljare som ansåg att vi bör ha fler folkomröstningar i olika frågor i framtiden minus andelen som inte ville ha några folkomröstningar alls.

15 Wallin (1966); Hermansson (1993:178).

Figur 2.1 *Inställning till 1994 års EU-folkomröstning och till hurvida vi skall ha fler folkomröstningar i framtiden eller inga folkomröstningar alls efter subjektiv vänster-högerposition (procent och balansmått)*

Inställningen till folkomröstningar är mest positiv till vänster och minst positiv till höger. Bland väljare med position långt till vänster tyckte hela 85 procent att det var bra med en EU-folkomröstning, 50 procent ansåg att vi skall ha fler folkomröstningar i framtiden och endast 2 procent var helt emot folkomröstningar. Bland väljare långt till höger tyckte endast 60 procent att det var bra med en EU-folkomröstning, så många som 30 procent var visserligen positiva till fler folkomröstningar men samtidigt ville hela 23 inte ha några fler folkomröstningar alls.¹⁶

Det svaga stödet för den partipolitiska hypotesen indikerar att *minoritetshypotesen* bör ha en viss bärighet. Den mest positiva inställningen till folkomröstningar fanns ju bland linje 3-partiernas sympatisörer 1980 och bland nej-partiernas sympatisörer 1994. Synen på folkomröstningar bland väljare som röstade på olika alternativ i respektive folkomröstning redovisas i tabellerna 2.4 och 2.5.

16 I 1980 års folkomröstningsundersökning ingick ingen intervjufråga om egen vänster-högerplacering men väl en fråga om inställning till att i framtiden satsa på ett marknadsekonomiskt samhälle. Mönstret med den mest positiva synen på folkomröstningar till vänster och den minst positiva synen till höger fanns redan 1980. Bland väljare som tyckte det var ett mycket dåligt förslag att satsa på ett marknadsekonomiskt samhälle (värde 0 på en skala från 0-10) ansåg 51 procent att det var bra med en kärnkraftsomröstning, 31 procent tyckte att vi skall ha fler folkomröstningar i framtiden och 17 procent ville inte ha några fler folkomröstningar alls (+14). Bland väljare som tyckte det var mycket bra att satsa på ett marknadsekonomiskt samhälle (skalvärde 10) tyckte 35 procent att det var bra med en kärnkraftsomröstning, 20 procent ville ha fler folkomröstningar i framtiden och 28 procent sa nej till fler folkomröstningar (-8).

Tabell 2.4 *Inställning till huruvida det var bäst med folkomröstning i kärnkraftsfrågan respektive i EU-frågan eller om det varit bättre om riksdag och regering hade beslutat utan folkomröstning - bland väljare som röstade på olika alternativ och bland icke-röstare vid folkomröstningarna 1980 och 1994 (procent och balansmätt)*

år och omröstningsalternativ	inställning till den aktuella folkomröstningen			summa procent	balans- mätt	antal inter- vjuade
	bäst med folkomröstning i det här fallet	bättre om riksdag och regering beslutat	vet inte/ vill ej svara			
1980						
linje 1	22	74	4	100	-52	245
linje 2	30	65	5	100	-35	486
linje 3	60	32	8	100	+28	510
blankt	21	73	6	100	-52	33
icke-röstare	37	53	10	100	-16	243
1994						
ja	67	32	1	100	+35	900
nej	86	11	3	100	+75	782
blankt	63	26	11	100	+37	27
icke-röstare	72	22	6	100	+50	140

Tabell 2.5 *Inställning till om vi skall ha fler folkomröstningar, vara fortsatt sparsamma med folkomröstningar eller inte ha några alls - bland väljare som röstade på olika alternativ och bland icke-röstare vid folkomröstningarna 1980 och 1994 (procent och balansmätt)*

år och omröstningsalternativ	inställning till folkomröstningar i allmänhet				summa procent	balans- mätt	antal inter- vjuade
	fler folk- omröst- ningar i framtiden	fortsatt sparsamhet med folk- omröst- ningar	inga fler folk- omröst- ningar	vet inte/ vill ej svara			
1980							
linje 1	15	60	24	1	100	-9	241
linje 2	16	55	26	3	100	-10	476
linje 3	34	49	13	4	100	+21	504
blankt	24	49	27	0	100	-3	33
icke-röstare	26	41	23	10	100	+3	233
1994							
ja	25	65	9	1	100	+16	900
nej	37	59	3	1	100	+34	782
blankt	41	55	4	0	100	+37	27
icke-röstare	36	50	8	6	100	+28	140

Kommentar: Balansmåttan i tabell 2.4 visar andelen personer som tyckte det var bäst med folkomröstning i det här fallet minus andelen som tyckte det varit bättre om riksdag och regering beslutat i frågan. Balansmåttan i tabell 2.5 visar andelen personer som ville ha fler folkomröstningar i olika frågor i framtiden minus andelen som inte ville ha några folkomröstningar.

Minoritetshypotesen får ett klart stöd vid båda tillfällena. Linje 3-väljare 1980 och nej-väljare 1994 var mest positiva till respektive folkomröstning (60 respektiv 86 positiva till att det hölls folkomröstning). Bland linje 1- och linje 2-väljare i kärnkraftsomröstningen och bland ja-väljare i EU-omröstningen fanns däremot en klart negativ respektive en mer ljum inställning till den aktuella folkomröstningen (endast 22, 30 respektive 67 procent positiva). Samma mönster om än inte lika tydligt återfinns när det gäller den generella inställningen till folkomröstningar. Bland 1980 års linje 3-väljare och 1994 års nej-väljare var det en dryg tredjedel som ville ha fler folkomröstningar i framtiden. Bland 1980 års linje 1- och linje 2-väljare och bland 1994 års ja-väljare var motsvarande andel endast 15, 16 respektive 25 procent.¹⁷

Kompetenshypotesen förutsäger att det i första hand är politiskt kunniga och intresserade medborgare som vill vara med och påverka politiken genom folkomröstningar. Mindre politiskt kunniga och intresserade medborgare bör vara mer positiva till att låta de valda representanterna ta hand om beslutsfattandet. Hur det var med den saken 1980 och 1994 redovisas i tabellerna 2.6 och 2.7.

Sambanden mellan politisk kunskap och intresse och inställningen till folkomröstningar är mycket svaga och går i flertalet fall emot kompetenshypotesens riktning. Vid folkomröstningen 1994 återfinns i samtliga fall en svag tendens tvärtemot det förväntade: Politiskt mindre kunniga och mindre intresserade väljare var mest nöjda med att det hölls en EU-folkomröstning och mest positiva till folkomröstningar i allmänhet. Femton år tidigare var bilden mer splittrad. Stödet för kärnkraftsomröstningen var då svagast bland de mycket *och* bland de inte alls intresserade medan den lilla gruppen inte alls intresserade av politik var något mer negativ till fler folkomröstningar än övriga grupper. Stödet för kärnkraftsomröstningen var samtidigt starkast bland politiskt mindre kunniga väljare medan stödet för fler folkomröstningar i framtiden var starkast bland de mest *och* de minst kunniga.¹⁸

17 Den som tror att partihypotesen kan få stöd om inte minoritetshypotesen tillåts störa bilden har inte mycket att glädjas över. Den statistiska säkerheten tillåter endast jämförelser mellan s- och m-sympatisörer som röstade på samma folkomröstningsalternativ. Analyserna ger inte upphov till några annorlunda resultat. Både 1980 och 1994 och bland både ja- och nej-väljare var s-sympatisörer mer positiva än m-sympatisörer till den aktuella folkomröstningen. Motsvarande jämförelser när det gäller inställningen till fler framtida folkomröstningar visar att s- och m-sympatisörer hade nästan identiska uppfattningar. Undantaget är 1980 års linje 3-väljare där 24 procent bland s-sympatisörerna men 36 procent i den mycket begränsade gruppen m-sympatisörer sa sig vara positiva till fler folkomröstningar i framtiden.

18 Kontroller för minoritetshypotesen – det vill säga för hur väljarna röstade i respektive folkomröstning – bidrar knappast till att stärka kompetenshypotesen. I 1994 års undersökning var det främst bland ja-röstare som stödet för folkomröstningar var störst bland politiskt mindre kunniga och politiskt ointresserade väljare medan det inte finns några samband att tala om bland nej-röstare. Bland 1980 års linje 3-väljare finns det däremot ett visst stöd för kompetenshypotesen. Bland väljare som då röstade för en kärnkraftsavveckling inom tio år var det de politiskt kunniga och framförallt de politiskt intresserade som var mest positiva till folkomröstningar. Sambandsmönstret bland linje 2-väljarna talar däremot emot kompetenshypotesen medan bilden bland linje 1-väljarna är kluven med de minst kunniga och de mest intresserade som de mest folkomröstningspositiva.

Tabell 2.6 *Inställning till hurvida det var bäst med folkomröstning i kärnkraftsfrågan respektive i EU-frågan eller om det varit bättre om riksdag och regering hade beslutat utan folkomröstning - efter politiskt intresse och politisk kunskap vid respektive folkomröstning (procent och balansmått)*

år och grupp	inställning till den aktuella folkomröstningen			summa procent	balans- mått	antal inter- vjuade
	bäst med folkomröstning i det här fallet	bättre om riksdag och regering beslutat	vet inte/ vill ej svara			
politiskt intresse 1980						
mycket intresserad	35	60	5	100	-25	156
ganska intresserad	43	52	5	100	-9	565
inte särskilt intresserad	40	54	6	100	-14	657
inte alls intresserad	30	52	18	100	-22	179
politisk kunskap 1980						
stor, 4-5 rätta svar	38	58	4	100	-20	597
medelstor, 2-3 rätta svar	38	54	8	100	-16	638
liten, 0-1 rätta svar	46	42	12	100	+4	288
politiskt intresse 1994						
mycket intresserad	71	26	3	100	+45	228
ganska intresserad	75	23	2	100	+52	937
inte särskilt intresserad	78	19	3	100	+59	714
inte alls intresserad	75	15	10	100	+60	145
politisk kunskap 1994						
stor, 3 rätta svar	74	24	2	100	+50	463
medelstor, 2 rätta svar	76	22	2	100	+54	694
liten, 0-1 rätta svar	78	19	3	100	+59	648

Kommentar: Kunskapsmättet 1980 bygger på två frågor: på vilka fyra orter är de svenska kärnkrafts-
verken placerade samt namnet på Sveriges största kända uranfyndighet (sammanlagt 0-5 rätt). Kun-
skapsmättet 1994 bygger på tre frågor: hur många länder som är medlemmar i EU, i vilken stad
EU-kommissionen har sitt högkvarter och hur många röster Sverige skulle få i EU:s ministerråd
(sammanlagt 0-3 rätt). Balansmättet visar andelen personer som tyckte det var bäst med folkom-
röstning i det här fallet minus andelen som tyckte det varit bättre om riksdag och regering beslutat i frågan.

Tabell 2.7 *Inställning till om vi skall ha fler folkomröstningar, vara fortsatt sparsamma med folkomröstningar eller inte ha några alls - efter politiskt intresse och politisk kunskap vid folkomröstningarna 1980 och 1994 (procent och balansmätt)*

år och grupp	inställning till folkomröstningar i allmänhet				summa procent	balansmätt	antal intervjuade
	fler folkomröstningar i framtiden	fortsatt sparsamhet med folkomröstningar	inga fler folkomröstningar	vet inte/vill ej svara			
politiskt intresse 1980							
mycket intresserad	23	55	21	1	100	+2	154
ganska intresserad	23	57	17	3	100	+6	554
inte särskilt intresserad	24	50	21	5	100	+3	646
inte alls intresserad	21	35	31	13	100	-10	170
politisk kunskap 1980							
stor, 4-5 rätta svar	23	57	18	2	100	+5	596
medel, 2-3 rätta svar	22	52	23	3	100	-1	638
liten, 1-2 rätta svar	28	38	21	13	100	+7	288
politiskt intresse 1994							
mycket intresserad	27	63	10	0	100	+17	228
ganska intresserad	31	62	6	1	100	+25	937
inte särskilt intresserad	31	62	6	1	100	+25	714
inte alls intresserad	34	52	7	7	100	+27	145
politisk kunskap 1994							
stor, 3 rätta svar	29	65	5	1	100	+24	463
medel, 2 rätta svar	30	63	6	1	100	+24	694
liten, 1 rätt svar	35	57	7	1	100	+28	648

Kommentar: Kunskapsmåten presenteras i kommentar till tabell 2.6. Balansmättet visar andelen personer som ville ha fler folkomröstningar i olika frågor i framtiden minus andelen som inte ville ha några folkomröstningar.

Mistroendehypotesen, slutligen, innebär en förväntan om att det i första hand är väljare med bristande förtroende för partier och politiker som är positiva till folkomröstningar. Den danske valforskaren Palle Svensson har vid flera tillfällen påvisat att så är fallet i Danmark. I samband med de danska Maastrichtomröstningarna 1992 och 1993 var det ungefär två tredjedelar bland väljare med mycket litet förtroende för politiker som ställde sig bakom kravet på "många fler folkomröstningar" medan endast en dryg fjärdedel bland väljare med mycket stort förtroende för politiker var positiva till ett flitigare användande av folkomröstningsinstitutet.¹⁹ I vad mån vi kan urskilja ett motsvarande mönster i Sverige undersöks med hjälp av tabellerna 2.8 och 2.9.

19 Svensson (1992:124-146 och 1994:191-196). Se även Pesonen [red] (1994:174-182).

Tabell 2.8 *Inställning till huruvida det var bäst med folkomröstning i kärnkraftsfrågan respektive i EU-frågan eller om det varit bättre om riksdag och regering hade beslutat utan folkomröstning - bland väljare med olika grad av politiskt förtroende vid folkomröstningarna 1980 och 1994 (procent och balansmått)*

år och grupp	inställning till den aktuella folkomröstningen			summa procent	balans- mått	antal inter- vjuade
	bäst med folkomröstning i det här fallet	bättre om riksdag och regering beslutat	vet inte/ vill ej svara			
de som sitter i riksdagen tar inte mycket hänsyn till vad vanligt folk tycker och tänker						
1980						
instämmer helt	41	52	7	100	-11	367
instämmer i stort sett	41	53	6	100	-12	665
i stort/helt motsatt åsikt	39	57	4	100	-18	440
1994						
instämmer helt	78	19	3	100	+59	328
instämmer i stort sett	77	20	3	100	+57	843
i stort/helt motsatt åsikt	74	25	1	100	+49	578
självuppskattat politiskt förtroende						
1994						
mycket litet	79	17	4	100	+62	260
ganska litet	76	20	4	100	+56	949
ganska/mycket stort	74	25	1	100	+49	787

Kommentar: Svartalternativen i stort sett och helt motsatt åsikt respektive ganska stort och mycket stort förtroende har slagits samman på grund av det begränsade antalet intervjupersoner som svarade helt motsatt åsikt respektive mycket stort förtroende (64, 62 respektive 34 personer). I två fall leder detta till att stödet för hypotesen försvagas och i ett fall till att stödet förstärks. Andelen som tyckte att det var bäst med folkomröstning bland personer med helt motsatt åsikt respektive mycket stort förtroende var 30, 85 respektive 62 procent. Balansmättet visar andelen personer som tyckte det var bäst med folkomröstning i det här fallet minus andelen som tyckte det varit bättre om riksdag och regering beslutat i frågan.

Tabell 2.9 *Inställning till om vi skall ha fler folkomröstningar, vara fortsatt sparsamma med folkomröstningar eller inte ha några alls - bland väljare med olika grad av politiskt förtroende vid folkomröstningarna 1980 och 1994 (procent och balansmått)*

år och grupp	inställning till folkomröstningar i allmänhet				summa procent	balansmått	antal intervjuade
	fler folk- omröst- ningar i framtiden	fortsatt sparsamhet med folk- omröst- ningar	inga fler folk- omröst- ningar	vet inte/ vill ej svara			
de som sitter i riksdagen tar inte mycket hänsyn till vad vanligt folk tycker och tänker							
1980							
instämmer helt	27	42	27	4	100	±0	361
instämmer i stort sett	25	51	21	3	100	+4	654
i stort/helt motsatt åsikt	21	61	16	2	100	+5	433
1994							
instämmer helt	42	49	7	2	100	+35	328
instämmer i stort sett	33	61	6	0	100	+27	843
i stort/helt motsatt åsikt	24	69	6	1	100	+18	578
självuppskattat politiskt förtroende							
1994							
mycket litet	43	48	7	2	100	+36	260
ganska litet	32	61	6	1	100	+26	949
ganska/mycket stort	24	68	7	1	100	+17	787

Kommentar: Svartalternativen i stort och helt motsatt åsikt respektive ganska och mycket stort förtroende har slagits samman på grund av det begränsade antalet intervjuade personer som svarat helt motsatt åsikt respektive mycket stort förtroende (64, 62 respektive 34 personer). I samtliga tre fall innebär det att stödet för hypotesen försvagas. Andelen som ville ha folkomröstningar i framtiden bland personer med helt motsatt åsikt respektive mycket stort förtroende var 19, 18 respektive 29 procent. Andelen som tyckte att vi inte skall ha några folkomröstningar alls var 33, 5 respektive 15 procent. Balansmättet visar andelen personer som ville ha fler folkomröstningar i olika frågor i framtiden minus andelen som inte ville ha några folkomröstningar.

Det finns stöd för misstroendehypotesen även i Sverige, men stödet är svagt och återfinns inte alls när det gäller den generella frågan om folkomröstningar i 1980 års undersökning. Vid 1994 års EU-folkomröstning tyckte 79 procent bland personer med mycket litet förtroende för politiker och 74 procent bland de med ganska eller mycket stort förtroende att det var bra att det hölls en folkomröstning. Bland väljare med mycket litet förtroende för politiker tyckte 43 procent att vi skall ha fler folkomröstningar i olika frågor i framtiden. Bland väljare med ganska eller mycket stort politikerförtroende var det endast 24 procent som var positiva till fler folkomröstningar.²⁰

20 Stödet för misstroendehypotesen försvagas något vid kontroll för minoritetshypotesen, det vill säga vid kontroll för röstning i respektive folkomröstning. Det relativt sett starkare stödet för 1980 års kärnkraftsomröstning bland väljare som misstror politiker återfinns endast bland linje 2-väljare, sambandet saknas bland linje 1-väljare och mönstret är det omvända bland linje 3-väljare. När det gäller 1994 års EU-folkomröstning kvarstår sambandet med ett undantag vid

Folkomröstningar som kortsiktig minoritetstaktik

Svenska folket har idag en mer positiv inställning till folkomröstningar än för femton år sedan. Det faktum att 1994 års EU-folkomröstning uppfattades som mer meningsfull än 1980 års trealternativsomröstning i kärnkraftsfrågan är sannolikt en starkt bidragande faktor till opinionsförändringen. Majoriteten av väljarna tycker emellertid nu som då att vi även fortsättningsvis skall vara sparsamma med folkomröstningar.

Det starkaste stödet för folkomröstningar återfinns bland presumtiva förlorare i det fall frågan skulle avgöras genom ett riksdagsbeslut. Linje 3-väljare 1980 och nej-väljare 1994 var klart mest positiva till kärnkraftsomröstningen respektive EU-medlemskapsomröstningen och samma grupper var också mest positiva till det mer principiella förslaget om fler folkomröstningar i framtiden. Leif Lewins karaktäristik av folkomröstningar som en beslutsregel för minoriteter gäller med andra ord inte enbart för partiernas strategiska handlande utan tydligen också för hur väljarna tar ställning till fenomenet folkomröstningar.²¹

Analyserna har därutöver givit ett visst om än mycket måttligt stöd för misstroendehypotesen, det vill säga att väljare med bristande politikerförtroende ser folkomröstningar som en möjlighet för medborgarna att hålla mer kontinuerlig uppsikt över politikerna. Kompetenshypotesen – att i första hand politiskt kunniga och intresserade medborgare vill vara med och påverka politikens utformning genom folkomröstningar – kan däremot inte sägas ha fått något stöd. De svaga samband som återfinns tyder snarast på att det är politiskt mindre kunniga och mindre intresserade väljare som är mest positiva till i folkomröstningar.

Men det kanske mest överraskande resultatet är nog ändå det i det närmaste uteblivna stödet för partihypotesen: Det är alltså *inte* så att sympatisörer till de traditionellt folkomröstningsvänliga partierna folkpartiet och moderaterna är mer positiva till folkomröstningar än sympatisörer till de folkomröstningsskeptiska partierna socialdemokraterna och vänsterpartiet. Tvärtom tycks det vara kortsiktigt taktiska överväganden i varje enskild fråga som styr den principiella inställningen till folkomröstningar bland svenska väljare. Det enda eventuella stödet för partihypotesen är miljöpartisympatisörernas positiva inställning till EU-folkomröstningen och folkomröstningar i allmänhet. Denna positiva inställning bland mp-sympatisörer är dock samtidigt helt förenlig med minoritetshypotesen.

Men – kan man fråga sig – varför skulle väljarna vara annorlunda än sina politiska företrädare? De svenska partiernas agerande i de författningpolitiska frågorna har ju i betydande del styrts av närsynt partiegoism. Jörgen Westerståhl har uttryckt sina erfarenheter från Författningsutredningen i följande tänkvärda ord: "Härtill kom det förhållande som vi upplevde efter varje val...nämligen att valutgången påtagligt påverkade partiernas syn på de aktuella frågorna..(Det var)

kontroll för röstning: Bland 1994 års ja-röstare var det i första hand väljare med förtroende för partier och politiker som tyckte att det var bra att det hölls en EU-folkomröstning.

21 Jfr Lewin (1984:290-295).

som om varje enskilt valresultat tänktes bli bestående och skulle läggas till grund för en lösning av författningsfrågorna som på bästa sätt just i det aktuella läget skulle gynna vederbörande parti".²²

* * *

Det är naturligtvis inte oviktigt hur ett politiskt beslut att anordna folkomröstning tas emot bland medborgarna. Det är därför viktigt att den idag förhärskande folkomröstningspragmatismen i möjligaste mån "avtaktiseras". Det borde vara en självklarhet att folkomröstningar anordnas för folkets och för demokratiens bästa – inte enbart för politikernas bästa. Dessutom bör reglerna för hur en folkomröstning skall genomföras och tolkas vara klara och otvetydiga. För att undvika spekulationer om taktiska överväganden i samband med folkomröstningar är det inte orimligt att åtminstone följande fyra förändringar av det svenska folkomröstningsinstitutet tas under övervägande:

1) En folkomröstning bör vara beslutande och inte rådgivande. Politikerna skall noga ha övervägt vad de ger sig in på när de utlyser folkomröstning och folkviljan skall därefter inte kunna upphävas på annat sätt än genom en ny folkomröstning eller genom ett beslut av en ny riksdag där debatten inför voteringen inte rymmer något minoritetskrav om en ny folkomröstning. Den föga uppbyggliga diskussionen om huruvida 1980 års rådgivande folkomröstning i kärnkraftsfrågan måste respekteras till dess det hålls en eventuellt ny folkomröstning skulle härigenom ha kunnat undvikas. Idag går det att ordna en beslutande folkomröstning vid en grundlagsändring, men den möjligheten har ännu inte kommit till användning.

2) I en folkomröstning skall det finnas en ordentligt tilltagen kvorumregel för vad som skall anses vara ett uttryck för folkviljan. Det är knappast orimligt att åtminstone 40 procent av samtliga röstberättigade befinner sig på den vinnande sidan för att en folkomröstning skall övertrumfa ett riksdagsbeslut. Idag finns en kvorumregel vid beslutande folkomröstningar som säger att ett folkligt förkastande av ett vilande grundlagsförslag kräver att antalet nej-röster överstiger hälften av de giltiga rösterna i det samtidiga riksdagsvalet. Den regeln är naturligtvis inte tillämpbar om de beslutande folkomröstningarna frikopplas från riksdagsvalen.

3) En folkomröstning skall gälla ett ja eller nej till ett riksdagsbeslut. Under efterkrigstiden finns det endast tre västeuropeiska exempel på folkomröstningar med fler än två alternativ och – i två av fallen – på stora problem att tolka resultatet: den svenska ATP-omröstningen 1957, den svenska kärnkraftsomröstningen 1980 och en dansk folkomröstning om sänkt rösträttsålder 1953.²³ I den senare omröstningen erbjöds väljarna de tre alternativen bibehållen 25-årsgräns, en

²² Westerståhl (1976:4).

²³ Bogdanor (1994:75).

sänkning till 23 år och en sänkning till 21 år. Alternativet 23 år segrade med 54,6 procent av rösterna så något "svenskt" tolkningsproblem uppstod aldrig.

4) I en folkomröstning skall blankrösterna inte ingå i omröstningsresultatets procentbas så som har varit fallet i de fyra senaste svenska folkomröstningarna. Möjligheten att gå och rösta utan att ta ställning skall dock självklart finnas kvar. Men precis som i ett riksdagsval skall blankrösterna endast ingå i siffrorna över valdeltagandet och inte bland de giltiga rösterna. Avsikten med förändringen är förstås att undvika olika tolkningar av hur det gick i folkomröstningen: Det var kanske tur att vi aldrig fick veta hur våra politiker hade agerat om den svenska EU-folkomröstningen hade resulterat i 49,6 procent nej-röster, 49,5 procent ja-röster och 0,9 procent blankröster.

3. Kampanj på sparlåga

Peter Esaiasson

”Sverige står inför de viktigaste veckorna i sin historia.” Omdömet är centerledaren Olof Johanssons och fälldes i samband med en riksdagsdebatt om regeringens EU-proposition en dryg månad före folkomröstningen den 13 november 1994. Uppfattningen att frågan om svenskt medlemskap i den Europeiska Unionen skulle komma att avgöras under kampanjen delades av många inblandade parter. Med tanke på hur mycket som stod på spel är det förvånande att så lite *hände* under de där dagarna på senhösten 1994. Folkomröstningskampanjen om EU-medlemskap var anmärkningsvärt renons på dramatiska händelser. Belysande är att kvällstidningarna ännu tre dagar före omröstningen bara hade haft en enda löpsedel som handlade om kampanjen. Ett par månader tidigare, under valrörelsen inför riksdagsvalet i september, hade enbart Mona Sahlins förehavanden tilldragit sig större uppmärksamhet än vad som tillkom EU-omröstningen.¹

Det faktum att kampanjen var fattig på händelser betyder inte att den var *okontroversiell*. Tvärtom hade framför allt nej-företrädarna många kritiska synpunkter på omständigheterna kring kampanjen. Det intressanta i detta sammanhang är dock att den som under de aktuella höstveckorna sökte synliga tecken på att en viktig fråga snart skulle avgöras av folket i val fick leta noggrannare än vad som brukligt är. Det arrangerades inga manifestationer med stora skaror förespråkare för något av omröstningsalternativen; det förekom få appellmöten på gator och torg; den särskilda valaffischeringen på hemmaspikade masonitskivor, som är så typisk för vanliga svenska valrörelser, var mindre omfattande än normalt; fram till den avslutande helgen fanns inga stort uppslagna TV-debatter att se fram emot; och det gjordes ovanligt få kontroversiella uttalanden av ledande opinionsbildare. Ifråga om observerbara händelser var folkomröstningskampanjen om EU-medlemskap betydligt mer avslagen än en traditionell valkampanj inför ett riksdagsval och, sannolikt, även än den föregående folkomröstningskampanjen om kärnkraft 1980.

En förklaring till att kampanjen tenderade att glida mellan fingrarna är att ett mycket stort antal aktörer ville vara med och påverka opinionen. Nej-sidans till medlemsantalet största organisation var den partipolitiskt oberoende *Nej till EU*.

1 Expressen toppade den 9 november med rubriken ”Kriget mot EU. Svenska ungdomar greps med brandbomber”. Nyheten handlade om en serie attentat mot ett kontor tillhörande Stiftelsen Ja till EU:s lokalavdelning i Västerås. Samtidigt skall sägas att kampanjen kunde vara nog så intensiv på vissa orter. I bland annat nej-fästet Östersund förekom smärre handgripligheter mellan ledande företrädare för de båda alternativen och på Gotland polisanmälde pappan till ja-sidans kampanjledare för olaga hot mot en ledande nej-förespråkare (se t ex Aftonbladet 1994 10 27).

Men därutöver fanns en mängd organisationer och kampanjföreningar som argumenterade mot ett medlemskap. I paraplyorganisationen *Folkrörelsen mot EU* ingick ett trettiotal organisationer såväl med som utan anknytning till partiväsändet.² Inför omröstningen tillsatte paraplyorganisationen en kampanjledning med uppgift att hålla samman nej-sidan. Under valrörelsen bedrev dock flera organisationer egna kampanjer med egna hjärtefrågor. Någon starkare samordning av budskap och argument kom aldrig till stånd.

Det var heller inte så att nej-sidan hade någon självklar ledargestalt som medborgarna kunde orientera sig efter. Istället för en tydlig centralfigur fanns flera mer eller mindre jämlika talesmän och taleskvinnor. I kampanjledningen för *Folkrörelsen mot EU* ingick bland andra jordbruksminister Margareta Winberg, den tidigare moderata riksdagsledamoten Björn von der Esch samt vice ordföranden och jämtlandsbonden Eva Hellstrand. Nej till EU företrädde av bland andra de båda ordförandena Eva-Britt Svensson (socialdemokraterna) och Hans Lindqvist (centerpartiet) samt vice ordföranden Jonas Sjöstedt (vänsterpartiet). Miljöpartiets främsta talesmän var Per Gahrton och språkröret Birger Schlaug. Vänsterpartiets argument framfördes huvudsakligen av partiledaren Gudrun Schyman. Ordföranden i *Socialdemokrater mot EU*, den före detta SCB-chefen Sten Johansson, var en ytterligare röst i debatten. Den EU-kritiska fackföreningsrörelsen representerades framför allt av Kenth Pettersson (Handels). Typiskt för nej-sidans personpolitik var att man i den avslutande TV-sända debatten på fredagskvällen före valet förlitade sig på tre personer som saknade direkt partipolitisk ställning och som inte heller kan sägas ha varit direkt ledande under själva kampanjen: Eva Hellstrand, Kenth Pettersson samt ekonomen Agneta Stark.

Ja-sidan saknade motsvarighet till paraplyorganisationen *Folkrörelsen mot EU*, men kan i gengäld sägas ha varit mer samordnad än nej-sidan. I vad som åtminstone av ja-sidans företrädare kallades "buketten" ingick fyra organisationer: *Stiftelsen Ja till Europa*, *Socialdemokrater för Europa*, *Löntagare för Europa* samt *Nätverk för Europa*.³ Med koppling till *Stiftelsen Ja till Europa* fanns därutöver bland annat det kvinnliga nätverket *Europea*. Av riksdagspartierna bedrev även framför allt moderaterna och folkpartiet separata ja-kampanjer. Till ja-organisationerna skall möjligen också räknas Lantbrukarnas Riksförbund. Slutligen bedrev ett flertal enskilda företag kampanjer till förmån för ett svenskt medlemskap, framför allt genom att ta fram material om de negativa konsekvenserna för den egna verksamheten av ett nej till EU.

Ifråga om ledande personer hade förstas ja-sidan en klar fördel. Epitetet "kampanjgeneral" användes flitigt i massmediernas nyhetsbevakning under kampan-

- 2 Bland annat följande partier och organisationer ingick i *Folkrörelsen mot EU*: vänsterpartiet, miljöpartiet, ung vänster, grön ungdom, Socialdemokrater mot EU, Kristdemokrater för en alternativ Europa-politik, centerns ungdomsförbund, Nätverket centernej till EU, Nej till EU, Fackliga EU-kritiker, Ungdomens nykterhetsförbund, Fältbiologerna, Emmaus Björka, Jordens vänner, Unga allergiker, Verdandi och Svenska fredskommittén.
- 3 I Riksskatteverkets broschyrutskick till hushållen, "Ja eller nej till svenskt medlemskap i EU", var dessa fyra organisationer samordnade under beteckningen *JA-sidan*. Det förekom också kontinuerliga överläggningar mellan ledningarna för respektive kampanjorganisation.

jen, men det var bara två personer som kallades "kejsare": statsminister Ingvar Carlsson och hans företrädare på posten Carl Bildt. Precis som i kampanjen inför riksdagsvalet några månader tidigare tilldelades även vice statsministern Mona Sahlén en framträdande plats i opinionsbildningen.⁴ Främsta representant för den huvudsakligen näringslivsfinansierade Stiftelsen Ja till Europa var socialdemokraten och tidigare vice statsministern Odd Engström. Huvudpersonen i Nätverk för Europa var bonden, författaren och debattören Marit Paulsen. Ordförande i Löntagare för Europa var metalls Göran Johnsson. Ansvarig för folkpartiets kampanj var Maria Leissner, men även Bengt Westerberg, som efter riksdagsvalet meddelat att han tänkte avgå som partiledare, var aktiv i opinionsbildningen. Centerledaren Olof Johansson intog en försiktig hållning under kampanjen och det var först under sista veckan han aktivt förespråkade ett ja i omröstningen.

I den avslutande TV-debatten företrädde ja-sidan av Ingvar Carlsson, Carl Bildt och Marit Paulsen. Här kan noteras att det var första gången som några partiledare propagerade så öppet för ett bestämt omröstningsalternativ i kampanjens slutskede. I motsvarande avslutningsdebatter inför ATP-omröstningen 1957 (sänd i radio) och kärnkraftsomröstningen 1980 företrädde alternativen av personer med officiell ställning i de särskilda kampanjorganisationerna. I åtminstone detta avseende använde partierna tyngre artilleri än någonsin tidigare för att få väljarna att följa den fastlagda partilinjén.

En annan skillnad i personpolitik gentemot tidigare folkomröstningar har att göra med typen av kompetens hos de ledande aktörerna. I kärnkraftsomröstningen 1980 utsåg två linjeorganisationer allmänt respekterade men i själva sakfrågan inte särdeles insatta personer till ordföranden: den nyss avgångne socialdemokratiska talmannen Henry Allard (Linje 2) och den moderata landshövdingen Astrid Kristensson (Linje 1). Ganska snart under kampanjen avslöjades brister i dessa galjonsfigurers kunskaper om energifrågan. Liknande blottor fanns inte bland huvudpersonerna i EU-omröstningen. Förvisso utsattes debatten för kritik, men ingen gjorde gällande annat än att huvudpersonerna besatt betydande sakkunskaper. Förändringen kan ses som en illustration till att politikerna lärt sig läxan från kärnkraftsomröstningen. Det moderna mediasamhället ställer höga krav på de som öppet gör anspråk på att leda opinionen.

En viktig skillnad mellan EU-omröstningen och ett vanligt riksdagsval var att staten uppträdde som en aktiv aktör. Utöver att bidra till finansieringen av omröstningsalternativens organisationer tog staten på sig ansvaret för att förse medborgarna med grundläggande information. I detta syfte inrättades en särskild myndighet under utrikesdepartementet, *Sekretariatet för Europainformation*. Beslutet att knyta den nyinrättade myndigheten till utrikesdepartementet och dess handelsavdelning kritiserades före, under och efter folkomröstningen. Kritikerna

4 Ordförande i organisationen *Socialdemokrater för Europa* var dock kommunikationsminister Ines Uusmann. En omständighet i sammanhanget är att det socialdemokratiska partiet lät den centralt anställda kanslipersonalen välja vilket alternativ man ville arbeta för under kampanjen. Det visade sig att samtliga 20 anställda valde att arbeta för ja-sidan.

menade att sekretariatets verksamhet riskerade att påverkas av den positiva syn på EU som rådde inom handelsavdelningen. Särskilt starka invändningar anfördes mot en broschyr som till en kostnad på över tio miljoner kronor distribuerades till landets samtliga hushåll. Enligt kritikerna innehöll broschyren åtskilliga faktafel och gav på det hela taget en alltför glättig bild av den Europeiska Unionen. Den snedvridna informationen i broschyren kom att bli ett återkommande tema i nej-förespråkarnas argumentation.

Som i alla kampanjer utnyttjade organisationerna både direkta och indirekta kanaler för att kommunicera med väljarna. De direkta kanalerna – att möta väljarna ansikte mot ansikte vid offentliga möten, på arbetsplatser och via hembesök – gavs dock relativt låg prioritet. Särskilt på ja-sidan fanns en uttalad misstro mot traditionella appellmöten på gator och torg. Av allt att döma var även den organiserade agitationen på arbetsplatserna mindre omfattande än vanligt. Den begränsade arbetsplatsagitationen förklaras av att arbetsgivarna var restriktiva med att tillåta organiserade opinionsyttringar och av att LO, liksom de flesta enskilda fackförbund, förhöll sig neutrala inför omröstningen.

En form för direktkommunikation med väljarna som däremot kom till större användning än vanligt var debatter mellan meningsmotståndare. Den 27 oktober utsågs till stor debattdag med 130 sammandrabbningar runtom i landet. Men också i övrigt avhölls ovanligt många debatter under kampanjen. Av ledande politiker var särskilt Gudrun Schyman och Mona Sahlin flitiga debattdeltagare, men även Carl Bildt, Bengt Westerberg och Per Gahrton ställde upp i olika sammanhang. Även tekniken med systematiska telefonuppringningar, som vunnit insteg i de senaste ordinarie valrörelserna, utnyttjades av framför allt ja-sidan.

De största resurserna satsades på indirekta kanaler via nyhetsbevakningen i press, radio och TV samt olika former av betalda mediekkanaler. Ett lite ovanligt sätt att locka nyhetsmediernas intresse, och som samtidigt gav tillfälle till en mer djuplodande argumentation med intresserade medborgare, var att arrangera seminarier kring EU-problematiken. Utmärkande för EU-kampanjens mediekontakter var vidare att båda sidor visade upp ovanligt många utländska gäster.

Det synligaste tecknet på kampanjen var affischerna på de fasta annonsplatserna i landets städer. Stiftelsen Ja till Europa spenderade fem miljoner kronor på köpt utomhusaffischering bara under kampanjens avslutande två veckor. Det var lika med hela den summa som tilldelades organisationen i statligt stöd. Särskilt mot slutet av kampanjen fylldes förstas och tvåsidiga tidningarna med annonsmaterial. Nej-sidan lade för sin del en betydande del av sina finansiella resurser på ett broschyrutskick till samtliga hushåll.

Inte bara formerna utan även tonen i debatten skiljde sig till en början från en vanlig valkampanj. Med en envishet som antyder långtgående samordning betonade ja-förespråkare av olika ideologisk schattering vikten av att föra ett lågmält samtal med medborgarna.⁵ Allteftersom valdagen närmade sig tog dock debatten

5 Samtliga ja-företrädare hade förstas inte läggningen för det lågmälda samtalets taktik. Det väckte viss uppmärksamhet när den förre moderatledaren Gösta Bohman vid ett valmöte i Norr-

mer normala vändningar. Under de avslutande två veckorna kritiserade båda sidor varandra för bland annat löftespolitik, lögner och skrämselfpropaganda. Den förändrade tonen avspeglades på tidningarnas ledarsidor som talade om en plötsligt "glödhet" EU-debatt.

Av enskilda uttalanden av nej-företrädare som väckte uppmärksamhet hos motståndarna kan nämnas att Margareta Winberg tidigt i kampanjen varnade för att Sverige vid ett EU-medlemskap skulle tvingas att tala med Vatikanens röst i jämställdhetsfrågor. Ett annat uppmärksammat uttalande fälldes av Per Gahrton som ett par veckor före valdagen hävdade att det vid ett nej fanns tid att vänta och se i vilken riktning som EU skulle utvecklas. Viss uppmärksamhet väckte också en tidningsartikel av Torbjörn Säfve där EU, enligt vissa kritiker, skall ha liknats vid Hitlers tusenårsrike. Ett allmänt tema i argumentationen mot nej-sidan var att man vägrade utveckla konkreta handlingsalternativ till ett svenskt EU-medlemskap.

Det ställer sig svårare att hitta exempel på uttalanden av enskilda ja-företrädare som uppmärksammades av nej-sidan i debatten. Möjligen kan nämnas att både Göran Persson (på plats i Bryssel) och Ingvar Carlsson varnade för att en nej-seger skulle innebära höjda räntor och sannolikt även aktualisera nya sparpaket. Alldeles i kampanjens slutskede meddelade också Carlsson att han i händelse av en nej-seger skulle samla regeringen till ett omedelbart krismöte. I stället för att ta upp enskilda uttalanden handlade nej-sidans kritik huvudsakligen om de allmänna förutsättningarna för kampanjen i form av exempelvis fördelningen av finansiella resurser, om att den statliga konsekvensutredningen gav en snedvriden bild av EU samt om att Ingvar Carlsson försökte övertyga med sin person snarare än med sakargument.⁶

I folkomröstningar mer än i vanliga riksdagsval är ett återkommande inslag att kända personer offentliggör sina ställningstaganden, vad som på internationellt propagandaspråk kallas "testimonials" eller "handlingsrekommendationer". Under kärnkraftsomröstningen intog härvidlag personer verksamma i den kulturella sektorn en framträdande ställning. Så var dock inte fallet i EU-kampanjen. Visst presenterades upprop bland författare för och emot EU, och visst var olika intellektuella engagerade i en diskussion om risken för att den svenska offentlighetsprincipen skulle undergrävas av ett svenskt EU-medlemskap. Men på det hela taget var kulturpersonerna mindre aktiva denna gång. Spektakulära ställningstaganden av det slag som förekom i kärnkraftsfrågan var strängt taget reserverade för Astrid Lindgren, som på DN-debatt några dagar före EU-omröstningen uppmanade väljarna att rösta nej för djurens skull. I linje med händelseförloppet inför folkomröstningen om kärnkraft var vidare att landets biskopar undertecknade ett upprop för svenskt medlemskap.

Om kändisarna i kulturvärlden var ovanligt tysta uttalades desto fler handlingsrekommendationer från företagsledare, fackföreningsledare och pensionera-

land förklarade regionens EU-motstånd med att norrbottningar och övriga glesbygdsbor är mindre kunniga än andra medborgare (se t ex Expressen 1994 11 09).

6 Den samlade kritiken från nej-sidan utvecklas närmare i kapitel 4.

de politiker. När det gäller näringslivets aktörer gjorde framför allt exportindustrins chefer återkommande uttalanden om vilken avgörande betydelse som omröstningen hade för landets framtid. Intressant i sammanhanget är att ABB-chefen Percy Barnevik, som annars brukar vara svår att nå för journalisterna, själv tog initiativ till intervjuer i ämnet och också deltog i en TV4-debatt på lördagskvällen före valdagen. Även den före detta Volvo-chefen Pehr G Gyllenhammar uttalade sitt stöd för "Europatanken".

LO och de enskilda fackförbunden intog i de flesta fall en neutral ställning. Detta beslut hindrade dock inte fackföreningsledarna från att personligen engagera sig i kampanjen. LO-ordföranden Bertil Jonsson argumenterade för ett ja i debatter och i arrangemang av Löntagare för Europa. Och de flesta förbundsordföranden (16 av 21) publicerade ett gemensamt upprop till förmån för ett medlemskap ett par veckor före valdagen. Nej-sidan kunde räkna med stöd av två förbundsordföranden (förutom Handels Kenth Pettersson också Transports Hans Wahlström). I ett "Fackligt upprop mot svenskt medlemskap" förenades dessa båda med bland andra tidigare centralpersoner som Gunnar Nilsson, Rune Molin och Rudolf Meidner.

En fråga som tilldrog sig uppmärksamhet var i vilket läger som Kommunals ordförande Lillemor Arvidsson tänkte placera sig. Ja-sidan räknade det som en mycket stor framgång när hon slutligen meddelade att hon poströstat för ett medlemskap. Den nyblivna TCO-ordföranden Inger Ohlsson fyllde kort därefter på med att även hon ställa sig positiv till ett svenskt medlemskap.

Gruppen av pensionerade politiker som tog ställning offentligt innefattade bland andra de tunga socialdemokraterna Sten Andersson, Gertrud Sigurdsen och Anna-Greta Leijon samt en av de absoluta huvudpersonerna i den föregående folkomröstningen om kärnkraft, Thorbjörn Fälldin. Att ja-sidan hade stöd av det stora flertalet inom det politiska etablissemanget understryks av att samtliga dessa personer rekommenderade ett ja i folkomröstningen.

I avsaknad av egentliga händelser fick opinionsmätningarna stå för dramatiken i kampanjen. Som brukligt är numera upptog olika opinionsundersökningar en betydande del av nyhetsbevakningen i press, radio och TV. I regel visade mätningarna på ett jämnt opinionsläge; ingen sida kunde tillgodoräkna sig en klar majoritetsställning. Opinionsmätningarna fick extra betydelse av den labila ekonomiska situationen. Vid ingången till sista kampanjveckan visade en mätning på ett övertag för nej-sidan vilket omedelbart föranledde negativa reaktioner på aktiebörsen och valutamarknaden. Ett tidens tecken var att det blev känt att Nordbanken beställt en egen opinionsmätning i syfte att om möjligt förutse valutgången.

* * *

Den spänning som byggts upp av opinionsmätningarna försvann efter bara någon minut av valvakan i Sveriges Television. Då presenterades en prognos baserad på en vallokalundersökning bland röstande medborgare som visade på en ja-

seger med procentsiffrorna 57-43. Utan denna prognos hade kvällen blivit lång och dramatisk. De första färdigräknade resultaten kom från nej-röstande distrikt och det dröjde länge innan ja-sidan gick om i antalet inräknade röster. I slutändan visade det sig att vallokalundersökningen överskattat andelen ja-röster med närmare 5 procentenheter. Men när detta blev känt var redan uttolkningen av valresultatet långt gången.

Reaktionen på utgången var skiftande. De starkaste glädjeyttringarna återfanns bland ja-företrädare med borgerliga partisympatier. Statsminister Ingvar Carlsson och flera andra ledande socialdemokrater intog däremot en avvaktande hållning. Det betraktades som angeläget att behandla de många medborgare som röstat nej med "ömsinhet". Detta för att överbrygga de konflikter som folkomröstningen åstadkommit, i synnerhet som 12 av landets 29 valkretsar, och varannan socialdemokratisk väljare, haft en från majoriteten avvikande uppfattning.

Nej-företrädarna var inte lika återhållsamma i sina kommentarer. Den kritik mot kampanjens genomförande som funnits tidigare fick fritt utlopp under valvakan och dagarna därpå. Jordbruksminister Margareta Winberg sade i intervjuer att ja-sidan använt en ful strategi och att man gjort lite av våldtäkt på svenska folket. Birger Schlaug anklagade den socialdemokratiska ledningen för att ha varit ute i demokratins tassemarkor med sin Lita på oss-kampanj.⁷ Schlaug varnade vidare för att demokratin inte kan byggas på sponsring och han krävde en kommission med uppgift att granska hur mycket pengar ja-sidan haft att röra sig med. Hans Lindqvist, ordföranden i Nej till EU, sade att regeringen och det övriga politiska etablissemangen hade manipulerat svenska folket att rösta ja till EU. Håkan Larsson, kanslichef på Folkrörelsen mot EU, menade att ja-sidan lyckats bra med sin skrämselfpropaganda de sista dagarna och att statsapparaten använt medborgarnas pengar för att gynna ett ja. Gudrun Schyman talade om förenklingar och argumentering på låg nivå under de sista veckorna.

Den mest kontroversiella kritiken framfördes i riksradios aktualitetsprogram *Studio Ett* morgonen efter omröstningen. I ett affektladdat inlägg hävdade miljöpartiets Per Gahrton att det inte fanns någon anledning för nej-sidan att tåga still: "God förlorare? Nu sitter ja-sidan här och har vunnit med den knappaste marginal något land har tagit sig in i EU med och så skall vi plötsligt glömma alla dessa förolämpningar och idiotförklaringar, alla dessa spyor som de har kräcks över oss!" Uttalandet var förstas starkt i sig men fick ökad styrka då det följdes upp med kritik av Carl Bildt personligen. Denne hade i några korta inlägg uppmanat Gahrton att lugna ner sig: "Håll truten på dig Carl Bildt. Det här

7 Schlaug syftade bland annat på en gemensam debattartikel av Ingvar Carlsson och Mona Sahlin i Aftonbladet en knapp vecka före valdagen. Artikeln avslutades på följande sätt: "Den som lutar på oss och vill ge oss de bästa förutsättningar att ta Sverige ur krisen och hejda nedmonteringen av välfärden - bör rösta ja till EU." Parentetiskt kan sägas att inte heller nej-sidan var främmande för personorienterade handlingsrekommendationer. Kort före valdagen lanserade Folkrörelsen mot EU en tidningsannons där Hans Alfredson uppmanade osäkra medborgare att välja nej-alternativet.

är en seriös debatt!...Sitt inte och tala till mig med någon sorts översittarstatsministerröst".⁸

Per Gahrtons meningsutbyte med Carl Bildt är ett blivande stycke valrörelsehistoria. Sällan har en politiker kommit med ett så ohämmat utfall mot en meningsmotståndare i ett etermedium.⁹ Men det finns också andra anledningar att intressera sig för nej-sidans syn på folkomröstningen. Den häftiga eftervalsdebatten reser viktiga frågor kring folkomröstningars position som konfliktlösningsmetod i en representativ demokrati. Det finns all anledning att i den fortsatta analysen titta närmare på förlorarnas reaktioner och kritik mot EU-kampanjens genomförande.

8 Inlägget är citerat efter Svenska Dagbladets nyhetsartikel i ämnet den 15 november.

9 En möjlig motsvarighet skulle kunna vara en improviserad kortdebatt i TV mellan Olof Palme och Gösta Bohman angående svensk utrikespolitik i valrörelsen 1970. Tyvärr får eftervärlden aldrig tillfälle att bilda sig en oberoende uppfattning i frågan. Enligt Bohmans memoarer (1983) vägrade reportern Christina Jutterström att sända de båda första vildsinta holmgångarna. Först en tredje version av debatten fördes i tongångar som ansågs lämpliga för den tidens TV-sändningar.

4. Dåliga förlorare?

Peter Esaiasson

Valen är en säkerhetsrisk i demokratin. Förvisso är allmänna och fria val det mest civiliserade sättet att lösa politiska konflikter som mänskligheten har kommit på. Den principiella tankegången bakom valen som konfliktlösningsmetod kan till och med kallas vacker: självständigt reflekterande människor som under fria och jämlika villkor först för en diskussion och sedan fattar beslut i de frågor de själva fastställer som gemensamma angelägenheter. Men den vackra tanken till trots ställer förfarandet stora krav på de medborgare som på valnatten befinner sig på den förlorande sidan. Risken finns alltid att förlorarna vägrar att acceptera utfallet. Goda förlorare är en nödvändig förutsättning för de gemensamma beslutens legitimitet och ytterst för demokratins fortlevnad.¹

Det principiella villkoret för att förlorarna bör acceptera sin lott är att proceduren som leder fram till beslutet – valkampanjen – har varit rättvis. Vad som utgör kriterier på en rättvis valkampanj kan alltid diskuteras, men en vanlig uppfattning är att deltagarna skall ha haft likartade möjligheter att argumentera för sin sak och att varje röst skall väga lika tungt. Den springande punkten är att valet inte skall ha varit avgjort på förhand; alla parter skall ha haft rimliga förutsättningar att hamna på den vinnande sidan.²

Problemet är bara att den rättvisa valkampanjen är en så rar blomma att den knappast har någon motsvarighet i det levande livet. Forskningen om det som kallas kollektiva val har visat att det inte ens är teoretiskt möjligt att konstruera en beslutsprocedure som är fri från manipulativa möjligheter.³ På det praktiska planet finns som regel stora ojämlikheter när det gäller nyttigheter som press, pengar och personal. Problemet förvärras ytterligare av att politiker i alla tider och miljöer har tenderat att rigga valproceduren för att gynna den egna saken.⁴

1 Se t ex Schattschneider (1960); Dennis (1970); Ginsberg and Weissberg (1978); Nadeau and Blais (1993). Detta kapitel är en delredovisning av forskningsprojektet *Debatten inför EU-folkomröstningen 1994* som finansieras av Riksbankens Jubileumsfond. Den version av 1980 års kärnkraftsundersökning som används har ställts i ordning av Svensk Samhällsvetenskaplig Data-tjänst (SSD). Tack till Torbjörn Berglund för sedvanligt effektivt arbete.

2 Ord som "rättvis" och "rimlig" brukar vara säkra adrenalininjektioner för politiska filosofer. Resonemanget knyter an till sekler av principorienterad debatt. Det viktiga i sammanhanget är att de flesta demokratiteoretiker – oavsett om de är anhängare av en proceduriell demokratiuppfattning som till exempel Robert Dahl (1989) eller om de även ställer krav på beslutens innehåll som till exempel John Rawls (1971) – är överens om att den föregående proceduren är av stor vikt för beslutens legitimitet. För en klagörande översikt, se Gutman and Thompson (1995). Se också Weatherford (1992). Om fria och rättvisa val, se t ex Choe (1996).

3 Se t ex Hermansson (1990).

4 Se Riker (1986) för en föga upplyftande katalog av manipulationsmöjligheter.

Om villkoret för att förlorarna skall acceptera sin lott är att valproceduren har varit fullständigt fri och rättvis finns *alltid* möjlighet att vägra acceptera utslaget. Den som så vill kan i varje eftervalsdiskussion hitta skäl för att underkänna proceduren. Om demokratin skall fortleva krävs att förlorarna är beredda att överse med orättvisor i proceduren. Ett sådant konsilient beteende kan motiveras av det gemensamma intresset att upprätthålla ordningen i landet.⁵

Men problemet har förstås också en annan sida. I ett visst läge förvandlas den gode förloraren till den underdånige förloraren; i sådana situationer har vinnarnas manipulationer gått över den gräns där förlorarna rimligen bör acceptera sin lott. Ett legitimt demokratiskt styrelseskick tål inte vilka fasoner som helst från vinnarnas sida.

Att formulera en generell regel för gränsdragningen mellan goda och underdåniga förlorare låter sig knappast göras. Alla lösningar är situationsberoende. Det rör sig om en komplicerad ekvation där storheterna är graden av manipulation från vinnarnas sida, förlorarnas intresse av att upprätthålla samhällsordningen, och vikten av de beslut som berörs av den manipulerade processen.

Folkomröstningar kan misstänkas vara särskilt känsliga ur legitimitetssynpunkt. Omröstningarna avser ofta stora och konfliktfyllda frågor där grundläggande värden står på spel. Omröstningarna är vidare långsiktigt bindande; chansen till revansch är mindre formaliserad än i parlamentsval där oppositionen garanteras en ny möjlighet om några år. En ytterligare försvårande omständighet är att kampanjen måste organiseras utan stöd av de invanda rutiner som stabiliserar de regelbundet återkommande parlamentsvalen.

Den svenska EU-omröstningen faller väl in i bilden av omtvistade folkomröstningskampanjer. Som vi såg i föregående kapitel har förlorarna riktat skarp kritik mot valproceduren. Kritiken avser såväl den administrativa hanteringen som resursfördelningen och motpartens uppträdande under kampanjen.

I fråga om den *administrativa hanteringen* har kritikerna bland annat hävdat att tidsordningen mellan omröstningarna i de fyra sökarländerna var planerad för att åstadkomma en dominoeffekt: sannolikheten för att turordningen Österrike-Finland-Sverige-Norge, vilken överensstämde med andelen EU-positiva i opinionen, skulle ha tillkommit efter en slumpmässig procedur är synnerligen liten. Andra kritikpunkter gäller innehållet i det föregivet neutrala informationsmaterial som sändes ut från myndighetshåll samt en försinkad utbetalning av det statliga penningstödet till nej-sidans organisationer.

Kritiken mot *resursfördelningen* avser tillgången på press och pengar (däremot inte tillgången på personal, det tredje grundläggande p:t i planeringen av valkampanjer). Massmedierna skall ha givit nej-sidan en orättfärdigt negativ behandling under kampanjen. Vidare skall stödet från näringslivet ha gjort det möjligt för ja-

5 Richard Nixon, den ofta kritiserade Tricky Dick, uppträdde som en ansvarsfull förlorare i presidentvalet 1960. Trots starka misstankar i pressen om att demokraterna fuskat med röstlängderna i Texas och Illinois (läs Chicago) bestämde han sig för att inte överklaga valet. Det var bättre att acceptera en knapp förlust mot Kennedy än att införa hela världen annonsera att det amerikanska presidentämbetet måhända var till salu (se t ex Aitken 1993:289-292).

sidan att dominera den köpta reklamen. Kärnan i argumentationen är att det politiska och ekonomiska etablissemanget hade bestämt sig och att folket därmed hade små möjligheter att stå emot.

När det gäller ja-sidans *uppträdande* känns kritiken igen från andra valkampanjer: motståndarna sägs ha ägnat sig åt bland annat skrämsel, osakliga angrepp och överdrivna löften. En mer ovanlig kritikpunkt gäller Ingvar Carlssons sätt att utnyttja sin position som betrodd partiledare. Enligt kritikerna skall Carlsson ha försökt övertala med tyngden av sin personliga auktoritet snarare än att övertyga med sakargument. Birger Schlaug menade till och med att Ingvar Carlsson under folkomröstningskampanjen varit ute i "demokratins tassemarker".⁶

De utvärderingar av kampanjen som hittills genomförts har kommit till blandade slutsatser. Vad beträffar administrationen av valproceduren och fördelningen av de finansiella resurserna har kritikerna fått stöd av statsvetenskapliga bedömare.⁷ I studierna av nyhetsmediernas insatser har bland annat argumenterats för att landsortspressen gav ja-sidan fördelar under kampanjen medan bevakningen i det viktiga TV-mediet var mer neutral.⁸ En analys av de båda kampanjorganisationernas uppträdande under kampanjen visar inte på några anmärkningsvärda avvikelser i förhållande till en normal valrörelse inför ett riksdagsval.⁹

I ett sammanfattande omdöme gav statsvetarna i SNS:s demokratiråd övervägande positiva vitsord till folkomröstningens genomförande.¹⁰ Omdömet grundades bland annat på en jämförelse med tidigare folkomröstningar om ATP 1957 och kärnkraft 1980. Vid båda dessa tillfällen fördunklades möjligheterna till ett tydligt valutslag av att väljarna tillställdes, inte två, utan *tre* röstningsalternativ. I ett länderjämförande perspektiv framstår ett sådant manipulerande med folkomröstningens grundidé som en föga hedrande svensk specialitet.¹¹

Hittillsvarande utvärderingar av kampanjen inför EU-omröstningen har tillämpat ett utifrånperspektiv. På basis av någon mer eller mindre välgrundad norm har forskarna tagit ställning till om kampanjen *de facto* levde upp till kraven. Men frågan om valprocedurens demokratiska legitimitet rymmer också ett inifrånperspektiv.¹² Hur medborgarna själva uppfattar kampanjen är självfallet av stort intresse. Faktiskt kan man argumentera för att forskarnas försäkringar om att proceduren lever upp till rimliga krav är föga intressanta så länge som medborgarna inte uppfattar att missgreppen varit åtminstone tolerabla. Av lätt

6 Håkansson (1996) ger en utförligare sammanfattning av debatten om debatten.

7 Se t ex Premfors (1994); Gustafsson (1994); Jahn and Storsved (1995).

8 Ekström och Nohrstedt (1995); Asp (1996). En studie av mediebevakningen under frågans uppbyggnadsperiod antyder att ja-sidans eventuella fördelar under kampanjen kan ha vägts upp av en övervägande EU-negativ mediebevakning under tidigare perioder (Wallin 1995).

9 Håkansson (1996)

10 Rothstein m fl (1995). I tydlighetens namn skall påpekas att jag själv var en av författarna bakom rapporten.

11 Per Gahrton har i sammanhanget, inte helt obefogat, talat om ett slags världsrekord i politisk manipulation. Se vidare Bogdanor (1994) och Gilljam (1994; 1995b).

12 Weatherford (1992).

insedda skäl är sällan vinnarna ett problem i sammanhanget. Uppmärksamheten bör i stället inriktas på valnattens förlorare.¹³

Detta kapitel skall handla om medborgarnas syn på kampanjen inför folkomröstningen. Mot bakgrund av de faktiska förändringar i kunskaper, engagemang och förtroende för demokratin som kunde registreras under själva kampanjen skall vi diskutera hur medborgarna uppfattade valproceduren och hur förlorarna hanterade sin förlust. Resultaten av analysen är något motstridiga. Det tycks som om kampanjen skapade vissa demokratiskt önskvärda effekter bland medborgarna. Men samtidigt fanns ett utbrett missnöje med kampanjens genomförande, ett missnöje som fick konsekvenser för medborgarnas förtroende för det politiska systemet.

Blev vi medborgare mer upplysta?

Betraktandet av valen som en säkerhetsrisk är ett uttryck för en pessimistisk syn på demokratins möjligheter. Enligt ett sådant betraktelsesätt är det bästa vi kan hoppas på att demokratin hjälper människorna inom ett givet geografiskt område att fatta gemensamma beslut utan att gå till handgripligheter; att vi, enkelt uttryckt, inte slår ihjäl varandra. Men det finns förstås också mer optimistiska uppfattningar om de politiska valens kapacitet. En sådan positiv vision betonar möjligheterna att skapa *upplysning*. Demokratiska val är ett tillfälle för upplysta medborgare att fatta upplysta beslut efter en upplysande debatt.¹⁴

Kapitlets huvudsakliga frågeställning om förlorarnas syn på valproceduren är relaterad till den pessimistiska demokratiuppfattningen. En mångsidig analys bör dock inbegripa även kampanjens förmåga att skapa upplysning. Det är fullt möjligt att en kampanj producerar demokratiskt önskvärda effekter – upplysning – bland medborgarna samtidigt som samma medborgare, eller, troligare, gruppen av *förlorande* medborgare, uppfattar valproceduren som orättfärdig. Förekomsten av sådana positiva kampanjeffekter uppmäts lämpligen före valdagen, detta för att undvika att reaktionen på valutslaget färgar av sig på bedömningen.

En diskussion om kampanjens förmåga att skapa upplysning bör innefatta åtminstone tre komponenter: engagemang, kunskap och förtroende.¹⁵ Engagerade medborgare är *intresserade* av ämnet i fråga och anstränger sig för att *inhämta information* via exempelvis olika nyhetsmedier. Kunniga medborgare har inblick i

13 Nadeau and Blais (1993).

14 För en plädering för en sådan demokratisyn (om än något annorlunda formulerad), se Rothstein m fl (1995).

15 Litteraturen om demokratiska värden är omfattande (för relevanta översikter, se t ex Lewin 1972 och Weatherford 1992). Den följande analysen fångar in väsentliga komponenter i en rationell demokratisk åsiktsbildningsprocess. Om värdet på komponenterna engagemang, kunskap och förtroende växer under kampanjen så kommer medborgarna att fatta ett mer upplyst beslut än vad som annars skulle vara fallet. Därmed är inte sagt att dessa komponenter är de enda relevanta aspekterna av god demokratisk åsiktsbildning. Självfallet skulle det dessutom vara möjligt att lita till andra empiriska indikatorer på respektive komponent. Ytterligare andra aspekter av medborgarnas deltagande i folkomröstningskampanjen behandlas i kapitel 6 nedan.

sakförhållanden och kan argumentera för och emot sin ståndpunkt. Förtroende-fulla medborgare *hysar tillit* till olika aspekter av demokratin. I det följande skall vi undersöka om de samlade aktiviteterna och det samlade informationsflödet under folkomröstningskampanjen tillskapade just engagemang, kunskap och förtroende bland medborgarna.

Forskningen om politisk opinionsbildning nödgar oss att ställa relativt låga förväntningar på kampanjeffekterna. Åtskilliga studier har lyckats bra med att predicera val utifrån samhällsekonominns tillstånd flera månader före valdagen.¹⁶ Sådana resultat indikerar att utrymmet för förändringar under kampanjerna är begränsat om än inte obefintligt.¹⁷

Samtidigt skall sägas att de flesta studier av kampanjeffekter är inriktade på medborgarnas valhandlingar. Vi vet mycket mindre om valkampanjernas förmåga att skapa upplysning. Amerikanska studier har visat att väljarnas intresse för politik och kunskaper om kandidaterna tenderar att öka under kampanjen.¹⁸ En analys av folkomröstningen om kärnkraft 1980 visar dock att väljarnas intresse för det specifika ämnet i fråga – energipolitik – sjönk under de intensivaste kampanjveckorna.¹⁹ Det tycks vidare som om de svenska valrörelserna förlorat förmågan att öka kunskaperna om riksdagskandidaterna. På femtio- och sextio-talen ledde valrörelserna till att väljarnas kännedom om kandidaterna ökade. Sentida valkampanjer har inte haft motsvarande kunskaphöjande effekter.²⁰ Vad beträffar andra svenska erfarenheter visar ett par studier att valkampanjerna tenderar att göra väljarna mer positivt inställda till partier och partiledare.²¹

I ett viktigt avseende gav den politiska kontexten kring EU-omröstningen goda förutsättningar för demokratiskt önskvärda kampanjeffekter. EU-frågan var förhållandevis ny för svenska folket. Möjligheterna att skapa upplysning i form av exempelvis ökade sakkunskaper borde därmed vara bättre än i en omröstning i en välkänd fråga.²² Kärnkraftskampanjen 1980 utgör härvidlag en kontrast. Kärnkraften var en väl etablerad stridsfråga som haft en framträdande plats i två tidigare riksdagsval, 1976 och 1979, och som fått ett osedvanligt stort utrymme i nyhetsbevakningen under flera års tid.²³ I detta avseende utspelades kärnkraftskampanjen i ett mer låst läge än EU-kampanjen.

Vi kan här notera en intressant skillnad mellan de nordiska EU-kampanjerna. Den finländska EU-omröstningen ägde rum i ett liknande läge som den svenska. I Norge hade däremot frågan om EU-medlemskap stått i centrum för politiken under lång tid.²⁴ Förutsättningen för den norska omröstningen liknade därmed snarast den svenska kärnkraftsomröstningen.

16 Se t ex Rosenstone (1983); Lewis-Beck and Rice (1992).

17 Jfr Finkel (1993); Holbrook (1994).

18 Se t ex Lazarsfeldt, Berelson and Gaudet (1944); Patterson (1980); Marcus (1982).

19 Holmberg och Asp (1984).

20 Holmberg (1993); Gilljam och Holmberg (1995:75-76).

21 Holmberg (1995); Esaiasson (1995).

22 Jfr Asp (1984).

23 Holmberg och Asp (1984).

24 Jenssen og Valen (1995).

En viktig allmän lärdom av litteraturen om politisk opinionsbildning har att göra med väljarnas varierande förhållningssätt till politik i allmänhet och EU-frågan i synnerhet. Väljare som är mycket uppmärksamma på händelserna i den politiska världen kan förväntas ha hanterat informationen som spreds under kampanjen annorlunda än väljare som företrädesvis riktar sin uppmärksamhet åt andra håll.²⁵ För att ta hänsyn till dessa skilda förutsättningar kommer effekterna av kampanjen att uppskattas bland väljare med olika grad av *politiskt intresse*.²⁶

För den här typen av analys av förändringar under själva valrörelsen är vårt datamaterialet inte idealiskt. I den bästa av världar skulle vi ha tillgång till en panelundersökning där samma personer tillfrågats vid olika tillfällen under kampanjen, och inte som nu enbart före och efter valdagen. Allra helst skulle undersökningen ha påbörjats strax i kampanjens inledningsskede, kanske dagarna efter riksdagsvalet den 18 september. I avsaknaden av en sådan så kallad flerstegspanel har jag delat in EU-undersökningens intervjupersoner i två grupper: sådana som intervjuades mitt i kampanjen (tre till fyra veckor före valdagen) och sådana som intervjuades under kampanjens slut (en till två veckor före valdagen). Eventuella kampanjeffekter yttrar sig i att den senare gruppen skiljer sig från den förra i fråga om engagemang, kunskaper och förtroende (sammanlagt åtta specifika indikatorer).

Datamaterialet gör det möjligt att studera förändringar under kampanjens intensivaste skede. Sannolikt skulle effekterna vara större om vi haft tillgång till en tidig mätning från kampanjens inledningsskede. För att skapa en jämförelsepunkt har, där så är möjligt, motsvarande operation genomförts på kärnkraftsstudien.²⁷ Resultaten av undersökningen återfinns i tabell 4.1. Plussiffror i tabellen betyder att kampanjen hade en positiv effekt.

25 Zaller (1992); jfr Asp (1986).

26 I forskningen råder enighet om grundtanken att förutsättningarna för politisk opinionsbildning varierar med väljarnas förhållningssätt till politik. Men i de mer finstilla teoretiska diskussionerna - vi resonerar om komplicerade mentala processer - är skillnaderna betydande. Exempelvis används en rad olika termer (och empiriska indikatorer) för att fånga in ungefär samma fenomen. "Political involvement" (Converse 1964), "political sophistication" (Luskin 1990), "kognitiva resurser" och "politiskt engagemang" (Asp 1986) samt "political expertise" (Fiske and Kinder 1981) är några förekommande beteckningar. Det här använda "politisk uppmärksamhet" är en översättning av John Zallers (1992) "political awareness".

27 Förfarandet är inte oproblemiskt ur statistisk synvinkel. De båda halvorna av EU-urvalet utgör inga av varandra oberoende slumpmässiga urval. Problemet minskas dock av den gjorda kontrollen för politiskt intresse. (En tänkbar felkälla skulle kunna vara att politiskt intresserade är mer lättillgängliga för intervjuer tidigt i undersökningen.) Tilltron till resultaten stärks också av en säkerhetskontroll baserad på kärnkraftsundersökningen. Svarepersonerna i denna studie var indelade i tre oberoende slumpmässiga delurval som intervjuades vid olika tidpunkter under kampanjen. En jämförelse mellan det första och det tredje delurvalet ger i huvudsak samma resultat som jämförelsen mellan tidigt och sent intervjuade.

Tabell 4.1 *Lyckas kampanjerna tillskapa upplysning? Förändringar i väljarnas engagemang, kunskaper och förtroende för politiker under veckorna före EU-omröstningen och kärnkraftsomröstningen (procentskillnader mellan personer intervjuade tidigt och sent under kampanjen)*

<i>grad av politiskt intresse</i>	<i>engagemang – intresse för ämnet</i>	
	<i>EU-kampanjen</i>	<i>kärnkrafts-kampanjen</i>
mycket intresserad	+2	-9
ganska intresserad	+6	-4
inte särskilt intresserad	+6	-1
inte alls intresserad	+2	+5
samtliga	+4	-2

<i>grad av politiskt intresse</i>	<i>engagemang – mediekonsumtion</i>	
	<i>EU-kampanjen</i>	<i>kärnkrafts-kampanjen</i>
mycket intresserad	+4	-8
ganska intresserad	+4	-4
inte särskilt intresserad	-4	+2
inte alls intresserad	-8	+2
samtliga	+0	-2

<i>grad av politiskt intresse</i>	<i>kunskaper – sakrelaterade</i>	
	<i>EU-kampanjen</i>	<i>kärnkrafts-kampanjen</i>
mycket intresserad	+1	+1
ganska intresserad	+3	+3
inte särskilt intresserad	+6	+4
inte alls intresserad	+4	+4
samtliga	+3	+4

<i>grad av politiskt intresse</i>	<i>kunskaper – argumentationsförmåga</i>		
	<i>EU-kampanjen</i>		<i>kärnkrafts-kampanjen</i>
	<i>egna sidan</i>	<i>andra sidan</i>	<i>egna sidan</i>
Mycket intresserad	-4	+5	+6
Ganska intresserad	+6	+3	-5
Inte särskilt intresserad	+4	+8	-5
Inte alls intresserad	+6	+12	-19
samtliga	+3	+5	-7

<i>grad av politiskt intresse</i>	<i>förtroende – politikersyn och demokratiskt självförtroende</i>			
	<i>EU-kampanjen</i>		<i>kärnkraftskampanjen</i>	
	<i>politikersyn</i>	<i>självförtroende</i>	<i>politikersyn</i>	<i>självförtroende</i>
mycket intresserad	+11	+5	+2	-4
ganska intresserad	+2	+6	+6	+1
inte särskilt intresserad	+12	+5	+4	+4
inte alls intresserad	+1	+4	-8	-2
samtliga	+6	+4	+1	+1

Tabell 4.1 (forts) *Lyckas kampanjerna tillskapa upplysning? Förändringar i väljarnas engagemang, kunskaper och förtroende för politiker under veckorna före EU-omröstningen och kärnkraftsomröstningen (procentskillnader mellan personer intervjuade tidigt och sent under kampanjen)*

<i>grad av politiskt intresse</i>	<i>förtroende – samlad bedömning av förtroendet för politiker</i>	
	<i>EU-kampanjen</i>	
mycket intresserad		-4
ganska intresserad		+4
inte särskilt intresserad		+0
inte alls intresserad		+3
samtliga		+1

Kommentar: Resultaten är baserade på besöksintervjuomgången i respektive folkomröstningsstudie 1994 och 1980. Antalet svarspersoner varierar mellan 23 (tidigt intervjuade inte alls intresserade om kunskaper) och 448 (sent intervjuade ganska intresserade om förtroende för politiker). Graderingen av svarspersonernas politiska intresse bygger på en fråga med formuleringen "Hur pass intresserad är du i allmänhet av politik?" Indikatorerna på engagemang, kunskaper och förtroende har konstruerats på följande sätt. *Engagemang – intresse för ämnet:* "Hur pass intresserad är du av EU-frågan (energi- och kärnkraftsfrågor)? Är du mycket intresserad, ganska intresserad, inte särskilt intresserad eller inte alls intresserad?" De två första svaren har klassificerats som "intresserad". *Engagemang – mediekonsumtion:* Genomsnittlig förändring för en fråga om läsande om "EU-frågor i dagstidningarna" (respektive energi- och kärnkraftsfrågor i dagstidningarna) samt frågor om hur ofta man ser på/lyssnar på Rapport i TV2, Aktuellt i TV:s kanal 1, Ekots långa nyhetssändningar i Sveriges Radio, Nyheterna i TV4 och Nyhetsprogrammet 3 minuter i TV3. (I fråga om kärnkraftsundersökningen var enbart de tre första nyhetsprogrammen aktuella.) Svarsalternativen "läser det mesta" och "läser ganska mycket" respektive "följer nyhetsprogrammen minst 3-5 dagar i veckan" har klassificerats som engagemang. *Kunskaper – sakfrågan:* Genomsnittlig förändring i andelen rätt svar på tre frågor om EU respektive fem frågor om kärnkraften: "Kan du säga hur många länder som idag är medlemmar av EU?"; "Vet du i vilken stad EU-kommissionen har sitt högkvarter?"; Kommer du ihåg hur många röster Sverige föreslås få i EU:s ministerråd om Sverige blir medlem av EU?"; "De svenska kärnkraftsverken är alla placerade på fyra orter längs kusten. Jag undrar om ni känner till namnet på några eller några orter där det finns kärnkraftverk?"; "Sverige har stora uranfyndigheter. Känner ni till namnet på den plats där den största kända uranfyndigheten finns?" *Kunskaper – argumentationsförmåga:* Andelen personer som avger minst ett svar på frågorna "Vilket är det viktigaste skälet till att du är för/emot ett svenskt medlemskap i EU (respektive att kärnkraften utnyttjas som energikälla i vårt land)" samt "Tycker du att det också finns viktiga skäl som talar för/emot ett svenskt medlemskap i EU eller finns det inga viktiga skäl för/emot ett svenskt EU-medlemskap?" Den senare frågan, som anpassades efter om intervjupersonerna sagt sig vara för eller emot ett svenskt medlemskap, mäter viljan/förmågan att argumentera för den andra sidans ståndpunkt. *Förtroende – politikersyn:* Andelen politikerpositiva svar på frågorna "Partierna är bara intresserade av folks röster men inte av deras åsikter" (EU-undersökningen); "De som sitter i riksdagen och beslutar tar inte mycket hänsyn till vad vanligt folk tycker och tänker" (båda undersökningarna); "Man kan aldrig lita på att något av partierna tänker hålla sina löften" (kärnkraftsundersökningen). *Förtroende – demokratiskt självförtroende:* Andelen politikpositiva svar på frågorna "Genom att rösta kan man verkligen vara med och bestämma om hur det skall vara ordnat här i landet"; "Folk som jag kan visserligen rösta men något annat kan man inte göra för att påverka politiken" (EU-undersökningen); "Det tjänar inget till att engagera sig i politiken eftersom det ändå är så litet man kan göra". *Förtroende – samlad bedömning:* Andelen politikerpositiva svar på frågan "Allmänt sett, hur stort förtroende har du för svenska politiker? Har du mycket stort förtroende, ganska stort förtroende, ganska litet förtroende eller mycket litet förtroende?"

EU-kampanjen tycks ha fungerat relativt väl när det gäller tillskapandet av upplysning. De allra flesta undersökta förändringar (27 av 32 fall) gick i positiv riktning.²⁸ I slutskedet av kampanjen var väljarna mer engagerade, kunniga och förtroendefulla än i början av kampanjen. Förändringarna är som regel små, i några fall på gränsen till obetydliga. Vi kan alltså inte tala om att kampanjen producerade dramatiska tillskott i upplysning. Samtidigt skall vi hålla i minnet att undersökningen bara innefattar de fyra avslutande kampanjveckorna. Det finns anledning att tro att de positiva effekterna hade varit större om vi kunnat studera förändringarna under en längre tidsperiod, säg från dagarna efter riksdagsvalet i september.

En jämförelse med kärnkraftskampanjen stärker ytterligare slutsatsen att EU-kampanjen fungerade hyggligt. I kärnkraftskampanjen gick bara drygt hälften av förändringarna i positiv riktning (13 av 24 fall). Övervikten av positiva förändringar är så liten att den säkraste slutsatsen är att det inte skedde några förändringar i väljarnas upplysning under kärnkraftskampanjen. I en studie av kärnkraftsömröstningen har Kent Asp talat om en kampanj i "trötthetens och frustrationens tecken".²⁹ Vår förnyade analys ger ingen grund för att modifiera denna karaktäristik.

Som tidigare påpekades var sannolikt förutsättningarna för positiva kampanj-effekter mer gynnsamma inför EU-ömröstningen än inför kärnkraftsömröstningen. Vi kan därför inte automatiskt dra slutsatsen att EU-kampanjen var av överlägsen kvalitet (i form av bättre nyhetsbevakning, bättre information från myndigheterna, bättre linjeföreträdare, bättre diskussioner bland medborgarna). För att mer slutligt ta ställning i denna fråga behövs ytterligare jämförelser med exempelvis EU-kampanjen i Finland som ägde rum under liknande förutsättningar som den svenska. Men tillsvidare gäller att EU-kampanjen utifrån kriteriet skapande av upplysning får ett förhållandevis gott betyg.

De tydligaste positiva effekterna gäller förmågan och viljan att argumentera nyanserat (i betydelsen att kunna ge skäl även för motsatt ståndpunkt än den egna) och synen på demokratin i Sverige (fyra frågor om politikerna som cyniska röstjägare respektive tilltron till den egna förmågan att påverka). Den positiva utvecklingen i fråga om att kunna och vilja argumentera nyanserat stämmer med den ofta framförda uppfattningen att kampanjen bedrevs under förhållandevis sansade och balanserade former. Under en hetsig kampanj är det mindre troligt att väljarna skulle ha fått ökad lust och förmåga att hitta argument för båda sidor av saken allteftersom valdagen närmade sig. Till utvecklingen av förtroendet för demokratin skall vi strax återkomma.

Kampanjen hade snarlika effekter bland väljare med olika förhandsinställning till politik. Möjligen finns en tendens till att effekterna var svagare bland väljare

28 Antalet fall utgörs av 8 indikatorer x 4 grupper av väljare med olika grad av politiskt intresse. I 27 av de 32 fallen kan vi notera ett plustecken för positiv förändring. En signifikanstest (Fisher's exact test) visar att det är föga sannolikt att detta resultat skulle ha uppstått vid en slumpmässig fördelning.

29 Holmberg och Asp (1984).

som är mycket uppmärksamma på händelserna inom politiken (mycket intresserade) och bland personer som huvudsakligen har uppmärksamheten riktade åt annat håll (inte särskilt intresserade och inte alls intresserade).³⁰ De huvudsakligen enhetliga effekterna kan ses som ännu ett belägg för att EU-kampanjen fungerade hyggligt i fråga om att skapa upplysning. Varken intresserade eller ointresserade medborgare blev systematiskt avtända av kampanjen.

En rättvis kampanj?

Om vi nu kan konstatera att EU-kampanjen sannolikt åstadkom upplysning bland medborgarna är det ingen garanti för att den fungerade väl också i andra avseenden. En upplysande kampanj behöver inte alls uppfattas som en *rättvis kampanj*. Ett tänkbart scenario är att den ena sidan har alla resurser på sin sida men att den andra sidan trots detta bidrar till en högkvalitativ kampanj, exempelvis enligt måttet "de har pengarna, vi har argumenten". I sådana fall kan röstsammanräkningen komma att utgöra en brutal påminnelse om de skilda förutsättningarna för kampanjen. Ett annat scenario, med motsatta förtecken, är att kampanjen i fråga enbart ägnas åt upprepningar av gamla slagord, men att den förlorande sidan vidgår att man faktiskt fått en reell chans att vinna valet.

I kapitel 2 kunde vi se att medborgarna fått en något mer positiv inställning till folkomröstningar under senare år. En av förklaringarna härtill är att EU-omröstningen var rakare utformad än den hårt kritiserade kärnkraftsomröstningen (det fanns två tydliga alternativ att ta ställning till). Analysen visade vidare att flertalet av väljarna uppfattade att kampanjen inför EU-omröstningen genomfördes på ett rättvist sätt. Så långt är bilden av EU-kampanjen fortsatt ljus. För att vi fullt ut skall kunna ta ställning till EU-omröstningens demokratiska legitimitet är det dock viktigt att specialstudera *förlorarnas* reaktioner. Tack vare valforskningsprogrammets riksdagsundersökningar har vi på denna punkt möjlighet att studera inte bara väljarna utan också politikerna.

Utifrån förlorarnas bedömning av kampanjen blir bilden av EU-omröstningen åtskilligt mindre positiv. Bland såväl väljare som riksdagsledamöter går det en klar skiljelinje mellan dem som befann sig på den vinnande sidan och dem som förlorade i omröstningen (se tabell 4.2). En stor majoritet av de vinnande väljarna (72 procent) betraktade kampanjen som rättvis, medan en lika stor majoritet av förlorarna (71 procent) menade att ja-sidan gynnats. Att flertalet av väljarna (50 procent) var tillfredsställda med EU-kampanjen beror alltså på att vinnarna var fler till numerären, inte på det demokratiskt mer önskvärda förhållandet att förlorarna ansåg sig ha fått konkurrera på rättvisa villkor.

30 Antalet positiva förändringar för de olika grupperna är som följer: mycket intresserade (6 av 8), ganska intresserade (8 av 8), inte särskilt intresserade (6 av 8) och inte alls intresserade (7 av 8). Den genomsnittliga förändringen (procentdifferenser) under kampanjen är som följer: +2,6; +4,0; +4,6 och +3,0.

Tabell 4.2 Väljare och riksdagsledamöter bedömer folkomröstningskampanjen om EU-medlemskap (procent)

	väljare		
	ja-röstare	nej-röstare	samtliga
rättvis	72	26	50
ja-sidan gynnas	25	71	46
nej-sidan gynnas	1	0	0
ingen åsikt	2	3	4
summa procent	100	100	100
antal intervjuade	927	806	1 919

	riksdagsledamöter		
	för	emot	samtliga
rättvis	90	7	75
ja-sidan gynnas	7	93	22
nej-sidan gynnas	3	0	3
ingen åsikt	0	0	0
summa procent	100	100	100
antal intervjuade	272	55	333

Kommentar: Resultaten bygger på en intervjufråga med följande formulering: "Tycker du att folkomröstningen om svenskt medlemskap i EU på det hela taget genomfördes på ett rättvist sätt eller gynnas något av alternativen?". Uppgifterna om riksdagsledamöternas bedömningar är hämtade från *Riksdagsenkät 1994*, valforskningsprogrammets riksdagsundersökning som genomfördes senhösten 1994, efter folkomröstningen om EU. Svarsprocenten var mycket hög, 97 procent. Uppgifterna om "för" respektive "emot" bygger på en intervjufråga med följande formulering: "Är du i huvudsak för eller emot ett svenskt medlemskap i den Europeiska Unionen eller har du ingen bestämd åsikt i frågan?".

Skillnaden mellan ja-sidans och nej-sidans bedömningar är ännu mer uttalade bland riksdagsledamöterna (nedre halvan av tabell 4.2). Mycket få av ledamöterna som röstade för det förlorande förslaget ansåg att EU-kampanjen genomförts på ett rättvist sätt och bara en liten minoritet av vinnarna såg någon anledning att kritisera kampanjen. Partitillhörigheten, den normalt så sammanhållande kraften i svensk politik, kunde inte bidra till att ena förlorarnas och vinnarnas bedömningar. En nej-röstande socialdemokratisk riksdagsledamot var nästan lika benägen att kritisera kampanjen som en nej-röstande miljöpartist eller vänsterpartist. Samma konfrontationsmönster återfanns även bland väljarna. Svenska folket var djupt splittrat över bedömningen av EU-kampanjen.

Erfarenheterna från den norska EU-omröstningen 1994 visar att den svenska splittringen inte är en ofrånkomlig konsekvens av att några måste hamna i minoritet, alltså att förlorarna med automatik kritiserar valproceduren. I Norge var den klart övervägande delen av väljarna (90 procent) överens om att kampanjen genomförts på ett rättvist sätt.³¹ Det var till och med så att något fler förlorande

31 Jenssen (1996).

ja-röstare än vinnande nej-röstare var tillfredsställda med kampanjen (92 procent jämfört med 89 procent).

På denna punkt saknar vi möjlighet att göra direkta jämförelser med kärnkraftsomröstningen 1980. Vi kan dock få en viss vägledning av en bedömningsfråga om omröstningsalternativens utformning ("Är Ni i huvudsak nöjd eller missnöjd med den utformning som förslagen i folkomröstningen om kärnkraften fått?"). Föga förvånande fanns ett utbrett missnöje med omröstningsalternativen bland medborgarna (51 procent missnöjda och bara 36 nöjda, övriga saknade åsikt).³² Men till skillnad från förhållandena vid EU-omröstningen var missnöjet inte enbart koncentrerat till förlorarna. Närmare två tredjedelar av linje 3-väljarna (64 procent), men även majoriteten av linje 1-väljarna (58 procent) och en substantiell minoritet av vinnarna i Linje 2 (41 procent), var uttalat kritiska mot alternativens utformning.

Sannolikt var det samlade missnöjet med folkomröstningen större 1980 än 1994. Men det faktum att missnöjet i det ena fallet var allmänt utbrett och i det andra fallet koncentrerat till förlorarna gör att kritiken rimligen bör tolkas olika. Den massiva kritiken mot kärnkraftsalternativen kan ses som ett misslyckande för folkomröstningen som sådan. Förlorarnas kritik mot EU-kampanjen kan däremot ses som ett legitimitetsproblem för det specifika utfallet. Om förlorarna inte menar sig ha fått en rättvis chans att vinna omröstningen har de svårt att acceptera beslutet att gå med i den Europeiska Unionen. Ur detta perspektiv kan man argumentera för att även EU-kampanjen var ett misslyckande för den svenska demokratin.

Den som önskade kritisera EU-kampanjen hade förvisso kritikpunkter att välja på. Som tidigare framgått uttryckte nej-företrädarna, åtminstone på vissa punkter med understöd av oberoende bedömare, missnöje med såväl den administrativa hanteringen av kampanjen som med fördelningen av resurser och motpartens uppträdande. Ett givet motargument från vinnarnas sida är att kritiken inte har så mycket att göra med EU-frågan utan huvudsakligen är ett uttryck för en allmän frustration inför politiken och de många smärtsamma förändringar som landet genomgått under senare år.

Ett sätt att skaffa ytterligare förståelse av fundamenten i kritiken är att granska vilka nej-röstare som var mest missnöjda med kampanjen. En möjlighet som sannolikt skulle tilltala vinnarna är att nej-röstare som varit aktiva i kampanjen är mindre kritiska än övriga förlorare. Att aktivt deltagande i sig får positiva konsekvenser för inställningen till det demokratiska styrelseskicket är ett argument som brukar framföras av förespråkare för partiparticipatoriska demokratiideal.³³ Men engagemang i kampanjen kan också tänkas få rakt motsatta konsekvenser. I så fall är de mest aktiva nej-röstarna också mest kritiska till kampanjen. Sådana avståndstaganden från den procedur som lett till ett oönskat utfall är vad man skulle förvänta utifrån exempelvis socialpsykologiska teorier om människors behov av konsistenta uppfattningar.

32 Holmberg och Asp (1984:540-541) samt kapitel 2 ovan.

33 Nadeau and Blais (1993); Ginsberg and Weissberg (1978); jfr Pateman (1970).

Andra intressanta faktorer i sammanhanget är utbildning, sakkunskaper om EU, intensitet i EU-åsikten, ålder, politiskt intresse, förtroende för politiker, svårighet att bestämma sig för ett röstningsalternativ och eventuell försämring av den personliga ekonomin under senare år. Effekterna av dessa variabler ger en bild av huruvida förlorarnas bedömning av kampanjen var kopplad till EU-frågan eller till ett allmänt missnöje med politiken. En ytterligare tänkbar förklaringsfaktor är regional hemvist. Väljare boende i homogena nej-miljöer som Jämtland och övriga Norrlands-valslokaler kan tänkas förstärka varandras kritiska bedömning av kampanjen.

Faktorernas samband med förlorarnas bedömning av valkampanjen har prövats empiriskt med hjälp av en serie regressionsanalyser. Resultaten är inte helt entydiga, bland annat beroende på att kritiken var så utbredd bland nej-sägarna att det helt enkelt inte finns så mycket variation att förklara. Men det finns ändå vissa slutsatser att dra.³⁴

Den faktor som har den överlägset starkaste effekten på bedömningen av kampanjen är aktivitet och engagemang. Men till skillnad från den partipolitiska demokratiskolans förutsägelser var de aktiva förlorarna mer kritiska än de passiva. Mest missnöjda med kampanjen var de som var intresserade av EU-frågan, de som försökte övertyga andra att rösta nej och de som följde TV:s avslutningsdebatt. Samtliga dessa tre aktivitetsvariabler lämnar oberoende bidrag till att förklara bedömningen av EU-kampanjen.³⁵

Det finns vidare en svag tendens till att de mest kunniga i EU-frågor också var mest missnöjda med kampanjen. Övriga studerade faktorer har ingen oberoende inverkan på förlorarnas bedömningar, även om det i några fall finns signifikanta bivariata samband. Det betyder att exempelvis äldre väljare inte var mer överseende än yngre väljare och att norrlänningar i homogena nej-regioner inte var mer missnöjda än sörlänningar under hänsynstagande till deras aktiviteter och engagemang i frågan.³⁶

Resultatet borde väcka vinnarna till eftertanke. Kritiken av EU-kampanjen kan vara mer eller mindre sakligt motiverad, men den var *inte* ett uttryck för ett

34 Slutsatserna bygger på en serie bivariata och multivariata regressionsanalyser. Kriteriet för att en variabel skall vara kvalificerad för en slutlig prövning är att den har en signifikant bivariat effekt och att den inte är starkt korrelerad med någon annan förklaringsvariabel i modellen. För att komma tillrätta med skevheten i den beroende variabeln (73 procent kritiska, 27 procent nöjda) har resultaten estimerats med både traditionell OLS-teknik och Logit-teknik. Utfallen är i stort sett, men inte helt, identiska. Modellernas samlade förklaringskraft är inte överdrivet imponerande (andelen förklarad varians med OLS-estimatet är mindre än 10 procent och mycket få personer med en positiv syn på kampanjen blir rätt predicerade med logit-estimatet). Det tycks alltså inte finnas någon riktigt stark systematisk variation inom gruppen av nej-röstare.

35 Försvaren av den partipolitiska skolan kan förstås hävda att medborgarnas aktivitet skall stärka den allmänna tilltron till demokratin, inte nödvändigtvis göra förlorna mer benägna att acceptera tveksamma metoder från vinnarnas sida. Vi återkommer till denna invändning i nästa avsnitt i kapitlet.

36 Ifråga om boende i homogena nej-regioner har jag prövat flera olika operationaliseringar. Alla ger samma utfall.

allmänt misstroende mot politik eller en ohämmad frustration över sakernas tillstånd. De allra flesta grupper av nej-röstare ansåg att ja-sidan varit gynnad under kampanjen och allra mest missnöjda var de som själva engagerat sig och försökt påverka valutgången.

Konsekvenser av kampanjen

”Ett misslyckande för svensk demokrati”. Sådana omdömen bör inte fällas utan ordentlig eftertanke och prövning. Det finns anledning att fundera en vända till på tolkningen av förlorarnas kritik mot EU-kampanjen. När allt kommer omkring gjordes bedömningarna i den omedelbara besvikelsen över valutgången. Först om kritiken leder till ett långsiktigt avståndstagande från politik och det representativa styrelseskicket kan vi tala om verkligt allvarliga konsekvenser.

Några möjligheter att följa förlorarnas reaktioner under en längre tidsperiod har vi inte. Men datamaterialet tillåter något nästan lika bra – en analys av förändringarna i det samlade förtroendet för politiker efter valdagen. Analysen kommer förvisso inte till rätta med problemet att vi helst skulle följa utvecklingen under lång tid – förtroendefrågorna ställdes vid samma tillfällen som övriga frågor före och efter valdagen – men den berör mer djupgående konsekvenser av EU-omröstningen än enbart besvikelse över omröstningsproceduren. Om det visar sig att förlorarna inte bara var kritiska mot kampanjens genomförande utan också tappade förtroendet för politiker i allmänhet finns det anledning att på allvar oroa sig över EU-omröstningens konsekvenser för den svenska demokratin.

Resultaten kan också ses som ett mått på i vilken utsträckning förlorarna accepterade sin lott. Vi har fått överväldigande belegg för att det grundläggande villkoret för acceptans – att beslutet anses ha kommit till genom en rättvis procedur – inte är uppfyllt. Frågan är nu om förlorarna var beredda att förlåta den uppfattade orättvisan i åtminstone den meningen att man inte tog avstånd från representanterna för det rådande styrelseskicket.

Med detta strängare krav på konsekvenser tycks inte EU-omröstningen ha avsatt några djupare spår i den svenska demokratin. En jämförelse mellan väljarnas självuppskattade förtroende för politikerna före och efter valet avslöjar endast smärre förändringar (se tabell 4.3).

Som kunde förmodas – erfarenheterna från riksdagsvalen visar att en valseger tenderar att öka den vinnande sidans förtroende för politiker – var ja-röstarna mer förtroendefulla efter valet än före (+9 procentenheter).³⁷ Nej-röstarna hade påtagligt lägre förtroende för politikerna i utgångsläget. Men det viktiga i sammanhanget är att man inte *tappade* särskilt mycket tilltro efter valdagen (-3 pro-

37 Om förändringarna i samband med riksdagsvalen, se Petersson (1977); Holmberg (1984).

centenheter). Nej-röstarna var alltså tillräckligt goda förlorare för att inte ta allmänt avstånd från den politikerkår som låg bakom EU-anslutningen.³⁸

Tabell 4.3 *Väljarnas förtroende för politiker före och efter folkomröstningen om svenskt EU-medlemskap. Andel mycket eller ganska stort självuppskattat förtroende (procent och procentdifferenser)*

	före kampanjen	efter kampanjen	förändring	antal intervjuade
ja-röstare	45	54	+9	896 - 918
nej-röstare	33	30	-3	775 - 793
samtliga väljare	39	42	+3	1 671 - 1 711

Kommentar: Resultaten bygger på en intervjufråga med följande formulering: "Allmänt sett, hur stort förtroende har du för svenska politiker?". I tabellen redovisas andelen väljare som hade mycket eller ganska stort förtroende. Frågan tillställdes samma svarspersoner i besöksintervjun före valdagen och i en postenkät efter valdagen. I tabellen redovisas de samlade förändringarna på kollektiv nivå. Resultaten blir desamma om vi istället studerar de individuella svarmönstren.

Ett i stort sett oförändrat förtroende för politikerna kan ses som ett acceptabelt utfall av en uppslitande omröstning. Landet klarade av att besluta om att ge upp delar av sin suveränitet utan att medborgarna föll varandra i strupen. Demokratin har än en gång visat förmåga att hantera konflikter. Ungefär så skulle en person med pessimistiska förväntningar på val och valkampanjer kunna argumentera.

Det finns emellertid en annan möjlig tolkning av resultaten. För dem som tror att demokratin har ett värde utöver att lösa konflikter i ordnade former är ovanstående resonemang försiktigt i överkant. Folkomröstningen om EU var inte enbart ett sätt att lösa en besvärlig gemensam angelägenhet utan också ett tillfälle för demokratin att demonstrera sin offensiva kraft. Valet borde ha genomförts så att båda sidor ansåg sig ha haft rimliga chanser att vinna, och förlorarna borde ha kunnat medge att medborgarna inte duperades att rösta ja. Ur ett sådant offensivt demokratiperspektiv var EU-omröstningen, om inte ett misslyckande, så åtminstone en missad chans.

38 Resultaten blir desamma om vi i stället utnyttjar den andra tillgängliga panelundersökningen med det första undersökningssteget efter riksdagsvalet i september 1994. Den uppmärksamme läsaren frågar nu hur dessa resultat stämmer med den tidigare observationen att medborgarnas förtroende växte under kampanjen (se tabell 4.1 ovan). På denna fråga finns tre svar. För det första avsåg det tidigare resultatet valmanskåren som helhet utan hänsynstagande till ståndpunkt i EU-frågan. För det andra avsåg resultatet utvecklingen fram till valdagen innan det var fullständigt klart att nej-sidan skulle förlora. För det tredje avsåg resultatet en serie specifika förtroendefrågor om bland annat väljarnas demokratiska självförtroende (tilltro till den egna förmågan att påverka politiken), inte deras samlade förtroende för politiker. Analyserna i kapitel 2 gör troligt att väljarna uppfattade att politikerna inför EU-omröstningen lämnat ifrån sig beslutsfattarmakt. Att politikerna vid ett givet tillfälle lämnar ifrån sig makt behöver emellertid inte medföra att man som väljare blir mer benägen att hysa en allmän tillit till dem.

Ånyo visar exemplet Norge att de offensiva förhoppningarna inte helt saknar verklighetsförankring. Efter den norska EU-omröstningen ökade väljarnas självuppskattade förtroende för politikerna bland *både* ja- och nej-röstare.³⁹ Vad mera är, tillväxten i förtroende var i stort sett lika stor bland förlorarna som bland vinnarna (+14 procentenheter jämfört med +16). Utvecklingen i Norge är inte alldeles olik det bästa tänkbara utfallet av en i god demokratisk ordning genomförd omröstning.

Den stora skillnaden mellan Sverige och Norge är förlorarnas reaktioner. Att ta ställning till om de svenska nej-röstarna varit överdrivet känsliga är en grannliga uppgift. Som tidigare konstaterats förekom det orättvisor i EU-kampanjen liksom det gör i varje annan politisk kampanj. Vad vi däremot kan göra med bibehållen forskarneutralitet är att studera om det finns systematiska skillnader mellan de förlorare som ansåg sig kunna ha fortsatt förtroende för politikerna och de som tappade tillit. I bästa fall kan en sådan analys ge besked om hur mycket av nej-sidans negativa reaktioner (eller kanske snarare uteblivna positiva reaktioner) som kan kopplas till själva EU-frågan, och hur mycket som kan skrivas på det allmänna missnöjets konto.

Som nämnts kan förändringarna i det samlade förtroendet för politikerna ses som en indikator på förlorarnas vilja att acceptera sin lott. I den statsvetenskapliga litteraturen finns föreställningar om vilka faktorer som bidrar till att väljare är beredda att tolerera ett valutfall som går dem emot.⁴⁰ En första sådan faktor är politisk aktivitet och engagemang. I vårt fall betyder det att den participatoriska demokratiskolan får en ny möjlighet att visa sin relevans. En andra generell faktor är utbildning (lång utbildning underlättar förståelse för demokratins dilemmor). En tredje faktor är positiv bedömning av proceduren som ledde fram till beslutet (alltså valkampanjen). En fjärde faktor är känsla av samhörighet med något politiskt parti (partiidentifikation).

Med vårt speciella syfte finns anledning att i analysen dessutom inkludera den tidigare uppsättningen av EU-variabler och allmänna missnöjesvariabler (intensitet i EU-åsikten, sakkunskaper i EU-frågan, boende i homogen nej-region, ålder, politiskt intresse och eventuell försämring av den personliga ekonomin under senare år). Av statistiska skäl ingår i analysen även svarspersonernas förtroende för politikerna före valdagen. Som tidigare bygger den empiriska prövningen på en serie regressionsanalyser.⁴¹

39 De norska resultaten återfinns i Jenssen og Listhaug (1995). Tack vare de skandinaviska valforskarnas samarbetet kring EU-omröstningarna kan vi göra jämförelserna utan de sedvanliga problemen med skilda frågeformuleringar. Mer utförliga jämförelser kommer att redovisas i den planerade samnordiska volymen.

40 Jfr Nadeau and Blais (1993); Dennis (1970).

41 Modellen testas på båda de två tillgängliga panelundersökningarna, förutom folkomröstningsundersökningen även den mer långsiktiga panelen från riksdagsvalet. De rapporterade säkra slutsatserna återfinns i båda panelstudierna. Osäkra resultat har hittats i enbart den ena panelen.

Analyserna hjälper oss en bit på väg.⁴² Den viktigaste slutsatsen är att synen på om folkomröstningskampanjen varit rättvis eller orättvis faktiskt fick långtgående konsekvenser. Bedömning av EU-kampanjen är en klart signifikant förklaringsvariabel. Förlorare som ansåg att ja-sidan gynnats under kampanjen var benägna att låta kritiken färga av sig på det samlade förtroendet för politikerna.

I enlighet med föreställningarna i den statsvetenskapliga litteraturen är dock utbildning en modererande faktor; högutbildade väljare tenderade att visa förståelse för politikerna efter valdagen. I klartext betyder det att högutbildade förlorare som var missnöjda med kampanjen i allmänhet lät udda vara jämnt medan lågutbildade förlorare saknade en sådan motverkande kraft.

Vidare kan konstateras att de övriga förväntade faktorerna aktivitet och partiidentifikation inte hade några systematiska effekter på förlorarnas reaktioner. Anhängarna av den participatoriska demokratiskolan tvingas alltså notera att ett av deras huvudargument, att aktivt deltagande utgör en sammanhållande kraft i demokratin, inte ägde giltighet i samband med EU-omröstningen. Möjligen kan anhängarna finna viss tröst i att de aktiva förlorarna åtminstone inte tappade mer förtroende för politikerna än de förlorare som intog en passiv hållning inför omröstningen.

Slutligen finns det tecken på att även en allmän missnöjesfaktor fanns med i bilden. Väljare som fått vidkännas försämrade personlig ekonomi under senare år tenderade att tappa extra mycket förtroende för politikerna efter folkomröstningen. Effekten återfinns dock enbart i den ena av två undersökta datamängder, vilket gör att slutsatsen skall kringgärdas med reservationer.

Granskningen av förlorarnas reaktioner för oss tillbaka till utgångspunkten. EU-omröstningen är en illustration till att demokratiskt beslutsfattande ställer stora krav på förlorarna. Om de uppfattar sig ha blivit otillbörligt missgynnade av valproceduren hotas legitimiteten i de fattade besluten. Nej-sidan ansåg inte att deras alternativ fått konkurrera på lika villkor och detta fick konsekvenser för deras syn på det representativa systemet. Oavsett hur man ställer sig i skuldfrågan är det utbredda missnöjet med kampanjen en omständighet att djupt beklaga.

Om det bara inte hade varit för Norge

Succé eller fiasko, fågel eller fisk. Det finns ingen enkel historia att berätta om EU-kampanjens konsekvenser för den svenska demokratin. Fakta i målet är följande.

EU-kampanjen lyckades förhållandevis väl med att skapa den demokratiskt önskvärda effekten upplysning. Vi medborgare var kunnigare, mer engagerade

42 Andelen förklarad varians uppgår till dryga 40 procent i den slutliga modellen. Den huvudsakliga bidragande faktorn är förstås det initiala förtroendet för politiker (vid t-1). Rörligheten i förtroendet är överhuvudtaget begränsad. Majoriteten av förlorarna (drygt 60 procent i båda undersökningarna) hade stabilt förtroende för politikerna och de som ändrade sig rörde sig i allmänhet något enstaka steg på den fyrgradiga skalan.

och mer förtroendefulla på valdagen än vad vi var veckorna dessförinnan. Samtidigt fanns det bland förlorarna ett utbrett missnöje mot kampanjens genomförande; ja-sidan ansågs ha blivit otillbörligt gynnad. Kritiken var särskilt uttalad bland aktiva och kunniga nej-röstare och kan således inte förklaras med ett allmänt missnöje med politiken i Sverige. Nej-röstarna var inga dåliga förlorare i betydelsen att man efter valet tog massivt avstånd från representanterna för det rådande styrelseskicket; förlorarnas förtroende för politikerna var endast något lägre efter valet än före. Kritiken mot kampanjen fick dock i sig negativa konsekvenser för synen på politikerna; nej-röstare som var kritiska mot kampanjen tappade mer förtroende för politiker än övriga förlorare. Att nivån på förtroendet för politikerna inte sjönk mer än vad som var fallet berodde bland annat på att högutbildade nej-röstare var mer beredda att låta udda vara jämnt.

Jämförelser med folkomröstningskampanjen om kärnkraft ger relief åt resultaten. I fråga om skapandet av upplysning fungerade EU-kampanjen påtagligt bättre än kärnkraftskampanjen. Men i fråga om att skapa legitimitet för det fattade beslutet fungerade EU-kampanjen sämre, eller åtminstone inte bättre, än kärnkraftskampanjen. Efter EU-kampanjen hade vinnarna och förlorarna helt olika verklighetsuppfattningar om beslutsproceduren. Efter kärnkraftsomröstningen rådde allmän enighet om att de tre omröstningsalternativen hade fått en olycklig utformning. En sammanfattande karakteristik är att EU-kampanjen skapade en upplyst men splittrad valmanskår. Så här i efterhand är det lätt att i det utbredda missnöjet med EU-kampanjen se grunden till det misslyckade Europaparlamentsvalet i september 1995, knappt ett år efter folkomröstningen.

Härmed skulle vi kunna sätta punkt för resonemanget. Den svenska representativa demokratin gick ut ur EU-omröstningen lite mörbultad men knappast allvarligt skadad, ungefär som man kan förvänta sig efter det att en viktig politisk sakfråga kommit till ett avgörande. Om det bara inte hade varit för exemplet Norge.

En intressant fråga för framtiden är varför EU-kampanjen i Norge fick så anorlunda konsekvenser. Hur kan det komma sig att norska ja-röstare ansåg att kampanjen varit huvudsakligen rättvis och varför växte förtroendet för de norska politikerna efter omröstningen bland både vinnare och förlorare?

Det finns åtminstone två alternativa förklaringar. En enkel förklaring är att den norska ja-sidan ansåg sig ha haft alla fördelar på sin sida. När man trots allt förlorade så fanns det ingen anledning att kritisera kampanjen och utslaget som sådant. En mer elaborerad version av denna förklaring är att den norska kampanjen faktiskt genomfördes på ett mer rättvist sätt än vad som var fallet i Sverige. I så fall består sannolikt den avgörande skillnaden i partiernas och de politiska ledarnas agerande. I Norge fanns fler ledande partiföreträdare och partier på nej-sidan, vilket bör ha minskat misstankarna om att frågan var avgjord på förhand.⁴³ Däremot var det knappast så att den norska kampanjen fördes i mer re-

43 Jahn and Storsved (1995).

sonerande ordalag bland väljarna. Tvärtom finns empiriska belägg för att båda sidor tillskrev varandra allehanda dåliga egenskaper under resans gång.⁴⁴

En andra möjligheten är att de svenska nej-röstarna var mindre toleranta i sina reaktioner än de norska ja-röstarna. När det gäller politisk opinionsbildning i allmänhet och reaktioner på valresultat i synnerhet är de politiska ledarnas agerande av yttersta vikt, och i Sverige gjorde olika nej-företrädare flera häftiga uttalanden på valkvällen och dagarna efteråt. Sannolikt var de ledande nej-företrädarnas kritiska kommentarer en starkt bidragande orsak till att missnöjet med kampanjen var så allmänt utbrett bland nej-röstarna.

En tolkning som jag själv är beredd att skriva under på är att vi här har observerat ännu ett uttryck för den förtroendekris mellan väljare och valda, mellan de inom etablissemangen och de utanför, som blivit allt mer synlig i takt med att tiderna hårdnat. Förtroende är en bristvara i landet och sättet som folkomröstningen genomfördes på gjorde inget för att överbrygga detta problem. Skulden till de ökande motsättningarna kan självfallet läggas på de ansvariga för ja-sidans seger. Men bland annat det faktum att medborgarna, sitt missnöje till trots, faktiskt lärde sig något under kampanjen antyder att skuldbördan måste delas på flera parter.

Faktum kvarstår. Norge tycks ha kommit bättre ut ur sin omröstning än vad Sverige gjorde. Mot bakgrund av det bekymmersamma läget i landet är detta oroväckande. EU-kampanjen var ett tillfälle att samla nationen inför framtida utmaningar. Detta tillfälle missades grovt.

44 Jenssen og Listhaug (1995).

5. Kampanj med liten effekt

Nicklas Håkansson

Vad handlade folkomröstningsdebatten om?¹ Svaret varierar beroende på om det är väljare eller politiker som tillfrågas. Organisationer för och emot EU försökte under kampanjen som föregick folkomröstningen påverka medborgarna till det ena eller det andra ställningstagandet. Påverkan sker inte minst genom att gränserna dras för vilka teman kampanjen skall ta upp – vilken dagordning som skall gälla för debatten. Den traditionella tesen är att medborgarnas dagordning formades av de politiska kampanjer som föregick folkomröstningen. I detta kapitel utsätts den tesen för en prövning. Vi har kartlagt dels de dagordningar som paraplyorganisationerna Ja till Europa respektive Folkrörelsen mot EU hade i kampanjspurten månaderna före folkomröstningen, dels medborgarnas subjektiva skäl för hur de röstade. Frågan är hur väl medborgarnas prioriteringar stämde överens med innehållet i kampanjerna.

Flera faktorer spelar in när människors uppfattning om politiska frågor avgörs. Dagordnings- eller agendaforskarna är tämligen överens om att det pågår en ömsesidig påverkan mellan politiker, medborgare och massmedier när det gäller att bestämma det kognitiva innehållet i en politisk fråga. Nyhetsmedier och politiska organisationer anses vara mest framgångsrika när det gäller att avgöra den offentliga debattens innehåll. Den offentliga debatten har i sin tur stor betydelse för den enskilda människans uppfattning.² Det är också tydligt att massmedier och politiker påverkar varandras agenda med varierande resultat.³ Medborgarnas möjligheter att självständigt påverka dagordningen, och föra upp olika frågor, är däremot i regel mindre.

När Sören Holmberg och Kent Asp studerade opinionsbildningen inför kärnkraftsomröstningen 1980 fann de att både väljares och massmediers dagordning under tämligen lång period förblev oförändrade till sitt ämnesinnehåll. Mellan riksdagsvalet i september 1979 och folkomröstningen i mars 1980, en tid då kärnkraften eftertryckligt dominerade den politiska scenen, förändrades inte sär-

1 Utöver Folkomröstningsundersökningens data bygger detta kapitel på material som insamlats och bearbetats inom ramen för forskningsprojektet *Debatten inför EU-folkomröstningen 1994* som finansierats av Riksbankens Jubileumsfond. För en mera detaljerad redogörelse för de olika argumenten i kampanjmaterialet, se mitt kapitel i Asp [red] (1996) *Medierna och EU-omröstningen 1994*.

2 McCombs and Shaw (1972); Asp (1983); Iyengar and Kinder (1987); Weaver (1994); Blumler and Gurevitch (1995).

3 Blumler and Gurevitch (1995).

skilt mycket i väljarnas argumentation. Även massmediernas argument var stabila under de två sista månaderna före folkomröstningen.⁴

Fjorton år efter kärnkraftskampanjen stod vi inför en ny nationell folkomröstning. Ett antagande är att de politiska kampanjerna under tiden som gått utvecklats mot mer av professionalism och effektivitet än 1980. Kampanjmakarna bör ha blivit skickligare på att etablera dagordningen för debatten. Vi har därför skäl att anta att väljarnas dagordning i EU-frågan i hög grad skall likna kampanjorganisationernas, samt att denna likhet är som störst mot slutet av kampanjen.

Massmediernas roll för debattens dagordning skall naturligtvis framhållas. I detta kapitel koncentrerar vi oss emellertid på de båda paraplyorganisationerna för respektive emot ett svenskt medlemskap i EU, och de budskap de utformade, innan den journalistiska granskningen i press, radio och TV tog vid. Två frågor skall besvaras: Hur såg ämnesprioriteringarna ut i de offentliga kampanjorganisationernas propaganda? Och har dessa politikerstyrda kampanjer avsatt några spår bland väljarna? Eller, annorlunda formulerat: Tänkte väljarna på samma EU-frågor som politikerna i organisationernas ledning propagerade för? Eller hade medborgarna sin egen EU-dagordning?

I valrörelsen inför riksdagsvalet i september 1994 var medlemskapet i EU inte den viktigaste frågan bland partier och väljare, utan bara ett av flera teman bakom de överskuggande sysselsättnings- och ekonomifrågorna.⁵ Även om EU-kampanjen kan sägas ha pågått under en längre tid, inleddes dess intensiva fas först efter riksdagsvalet. I oktober hölls kampanjupptakter av Ja till Europa och Folkrörelsen mot EU, vilka vardera samlade ett stort antal organisationer på båda sidor. Det är därför lämpligt att analysera propagandamaterial och väljarargument från perioden mellan riksdagsval och folkomröstning.

Inom ramen för Folkomröstningsundersökningen tillfrågades väljarna vid tre tillfällen om vilka skäl som var viktiga för ställningstagandet i EU-frågan. Första tillfället var i samband med riksdagsvalet i september 1994 (tidpunkt I). Andra gången var under den egentliga folkomröstningskampanjen i oktober – november (tidpunkt II). Efter själva folkomröstningen ställdes återigen motsvarande fråga (tidpunkt III).⁶ Under perioden hade människor tillfälle att ta del av det propagandautbud som Ja till Europa respektive Folkrörelsen mot EU stod för. Om kampanjen hade någon effekt bör väljarna vid det sista mättillfället ha till-

4 Holmberg och Asp (1984:116, 297).

5 Gilljam och Holmberg (1995:23); Brandorf, Esaiasson och Håkansson (1994:20).

6 Vid de första två tillfällena (besöksintervjuer) ställdes frågan: "Vilka är de viktigaste skälen till att Du är för/emot ett svenskt medlemskap i EU?". Tredje tillfället (enkät) gällde röstningen: "Vilka var de viktigaste skälen till att Du röstade ja/röstade nej/röstade blankt/inte röstade i folkomröstningen?". Vid båda tillfällena gavs respondenterna utrymme att ange upp till fem självformulerade svar (s k öppna frågor). I besöksintervjuerna (I och II) ställdes frågan "Är Du i huvudsak för eller emot ett svenskt medlemskap i EU eller har Du ingen bestämd åsikt i frågan?". Tre svarsalternativ erbjöds: "i huvudsak för", "i huvudsak emot" samt "ingen bestämd åsikt". Respondenterna i enkäten efter omröstningen fick frågan "Ja", "nej", "blankt" respektive "röstade inte" var de fasta svarsalternativen. Endast personer med åsikt/röstning ja eller nej ingår i studien. Blankröstare, icke-röstare och personer utan åsikt har uteslutits ur analysen.

ägnat sig mera av de båda kampanjorganisationernas prioritering av argument, än vid de två föregående tillfällena.

Först undersöker vi ja- och nej-kampanjernas dagordningar, och jämför dem med väljarnas. Kampanjernas material representeras av innehållet i ett antal centrala massdistribuerade broschyrer från vardera sidan, samt inlägg i den TV-debatt som hölls mellan ledande representanter för de båda sidorna i Sveriges Television (SVT) två dagar före folkomröstningen. Min kartläggning av politikernas dagordning bygger alltså på en kombination av innehållet i skriftligt propagandamaterial och debattframträdanden i TV. Enskilda argument blir här inte föremål för undersökning; i stället har argumenten och uttågorna grupperats i ämnesområden (se tabell 5.1).

Kampanjerna handlar framför allt om tre distinkta övergripande ämnesområden: ekonomi, försvars- och säkerhetsfrågor samt principiella frågor om demokrati, inflytande och självständighet. Tillsammans svarar de tre frågekomplexen för 43 procent av ja-sidans och 52 procent av nej-sidans argument.

Främst av allt handlade EU-kampanjerna om ekonomiska frågor, och då företrädesvis makroekonomiska företeelser som konjunkturläge, tillväxt, investeringar och inflation. Det privatekonomiska inslaget (löner, priser, levnadsstandard) var betydligt mindre. De säkerhetspolitiska frågorna rymmer i synnerhet två teman: den svenska neutraliteten och frågan om eventuella försvarssamarbeten, samt fredsfrågan i mera abstrakt mening. Det förstnämnda var ett offensivt tema på nej-sidan, medan ja-sidan betonade EU:s fredsfrämjande roll. Ja-sidan ville framhäva Sveriges framtida inflytande på den gemensamma europeiska politiken, medan nej-sidans typiska vinkling på den principiella frågan om överstatligheten och bestämmanderätten utgick från det nationella självbestämmandet. Också den demokratiska kontrollen över besluten var ett viktigt tema i budskapen från nej-sidan.

Relativt mycket av kampanjerna behandlade dessutom frågor som vi här sammanfattar som 'påverkan/förtroende'. Temat rör inte EU-sakfrågan i sig, utan snarare spelet omkring den. Kampanjens kvalitet och innehåll diskuterades ("Lyssna inte på dem som försöker skrämja dig med hemska konsekvenser av ja/nej!"). Förtroende och ansvarsfrågor gällde ofta personers eller organisationers trovärdighet ("tror du att 16 förbundsordföranden i LO med berätt mod skulle kasta oss in i massarbetslöshet med sitt ja till EU?"). Också folkomröstningens betydelse och värde togs upp, ofta i direkta appeller att gå och rösta: ("Folkomröstningen är ditt viktigaste vägval, det är nu du har chansen att påverka direkt – ta den!").

Tabell 5.1 Ämnesinnehåll i väljarnas saksakl och i kampanjmaterialets utsagor för respektive emot EU (procent)

ämnesinnehåll	ja				nej			
	kampanj	väljare I	väljare II	väljare III	kampanj	väljare I	väljare II	väljare III
ekonomi	17	25	25	20	18	13	10	10
sysselsättning	5	11	11	11	5	6	5	4
skattefrågor	-	0	0	0	-	-	0	0
näringsliv	-	1	1	0	-	-	0	0
regionala frågor	-	-	-	-	3	1	1	0
jordbruk	-	2	1	1	4	1	2	2
transport, kommunikation	-	0	-	-	0	0	0	0
sociala frågor, välfärd	4	0	1	1	3	2	3	2
sjuk- och hälsovård	2	-	0	-	-	0	1	0
miljö och energi	7	2	3	6	4	4	5	6
konsumentfrågor	6	1	1	0	3	7	10	7
utbildning	2	4	2	1	-	0	0	0
allmansrätten	-	-	0	-	-	1	2	1
EU:s organisation	1	0	1	0	3	10	8	9
svenska rättsprinciper	-	-	-	-	3	-	-	-
offentlighetsprincipen	-	-	0	-	2	1	1	2
försvar och säkerhet	1	3	3	2	5	5	6	7
fredsfrågan	10	7	8	14	2	1	1	1
EU:s relation till omvärlden	-	0	0	0	5	2	2	3
mellanfolkligt utbyte	4	2	2	2	-	3	1	1
öppna gränser	4	4	3	1	6	9	9	8
jämställdhet	-	0	0	0	-	1	3	2
demokrati	1	3	1	5	11	10	8	10
nationell suveränitet	2	0	0	0	6	8	6	6
svenskt inflytande på EU	5	3	5	5	0	5	4	4
uropeiskt samarbete	7	5	7	7	5	0	0	0
svensk isolering, allmänt	-	23	19	15	-	1	1	1
alternativ till EU	-	-	-	-	-	0	0	-
ideologi	-	0	-	0	1	1	0	1
påverkan, förtroende	11	1	1	2	7	3	5	5
övrigt	11	3	5	7	4	5	6	8
summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100
antal utsagor/svar	132	1 203	1 412	1 691	190	1 216	1 439	1 640

Kommentar: Procentbasen utgörs för kolumnerna "väljare" av antalet svar med argument för eller emot EU; för kampanjmaterialet av antalet utsagor (utsaga ≈ en mening). Resultaten i kolumnerna för kampanjer bygger på en sammanvägning av innehållet i två hushållsbroschyrer från vardera ja- och nej-sidan, samt företrädarnas inledande respektive avslutande inlägg i SVT:s slutdebatt den 11 nov 1994. Väljare vid tidpunkt I avser intervjuade under augusti-september, tidpunkt II under oktober-november samt tidpunkt III i november, efter folkomröstningen.

Föga förvånande återfinns vi de viktigaste av väljarnas argument bland de ämnen kampanjerna uppehöll sig mest vid. EU-frågan bestod bland väljarna följaktligen i första hand av ekonomi, därefter av olika utrikes- och säkerhetsfrågor samt demokrati och inflytande. Kampanjernas dagordningar var mera homogena

än väljarnas i så måtto att ja- och nej-sidornas politiker var mera överens om vilka frågor som skulle debatteras, än vad väljare från de båda lägren var.⁷

Den mest uppenbara skillnaden mellan väljarnas dagordning och propagandans innehåll finner vi när det gäller det allra viktigaste frågekomplexet, ekonomin. Detta område nämndes mer än dubbelt så ofta av ja-väljare som av nej-väljare som ett betydelsefullt skäl att rösta. Ekonomiska frågor prioriterades däremot nästan lika starkt av de båda kampanjerna, och de framträdde till och med som något vanligare på nej-sidan.

Några områden framstår tydligt som särskilda ja- respektive nej-frågor bland väljarna, dock utan att uppvisa en slagsida åt endera hållet i kampanjerna. Ekonomin har redan nämnts. Många människor som förespråkade en svensk EU-an slutning nämnde också skäl som opreciserat hänvisade till faran av en allmän isolering eller ett utanförskap för Sverige vid ett nej i folkomröstningen. Argumenten var av typen "Sverige får inte stå utanför", "Vi klarar oss inte på egen hand". Ja-kampanjen gav inte prov på denna typ av argument. I stället var budskap om utanförskap alltid preciserade till något särskilt ämnesområde, exempelvis "Vi klarar inte att bekämpa miljöförstöringen själva".

Vidare var sysselsättningen en fråga, som ja-väljare oftare än nej-väljare nämnde som betydelsefull, men som förekom i ungefär lika mån i de båda kampanjerna. Konsumentfrågor, till vilka frågor om djurhållning och regler för gifter i maten hör, är en motsvarighet för nej-väljare. Konsumentfrågorna var bland nej-väljare en lika viktig anledning som ekonomin att ta ställning emot EU, men de tas inte upp till behandling i någon nämnvärd utsträckning av nej-kampanjen. Det som här kallas EU:s organisation, där frågor som mest rör byråkrati och slöseri ingår, förekommer inte heller ofta i nej-propagandan, medan det däremot bekymrar en inte oansenlig andel av väljarna på nej-sidan.

Överensstämmelse mellan väljardagordning och kampanjdagordning

För att få ett samlat mått på hur väl de olika dagordningarna överensstämmer med varandra jämför jag ja- respektive nej-väljare vid tre tidpunkter med vardera sidans kampanjbudskap (se tabell 5.2).⁸

7 I kapitel 8 finns en mer detaljerad analys av olika väljargrupperns argument för och emot svenskt EU-medlemskap.

8 Måttet som används är överensstämmelsekoefficient (ÖK). Den jämför graden av överensstämmelse mellan två procentfördelningar, där 1 utgör maximal överensstämmelse (alltså fullständig likhet) och 0 är maximal olikhet. ÖK är lika med 1 minus summan av avvikelserna mellan procentalen för vart och ett av ämnesområdena dividerat med 2 (se Asp 1983).

Tabell 5.2 Överensstämmelse mellan väljarnas dagordningar vid olika tidpunkter och de båda kampanjernas dagordning (överensstämmelsekoefficient ÖK)

tidpunkt	ja	nej
I riksdagsvalet (aug-sept)	.58	.69
II folkomröstningskampanjen (okt-nov)	.64	.68
III efter folkomröstningen (nov)	.68	.69

Kommentar: Måtten bygger på jämförelser mellan procentfördelningarna för väljarnas skäl och kampanjernas innehåll (se tabell 5.1). Angående ÖK se not 8.

I debattspurtens inledningsskede, vid tiden för riksdagsvalet, uppvisade nej-sidan en bättre samstämmighet mellan kampanj- och väljardagordning än vad som gällde för ja-sidan. Nej-väljarna tycks i sina argument ha legat mera i linje med den egna kampanjens prioriteringar redan innan slutkampanjen startade. Där- emot utvecklades ja-väljarnas argument mera mot en likartad prioritering med ja-kampanjen under valrörelsens gång, vilket inte var fallet på nej-sidan. Ja-väljar- nas agenda liknade således ja-kampanjens något mer när folkomröstningen var över, än innan kampanjspurten började. Skillnaderna mellan de tidiga argumen- ten och de senare är inte överväldigande, men tillräckliga för att man skall kun- na behålla tron på att kampanjerna hade en viss effekt. Vi kan ha att göra med en kampanjeffekt för ja-väljarnas del, även om många andra faktorer spelar in. För nej-sidans del kan vi inte iaktta samma utveckling, varför det är mindre tro- ligt att slutkampanjen skall ha styrt nej-väljarnas argument.

En ökad överensstämmelse under kampanjens gång bör kunna avläsas i att väl- jarna skiftade prioritering av enskilda ämnesområden. Därför undersöker vi vil- ka förändringar i det enskilda sakinnehållet som ligger bakom siffrorna i tabell 5.2? Kan vi till exempel visa att EU-frågan tillfördes något nytt sakinnehåll?

Nej, i allt väsentligt stod dagordningarna fast. Huvudintrycket av argumentens utveckling bland väljarna är att inte särskilt mycket hände under de dryga två månader som undersökningen omfattar. De förändringar som trots allt skedde i väljarkåren gällde framför allt ja-sidan, och de gick i riktning mot att männi- skors bild av EU-frågan mot slutet av perioden mera liknade kampanjernas dag- ordning. Vi kan då ställa oss frågan om vilka ämnesområden som kom att prio- riteras annorlunda vid tiden för folkomröstningen jämfört med dryga två måna- der tidigare. I tabell 5.3 fokuserar vi på de sakområden som ökade eller minskade i betydelse bland väljarna mellan september och november, och vi relaterar sak- innehållet till kampanjerna.

Tabell 5.3 Förändringar i väljarnas dagordning under kampanjen (procent)

ökande argument	andel av skälen			nej-väljare	andel av skälen		
	ja-väljare	tid I	tid III		för- ändring	tid I	tid III
fredsfrågan	7	14	+7	övrigt	5	8	+3
miljö	2	6	+4	påverkan	3	5	+2
övrigt	3	7	+4	utrikes	5	7	+2
inflytande	3	5	+2	miljö	4	6	+2
europasamarbete	5	7	+2	omvärlden	2	3	+1

minskande argument	andel av skälen			nej-väljare	andel av skälen		
	ja-väljare	tid I	tid III		för- ändring	tid I	tid III
isolering	23	15	-8	ekonomi	13	10	-3
ekonomi	25	20	-5	organisation	10	8	-2
öppna gränser	4	1	-3	sysselsättning	6	4	-2
utbildning	4	1	-3	suveränitet	8	6	-2
jordbruk	2	1	-1	mellanfolkligt utbyte	2	1	-1

Kommentar: Tabellen visar skillnaden i procentenheter mellan andel svarspersoner som angav respektive skäl vid intervjutillfälle I (riksdagsvalet) och andel svarspersoner som angav skälet vid tillfälle III (efter folkomröstningen). Tid I och Tid III motsvarar ämnesområdets procentandel av svaren vid tillfälle I, vid riksdagsvalet i september, respektive tillfälle III, enkätundersökningen efter folkomröstningen (se även tabell 5.1).

De förändringar som kan konstateras är som förväntat större och tydligare på ja-sidan än på nej-sidan. Flera av de frågor som ökade i betydelse bland ja-väljarna har motsvarigheter i viktiga kampanjteman. Freds-, miljö- och samarbetsfrågor spelade alla en framträdande roll i kampanjen. Påverkan slutligen är en kategori som ökade bland nej-sidans väljare. Den hänför sig till själva kampanjen och förtroendet för dess aktörer, vilket naturligt nog var mera aktuellt att fundera över när kampanjen pågått en tid.

De frågor som minskade i betydelse för väljarnas val under perioden kan i flera fall betecknas som teman i debattens periferi, vilket också stärker tesen om att väljarna mera kom att prioritera i enlighet med kampanjerna. Detta gäller dock endast ja-sidan. Isolationsargumenten minskade mest av alla. De var i regel vaga och obestämda, och hade som nämnts ingen motsvarighet i något tema i kampanjerna. Utbildning, jordbruk och det mer vaga skälet 'öppna gränser' utgör argumenttyper som inte representerades särskilt väl i kampanjerna, och som faller tillbaka i ja-väljarnas medvetande. Även mer diffusa argumenttyper under 'övrigt' minskade bland ja-väljarna. Det stora undantaget, som måhända förvånar, är att ekonomifrågorna i slutskedet av kampanjen var mindre viktiga bland både ja- och nej-väljare än de var tidigare. Det finns alltså ingenting som tyder på att tungt vägande ekonomiska skäl fick större plats i väljarnas medvetande i slut-

skedet av kampanjen. Ekonomin behöll dock positionen som väljarnas viktigaste enskilda saksak såväl för som emot den Europeiska Unionen.

De frågor som uppvisar en minskad andel av nej-väljarnas svar kan inte lika lätt avfärdas som perifera. Sysselsättningen, liksom argument relaterade till ekonomi, blev föremål för ganska omfattande debatt i TV. Däremot kan argumenttyperna mellanfolkligt utbyte respektive EU:s organisation och svensk suveränitet möjligen betraktas som liggande utanför kampanjernas huvudfåra. Till det förra området hör frågor om språk, kultur och förståelse mellan folken i Europa, samt frågor om utbytet av människor, det vill säga migration mellan länderna. Frågor av den karaktären, liksom de öppna gränserna, var mycket sparsamt förekommande teman i den officiella kampanjen. Organisationsfrågor rörde sig i regel om byråkrati i EU och fick ytterst marginellt utrymme i nej-kampanjen.

Ett enkelt och kompletterande mått på hur väl de olika ämnesprioriteringarna stämmer överens är att undersöka hur många "topp-5"-ämnen som väljarna och kampanjerna har gemensamma, och som de rangordnar lika. I tabell 5.4 presenteras de ämnen som utgjorde de fem viktigaste i väljarnas respektive kampanjernas prioritering.

Tabell 5.4 De fem viktigaste ämnesområdena i ja- respektive nej-kampanjerna och ämnenas förekomst bland väljarnas argument (rangordningstal)

ämnesområde	ja-kampanj	ja I	ja II	ja III	nej-kampanj	nej I	nej II	nej III
ja-frågor								
ekonomi	1	1	1	1	1	1	1	1
påverkan	2	15	14	10	3	11	8	9
fredsfrågan	3	3	3	2	18	19	21	21
miljö	4	11	6	5	10	10	10	8
europasamarbete	5	4	4	4	6	23	23	22
nej-frågor								
ekonomi	1	1	1	1	1	1	1	1
demokrati	14	7	11	7	2	3	5	2
påverkan	2	15	14	10	3	11	8	9
öppna gränser	9	5	7	11	4	4	3	4
suveränitet	13	17	17	21	4	5	6	7

Kommentar: Data för kampanjerna avser en sammanvägning av innehållet i broschyrmaterial och TV-debatt. JA/NEJ I, II och III avser undersökningstillfällena i augusti-september, oktober-november respektive november (efter folkomröstningen).

Överensstämmelsen mellan de två kampanjorganisationerna och väljarna är avgjort störst efter folkomröstningen. De väljare som röstade ja prickade in fyra av de fem viktigaste ämnena som ja-kampanjen behandlade, om än inte i exakt samma ordning. För nej-sidan var tre av fem toppämnen överensstämmande. En motsvarande jämförelse vid tiden för riksdagsvalet visar att nej-sidans väljare hade en bättre samsyn med kampanjen än vad ja-sidans väljare hade. Fyra av fem ämnen stämde då överens på nej-sidan mot tre av fem på ja-sidan.

Ett utmärkt tillfälle att läsa av EU-kampanjens agenda utgör den SVT-sända slutdebatten mellan toppföreträdare för ja- och nej-sidorna två dagar före folkomröstningen. Den är en motsvarighet till partiledardebatterna inför de ordinarie riksdagsvalen och når ut till en stor publik; den sågs av 65 procent av väljarna.⁹ Debatten bör också ses som politikernas sista och viktigaste chans att förmedla sina budskap, och att övertyga de osäkra väljarna i kampanjens absoluta slutskede, innan det är dags att lämna över beslutanderätten till väljarna.

I tabell 5.5 jämförs rangordningen mellan ämnesprioriteringarna i TV:s slutdebatt med väljarnas prioriteringar efter folkomröstningen.

Tabell 5.5 *De fem viktigaste ämnesområdena i ja- respektive nej-sidans debattframträdande i TV och ämnenas förekomst bland väljarnas argument (rangordningstal)*

ämnesområde	ja-sidan i TV	ja- väljare	nej-sidan i TV	nej- väljare
ja-frågor				
ekonomi	1	1	1	1
sysselsättning	2	3	2	11
inflytande	3	6	12	10
påverkan	4	10	3	9
fredsfrågan	5	2	14	20
nej-frågor				
ekonomi	1	1	1	1
sysselsättning	2	3	2	11
demokrati	13	7	3	2
påverkan	4	10	3	9
konsumtfrågor	6	17	5	5

Kommentar: Data för väljarna avser mättillfälle III (november). I övrigt se tabell 5.4.

Mellan TV-debatten och väljaragendan visar sig inte samma mönster av överensstämmelse som mellan väljarna och kampanjerna i stort. Fortfarande prioriterar ja-debattörer och ja-väljare relativt lika (ÖK .66 att jämföra med .68 för hela debatten), men nej-debattörernas framträdande i TV motsvarar inte nej-väljarnas agenda lika väl (ÖK .60 mot .69 för hela debattmaterialet). En orsak till detta förhållande är att nej-sidan i stor utsträckning anpassade sin agenda till ja-sidans. Exempelvis talade nej i TV-debatten mera om ekonomiska frågor än om demokrati- och inflytandefrågor, vilket är motsatt prioritering mot nej-väljarna. Dessutom kom debatten att handla relativt mycket om sysselsättning och olika fredsfrågor, vilka båda är utpräglade ja-frågor bland väljarna (det vill säga särskilt vik-

9 Resultatet är hämtat från Folkomröstningsundersökningen 1994 och visar hur stor andel av intervjupersonerna som hävdade att de såg/hörde hela eller delar av TV-debatten. Denna siffra är i linje med motsvarande resultat för tidigare valundersökningar, där ca 65-75 procent av de intervjuade uppgivit att de tittat/lyssnat på partiledardebatterna inför riksdagsvalen 1956-1994. Siffrorna tenderar emellertid att överskatta den verkliga andelen som faktiskt tog del av debatten. Mediemätning i Skandinavien AB (MMS) uppgger att 31 procent av befolkningen, eller 2,6 miljoner människor, såg åtminstone någon del av debatten.

tiga för ja-väljare). Jämför vi TV-debattens innehåll i sin helhet med de båda sidornas inlednings- och avslutningsanföranden, och deras broschyrer, är det tydligt att slutdebatten i TV fördes i enlighet med ja-sidans dagordning, snarare än på nej-sidans villkor. Det är emellertid inte nödvändigtvis så att nej-sidan inte lyckades föra ut de frågor man önskade. Det är mer troligt att TV-debattens speciella ämnesinnehåll var föremål för ett medvetet val från nej-sidans håll. Nej-sidan företrädde i TV av tre personer, varav en ekonom och en fackförbundsordförande, vilket skvallrar om de innehållsmässiga prioriteringarna.

Betydelsen av att se TV-debatt

Hade det någon betydelse för väljarens skäl att rösta, om hon/han i kampanjens slutskede såg den avslutande TV-debatten på fredagen före folkomröstningssöndagen? Kan de teman som dryftades flitigt där ha gjort intryck på väljarna i kampanjens absoluta slutfas? Slutdebatten sågs av många, dessutom hölls den tidsmässigt nära valdagen, och det som sades i debatten kan därmed också förmodas finnas i färskt minne då enkäten besvarades veckorna efteråt. Man bör därför ha större anledning att förmoda att TV-debatten hade effekt på väljarna än att utskicken till hushållen hade det. Genom en jämförelse mellan väljare som uppgav sig ha sett slutdebatten (i sin helhet eller delar därav) och de som uppgav sig inte ha sett debatten, finns möjligheten att utröna om kampanjen hade effekter på väljarnas dagordning (se tabell 5.6). En bättre överensstämmelse mellan kampanjinnehåll och TV-tittande väljare än mellan kampanj och de som inte såg debatten är att förvänta.

Tabell 5.6 *Överensstämmelsen mellan väljarnas och TV-debattens dagordningar med avseende på tittande på TV-debatt (överensstämmelsekoefficient ÖK)*

väljargrupp	ja	nej
sett TV-debatt	.66	.61
ej sett TV-debatt	.66	.58

Kommentar: För beräkning av överensstämmelsekoefficient (ÖK), se not 8.

TV-tittande väljare var inte entydigt mer överens med respektive kampanjorganisation vad beträffar dagordningen för EU-frågan än de som inte följde debatten. På nej-sidan kan noteras en liten skillnad i riktning mot mer överensstämmelse bland TV-tittare, men på ja-sidan är det över huvud taget ingen skillnad mellan den samlade argumentationen bland TV-tittarna å ena sidan, och de som avstod från att se debatten å den andra. Det som skiljer är att freden och miljön oftare nämns som argument bland TV-tittande ja-väljare än bland icke-tittande ja-väljare.

TV-tittarna hade alltså inte en dagordning som var nämnvärt mer i linje med kampanjdagordningen, än vad icke-tittande väljare hade. Det kan ha sin orsak i att man redan på ett tidigt stadium bestämt sig för hur man skulle rösta, och att man ansett sig ha starka skäl härför, som man inte hade anledning att omvärdera under kampanjens gång. Det är också tänkbart att TV-debatten hade en förstärkande effekt, det vill säga att man blivit mera på det klara med att de argument man redan hade, var viktiga. Om man däremot var osäker på hur man skulle rösta i EU-frågan, och bestämde sig först i kampanjens allra sista skede, bör man ha varit mera mottaglig för argument, och därmed tagit mera intryck av TV-debatten.

Det visar sig att väljare som bestämde sig sent hur de skulle rösta och dessutom tittade på TV-debatten hade något större samstämmighet med respektive kampanjorganisation, än de som bestämt sig långt före debatten och inte tog del av debatten. Skillnaderna är dock så små att det inte är möjligt att säga att tidpunkten för röstningsbeslutet spelat in i prioriteringen av argument. Några typiska drag hos sent bestämda väljare kan dock noteras:

För det första var det i denna grupp särskilt vanligt att nämna skäl som har med påverkan och/eller förtroende att göra. Det förefaller logiskt eftersom man i ett sent skede har haft chansen att ta del av mera av kampanjerna innan man tagit sitt beslut. Därmed har man också kunnat väga in kampanjernas agerande och trovärdighet i sin röstningskalkyl. För det andra nämnde färre personer fredsfrågor och ekonomi. Däremot hade sysselsättningsfrågorna en något större vikt för de som först under sista veckan bestämde hur de skulle rösta.

I övrigt är det svårt att se några skillnader som kan vara relaterade till kampanjernas innehåll. Huvudresultatet är att personer som bestämde sig sent inte nämnde lika många argument inom de vanligaste sakområdena från kampanjerna, utan i stället gav fler vaga skäl, som 'utanförskapet i sig', eller referenser till förtroende för inblandade politiker eller till hur man påverkats av opinionsbildare av olika slag.

Sammanfattningsvis förekom bland väljare och i kampanjernas argumentation en ungefär lika stor bredd av sakskaäl för som emot EU-medlemskapet. Väljare och kampanjorganisationer var tämligen överens om vilka de viktigaste skälen för respektive emot EU var. De ekonomiska argumenten var de viktigaste på båda sidor, vilket visade sig gälla för såväl kampanjorganisationer som för väljare. Demokratiargument var näst viktigast på nej-sidan, medan ja-sidan satte sysselsättningen och freden som viktigare områden. Olika principiella argument kring överstatlighet och nationellt självbestämmande var vanliga på båda sidor även om prioriteringen skilde mellan ja och nej. I en motsvarande undersökning av väljares och massmediers agenda inför den norska folkomröstningen om EU-anslutning 1994 var just argument relaterade till överstatlighet och ekonomi de mest förekommande.¹⁰ I dessa frågekomplex återfinns vi EU-frågans kärna: möjligheter att nå inflytande på internationella samarbetsområden kontra att be-

¹⁰ Ringdal (1995).

hålla suveräniteten i det egna landet, samt frågan om vilka konsekvenser det ena eller andra ställningstagandet får för de ekonomiska konjunkturen.

Några ämnesområden kunde tydligt ges etiketterna ja- respektive nej-argument. Särskilt var detta fallet bland väljarna, medan kampanjerna i högre grad möttes inom samma områden. Bland väljarna var ekonomi, risken för svensk isolering, sysselsättning och fredsfrågan de fyra viktigaste ja-frågorna, nämnda av minst dubbelt så många ja-väljare som nej-väljare. Särskilda nej-frågor fanns också. Organisations- och konsumentfrågorna nämndes nästan uteslutande av nej-väljare, men inget av områdena hörde till de absolut mest betydelsefulla i väljarnas ögon. Demokrati och inflytande var till en början argument som särskilt nej-väljare uppfattade som viktiga, men som i senare skeden blev viktiga också som skäl att rösta ja.

En kampanj med effekter?

Huvudfrågan i detta kapitel kan nu besvaras: Var kampanjspurten under oktober-november av betydelse för väljarnas dagordning? Till att börja med kan vi konstatera att överensstämmelsen i dagordning mellan väljare och de politiska organisationer som bedrev kampanjerna inför folkomröstningen var stor. De viktigaste sakområdena inom EU-frågan hade väljare och kampanjer gemensamt. Så var fallet redan innan den officiella kampanjen startade efter riksdagsvalet. Många människor hade bildat sig en uppfattning om vilka frågor som var viktiga innan kampanjspurten inleddes i september. Därmed kan vi inte förvänta oss kraftiga förändringar under den korta kampanjen mellan riksdagsvalet i september och folkomröstningen i november.

Väljarkårens sätt att se på de viktigaste delarna i EU-frågan var dessutom tämligen konstant mellan de tre tillfällena (I - intervjuer i samband med riksdagsvalet, II - intervjuer i oktober – november, III - enkätfråga efter folkomröstningen). Detta är dock inte överraskande. Resultatet ligger i linje med motsvarande undersökning i samband med kärnkraftsomröstningen 1980. Under de sex månader som då förlöpte mellan val och folkomröstning ändrades innehållet i väljarnas argumentation endast i liten utsträckning. Detsamma gällde massmediedebatten under de sista tio veckorna före kärnkraftsomröstningen.¹¹

Icke desto mindre kan vi visa att åtminstone de människor som röstade ja i allt högre grad under kampanjens gång kom att uttrycka skäl för sin röstning som låg i linje med ja-organisationernas budskap. För nej-sidans del är det svårare att upptäcka motsvarande förändring. Redan från början hade dock nej-väljarna oftare skäl som överensstämde med nej-kampanjens innehåll, än motsvarande förhållande var mellan ja-väljare och ja-kampanj. Ja-väljarna hämtade dock in försprånget under kampanjens gång, medan den sammantagna nej-argumentationen inte förändrades. En delförklaring kan ligga i nej-sidans val av ämnen i

11 Holmberg och Asp (1984:116, 297).

den TV-sända debatten, där man anpassade sig till ja-sidans dagordning snarare än fullföljde den prioritering man haft i broschyrmaterialet.

Flera viktiga teman i kampanjerna, både i broschyrerna och i TV-debatten, blev viktigare för väljarna under tiden fram till folkomröstningen. Dessutom kan kampanjen ha bidragit till att "rensa bort" ett antal vaga och perifera argument som väljarna haft. Några av de ämnesområden som ökade mest i betydelse för ja-väljarna har karaktären av så kallade valensfrågor, det vill säga i princip okontroversiella värden, som "fred" och "en god miljö". Ja-kampanjen lyckades uppenbarligen bra med att muta in just dessa två viktiga honnörsord, genom att hävda att ett EU-medlemskap bäst främjar freden och miljön.

Det fanns dock centrala kampanjteman som förekom i mindre utsträckning som skäl till ställningstagande när väljare tillfrågades efter folkomröstningen, än under själva kampanjperioden. Det viktigaste exemplet på detta är ekonomifrågorna. Ekonomiska frågor blev inte viktigare bland väljarna i slutet av folkomröstningskampanjen. Den economicentrerade debatten inför riksdagsvalet tidigare under hösten kan ha betytt mycket för människors benägenhet att redan tidigt i folkomröstningskampanjen argumentera om EU i ekonomiska termer.

Undersökningen tecknar bilden av en kampanjspurt som hade liten effekt på väljarnas dagordning. Vi kan fastställa att en mindre förändring i riktning mot mera överensstämmelse mellan väljare och kampanjorganisation ägde rum på ja-sidan. På nej-sidan kunde däremot ingen motsvarande förändring iakttas. De synbarligen blygsamma effekterna bör emellertid inte underskattas. Ett viktigt resultat är trots allt att likheten i argumentationen hos väljare och organisationer var stor på båda sidor under hela kampanjspurten. Det är knappast att förvänta att likheten skulle öka kraftigt från en redan hög nivå, inte ens genom en intensiv kampanj. Att den samklang som fanns mellan ja-väljarnas och ja-kampanjens dagordning faktiskt förstärktes under kampanjens gång, samt att nej-sidans motsvarande goda samstämmighet behölls fram till valdagen bör tas till intäkt för att kampanjerna ändå hade framgång i sina propagandauppgifter.

6. Passiva eller aktiva väljare?

Martin Bennulf och Per Hedberg

Under mindre än ett års tid har vi upplevt såväl en toppnotering som ett riktigt bottenapp när det gäller svenskt valdeltagande. Folkomröstningen 1994 mobiliserade en högre andel svenska väljare än någon tidigare folkomröstning. Hela 83,3 procent av väljarna deltog i 1994 års folkomröstning om svenskt EU-medlemskap vilket var 7,7 procentenheter högre än det tidigare rekordet på 75,6 procent från folkomröstningen om kärnkraft 1980. Kontrasten blir nästan bländande om vi jämför med 1995 års Europaparlamentsval. Då noterades ett för modern tid exceptionellt lågt valdeltagande enär endast 41,6 procent av väljarna gick till valurnorna. Vi måste gå så långt tillbaka i tiden som till andrakammarvalet 1899 för att finna ett riksdagsval med lägre valdeltagande.¹

Svenska folket är sedan länge känt som ett i hög grad röstande folk och ett högt valdeltagande betraktas oftast som ett sundhetstecken för demokratin. Men frågan är om det låga valdeltagandet i Europaparlamentsvalet kan tolkas som ett av flera tecken på problem för den svenska demokratin. I den tidiga amerikanska väljarforskningen frågade forskare om ett högt valdeltagande verkligen är det bästa för demokratin. Det är endast missnöjda väljare som har ett omedelbart behov av att rösta resonerade man. När problemen är betydande finns anledning till missnöje och därmed till röstning. Ett högt valdeltagande blir då en indikation på en osund demokrati.² Enligt ett sådant resonemang finns det inte några större anledningar för oengagerade väljare att delta i valen. Men från en svensk horisont framstår argumenteringen som haltande. Empiriska studier visar nämligen att det främst är personer som har minst anledning att klaga, till exempel högutbildade och övre medelklass, som deltar i politiken genom att rösta.³

Samtidigt är valdeltagandet bara en av flera politiska aktivitetsformer. Politisk aktivitet kan även innebära att man som medborgare deltar i protester och manifestationer, ger stöd till partier eller kampanjorganisationer, eller tar kontakt med beslutsfattare och massmedier. Trots det höga valdeltagandet vid folkomröstningen 1994 finns det anledning att anta att väljarna inte var särskilt aktiva när det gäller andra former av politisk aktivitet. Många debattörer menade att folkomröstningskampanjen 1994 var av det sömnigare slaget. De hävdade att det var fråga om en relativt osynlig kampanj där i första hand mindre kända politiker agerade. Väljarna stimulerades inte i samma utsträckning av partier, kampanjorganisationer och massmedier som under en ordinär kampanj inför ett

1 Se t ex Gilljam (1996).

2 Berelson (1952); Milbrath (1965).

3 Exempelvis Parry and Moysen (1994:44-46) pekar på deltagandet i politiken som den viktigaste indikatorn på en fungerande demokrati. Se även Korpi (1981); Holmberg (1990).

riksdagsval. Även om väljarna i allvarets stund slöt upp vid valurnorna i november 1994 finns det alltså anledning att anta att väljarnas politiska aktivitet i andra avseenden kan ha varit lägre än den brukar vara, vilket kan ha implikationer för resonemanget om tecken på ohälsa i den svenska demokratin.

I detta kapitel skall vi pröva tesen om de *politiskt passiva väljarna* i samband med folkomröstningen om svenskt EU-medlemskap 1994. Var väljarna så passiva som bilden av dem indikerade eller var folkomröstningskampanjen 1994 en ur väljarperspektiv politiskt aktiv kampanj?

För det första skall vi reda ut vad vi menar med de centrala begreppen i kapitlet. För det andra redovisas deskriptiva analyser av politiskt deltagande vid folkomröstningen 1994 i jämförelse med riksdagsval och andra folkomröstningar. För det tredje analyserar vi betydelsen av olika förklaringsfaktorer på individnivå: Vilka sociala respektive politiska faktorer strukturerade väljarnas politiska deltagande i samband med folkomröstningen 1994? För det fjärde, slutligen, återknyter vi till den övergripande frågeställningen om passiva eller aktiva väljare och analyserar en samlad modell för att förklara väljarnas politiska aktivitet.

Politiskt deltagande

Politiskt deltagande består både av politiskt engagemang och politisk aktivitet. Vi skiljer som brukligt är i socialpsykologisk litteratur mellan manifest beteende i form av handlingar (politisk aktivitet) och de förutsättningar i form av till exempel tankar och åsikter som föregår handlingarna (politiskt engagemang). Politiskt engagemang utgörs av väljarnas psykologiska handlingsberedskap (till exempel politisk kunskap) och förutsättningar för engagemang i form av agerande som bygger upp handlingsberedskapen (till exempel mediekonsumtion). Tankegången är enkel – engagemang föregår aktivitet. Sannolikheten för aktiva handlingar är större bland engagerade än bland oengagerade väljare. Väljare som är aktiva försöker genom sin aktivitet utöva *inflytande* över politiken.⁴ Låt oss ta ett exempel: Väljare som är politiskt engagerade – till exempel politiskt intresserade – kommer troligen att aktivera sig politiskt genom att rösta och utövar därmed inflytande över valutgången. Likväl kan väljare som är engagerade i enskilda sakfrågor ta kontakt med politiker för att försöka utöva inflytande över beslut i frågan.

Det finns emellertid inte någon självklar koppling mellan politiskt engagemang och politisk aktivitet. Även engagerade väljare kan avstå att aktivitera sig när de är nöjda med sakernas tillstånd. Att tolka avsaknad av politisk aktivitet som ett tecken på demokratisk ohälsa är inte nödvändigtvis korrekt. Det kan vara så att även en låg politisk aktivitetsgrad kan förekomma bland engagerade väljare. En politiskt engagerad väljare som är beredd att själv aktivera sig i valkam-

4 Petersson, Westholm och Blomberg (1989:201-210).

panjen men är nöjd med läget, anser inte att han behöver aktivera sig när han ser att det egna partiet eller kampanjorganisationen gör ett fullgott arbete.⁵

Politiskt deltagande består alltså av både politiskt engagemang och politisk aktivitet. Det *politiska engagemanget* gäller den individuella handlingsberedskapen för att eventuellt aktivera sig. Vad behövs för att skapa det individuella politiska engagemanget som lägger grunden till senare politisk aktivitet? I kapitlet antar vi att politiskt engagemang består av fyra komponenter, även om fler är tänkbara. De fyra komponenter vi undersöker är politiskt intresse, partiidentifikation, kunskapsbildning och åsiktsförekomst. I tidigare undersökningar har människors subjektivt angivna politiska intresse utnyttjats som en god indikator på politiskt engagemang. Även partiidentifikation brukar användas som indikator på människors politiska engagemang. En starkare känsla av anhängarskap med sitt parti tyder på ett stort mått av engagemang. För att skapa beredskap för aktivitet i politiken kan även kunskap om politiken vara betydelsefull; den politiskt kunnige väljaren borde ha bättre förutsättningar för att aktivera sig politiskt än den politiskt okunnige väljaren. För väljarnas politiska kunskapsbildning är massmedier och människor i den närmaste sociala omgivningen centrala delar. Den fjärde och sista komponenten för väljarnas politiska engagemang är åsiktsförekomst. Åsiktsförekomst som mått på politiskt engagemang är kanske mindre viktig i traditionella valkampanjer inför de allmänna valen men desto mer betydelsefull vid avgörande av enskilda politiska sakfrågor, som till exempel vid folkomröstningen om svenskt EU-medlemskap.

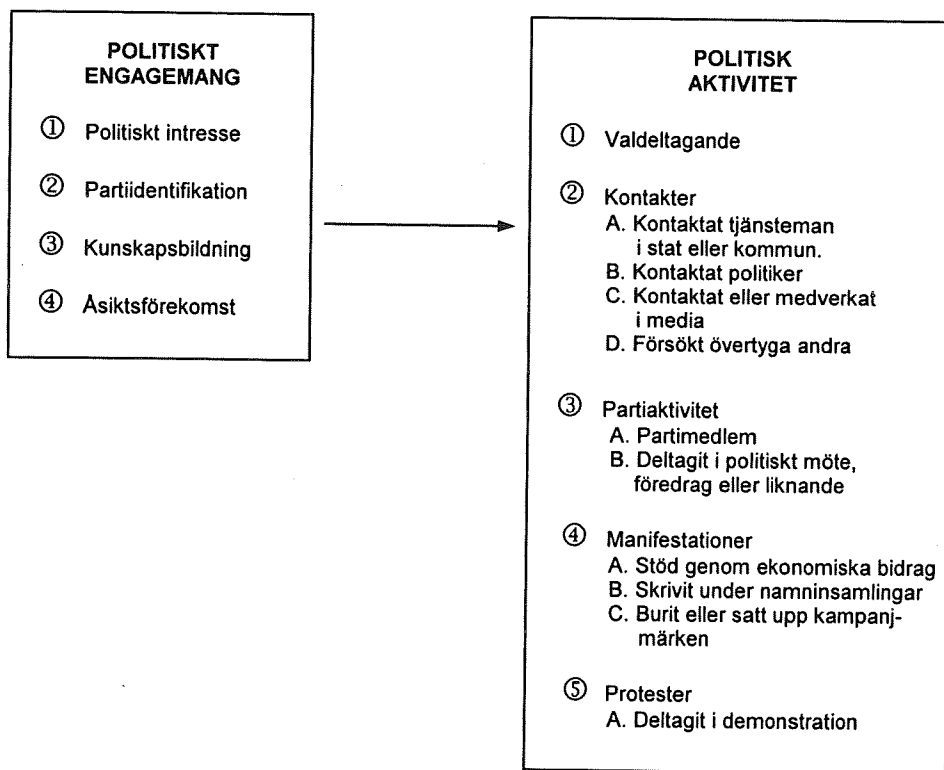
Politisk aktivitet utgörs av handlingar som syftar till att påverka politiken. Ur medborgarsynpunkt finns det många vägar att gå. En vanlig väg är naturligtvis att söka påverka politiken genom sin rösträtt. Valdeltagande utgör ett grundläggande mått på politisk aktivitet. Mellan och inför valen kan den politiska aktiviteten bland annat ske genom kontakter med politiker och massmedier, genom manifestationer som att skriva under namnlistor och genom parti- eller kampanjpolitisk aktivitet som till exempel att arbeta inom de politiska partierna eller kampanjorganisationerna.

Vi utgår således från en ganska enkel modell för politiskt deltagande där politiskt engagemang föregår politisk aktivitet som i sin tur syftar till att påverka politiken. I vilken mån väljarnas politiska aktivitet verkligen påverkar politiken ligger utanför vår undersökning. Indelningen i engagemangs- och aktivitetsvariabler som redovisas i figur 6.1 är inte att betrakta som fullständig. Men det råder samtidigt ingen tvekan om att det är fråga om några av de mest relevanta variablerna som tagits med. Vi har utgått från maktforskarna Olof Petersson, Anders Westholm och Göran Blomberg som i sina undersökningar skiljer på fem typer av politisk aktivitet; valdeltagande, protester, manifestationer, partiaktivitet och kontakter. I boken *Medborgarnas makt* skiljer de också på engagemang och aktivitet. På engagemangssidan har vi lagt till kunskaps- och åsiktsbildning.⁶

5 Petersson, Westholm och Blomberg (1989:88-89).

6 Petersson, Westholm och Blomberg (1989). Se även t ex Barnes and Kaase et. al. (1979); Rosentstone and Hansen (1993); Gilljam och Holmberg (1995).

Figur 6.1 *Några komponenter i väljarnas politiska engagemang och politiska aktivitet*

Kommentar: Politiskt engagemang skall ses som en förutsättning för politisk aktivitet som i sin tur kan påverka väljarnas inflytande i politiken. Figuren har inspirerats av Petersson, Westholm och Blomberg (1989). De fem faktorerna för politisk aktivitet har Petersson, Westholm och Blomberg urskiljt genom faktoranalys.

Engagerade väljare

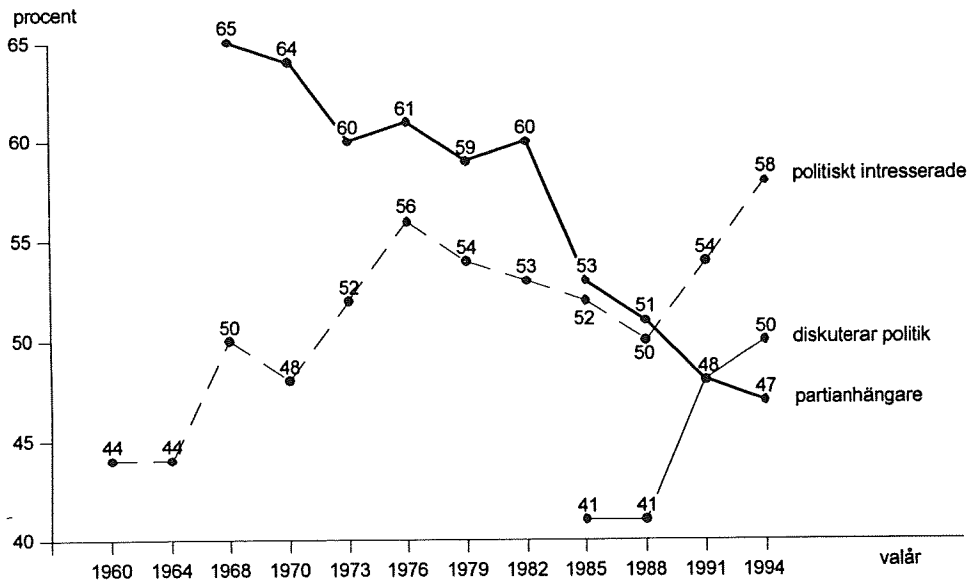
Studiet av politiskt deltagande tillhör inte svensk väljarforsknings huvudfåra. Det finns i och för sig en serie klassiska analyser av politiskt deltagande, men till exempel en så viktig faktor som valdeltagande brukar få nöja sig med en förhållandevis undanskymd plats inom valforskningen.⁷ Vi börjar därför med att gå grundligt tillväga. Vi kommer att disponera framställningen efter uppställningen över politiskt engagemang och aktivitet i figur 6.1 och i möjligaste mån kartlägga hur de olika politiska deltagandeformerna utvecklats över tid bland svenska

7 Se Holmberg (1990) för en översikt över valdeltagandeforskning.

väljare. Sakta men säkert skall vi närma oss väljarnas politiska engagemang och aktivitet i just folkomröstningen 1994.

Låt oss börja med att analysera några av komponenterna som har betydelse för svenska väljares politiska engagemang och hur de har utvecklats över tid. I figur 6.2 redovisas tre mätserier som gäller svenska väljares politiska engagemang i samband med riksdagsvalen 1960-1994. Den längsta tidserien gäller politiskt intresse och startar redan 1960. Mätserien för andel partiidentifierade väljare startar 1968, medan andelen väljare som diskuterar politik har uppmätts från och med 1985.⁸

Figur 6.2 Politiskt intresse, partiidentifikation och politisk diskussion bland svenska väljare vid riksdagsvalen 1960 - 1994 (procent)

Kommentar: I figuren redovisas andelen personer som uppgivit sig vara mycket eller ganska mycket intresserade av politik, andelen partianhängare och andel personer som uppgivit att de mycket ofta eller ganska ofta diskuterar politik. Uppgifterna är hämtade från Gilljam och Holmberg (1995: 67, 169, 176).

Partierna har gradvis mist sitt grepp om väljarna.⁹ Det tar sig bland annat uttryck i en minskad partiidentifikation.¹⁰ Andelen väljare som anser sig vara anhängare av ett parti har minskat över tid – från 65 procent 1968 till rekordlåga

8 Se även Gilljam och Holmberg (1993); Gilljam och Holmberg (1995:175-184).

9 Se t ex Gilljam och Holmberg (1995:85-87).

10 Med partiidentifikation avses en väljares känslomässiga bindning till ett politiskt parti. Identifikationen består av två komponenter, riktning (parti) och styrka (grad av intensitet). Se t ex Campbell et al. (1960) samt Gilljam och Holmberg (1990: 273).

47 procent 1994. Att partierna gradvis mister sitt grepp om väljarna är en etablerad sanning inom svensk väljarforskning. Men den förtjänar att upprepas.

Minskad partiidentifikation innebär emellertid inte med automatik ett minskat intresse för politik. Mot slutet av mätserien gäller det omvända förhållandet. När partiidentifikationen fortsatte att minska under 1990-talet ökade intresset för politik. Samtidigt ökade även andelen väljare som diskuterar politik markant mellan 1988 och 1994. Intresset för politik återfanns på en hög nivå i Sverige vid tiden för 1994 års folkomröstningen. Men de politiska partierna utgör inte samma viktiga katalysatorer för väljarnas politiska engagemang som tidigare. Om vi tillåter oss att spekulera kan det politiska intresset ha ökat på grund av fenomen som omvälvningarna i öststaterna, nyhetsrapporteringen kring krig och kanske också den nytändning som EU-frågan inneburit för svensk politik. Men den moderna människan väljer inte nödvändigtvis att kanalisera sitt intresse för politik genom partierna utan det politiska engagemanget tar sig andra uttryck. I maktutredningen talas om ett ökat politiskt deltagande i så kallade nya sociala rörelser som till exempel kvinno-, miljö och fredsrörelsen.¹¹

Intresset för politik brukar vara högre när det mäts för specialområden som exempelvis miljöfrågor än när det gäller politik i allmänhet.¹² Så var även fallet för EU-frågan i samband med folkomröstningen 1994. Sammanlagt 74 procent av väljarna svarade att de var mycket eller ganska intresserad av EU-frågan vilket var klart högre än de 57 procent som samtidigt sade sig vara intresserade av politik i allmänhet – en skillnad på 17 procentenheter (se tabell 6.1).

Tabell 6.1 *Svenska väljares allmänna politiska intresse och intresse för kärnkraftsfrågor och EU-frågan vid folkomröstningarna 1980 och 1994 (procent)*

	<i>intresse för kärnkrafts- frågan 1980</i>	<i>allmänt politiskt intresse 1980</i>	<i>intresse för EU-frågan 1994</i>	<i>allmänt politiskt intresse 1994</i>
mycket intresserad	20	10	19	11
ganska intresserad	49	36	55	46
inte särskilt intresserad	26	42	23	36
inte alls intresserad	5	12	3	7
summa procent	100	100	100	100
antal intervjuade	1 563	1 564	2 021	2 024

Om vi jämför med läget vid folkomröstningen om kärnkraften 1980 var skillnaden mellan intresset för sakfrågan i folkomröstningen och intresset för politik i allmänhet 23 procentenheter, det vill säga något större än vid EU-folkomröstningen. Det allmänna politiska intresset återfanns på en lägre nivå vid folkom-

11 Petersson, Westholm och Blomberg (1990); se även Melucci (1989) samt Carle och Petersson (1992).

12 Se t ex Bjereld och Demker (1995).

röstningen 1980 (46 procent) än vid folkomröstningen 1994 (57 procent).¹³ Även intresset för sakfrågan var lägre 1980. Vid folkomröstningen om kärnkraften var 69 procent av väljarna intresserade av sakfrågan jämfört med 74 procent vid EU-folkomröstningen. Den största skillnaden mellan mätningarna 1980 och 1994 är med andra ord att det allmänna politiska intresset ökat påtagligt. När vi betraktar det ämne som var föremål för folkomröstning var skillnaden inte alls lika stor. Det var endast något större intresse för EU-frågan 1994 jämfört med intresset för kärnkraftsfrågan 1980 (5 procentenheters skillnad).

I tabell 6.2 vänds blickarna mot partiidentifikationen. Sören Holmberg har funnit kortsiktiga cykler i graden av partiidentifikation.¹⁴ Även om den allmänna trenden är nedåtgående (se figur 6.2) är andelen väljare som anger att de är anhängare till ett politiskt parti något högre under valår än under icke-valår.

Tabell 6.2 *Väljarnas partiidentifikation vid folkomröstningarna 1980 och 1994 samt vid riksdagsvalet 1979 och 1994 (procent)*

	riksdagsvalet 1979	folkomröst- ningen 1980	riksdagsvalet 1994	folkomröst- ningen 1994
starkt anhängarskap	35	28	24	23
svagt anhängarskap	22	24	23	21
inget anhängarskap, men partipreferens	33	32	41	42
varken anhängarskap eller partipreferens	10	16	12	14
summa procent	100	100	100	100
antal intervjuade	2 677	1 353	2 534	2 026

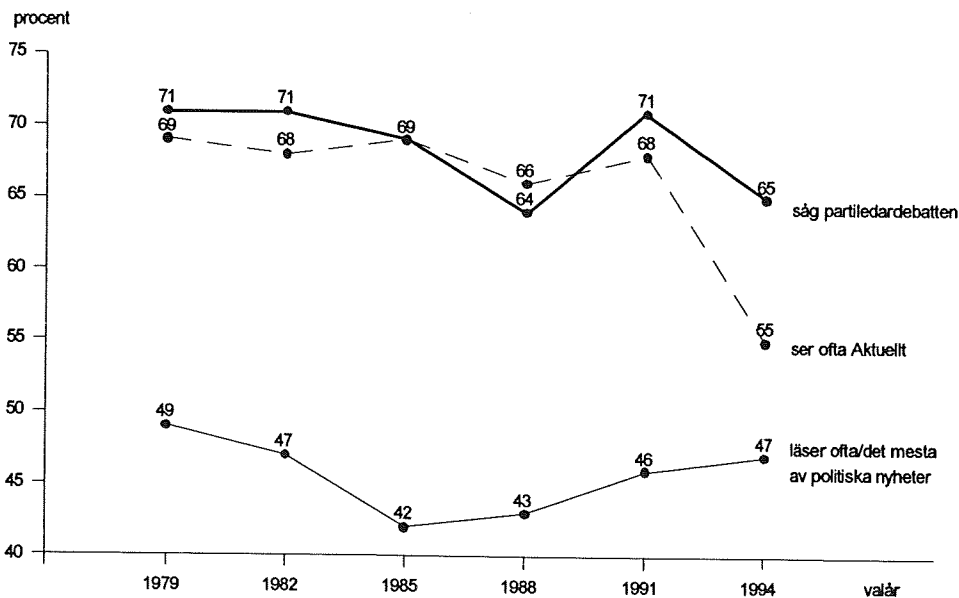
Denna effekt kan skönjas vid folkomröstningen om kärnkraft 1980. Då var det endast 28 procent av väljarna som angav att de var starka anhängare av ett parti. Året innan – i samband med riksdagsvalet 1979 – var siffran högre (35 procent). Förutom denna effekt, det vill säga att andelen partiidentifierade väljare minskar under mellanvalsperioder, kan den lägre noteringen eventuellt också tillskrivas missnöje. En del väljare menade att deras partier intagit fel åsikt i kärnkraftsfrågan och hade därför svårare att identifiera sig med sitt parti. Men 1994, när riksdagsvalet och folkomröstningen låg närmare varandra i tiden, är denna skillnad inte lika tydlig, åtminstone inte om vi betraktar andelen väljare med starkt parti-anhängarskap. Då uppgav 24 procent av väljarna att de var starka anhängare av sitt parti jämfört med 23 procent vid folkomröstningen ett par månader senare.

13 Det allmänna politiska intresset vid folkomröstningen 1980 var tillfälligt lågt. Vid valet 1979 och 1982 var 54 respektive 53 procent av väljarna intresserade av politik.

14 Holmberg och Weibull (1995). Se också Schmitt and Holmberg (1995) för en analys av trender i partiidentifikation bland väljare från olika europeiska länder.

I många sakfrågor, särskilt i frågor där väljarna har få möjligheter att skaffa sig egna erfarenheter, spelar massmedierna en central roll för kunskapsbildningen. Nästa engagemangsvariabel som skall analyseras är därför väljarnas mediekonsumtion.¹⁵ Innan vi går över till situationen vid folkomröstningen 1994 redogör vi för det allmänna mönstret och hur det har förändrats över tid. I figur 6.3 redovisas andelen väljare som uppgivit att de konsumerar olika typer av politiska nyheter.

Figur 6.3 *Svenska väljares mediekonsumtion vid riksdagsvalet 1979 - 1994 (procent)*

Kommentar: I figuren redovisas andelen personer som uppgivit sig sett eller hört partiledardebatten, personer som ofta läser nyheter och artiklar om politik i tidningarna eller läser det mesta av nyheter om politik varje dag, personer som ofta ser på Aktuellt (3 eller flera dagar i veckan). För Rapport var motsvarande siffror 78 procent 1979; 77 procent 1982; 74 procent 1985; 74 procent 1988; 71 procent 1991 och 65 procent 1994. För TV 4:s nyhetsprogram Nyheterna var andelen väljare som ofta såg programmet 9 procent 1991 och 46 procent vid riksdagsvalet 1994. Resultaten för partiledardebatterna och tidningsläsning om politik har hämtats från Gilljam och Holmberg (1995: 178, 179).

Svenska väljare bygger upp ett tydligt engagemang i politiska frågor genom att exponera sig för politiska nyheter i massmedia. Andelen väljare som läser det

¹⁵ Mediekonsumtionen är en väg att nå politisk kunskap. Folkomröstningsundersökningen 1994 innehåller en serie frågor som gör det möjligt att analysera väljarnas kunskaper i EU-frågan. Men vi har valt att utesluta kunskapsvariabeln ur de följande analyserna eftersom vi inte har några bra jämförelsepunkter i andra undersökningar. Därför kan vi inte uttala oss om det var något särskilt med kunskaperna vid EU-folkomröstningen.

mesta som finns om politik i tidningarna ligger strax under femtio procent under perioden 1979 till 1994. Siffrorna är i stort sett oförändrade under mätperioden. Däremot noteras vissa minskningar när det gäller väljarnas exponering för nyhetsprogrammen *Aktuellt* och *Rapport*. Den politiska nyhetskonsumtionen av etermedier sammantaget har emellertid inte minskat.¹⁶ Det är konkurrenssituationen på mediemarknaden som har förändrats. Minskningarna för *Rapport* och *Aktuellt* kan förklaras av ökad konkurrens från i första hand TV4:s *Nyheter*. Andelen väljare som regelbundet ser på *Nyheter* har ökat kraftigt mellan 1991 (9 procent) och 1994 (46 procent).

När det gäller den avslutande partiledardebatten kan vi skönja att en viss minskning av publiken. Mellan riksdagsvalen 1979 och 1985 var det omkring 70 procent av väljarna som uppgav att de såg hela eller delar av partiledardebatten. Vid riksdagsvalet 1994 var motsvarande siffra 65 procent. Framtiden får utvisa om det något lägre intresset för 1994 års partiledardebatt var en tillfällighet eller början på en nedåtgående trend. För att det kan vara fråga om en tillfällighet talar det faktum att även 1988 års partiledardebatt uppvisade låga siffror (64 procent) men följdes av en uppgång 1991 (71 procent). Den ökade konkurrensen om tittarna från allt fler TV-kanaler talar dock för att vi framgent får uppleva lägre uppmärksamhet för partiledardebatterna.

Resultaten för den politiska nyhetskonsumtionen i tabell 6.3 visar att läsning av artiklar om EU var ungefär lika vanligt vid folkomröstningen 1994 som läsning av artiklar om kärnkraft var vid folkomröstningen 1980.

Eftersom den allmänna trenden i politiska nyhetsläsning är oförändrad över tid är resultaten i tabell 6.3 inte förvånande. Men de är trots allt intressanta. Drygt en tredjedel (33 respektive 36 procent; se tabell 6.3) läste mycket om den sakfråga som folkomröstningen handlade om, medan nästan hälften (47 respektive 49 procent; se figur 6.3) angav att de läste det mesta om politik i tidningarna i valundersökningarna 1979 och 1994. Tidigare har vi kunnat konstatera att det politiska intresset för den specifika sakfrågan var högre än intresset för politik i allmänhet. När det gäller den politiska nyhetskonsumtionen är emellertid konsumtionen av den specifika lägre än konsumtionen av den allmänna. Det politiska engagemanget tar sig alltså olika uttryck när det gäller allmänt politiskt intresse än när det gäller specifika sakförhållanden. De något paradoxala resultaten åstadkoms trots att indikatorerna (allmänt politiskt intresse, specifikt politiskt intresse och mediekonsumtion i sakfrågan) är starkt samvarierande (se tabell 6.6).

16 Andelen väljare som såg något av nyhetsprogrammen *Rapport*, *Aktuellt* eller *Nyheter* i TV4 tre eller fler dagar i veckan uppgick till 83 procent 1991. Den siffran ökade till 86 procent 1994. Andra undersökningar visar också att svenskarnas totala TV-tittande ökade mellan 1991 och 1994 (se Carlsson 1996).

Tabell 6.3 *Väljarnas konsumtion av politiska nyheter i tidningarna vid folkomröstningarna 1980 och 1994 (procent)*

	läsning om EU-frågan 1994	läsning om kärnkraftsfrågan 1980
läser det mesta som finns av nyheter och artiklar om kärnkrafts-/EU-frågan	9	7
läser ganska mycket av det som finns av nyheter och artiklar om kärnkrafts/EU-frågan	24	29
läser något, men inte särskilt mycket av det som finns av nyheter om kärnkrafts-/EU-frågan	58	57
läser aldrig nyheter och artiklar om kärnkrafts-/EU-frågan	9	7
summa procent	100	100
antal intervjuade	1 546	1 802

Det var en högre andel väljare som uppgav att de såg slutdebatten vid EU-folkomröstningen, 64 procent, än vid folkomröstningen om kärnkraft, 41 procent (se tabell 6.4). Andelen väljare som uppgav att de såg hela slutdebatten var bara något högre 1994 jämfört med folkomröstningen 1980 (skillnaden var 5 procentenheter). De väljare som uppgav att de åtminstone såg en del av debatten var emellertid betydligt fler vid folkomröstningen 1994 (40 procent) än vid kärnkraftsomröstningen 1980 (22 procent). Resultaten kan *inte*, som framgått av de tidigare resultaten, tolkas i termer av en ökad allmän politisk mediekonsumtion. Skillnaderna skall således tillskrivas något speciellt vid de bägge omröstningstillfällena. En välgrundad spekulation – som skall synas i sömmarna – kan vara att förklaringen står att söka i åsiktsbildningsprocessen.

Tabell 6.4 *Andel av väljarna som uppgav att de såg den avslutande debatten fredagen före valdagen vid folkomröstningarna 1980 och 1994 (procent)*

	slutdebatten 1980	slutdebatten 1994
såg hela debatten	19	24
såg del av debatten	22	40
såg inte debatten	59	36
summa procent	100	100
antal intervjuade	1 492	1 890

Väljarna hade bildat sig åsikter i kärnkrafts- respektive EU-frågan i olika hög grad vid de två folkomröstningarna. I tabell 6.5 redovisas andelen väljare som bildat sig en uppfattning om kärnkraften respektive EU-medlemskapet vid tiden för de två folkomröstningarna.

Tabell 6.5 *Väljarnas åsiktsförekomst i kärnkraftsfrågan 1976 till 1980 och väljarnas åsiktsförekomst i EU-frågan 1991 till 1994 (procent)*

	åsi ^{kt}	ej åsi ^{kt}	summa procent	antal intervjuade
kärnkraftsfrågan				
riksdagsvalet 1976	74	26	100	2 463
riksdagsvalet 1979	81	19	100	2 815
folkomröstningen 1980	85	15	100	1 564
EU-frågan				
riksdagsvalet 1991	68	32	100	2 613
riksdagsvalet 1994	72	28	100	2 534
folkomröstningen 1994	77	23	100	2 025

Kommentar: Åsiktsförekomst har mätts med en fråga där de intervjuade ombads svara på om de var i huvudsak för kärnkraften/ett svenskt EU-medlemskap, om de var i huvudsak emot kärnkraften/ett svenskt EU-medlemskap eller om de inte hade någon bestämd uppfattning i frågan. Personer med åsiktsförekomst i frågan har definierats som de som antingen var för eller emot kärnkraften respektive ett svenskt EU-medlemskap. Till personer utan åsikt har de förts som uppgav att de inte hade någon bestämd uppfattning i frågorna samt de som uppgivit att de inte vet eller vill svara. Siffrorna för 1976 kommer från Holmberg, Westerståhl och Branzén (1977:71).

Kärnkraftsfrågorna var redan långt före folkomröstningen 1980 en viktig fråga på massnivå.¹⁷ Det tog sig bland annat uttryck i en förhållandevis hög åsiktsförekomst i frågan redan 1976 (74 procent). Tre år senare var åsiktsförekomsten högre (81 procent). Och i samband med folkomröstningen 1980 var åsiktsförekomsten ännu högre (85 procent). Samtliga dessa siffror är att betrakta som höga. En genomgång av andra politiska sakfrågor pekar på att åsiktsförekomsten i politiska sakfrågor i Sverige normalt sett befinner sig mellan 60 procent (lågt) och 90 procent (högt).¹⁸

EU-frågan uppvisade däremot inte omedelbart ett lika starkt politiskt engagemang mätt i termer av åsiktsförekomst bland väljarna. Även om EU-frågan sedan länge varit en central politisk fråga hade den inte alls slagit igenom på samma sätt som kärnkraftsfrågan gjorde under 1970-talet.¹⁹ Det var en relativt låg andel väljare som bildat sig en åsikt i EU-frågan i samband med riksdagsvalet 1991 (68 procent). Vid riksdagsvalet 1994, två månader för folkomröstningen, var det "endast" 72 procent av väljarna som tagit ställning i frågan. Senare, i omedelbar anslutning till folkomröstningen, var det "endast" ytterligare fem procentenheter av väljarna som bildat sig en åsikt (totalt 77 procent). Den högre andelen väljare som följde slutdebatten 1994 än 1980 kan därför möjligen tolkas i termer av osäkerhet.²⁰ Väljarna hade inte i lika hög grad tagit ställning i folk-

17 Holmberg och Asp (1984); Asp (1986).

18 Gilljam (1988: kap 6); Bennulf (1994:84-85).

19 Se kapitel 7 för en analys av åsiktsbildningen i EU-frågan från och med 1960-talet.

20 En annan möjlig förklaring till väljarnas större intresse för slutdebatten 1994 jämfört med debatten 1980 kan sökas i vilka som deltog i respektive debatt. I slutdebatten om kärnkraft deltog ingen av partiledarna. Däremot deltog både Carl Bildt och Ingvar Carlsson i slutdebatten inför EU-folkomröstningen 1994.

omröstningsfrågan 1994 jämfört med 1980. Därför fanns det kanske ett större behov av information i sista minuten.

Är det då befogat att tala om politiskt engagerade väljare som en sammanhållen grupp eller måste vi skilja mellan olika former av engagemang? Nästa steg är att analysera hur de olika politiska engagemangsvariablerna är kopplade till varandra. Finns det ett samband mellan de fyra typerna av politiskt engagemang som vi har undersökt? I tabell 6.6 redovisas sambanden mellan de olika komponenterna i det politiska engagemanget, dels vid folkomröstningarna 1980, dels vid folkomröstningen 1994.

Tabell 6.6 *Samband mellan fem olika mått på väljarnas politiska engagemang vid folkomröstningarna 1980 och 1994 (Pearsons r)*

	allmänt politiskt intresse	intresse för sakfrågan	styrka i partiidenti- fikation	medie- konsumtion i sakfrågan
folkomröstningen 1980				
intresse för sakfrågan	.50	--	--	--
styrka i partiidentifikation	.23	.08	--	--
mediekonsumtion i sakfrågan	.40	.50	.05	--
åsiktsförekomst	.18	.26	.13	.17
folkomröstningen 1994				
intresse för sakfrågan	.56	--	--	--
styrka i partiidentifikation	.22	.09	--	--
mediekonsumtion i sakfrågan	.42	.48	.05	--
åsiktsförekomst	.16	.20	.09	.16

Mönstren i det politiska engagemanget på väljarnivå är snarlika vid båda undersökningstillfällena. Det allmänna politiska intresset är starkt kopplat till såväl intresset för den specifika sakfrågan som mediekonsumtionen av nyheter kring respektive fråga. Likaså är intresset för den specifika frågan starkt kopplat till mediekonsumtionen.²¹ Men också åsiktsförekomst samvarierar med intresse för sakfrågan. Partiidentifikation samvarierar emellertid enbart med det allmänna politiska intresset och är endast mycket svagt kopplat till de specifika engagemangsvariablerna.²² Om man vill sammanfatta det politiska engagemanget vid

21 Mediekonsumtionen är en del av kunskapsbildningen. Vi har som redan påpekats valt att exkludera väljarnas EU-kunskaper i analyserna av det politiska engagemanget. Men för den intresserade läsaren kan vi meddela att sambanden mellan ett sådant kunskapsmått och övriga engagemangsvariabler resulterar i de förväntade sambanden. Ett högt engagemang i form av till exempel politiskt intresse går hand i hand med en hög politisk kunskap (Pearsons $r=.23$). Om vi valt att inkludera politisk kunskap i det sammanfattande måttet för politiskt engagemang skulle de resultat som senare presenteras när det gäller samband med olika sociala och politiska variabler peka i samma riktning som de redovisade resultaten.

22 Skälet till att partiidentifikationen är svagt kopplat till intresse för sakfrågan och mediekonsumtion av sakfrågan kan sökas i förhållandet att vi analyserar en folkomröstning. Folkomröstningsinstitutet kan utnyttjas till att bryta upp konflikter som partisystemet har svårt att hantera. Därför finns det anledning att misstänka att partiidentifikation inte strukturerar övrigt politiskt engagemang i lika hög grad som engagemang vid ett traditionellt riksdagsval.

respektive tillfälle i ett mått kan vi konstruera ett index byggt på hur väljarna engagerat sig med avseende på tre fenomen: intresse i sakfrågan, mediekonsumtion i sakfrågan och åsiktsförekomst. Indexet har grupperats i fyra skalsteg från mycket oengagerad till mycket engagerad. Sambanden mellan de tre komponenterna är så starka att det är motiverat att sammanfatta dem i ett mått. Resultaten för dessa engagemangsindex 1980 och 1994 redovisas i tabell 6.7.

Tabell 6.7 *Väljarnas politiskt engagemang vid folkomröstningarna 1980 och 1994. En sammanvägning av intresse för sakfrågan, mediekonsumtion i sakfrågan och åsiktsförekomst (procent)*

	folkomröstningen 1980	folkomröstningen 1994
mycket engagerad	29	30
ganska engagerad	37	38
ganska oengagerad	26	23
mycket oengagerad	8	9
summa procent	100	100
antal intervjuade	1 544	1 800

Kommentar: I indexet ingår frågorna om intresse för sakfrågan, hur mycket man läst i dagstidningar om sakfrågan och frågan om åsiktsförekomst. Svaren för de tre intervjufrågorna har dikotomiseras och har därefter adderats. I tabellen redovisas den adderade variabeln där *mycket engagerade* står för personer som svarat positivt på samtliga tre frågor. *Mycket oengagerade* är personer som svarat negativt på samtliga tre frågor. Har man svarat positivt på två av de tre frågorna redovisas man som *ganska engagerade*, medan personer med bara ett positivt svar har karakteriserats som *ganska oengagerade*.

När det politiska engagemanget sammanfattas på detta sätt framkommer att engagemanget var lika starkt vid folkomröstningen 1980 som vid folkomröstningen 1994. Det var under 10 procent av väljarna som var helt oengagerad i respektive sakfråga, medan hela en tredjedel av väljarna kan karakteriseras som mycket engagerade – 29 procent vid folkomröstningen 1980 och 30 procent vid EU-folkomröstningen. Vi tar nu steget vidare till att beskriva olika former av politisk aktivitet vid EU-folkomröstningen 1994.

Allt aktivare väljare

Valdeltagandet i Sverige brukar beskrivas som högt. Internationellt står sig Sverige mycket väl. Vid den kvinnliga rösträttens införande i början av 1920-talet låg valdeltagandet på något över 50 procent. Medborgarnas deltagande i de allmänna valen har därefter ökat fram till och med rekordvalet 1976 (91,8 procent). Sedan dess har valdeltagandet sjunkit tillbaka något. Valen under 1990-talet visar hittills på ett valdeltagande strax under 87 procent. Bland annat ökat misstroende mot partier och politiker brukar framhållas som en förklaring till senare års

minskande valdeltagandet.²³ Vår första analys kommer att gälla sambandet mellan nivån på valdeltagandet i svenska folkomröstningar i relation till valdeltagandet i de ordinarie riksdagsval som ligger närmast i tiden. I figur 6.4 redovisas valdeltagandet vid de fem svenska folkomröstningarna och vid respektive närliggande riksdagsval.

Vid folkomröstningen om alkoholförbud 1922 var valdeltagande lågt, endast 55,4 procent. Men det beror på hur man ser på saken. Valdeltagandet var något högre än vid riksdagsvalet 1921 (54,2 procent). Om vi betraktar riksdagsvalet som norm, det möjligas gräns, var valdeltagandet vid folkomröstningen 1922 så högt det kunde bli. Folkomröstningen 1922 är den enda svenska folkomröstning som kan uppvisa ett högre valdeltagande i jämförelse med det närmast liggande riksdagsvalet. Folkomröstningen om högertrafik 1955 noteras för ett nästan lika högt valdeltagande – 53,2 procent. Den siffran måste dock betraktas som låg, eftersom valdeltagandet i riksdagsvalet året efter folkomröstningen var 79,8 procent.²⁴ Nästa steg i svensk folkomröstningshistoria var ATP-omröstningen 1957. Valdeltagandet i folkomröstningen ökade till 72,4 procent, vilket dock var 7,4 procentenheter lägre än vid riksdagsvalet 1956. Vid folkomröstningen om kärnkraften 1980 ökade valdeltagandet till 75,6 procent. Med valdeltagandet i riksdagsvalet som norm var dock folkomröstningen 1980 den näst sämsta i svensk folkomröstningshistoria. Valdeltagandet i riksdagsvalet 1979 var 15,1 procentenheter högre än i folkomröstningen. Endast folkomröstningen om högertrafiken 1955 uppvisar ett sämre resultat.

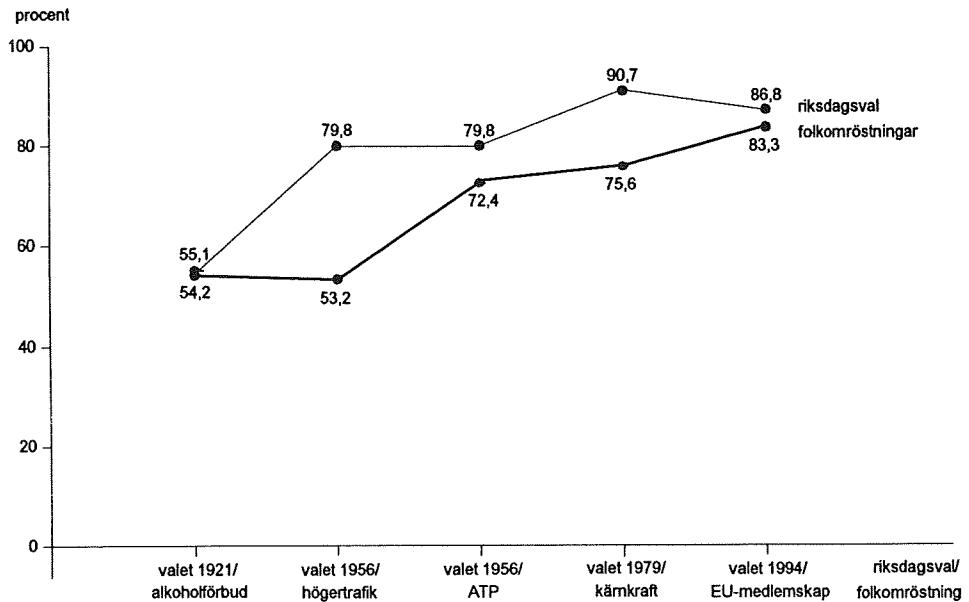
I skenet av dessa historiska resultat kan vi tolka folkomröstningen 1994 som en valdeltagandesuccé. Ingen tidigare folkomröstning har uppåddat ett högre valdeltagande. Dessutom var skillnaden mellan valdeltagandet i riksdagsvalet och i folkomröstningen endast 3,5 procentenheter.²⁵ I det avseendet är det enbart folkomröstningen om förbudsfrågan som kan uppvisa ett bättre valdeltaganderesultat. Slutsatsen är ganska klar: Väljarna var, jämfört med andra svenska folkomröstningar, att betrakta som mycket aktiva i EU-folkomröstningen 1994.

23 Gilljam och Holmberg (1993: kap 10).

24 Även om vi jämför med valdeltagandet i det riksdagsval som föregick 1955 års folkomröstning (1952) kvarstår slutsatsen om ett lågt valdeltagande; valdeltagandet var högt redan 1952 (79,1 procent).

25 Att vi befinner oss på en hög nivå 1994 jämfört med 1980 framkommer också om vi analyserar andelen väljare som deltog i *både* riksdagsvalet och folkomröstningen. Vid valet 1994 deltog 82 procent av väljarna både i riksdagsvalet och folkomröstningen (6 procent deltog enbart i riksdagsvalet, 5 procent deltog enbart i folkomröstningen och 7 procent deltog varken i riksdagsvalet eller folkomröstningen). Vid valet 1979 och 1980 var det 77 procent som deltog både i riksdagsvalet och folkomröstningen (14 procent deltog enbart i riksdagsvalet, 3 procent deltog enbart i folkomröstningen och 6 procent deltog varken i riksdagsvalet eller folkomröstningen). Siffrorna avser hela urvalen vid folkomröstningsundersökningarna 1980 och 1994 och det bör observeras att siffrorna i fotnoten *inte* är korrigerade för det högre valdeltagandet bland intervjupersonerna än i valmanskåren som helhet.

Figur 6.4 Valdeltagandet i folkomröstningarna 1922, 1955, 1957, 1980 och 1994, samt valdeltagandet vid det närmaste ordinarie riksdagsvalet 1921, 1956, 1979 och 1994 (procent)

Kommentar: I figuren redovisas andelen röstande av Sveriges röstberättigade befolkning. Siffrorna för valdeltagandet i riksdagsvalen har hämtats från *Allmänna valen 1994, del 1* medan siffrorna om valdeltagande i folkomröstningarna hämtats från Petersson (1995).

Men vänder vi blickarna till den internationella politiska scenen är slutsatsen inte lika självklar. I andra länder finns det exempel på att skillnaden mellan valdeltagande i parlamentsval och folkomröstningar inte bara var lägre utan även att folkomröstningar mobiliserar en större andel av väljarna än parlamentsvalen. Jämförs de svenska siffrorna med de tre andra länder som genomförde folkomröstningar om EU-medlemskap under 1994 hamnar Sverige i annan dager. I samtliga tre andra länderna var valdeltagandet i EU-folkomröstningarna högre än i det närmast liggande parlamentsvalet. Störst var skillnaden i Norge – 13 procentenheter (89 procent mot 76 procent), i Österrike noterades en skillnad på 5 procentenheter (82 procent mot 78 procent) medan skillnaden i Finland var 3 procentenheter (74 procent mot 71 procent).²⁶ Från denna komparativa analys blir slutsatsen mindre positiv: Svenska väljares aktivitet uttryckt i termer av valdeltagande var lägre när det sätts i relation till aktiviteten i parlamentsval.²⁷

²⁶ Se Jahn och Storsved (1995).

²⁷ Noteras bör dock att det generella mönstret när folkomröstningar jämförs med parlamentsval är att valdeltagandet är högre i valen till parlamenten än i folkomröstningar. Skillnaden är

Men, som redan framhållits, det finns naturligtvis andra former av politisk aktivitet än deltagande valen. Man kan till exempel aktivera sig politiskt genom att försöka övertyga andra, genom att delta i möten eller genom att bära kampanjknappar. Och i dessa avseenden framstår de svenska väljarna som mer politiskt aktiva än väljare i många andra västeuropeiska länder. En komparativ undersökning visar att andelen väljare som utfört någon annan aktiv politisk handling än att delta i val är högre i Sverige än i de flesta andra undersökta västeuropeiska länder; siffran är endast några procentenheter högre i Storbritannien, men klart lägre i till exempel Finland, Spanien och på Irland.²⁸

I tabell 6.8 redovisas resultaten från fyra mätningar av olika former av politisk aktivitet på väljarnivå. På grund av något olika frågeformuleringar är siffrorna för de olika kolumnerna inte helt jämförbara. Men de två mätningarna för folkomröstningarna 1980 och 1994 kan jämföras med varandra. Och mätningarna från Maktutredningens medborgarundersökning 1987 och från Valundersökningen vid riksdagsvalet 1994 kan också jämföras med varandra. Men folkomröstningsstudierna kan endast med mycket stor försiktighet jämföras med de två andra undersökningarna.

ungefär 15 procentenheter till parlamentsvalens fördel (se kapitel 2). Resultaten för samtliga de EU-folkomröstningar som här redovisats är således att betrakta som undantag från det allmänna internationella mönstret.

28 Topf (1995).

Tabell 6.8 *Andel svenska väljare som utförde olika politiska aktiviteter vid folkomröstningarna 1980 och 1994, samt en jämförelse mellan medborgarnas politiska aktivitet 1987 och vid riksdagsvalet 1994 (procent)*

	folkomröst- ningen 1980	folkomröst- ningen 1994	makt- utredningen 1987	riksdags valet 1994
under det senaste året:				
försökt övertyga	14	29	–	15
deltagit i möte	11	24	–	–
burit kampanjknap	9	7	10	11
kontaktat politiker	–	4	8	9
stött organisation	8	4	39	35
skrivit under namninsamling	–	4	36	45
kontaktat/medverkat i media	–	2	9	9
deltagit i demonstration	–	1	5	11

Kommentar: Jämförelserna i tabellen kan endast göras mellan de båda folkomröstningarna respektive mellan maktutredningens medborgarstudie 1987 och valundersökningen 1994. I folkomröstningsundersökningen 1994 ställdes frågan om aktivitet i en postenkät efter valet till de personer som deltog vid besöksintervjuerna före valet. I folkomröstningsundersökningen 1980 ställdes frågan om medborgarnas aktivitet dels i en telefonintervju och dels i en eftervalsenkät. Frågan i telefonintervjun avsåg aktivitet i kärnkraftsfrågan *under det senaste året*, medan frågan i enkäten avsåg aktivitet *under den senaste månaden*. Den första frågeformuleringen är således direkt jämförbar med aktivitetsfrågan i EU-undersökningen och det är den som redovisas i tabellen. Frågorna vid folkomröstningstillfällena gällde specifikt aktiviteter förenade med de frågor omröstningarna avsåg. I de båda andra undersökningarna, maktutredningen och valundersökningen 1994, har avsikten varit att studera aktiviteter som syftar till att söka förbättringar eller motverka försämringar i samhället. Siffrorna från maktutredningen 1987 och valundersökningen 1994 är hämtade från Petersson, Westholm och Blomberg (1989:96) respektive Gilljam och Holmberg (1995:180). Frågan om man sökt övertyga någon att rösta på ett bestämt alternativ är vid folkomröstningsundersökningarna ställda i en svit av aktivitetsfrågor. I valundersökningen 1994 ställdes frågan om man sökt övertyga någon att rösta på ett visst parti som en enskild fråga. I frågeformuleringen ingick inte heller frasen "under det senaste året" utan istället orden "inför årets val". Frågan om deltagande i demonstrationer utesluter i maktutredningens fall 1 maj-demonstrationer.

Väljarna var betydligt mer aktiva vid folkomröstningen 1994 än vid folkomröstningen 1980. Andelen väljare som försökt övertyga någon annan var klart högre 1994 än 1980 – 29 procent jämfört med 14 procent. Även andelen väljare som angav att de deltagit i något möte ökade klart (24 procent 1994 mot 11 procent 1980). Det finns dock anledning att ta dessa siffror med en nypa salt. De höga siffrorna kan till viss del skrivas på metodologins konto. Siffrorna från 1994 kommer från en postenkät och de från 1980 från telefonintervjuer. Vi vet sedan folkomröstningsstudien 1980 att svarspersonerna rapporterar en högre aktivitet i postenkäter än vid telefonintervjuer. Trots att frågorna i telefonintervjuerna 1980 gällde "det senaste året" blir dessa siffror aningen lägre än när motsvarande frågor ställdes i postenkäter med specificeringen "den senaste månaden". Men i 1994 års folkomröstningsstudie har vi ingen möjlighet till sådana jämförelser. Innan systematiska metodstudier genomförts, kan vi bara misstänka och varna

för, att den höga aktiviteten som rapporterats 1994 åtminstone till viss del utgörs av en metodartefakt.²⁹

Eftersom frågeformuleringarna skiftar mellan de olika undersökningarna undviker vi att spekulera vidare kring de olika nivåskillnader som finns när det gäller vissa av aktiviteterna i tabell 6.8. Låt oss istället byta fokus och analysera den samlade väljaraktiviteten vid folkomröstningen 1994. Hur många av de åtta undersökta aktiviteterna deltog en normal väljare i? Var det vanligt att delta i flera aktiviteter eller var det så att aktiviteterna var spridda så att man utförde en handling, men inte gärna fler? I tabell 6.9 redovisas resultaten för väljaraktiviteterna 1994. Vi särredovisar resultaten för partimedlemmar och särskilt aktiva partimedlemmar eftersom det finns anledning att misstänka att aktiviteten var högre i dessa grupper.³⁰

Tabell 6.9 *Väljarnas politiska aktivitet i folkomröstningskampanjen 1994. Antal nämnda aktiviteter (procent)*

<i>antal nämnda aktiviteter</i>	<i>samtliga</i>	<i>partimedlemmar</i>	<i>aktiva partimedlemmar</i>
ingen aktivitet	55	36	25
1 aktivitet	29	34	32
2 aktiviteter	10	16	18
3 aktiviteter	4	4	7
4 aktiviteter	1	4	8
5 aktiviteter	1	4	6
6 aktiviteter	0	4	4
7 aktiviteter	0	0	0
8 aktiviteter	0	0	0
summa procent	100	100	100
antal intervjuade	1 878	183	85
aktiva	45	64	75
ej aktiva	55	36	25

Kommentar: Redovisningen av aktiva och ej aktiva personer bygger på en sammanslagning av de 8 aktiviteter som ingår i undersökningen. Personer som nämnt minst en aktivitet har förts till aktiva. Individer som inte besvarat någon av de 8 frågorna om politisk aktivitet ingår ej i analysen. Kravet för att ingå i analysen är att minst en av aktivitetsfrågorna har besvarats.

En majoriteten av väljarna (55 procent) hade inte utfört någon av de aktiva handlingar vi frågade om. Det är alltså en sak att gå och rösta i en folkomröstning, men en helt annan sak att aktivera sig på annat sätt. Steget till politiska

29 Metodstudier genomförda i Danmark understryker problemen med att använda olika insamlingstekniker när politisk aktivitet skall analyseras. Togeby (1989:23-26) visar att telefonintervjuer ger högre värden på aktivitetsmått än besöksintervjuer. Nivåskillnaderna blir stora, men när det gäller samband mellan olika bakgrundsfaktorer och politisk aktivitet återfanns inte några sådana skillnader p g a insamlingsmetod.

30 Se Widfeldt (1996) för en studie av svenska partimedlemmar.

vardagshandlingar är stort för de flesta.³¹ Och bland de som deltog nöjde sig de flesta med en, möjligen två, av de undersökta aktiviteterna. Aktiviteten var naturligtvis högre bland partimedlemmar och särskilt bland aktiva partimedlemmar. Men även inom dessa grupper var det vanligast att utföra relativt få av de handlingar vi frågade om. Noterbart är att hela en fjärdedel (25 procent) av de partimedlemmar som har uppgivit att de är aktiva partimedlemmar *inte* utförde någon av aktiviteterna i EU-frågan som vi undersökte.

Vi kan också konstatera att vissa aktiviteter var vanligare bland de som röstade nej än bland de som röstade ja. Om vi analyserar de olika politiska aktiviteterna som oberoende variabler till röstning i EU-folkomröstningen röstade de som skrev på namnlistor, demonstrerade och lämnade bidrag till kampanjorganisationer övervägande *nej* till EU. De som tog kontakt med medier, deltog i möten och försökte övertyga andra under valkampanjen röstade som riksgenomsnittet. De som bar knappar och kontaktade politiker röstade huvudsakligen *ja*.

När vi summerar blir slutsatsen att den politiska aktiviteten på väljarnivå vid folkomröstningen 1994 var något högre än vad vi är vana vid i Sverige. Valdeltagandet var högre än i andra svenska folkomröstningar och bara något lägre än i riksdagsvalet (men något sämre vid en internationell jämförelse), och på de få punkter där vi har jämförbara siffror tycks den politiska aktiviteten ha varit högre vid folkomröstningen 1994 än vid folkomröstningen 1980 även om en metodologisk reservation är på sin plats. På väljarnivå var det alltså fråga om *aktivitet* och inte, som den inledande hypotesen hävdade, *passivitet*.

Den relativt höga politiska *aktiviteten* i folkomröstningskampanjen 1994 jämfört med folkomröstningen 1980 finner dock ingen motsvarighet i ett högt politiskt *engagemang* bland väljarna i EU-frågan. De enskilda indikatorerna för väljarnas politiska engagemang ger ingen entydig bild av huruvida engagemanget ökat eller minskat. Å ena sidan var intresset för EU-frågan något högre än intresset för kärnkraftsfrågan. Men å andra sidan läste väljarna förhållandevis mer nyheter om kärnkraften än vad de läste om EU-frågan. Dessutom var åsiktsförekomsten i kärnkraftsfrågan 1980 högre än för EU-frågan 1994.

Vilka var de engagerade väljarna?

Det politiska engagemanget vid folkomröstningen var inte lika högt i alla väljargrupper. Sociala och politiska faktorer kan verka främjande såväl som hämmande på väljarnas politiska engagemang. För att analysera sambandet mellan olika förklaringsfaktorer och väljarnas politiska engagemang i EU-frågan har vi tagit fram ett sammanfattande mått på politiskt engagemang. Det utgörs av ett index konstruerat av svaren på de tre frågorna om intresse för EU-frågan, hur mycket man läst i dagstidningar om EU-frågan och åsiktsförekomst i EU-frågan. Indexet

31 Jfr till exempel Peterson (1990).

har givits fyra värden; mycket engagerade, ganska engagerade, ganska oengagerade och mycket oengagerad i EU-frågan.³²

När det gäller väljarnas engagemang i EU-frågan finner vi ett mönster som påminner om det som tidigare dokumenterats vid analyser av svenska folkets intresse för politik och åsiktsbildning. Som framgår av tabell 6.10 kan det något förenklat sägas att män, medelålders personer, högutbildade, storstadsbor och högre tjänstemän var mer engagerade i EU-frågan än vad kvinnor, unga och äldre personer, lågutbildade, glesbygdsbor och arbetare var. Skillnaden i politiskt engagemang mellan könen var obetydlig, även om andelen politiskt engagerade var något högre bland män. Resultatet ligger väl i linje med tidigare analyser av könsskillnader när det gäller politiskt engagemang. Könsskillnaderna har minskat över tid och resultaten indikerar att kvinnor och män riktar sitt politiska engagemang mot olika politikområden.³³

I de flesta fall rör det sig om mycket svaga samband. De starkaste kopplingarna med engagemang i EU-frågan finner vi för yrkestillhörighet ($\eta = .28$) och utbildning ($\eta = .25$).³⁴ Bland lågutbildade engagerade sig drygt hälften av väljarna (57 procent) i EU-frågan, vilket skall jämföras med en engagemangsgrad på 80 procent bland högutbildade väljare. Bland högre tjänstemän engagerade sig 9 av 10 i EU-frågan (90 procent). Andra yrkesgrupper med högt engagemang var tjänstemän i mellanställning (76 procent) och studerande (76 procent). Det lägsta EU-engagemanget återfanns bland arbetare (58 procent bland industriarbetare och 56 procent bland övriga arbetare) och bland jordbrukare (59 procent).

De olika olika sociala bakgrundsvariablernas förklaringskraft på väljarnas engagemang i EU-frågan var förhållandevis svag. Resultateten visar sig i huvudsak kvarstå när vi analyserar ja-sidan och nej-sidan separat. Förhållandet att män var något mer engagerade i EU-frågan än kvinnor gäller emellertid endast på ja-sidan. På nej-sidan var kvinnor och män i det närmaste lika engagerade i EU-frågan. Differensen mellan andelen engagerade män och engagerade kvinnor var 7 procentenheter till männens fördel på ja-sidan. Motsvarande differens på nej-sidan var 2 procentenheter till kvinnornas fördel.³⁵

32 Måttet på engagemang bygger på frågorna om intresse för sakfrågan, hur mycket man läst i dagstidningar om sakfrågan och frågan om åsiktsförekomst. Dessa frågor har kodats om till dikotomier. Svaren för de tre variablerna har därefter adderats. I analysen används den adderade variabeln där *mycket engagerade* står för personer som svarat positivt på samtliga tre frågor. *Mycket oengagerade* är personer som svarat negativt på samtliga tre frågor. Har man svarat positivt på två av de tre frågorna är man *ganska engagerad*, medan personer med bara ett positivt svar har karakteriserats som *ganska oengagerade*.

33 Oskarsson och Wägnerud (1995:kap 3).

34 Sambandsmättet η kan variera mellan 0 (svagt samband) och 1 (starkt samband).

35 Ja- och nej-sidan avser här röstningsintention.

Tabell 6.10 Politiskt engagemang i olika väljargrupper vid folkomröstningen 1994 (procent)

	mycket enga- gerade	ganska enga- gerade	ganska oenga- gerade	mycket oenga- gerade	summa procent	antal per- soner	andel enga- gerade
sociala faktorer							
kön (eta=.10)							
män	33	37	23	7	100	954	70
kvinnor	26	40	24	10	100	846	65
ålder (eta=.12)							
18-21	21	40	26	13	100	106	61
21-30	25	38	27	10	100	334	62
31-40	27	43	23	7	100	336	70
41-50	35	41	18	6	100	371	76
51-60	33	35	25	7	100	267	68
61-70	36	31	24	9	100	221	68
71-80	26	39	23	12	100	165	65
utbildning (eta=.25)							
låg	20	37	31	12	100	662	57
medel	27	40	23	10	100	447	67
hög	41	39	16	4	100	676	80
yrkesgrupp (eta=.28)							
industriarbetare	21	37	31	11	100	224	58
övrig arbetare	17	39	30	14	100	383	56
lägre tjänsteman	27	39	24	10	100	211	65
tjm i mellanställning	36	40	19	5	100	404	76
högre tjänsteman	48	42	9	1	100	212	90
småföretagare	36	29	31	4	100	135	65
jordbrukare	23	36	24	17	100	53	59
studerande	36	40	19	5	100	135	76
bostadsort (eta=.12)							
ren landsbygd	23	39	26	12	100	340	62
mindre tätort	31	35	25	9	100	397	66
stad eller större tätort	29	40	23	8	100	801	69
de tre storstäderna	38	39	18	5	100	259	77
politiska faktorer							
partisympati (eta=.17)							
v	29	49	20	3	100	92	78
s	25	41	25	10	100	725	66
c	28	34	27	11	100	135	62
fp	34	43	17	6	100	126	77
m	42	35	17	6	100	334	77
kds	38	40	17	5	100	41	78
mp	39	37	20	4	100	76	76
röstningsintention (eta=.15)							
avser rösta ja till EU	35	38	21	6	100	904	73
avser rösta nej till EU	28	42	25	5	100	744	70
avser rösta blankt	5	23	27	45	100	22	22
korstryck, hemmet (eta=.11)							
enig med make/maka i EU-frågan	37	39	20	4	100	812	76
oenig med make/maka i EU-frågan	28	40	22	10	100	260	68
korstryck, egna partiet (eta=.08)							
enig med eget parti i EU-frågan	36	40	19	5	100	852	76
oenig med eget parti i EU-frågan	28	42	24	6	100	569	70
samtliga	30	39	23	8	100	1800	69

Kommentar: Konstruktionen av måttet på politiskt engagemang redovisas i tabell 6.7. Konflikt i hemmet är mätt med en fråga om hur intervjupersonerna trodde att sin make/maka röstade och röstningsintention. Konflikt med det egna partiet är mätt med frågan om partiidentifikationsfrågan och röstningsintention.

De politiska faktorerna partisympati och röstningsintention betydde något mindre för engagemanget i EU-frågan än utbildning och yrke. Väljarnas politiska engagemang var obetydligt större på ja-sidan (73 procent) än på nej-sidan (70 procent). Sambandet med partisympati var förhållandevis svagt ($\eta^2=.17$). Bland samtliga partiets väljare, med två undantag, var mellan 76 och 78 procent engagerade i EU-frågan. Ett lägre engagemang återfanns bara bland centerpartiets (62 procent) och socialdemokraternas sympatisörer (66 procent). Det parti som uppvisar högst andel *mycket* engagerade väljare var moderata samlingspartiet (42 procent).

Engagemanget i EU-frågan var dock en fråga om politisk övertygelse snarare än social position trots att sambandet mellan partisympati och engagemang var svagt. I figur 6.5 åskådliggörs sambandet mellan EU-engagemang och var väljarna placerade sig på vänster-högerskalan och EU-skalan.³⁶ Den u-formade kurvan för egen placering på EU-skalan visar som förväntat att EU-engagemanget var högre bland väljare som klart tog ställning för eller emot EU än bland personer som inte var lika tydliga i sitt ställningstagande ($\eta^2=.49$).³⁷ Det var alltså väljare med intensiva åsikter som engagerade sig mest i EU-frågan. Resultatet visar också att engagemanget var högre på ja-sidan än på nej-sidan. Kurvan för vänster-högerposition visar att det var till höger i svensk politik som EU-engagemanget var starkast ($\eta^2=.20$).³⁸

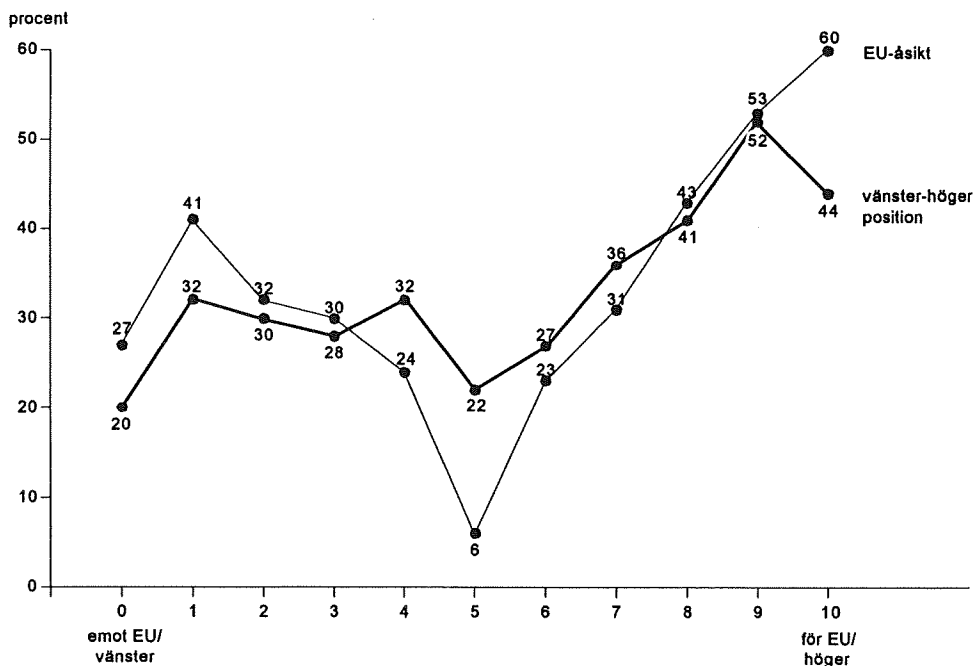
Vid folkomröstningen fanns en stark kopplingen mellan väljarnas subjektiva placering på vänster-högerdimensionen och åsikt i EU-frågan (Pearsons $r=.43$). Men sambandet mellan vänster-högerposition och åsikt i EU-frågan är inte lika starkt vid olika grad av engagemang i EU-frågan. Korrelationen mellan egen vänster-högerposition och subjektiv placering på EU-skalan var stark bland de mycket engagerade i EU-frågan ($r=.54$). Motsvarande siffra för de minst engagerade var klart lägre ($r=.21$). När vi talar om vänster-högerdimensionens betydelse för väljarnas åsikter i EU-frågan bör vi alltså komma ihåg att dess betydelse var större bland engagerade än bland mindre engagerade väljare i EU-frågan.

36 Skalorna har kodats med siffrvärden från 0 till 10 där 0 står för mycket långt åt vänster respektive mycket negativ till EU och 10 står för mycket långt åt höger respektive mycket positiv till EU.

37 Jfr Särilvik (1970); Gilljam (1988).

38 Sambandet mellan engagemangsmåttet och EU-skalan framstår som något starkare än det egentligen är eftersom värdet fem på den elva gradiga EU-skalan kan markera avsaknad av åsikt. Åsiktsförekomst (mätt med en annan teknik) ingår som en av tre indikatorer på politiskt engagemang. Även om personer med värde fem på EU-skalan utsluts ur analysen återfinns i huvudsak samma mönster, men sambandet blir då något svagare.

Figur 6.5 *Andelen mycket EU-engagerade väljare efter placering på vänster-högerskalan och skalan för EU-åsikt 1994 (procent)*

Kommentar: Skalorna går från 0 till 10, där 0 står för långt till vänster respektive mycket negativ till EU. Värdet 10 står för långt åt höger respektive mycket positiv till EU.

Det är en gammal sanning att människor som hamnar i ett konfliktförhållande mellan sina egna och andras ståndpunkter kan hämmas i sitt politiska engagemang och sina handlingar när det gäller att förverkliga sina ståndpunkter. Tesen är att individer som har andra åsikter än familjemedlemmar, arbetskamrater eller sitt parti engagerar sig och deltar i politiken i mindre utsträckning. Frågan om korstryck eller kognitiv dissonans i samband med bland annat politiskt deltagande behandlades av Henry Valen och Per Arnt Pettersens i deras analys av valdeltagandet i den norska folkomröstningen om EU-medlemskap.³⁹ Valen och Pettersens resultat visar att korstryck i den egna umgängeskretsen och gentemot det egna partiet har en reducerande roll på det politiska engagemanget – i de norska forskarnas undersökning mätt genom bland annat intresse för EU-frågan.

39 Valen og Petersen (1995). En person är utsatt för korstryck när hans egen åsikt/handlingsintention inte står i samklang med den förväntade i hans omgivning, till exempel att en nära familjemedlem anser att man skall rösta på ett annat sätt (Lazarsfeld, Berelson and Gaudet 1944). Kognitiv dissonans avser den inre obalans som råder när en individ inrymmer motstridiga tankar; till exempel en person som röker trots att han känner till hälsoriskerna (Festinger 1957).

När vi analyserar korstryck bör vi ha i åtanke att det svenska folkomröstningsinstitutet bland annat har till uppgift att lösa konflikter som är svårhanterliga för partisystemet. Kärnkraftsfrågan på 1970-talet är ett exempel på en fråga som splittrade partierna och strukturerade partierna efter en ny dimension i svensk politik.⁴⁰ I och med folkomröstningen 1980 lyftes frågan från den traditionella beslutsprocessen direkt till folket för avgörande. Denna typ av konfliktlösning medför naturligt att många väljare åsiktsmässigt hamnar i konflikt med sitt parti. När det gäller folkomröstningen i EU-frågan formerade sig partierna så att två mindre partier var emot svenskt EU-medlemskap och övriga riksdagspartier var för medlemskapet. Vid ett folkomröstningsresultat där vågskålarerna i det närmaste vägde jämnt innebar det att andelen väljare som befann sig i en konflikt-situation med sitt eget parti var förhållandevis större på nej- än på ja-sidan. Vid folkomröstningen var det 38 procent av väljarna som röstade annorlunda än det egna partiets ståndpunkt. På nej-sidan var det hela 87 procent bland väljarna som röstade mot det egna partiets ståndpunkt, medan motsvarande siffra på ja-sidan endast var 3 procent.

I tabell 6.10 ovan redovisas två former av korstryck. Den första formen innebär att man själv röstade på ett annat alternativ än som företrädde av det egna partiet. Den andra formen avser korstryck inom familjen, det vill säga om man röstade annorlunda än sin make eller maka. En femtedel av väljarna (25 procent) befann sig i en konfliktsituation med sin maka eller make. Både konflikt i hemmet och med det egna partiet uppvisar mycket svaga samband med engagemang i EU-frågan ($\eta^2 = .11$ respektive $.08$). Men sambanden går i den förväntade riktningen. De som befann sig i konfliktsituationer var mindre engagerade i EU-frågan än personer som var eniga med sin maka/make eller sitt parti.

Vem röstade i folkomröstningen?

Valdeltagandet i folkomröstningen om svenskt EU-medlemskap var som vi tidigare konstaterat det högsta i svensk folkomröstningshistoria – 7,7 procent högre än vid kärnkraftsomröstningen och endast 3,5 procent lägre än vid riksdagsvalet några månader tidigare. I tabell 6.11 jämförs 1994 års höga folkomröstningsdeltagande med valdeltagandet vid folkomröstningen 1980 inom olika befolkningsgrupper.⁴¹

40 Se Holmberg, Westerståhl och Branzén (1977); Holmberg och Asp (1984); Bennulf (1994).

41 Att studera valdeltagande med hjälp av surveyteknik är inte problemfritt. Människor som inte deltar i valen avstår i högre utsträckning än de som röstar att delta i intervjuundersökningar. Vi får således en underrepresentation av "verkliga" sofflocksliggare i intervjuundersökningar (se t ex Holmberg 1990).

Tabell 6.11 Valdeltagande i olika väljargrupper vid folkomröstningarna 1980 och 1994 (procent)

	folkomröstningen 1980		folkomröstningen 1994		förändring 1980-1994
	valdeltagande	skillnad	valdeltagande	skillnad	
sociala faktorer					
kön		1,2		0,6	
män	75,0		83,5		+8,5
kvinnor	76,2		82,9		+6,7
ålder		15,4		9,2	
18-21	67,3		81,3		+14,0
21-30	72,1		79,3		+7,2
31-40	76,7		82,4		+5,7
41-50	78,1		87,9		+9,8
51-60	82,7		85,6		+2,9
61-70	76,1		84,4		+8,3
71-80	69,2		78,7		+9,5
civilstånd		10,6		9,9	
gifta/sammanboende	80,7		86,0		+5,3
ensamstående	70,7		79,3		+8,6
- änka/änkling	71,2		76,1		+4,9
- ogift/frånskild	70,6		80,3		+9,4
utbildning		11,0		6,4	
låg	75,9		81,8		+5,9
medel	79,5		83,0		+3,5
hög	86,9		88,2		+1,3
yrkesgrupp		14,2		11,0	
industriarbetare	75,2		81,3		+6,1
övrig arbetare	73,8		80,8		+7,0
lägre tjänsteman	80,1		85,3		+5,2
tjm i mellanställning	82,5		85,8		+2,7
högre tjänsteman	84,7		89,9		+5,2
småföretagare	78,5		83,2		+4,7
jordbrukare	70,5		78,9		+8,4
studerande	80,8		83,0		+2,2
klass		6,4		4,8	
arbetarklass	74,4		81,0		+6,6
medelklass	80,8		85,8		+4,4
anställningssektor		3,6		4,1	
offentlig	81,9		86,3		+4,4
privat	78,3		82,2		+3,9
politiska faktorer					
engagemang i kärnkrafts- och EU-frågan		24,7		17,6	
mycket engagerad	84,4		88,7		+4,3
ganska engagerad	81,5		85,4		+3,9
ganska oengagerad	71,0		79,9		+7,9
mycket oengagerad	59,7		71,1		+11,4
partisympati		6,7		5,8	
v	75,9		87,4		+11,4
s	76,0		83,3		+7,6
c	81,8		83,3		+1,5
fp	79,8		89,1		+9,9
m	82,6		87,5		+4,9
kds	-		84,5		-
mp	-		83,9		-
korstryck, egna partiet		6,4		1,5	
enig med eget parti	81,4		86,0		+4,6
oenig med eget parti	75,0		84,5		+9,5
samtliga	75,6		83,3		+7,7

Kommentar till tabell 6.11: I tabellen redovisas det korrigerade valdeltagandet i olika grupper. Siffrorna har korrigerats med en faktor på 0,922 för folkomröstningen 1980 och 0,915 för folkomröstningen 1994, det vill säga kvoten mellan valdeltagandet i hela valmanskåren och valdeltagandet bland de intervjuade. De kursiverade siffrorna i tabellen anger skillnaden mellan högsta och lägsta valdeltagande för två grupper inom respektive variabel. Korstryck gentemot egna partiet bygger på frågorna om röstningsintention och en partiidentifikation. Frågan om partisympati ställdes i en postenkät efter valet. Utbildning utgörs inte av den traditionella treindelningen som förekommer på andra platser i boken. Eftersom frågorna 1980 och 1994 var olika har följande indelning gjorts: lågutbildade - folkskola, grundskola, yrkesskola och realskola; medelutbildade - gymnasieutbildning och studier på studentnivå; högutbildade - universitetutbildade.

Social position eller social status brukar anses vara en betydelsefull faktor när olikheter mellan olika gruppers valdeltagande skall förklaras. Till faktorer som bidrar till att befästa den sociala positionen hör till exempel yrke och utbildning. Vid tidigare undersökningar av svenska riksdagsval har Sören Holmberg visat att civilstånd, ålder och yrke har betydelse för valdeltagandet. Valundersökningarna visar att gifta/sammanboende, väljare i övre medelåldern och högre tjänstemän i högre utsträckning sluter upp framför valurnorna än ensamstående, förstagångsväljare och arbetare.⁴²

De gamla sanningarna består. Även vid folkomröstningen 1994 visar resultaten att civilstånd, ålder och yrke var de sociala faktorer som starkast förklarade olikheter i valdeltagandet, medan till exempel valdeltagandet bland män och kvinnor knappt skilde sig åt.

När det gäller civilstånd kan vi utläsa att gifta och sammanboende personer röstade i högre grad än ensamstående (86,0 respektive 79,3 procent), men jämfört med folkomröstningen 1980 har effekten av om man lever tillsammans eller ensam minskat från 10,0 till 6,7 procentenheter. Förklaringen ligger till stor del i ett ökat valdeltagande bland ogifta/frånskilda. När det gäller civilstånd var det inte endast distinktionen mellan ensamhet och parsamhet som var av betydelse för valdeltagandet vid EU-folkomröstningen utan även formen av ensamhet. Ogifta eller frånskilda väljare röstade i något högre utsträckning (80,3 procent) än väljare som lever ensamma på grund av att livspartnern gått bort (76,1 procent). Kontrolleras detta resultat för svarspersonernas ålder försvinner sambandet. Det beror på att människor som tillhör de äldsta åldersgrupperna röstar i lägre grad än yngre och att de är änkor eller änklingar i högre utsträckning.

Vid kärnkraftsomröstningen 1980 var valdeltagandet högre bland väljare i åldern 31-70 år än bland yngre och äldre väljare. Det allra högsta valdeltagandet återfanns i åldersgruppen 51-60 år (82,7 procent), medan förstagångsväljarna var de som i störst utsträckning stannade hemma (67,3 procent röstande). I samband med EU-folkomröstningen fanns inte lika stora skillnader mellan åldersgrupperna. Väljare mellan 41 och 50 år uppvisade det högsta valdeltagandet (87,9 procent) och de äldsta väljarna det lägsta (78,7 procent). Den största förändringen mellan de båda folkomröstningarna finner vi för förstagångsväljarna. Folkomröstningen om EU-medlemskapet mobiliserade förstagångsväljarna på ett helt

42 Holmberg (1990).

annat sätt än vad kärnkraftsomröstningen gjorde. Vid 1980 års folkomröstning stannade 33,7 procent av förstagångsväljarna hemma mot bara 19,7 procent vid EU-folkomröstningen, en skillnad på hela 14 procentenheter. Det är den största förändring som återfinns för valdeltagandet mellan de båda folkomröstningarna när vi analyserar olika sociala grupper.

Tillsammans med civilstånd och ålder var yrkesgrupp den sociala faktor som uppvisade starkast samband med valdeltagande vid folkomröstningen om EU-medlemskapet. Lägst var valdeltagandet bland jordbrukare (78,9 procent) och högst bland högre tjänstemän (89,9 procent). Valdeltagandet bland tjänstemän var högre än i övriga yrkesgrupper. I stort sett återfanns motsvarande mönster vid folkomröstningen 1980. Även då var valdeltagandet högst bland högre tjänstemän och lägst bland jordbrukare. Skillnaden mellan yrkesgruppen med högst valdeltagande och yrkesgruppen med lägst valdeltagande minskade mellan 1980 och 1994 – från 14,2 procentenheter till 11,0 procentenheter. Även skillnaden mellan arbetarklass och medelklass minskade. Arbetare mobiliserades i något högre utsträckning vid EU-folkomröstningen än vid kärnkraftsomröstningen. Ökningen i valdeltagandet bland arbetare var 6,6 procentenheter mellan folkomröstningarna. Motsvarande siffra för medelklassen var något lägre, 4,4 procentenheter.

Skillnaden i valdeltagandet mellan män och kvinnor var mycket liten vid folkomröstningen 1994. Men siffrorna är ändå intressanta. Sedan 1976 har kvinnor vid varje riksdagsval svarat för ett aningen högre valdeltagande än män. Så var även fallet vid folkomröstningen 1980. Den senaste folkomröstningen visar för första gången på 18 år att valdeltagandet var högre bland män än kvinnor: 83,5 procent bland män och 82,9 procent bland kvinnor.⁴³

Sociala egenskaper hade alltså betydelse för valdeltagandet vid folkomröstningen 1994, men sambanden var svagare än vid folkomröstningen 1980. När det gäller mobiliseringen till valurnorna var EU-folkomröstningen överlägsen kärnkraftsomröstningen. Inom varje social kategori som vi undersökt var valdeltagandet högre 1994 än 1980. Kraftiga mobiliseringsökningar mellan de båda folkomröstningarna återfanns bland annat för förstagångsväljare (+14,0 procentenheter), bland människor i åldern 41-50 år (+9,8 procentenheter) och för ogifta eller frånskilda (+9,4 procentenheter).

Skillnader i valdeltagande kan även förklaras av politiska faktorer som till exempel politiskt engagemang. De politiska faktorerna har visat sig ha minst lika stor betydelse för om man röstar eller ej på valdagen. Väljarnas politiska engagemang i EU-frågan hade förhållandevis stor betydelse för valdeltagandet. Engagerade väljare deltog i betydligt högre utsträckning än oengagerade. Bland oengagerade väljare stannade 29,9 procent hemma, medan endast 12,3 procent bland engagerade väljare valde sofflocket. Jämför vi de båda folkomröstningarna finner vi att engagemanget i kärnkraftsfrågan betydde något mer för valdeltagandet 1980

43 Det är inte fråga om ett slumpresultat som är specifikt för det *urval* vi analyserar här. Även SCB:s stora valdeltagandeundersökning visar att en högre andel män än kvinnor röstade i EU-folkomröstningen (Statistiska meddelanden SM 9601).

än engagemanget i EU-frågan betydde för valdeltagandet 1994. Skillnaden i valdeltagande mellan engagerade och oengagerade var 24,7 procentenheter 1980 och 17,6 procentenheter 1994.

Partisympati hade inte någon större inverkan på valdeltagandet varken 1980 eller 1994. Vid EU-folkomröstningen var det sympatisörer till folkpartiet som röstade i störst utsträckning (89,1 procent). Det lägsta valdeltagande återfanns bland centerpartiets sympatisörer (83,3). De kraftigaste mobiliseringsvinsterna vid en jämförelse mellan folkomröstningarna stod vänsterpartiet (+11,4 procentenheter) och folkpartiet (+9,9 procentenheter) för. Sämre gick det för centerpartiet som 1994 endast nådde upp till ett valdeltagande på 1,5 procentenheter högre än 1980. Men då skall hållas i minnet att partiets väljare redan uppvisade ett högt valdeltagande vid folkomröstningen om kärnkraften.

Analys av valdeltagandet i den norska folkomröstningen 1994 visar att korstryck inte påverkade valdeltagandet särskilt mycket.⁴⁴ Röstviljan var lika stark bland väljarna som var utsatta för korstryck som bland väljare som inte var utsatta för korstryck. Även i Sverige var sambandet försvinnande litet. När det gäller åsiktskonflikter mellan makar återfanns inte något samband mellan korstryck i hemmet och valdeltagande. Däremot fanns en mycket svag effekt när det gäller korstryck mellan parti och egen åsikt (se tabell 6.11). Bland medborgare med samma åsikt som det parti de sympatiserar med var valdeltagandet 86,0 procent. Personer i åsiktskonflikt med sitt eget parti uppvisar ett något lägre valdeltagande (84,5 procent). En motsvarande analys har även genomförts för folkomröstningen 1980; då hade korstrycket en något större effekt. Skillnaden i valdeltagande mellan personer som var eniga respektive oeniga med sitt egna parti var då 6,4 procentenheter.

En hypotetisk frågeställning är om ett högre valdeltagande hade kunnat innebära att vågskålen vägt över till en nej-seger i EU-folkomröstningen. Först kan vi konstatera att om samtliga icke-röstare hade gått och röstat och valt nej-alternativet så hade nej-sidan fått majoritet vid folkomröstningen. Men detta är naturligtvis ett orimligt antagande. Vi måste ta hänsyn till icke-röstarnas *preferenser* för att några trovärdiga hypotetiska resonemang skall vara möjliga att föra. Och det fanns fler nej-förespråkare än ja-förespråkare bland icke-röstarna. Men fördelen till nej-sidan var marginell; endast 2 procentenheters skillnad. Bland de intervjuade icke-röstarna fördelade sig åsikterna i EU-frågan sålunda: 25 procent för EU, 27 procent emot EU och 48 procent utan åsikt. Även om icke-röstarna mobiliserats till valurnorna skulle inte nej-sidan kunnat gå segrande ur folkomröstningen.

Inte ens om vi tillåter oss att spekulera på ett sätt som klart gynnar nej-sidan skulle det räcka till seger. Frågan är vad som hade hänt om nej-sidan mobiliserat samtliga icke-röstare med nej-preferens att lägga sin röst i valurnorna samtidigt som ja-sidan misslyckats med en sådan mobilisering. Om vi utan övriga korrigeringar flyttar samtliga icke-röstande personer med nej-preferenser till de röstandes skara och tillskriver dem nej-röster samtidigt som vi antar att icke-röstare

44 Valen og Petersen (1995).

med ja-preferenser fortfarande stannade hemma, svänger pendeln *inte* över till en nej-seger. I denna hypotetiska folkomröstning förmår inte nej-sidan vända förlusten till seger; andelen nej-röster ökar endast med en procentenhet.⁴⁵

Vilka var de aktiva väljarna?

Politiskt deltagande består av både politiskt engagemang och politisk aktivitet. På goda grunder kan vi anta att det finns ett klart samband mellan väljarnas politiska engagemang och aktivitet. Men det är inte självklart att sambanden mellan specifika sociala och politiska bakgrundsfaktorer och väljarnas politiska engagemang är de samma som sambanden mellan sociala och politiska bakgrundsfaktorer och väljarnas politiska aktivitet. De politiska aktiviteter som skall analyseras är de åtta handlingar som redovisades i tabell 6.8. Som mått på politisk aktivitet har vi adderat de åtta handlingarna. Valdeltagande ingår alltså inte i måttet. Personer som deltagit genom att utföra någon av de åtta handlingarna har klassificerats som politiskt aktiva väljare under EU-valkampanjen.⁴⁶

Sambanden mellan de sociala bakgrundsfaktorerna och politisk aktivitet i EU-frågan är svaga. I tabell 6.12 kan vi utläsa att de starkaste sambanden återfinns för utbildning ($\eta^2=0.22$) och yrke ($\eta^2=0.21$) följt av ålder ($\eta^2=0.15$). Högutbildade väljare var mer aktiva (59 procent) än lågutbildade (34 procent) och studerande och högre tjänstemän var mer aktiva (66 respektive 62 procent) än industriarbetare och övriga arbetare (31 respektive 37 procent).

Folkomröstningen om svenskt EU-medlemskap aktiverade framförallt de allra yngsta väljarna. Den högsta aktiviteten återfanns bland förstagångsväljare (58 procent) och var lägst bland människor över 60 år (32 procent). Förstagångsväljarna har i tidigare undersökningar varken utmärkt sig som de mest politiskt engagerade eller som de mest flitiga när det gäller valdeltagande. Men trots ett lägre engagemang i EU-frågan (se tabell 6.10) var förstagångsväljarna de mest aktiva i kampanjen. De engagerade förstagångsväljarna omsatte sitt engagemang i konkreta aktiviteter i högre grad än övriga väljare. Bland de engagerade förstagångsväljarna var 79 procent aktiva i kampanjen.⁴⁷ I övriga åldersgrupper översteg inte aktivitetsgraden 60 procent bland de som engagerade sig i EU-frågan.

45 Inte heller om vi analyserar röstningsintention (istället för EU-preferenser) bland icke-röstarna skulle nej-sidan haft någon seger i sikte.

46 Sammantaget är det endast 16 procent av väljarna som ägnade sig åt fler än en aktivitet under kampanjen (se tabell 6.9).

47 Petersson, Westholm och Blomberg (1989:158-164) visar att graden av politisk aktivitet bland ungdomar varierar kraftigt mellan olika former av politisk aktivitet. Ibland tillhör de yngsta de allra mest aktiva (t ex protester) och ibland tillhör ungdomarna de mest passiva (t ex partiaktivitet). Analyser av sambandet mellan politisk aktivitet och ålder vid riksdagsvalet 1994 ger vid handen att förstagångsväljarna inte var lika aktiva som under folkomröstningskampanjen. De mest aktiva står då att finna i andra åldersgrupper.

Tabell 6.12 *Andel politisk aktivitet i EU-frågan inom olika väljargrupper vid folk-
omröstningen 1994 (procent)*

	andel politiskt aktiva	antal intervjupersoner
sociala faktorer		
kön (eta=.04)*		
män	47	965
kvinnor	43	913
ålder (eta=.15)		
18-21	58	110
21-30	43	350
31-40	48	345
41-50	50	386
51-60	48	278
61-70	32	228
71-80	33	181
utbildning (eta=.22)		
låg	33	459
medel	45	923
hög	58	438
yrkesgrupp (eta=.21)		
industriarbetare	31	226
övrig arbetare		37
lägre tjänsteman	41	215
tjänsteman i mellanställning	46	408
högre tjänsteman	62	225
småföretagare	46	138
jordbrukare	44	52
studerande	66	141
politiska faktorer		
partisympati (eta=.13)		
v	57	152
s	41	689
c	39	123
fp	55	115
m	50	385
kds	42	52
mp	52	119
engagemang i EU-frågan (eta=.36)		
mycket engagerad	69	507
ganska engagerad	46	651
ganska oengagerad	27	380
mycket oengagerad	13	142
korstryck i hemmet (eta=.10)		
enig med make/maka i EU-frågan	49	892
oenig med make/maka i EU-frågan	37	293
korstryck, egna partiet (eta=.01)*		
enig med egna partiet i EU-frågan	50	1033
oenig med egna partiet i EU-frågan	48	845
samtliga	55	1 878

Kommentar: Till politiskt aktiva har de personer förts som sagt sig delta i minst 1 av de 8 aktiviteterna (se tabell 6.9). Konflikt i hemmet är mätt med en fråga om hur intervjupersonerna trodde att deras make/maka röstade och röstningsintention. Konflikt med det egna partiet är mätt med frågorna om partiidentifikation och röstningsintention. Frågan om partisympati ställdes i en postenkät efter valet. Samband som inte är signifikanta markeras *.

Andra sociala faktorer var mindre betydelsefulla för väljarnas politiska aktivitet i EU-fråga. Män var något mer aktiva än kvinnor, väljare i de tre storstäderna var något mer aktiva än människor på landsbygden, medan anställning i privat eller offentlig tjänst helt saknade betydelse för om man aktiverade sig i EU-frågan.

De sociala faktorer som betydde mest för aktiviteten under EU-kampanjen var alltså utbildning ($\eta^2=.22$) och yrke ($\eta^2=.21$). När det gäller de politiska faktorerna var engagemang i EU-frågan mest betydelsefull ($\eta^2=.36$). Bland personer som var mycket engagerade i EU-frågan aktiverade sig 69 procent, medan motsvarande siffra bland personer som inte alls var engagerade var 13 procent. Skillnaderna mellan ja- och nej-sidans sympatisörer var mycket små.

Sambandet med partisympati var svagt ($\eta^2=.13$), men resultaten i tabell 6.14 visar ändå att partierna kan delas in i två grupper. Till den första gruppen med förhållandevis hög aktivitetsgrad hör sympatisörer till vänsterpartiet (57 procent), folkpartiet (55 procent), miljöpartiet (52 procent) och moderaterna (50 procent). I den andra gruppen, som kännetecknas av en något lägre aktivitetsgrad, återfanns sympatisörer till centerpartiet (39 procent), socialdemokraterna (41 procent) och kds (42 procent). Partier som tydligt visade för väljarna att man antingen var för eller emot ett medlemskap uppvisade också en aktivare väljarkår under valrörelsen. Partier som inte var lika entydiga i sina budskap, där åsiktskillnader i sakfrågan funnits länge och där väljarna i högre grad befann sig i en korstryckssituation, kunde inte uppvisa riktigt samma aktivitetsgrad bland sina sympatisörer.

Skillnaden i aktivitetsgrad mellan ja- och nej-sidan var mycket liten. Oberoende av den frågeteknik vi använder för att placera in intervjupersonerna på ja- respektive nej-sidan (åsikt, röstningsintention eller faktisk röstning) är skillnaden mellan de båda sidorna inte större än 4 procentenheter. Samtliga tre frågor visar dock att den lilla skillnad i aktivitetsgrad som uppmättes var till ja-sidans förmån.⁴⁸

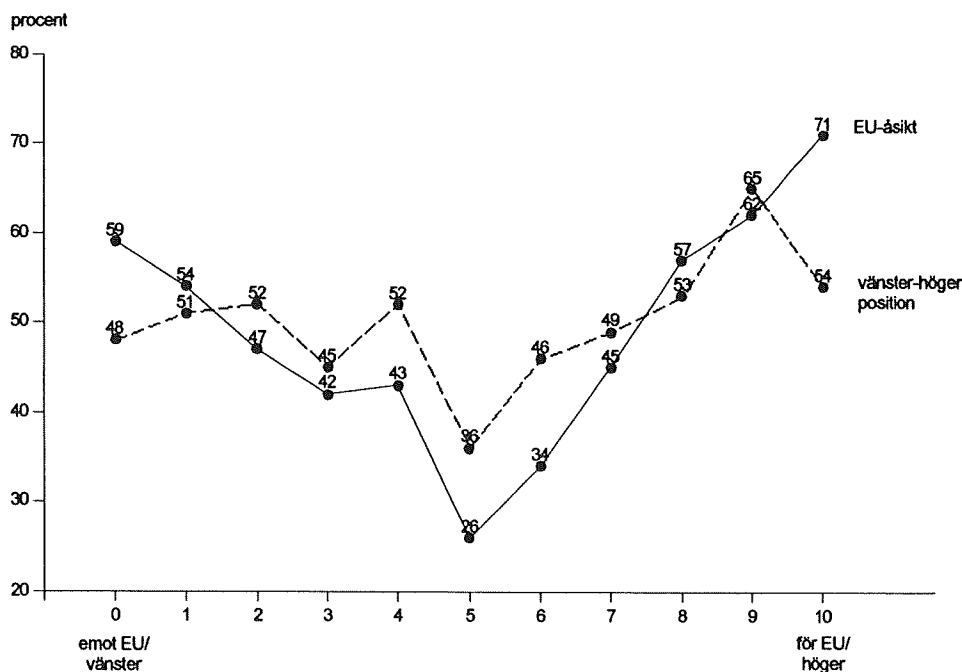
Tidigare framkom att engagemanget i EU-frågan snarare förklarades av politiska än av sociala faktorer. Och de politiska faktorerna saknar inte heller betydelse när det gäller att förklara den politiska aktiviteten i EU-frågan. I figur 6.6 redovisas politisk aktivitet under folkomröstningskampanjen efter hur väljarna placerade sig på vänster-högerskalan och EU-skalan.⁴⁹ Liksom för engagemanget i EU-frågan uppvisar kurvan för egen placering på EU-skalan en förväntad u-form. Aktiviteten var högre bland väljare som klart tog ställning för eller emot EU än bland väljare som var mer vaga i sitt förhållande till svenskt EU-medlemskap ($\eta^2=.15$). Även när denna form för att mäta EU-åsikt används framkom-

48 Åsiktsfrågan om man i huvudsak är för eller emot ett EU-medlemskap visar på 54 procent aktiva bland de som var för ett medlemskap och 50 procent aktiva bland de som var emot. Röstningsintensionsfrågan indikerar 48 procent aktiva bland de som tänkte rösta ja och 46 procent aktiva bland de som tänkte rösta nej. Den för faktiskt valdeltagande kontrollerade uppgiften om hur man röstade i folkomröstningen visar på 48 procent aktiva väljare på ja-sidan och 45 procent på nej-sidan.

49 Skalorna går från 0 till 10 där 0 står för mycket långt åt vänster respektive mycket negativ till EU och 10 står för mycket långt åt höger respektive mycket positiv till EU.

mer alltså att aktiviteten var något högre på ja-sidan än på nej-sidan. Kurvan som visar grad av aktivitet efter placering på vänster-högerskalan uppvisar inte lika tydliga skillnader ($\eta^2=,10$). Aktiviteten under EU-kampanjen var i stort sett lika omfattande längs huvuddelen av skalan. Vi kan dock utläsa en något högre aktivitet i EU-kampanjen på högerflanken än på vänsterflanken.

Figur 6.6 *Andelen aktiva i EU-frågan efter placering på vänster-högerskalan och skalan för EU-åsikt 1994 (procent)*

Kommentar: Skalorna går från 0 till 10, där 0 står för långt till vänster respektive mycket negativ till EU. Värdet 10 står för långt åt höger respektive mycket positiv till EU.

Tidigare har vi undersökt om korstryck påverkade engagemanget i EU-frågan och valdeltagandet. Vi talar här liksom tidigare om två former av korstryck, konflikt i hemmiljön och konflikt med det egna partiet. Båda formerna av korstryck uppvisar mycket låga samband med aktivitet i folkomröstningskampanjen. Men det svaga mönster som framträder i tabell 6.12 visar att väljare som var utsatta för korstryck i hemmet, det vill säga väljare som röstade på ett annat alternativ än sin maka/make och väljare som var utsatta för korstryck gentemot sitt eget parti, var något mindre aktiva än väljare som var eniga med sin maka/make eller med sitt parti. När vi undersöker om korstrycket har samma effekt bland ja-sidans och nej-sidans väljare återfinns vissa skillnader. De som hämmades av korstryck i sin aktivitet under folkomröstningskampanjen var – även om skillna-

derna var små – väljare som var för EU men där maken/makan var emot EU-medlemskapet.⁵⁰

Engagemang och aktivitet i EU-folkomröstningen

Det politiska deltagandet sker inte i ett vakuum. De olika indikatorerna på politiskt deltagande är kopplade till varandra. De mer engagerade väljarna röstade i högre utsträckning i folkomröstningen och de var mer aktiva. Om vi skall kunna ge en mer sammansatt bild av väljarnas deltagande i folkomröstningen 1994 måste tidigare bivariata analyser kompletteras med multivariata analyser. Då kan vi ta hänsyn till de olika förklaringsfaktorernas inbördes relationer.

När det gäller studier av valdeltagande har forskarna främst valt att använda sociala förklaringsfaktorer som oberoende variabler i modellerna. Men det är inte tillräckligt. Att välja att avstå från att rösta är inte bara en fråga om social position. Det kan också betraktas som ett aktivt politiskt ställningstagande. I boken *Rött Blått Grönt* argumenterar Sören Holmberg för vikten av att inkludera även politiska överväganden när det gäller att förklara om en väljare röstar eller inte. Den politisk-sociologiska förklaringsmodell som Holmberg analyserar i samband med riksdagsvalet 1988 inkluderar tre politiskt orienterade förklaringsfaktorer: politiskt intresse, partipolitiskt preferensavstånd och politikerförtroende. Även om modellen som helhet inte kan förklara särskilt mycket av variationen i valdeltagandet visar Holmbergs analyser med eftertryck att de socioekonomiska förklaringsmodellerna bör kompletteras med politiska förklaringsfaktorer.⁵¹

Även de amerikanska deltagandeforskarna Henry Brady, Sidney Verba och Kay Schlozman menar att vi måste ta ett steg utöver de sociala förklaringarna när politisk aktivitet skall förklaras.⁵² De pekar på ytterligare två typer av förklaringsfaktorer, nämligen väljarnas resurser och deras politiska engagemang. Deras förklaringsmodell byggs ut med mätningar av väljarnas resurser i termer av tid, pengar och politisk kunskap. Brady, Verba och Schlozman menar vidare att psykologiskt orienterade engagemangsvariabler, som politiskt intresse, kan vara komplicerade att bygga in i modellen eftersom de kausalt ligger väldigt nära den beroende variabeln, politisk aktivitet. Men de väljer ändå att inkludera just politiskt intresse som en av flera förklaringsfaktorer även om de koncentrerar analy-

50 Kontrollerar vi sambandet mellan aktivitet och konflikt med makans/makens åsikt i EU-frågan för kön finner vi endast ett svagt samband bland kvinnor. Andelen aktiva kvinnor som röstade på samma alternativ som sin make var 46 procent mot 39 procent som inte röstade som sin make. Men bland män var sambandet starkare. Bland män som röstade på samma alternativ som sin maka var 51 procent aktiva i kampanjen och bland män som hade en maka som röstade på ett annat alternativ än han själv var endast 36 procent aktiva. Vi skall inte gräva mer i denna "Lille Fridolf-effekt" utan bara konstatera att män i högre grad hämmades i sin politiska aktivitet när hustrun hade en annan åsikt i EU-frågan än vad kvinnor gjorde när deras män inte höll med dem i EU-frågan.

51 Andelen förklarad varians är 5 procent (Holmberg 1990:204).

52 Brady, Verba and Schlozman (1995).

sen till resursvariablerna. Vi kommer i det följande att analysera en modell som består av såväl sociala som politiska förklaringsfaktorer.

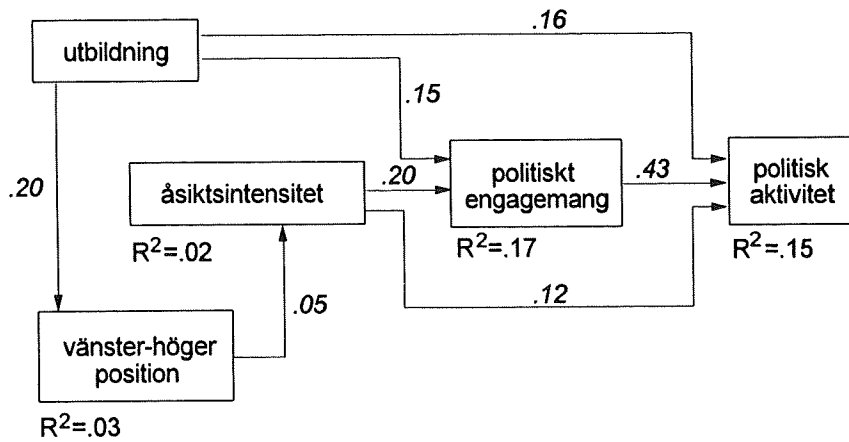
De resultatet som framkommit i de bivariata analyserna visar nämligen att olika politiska faktorer är viktiga förklaringsfaktorer till politiskt deltagande. När det gäller att förklara politiskt engagemang och aktivitet är det således viktigt att inkludera olika politiska faktorer i analysen.

Politiskt engagemang antas föregå politiskt aktivitet i kausal mening. Engagemang kan betraktas som en av flera viktiga förklaringsfaktorer till politisk aktivitet. Vi har valt att koncentrera den multivariata analysen till en beroende variabel som utgörs av det samlade aktivitetsmätt som tidigare använts. Analysens beroende variabel är alltså politisk aktivitet; huruvida man genomfört någon av de aktiva handlingar vi frågat om (till exempel försökt övertyga någon eller burit kampanjknapp). Det visade sig att de sociala variablerna yrke och utbildning hade ett relativt starkt samband med aktivitet i EU-frågan. Eftersom de mest aktiva yrkesgrupperna var studenter och högre tjänstemän har vi valt att endast inkludera utbildningsvariabeln i den kommande modellen. Den representerar i stort sett samma grundläggande fenomen som yrkesvariabeln i detta sammanhang. Övriga sociala faktorer var så svagt kopplade till politisk aktivitet att vi valt att exkludera dem från den fortsatta analysen.

Därefter följer tre politiska förklaringsfaktorer som samtliga visat sig betydelsefulla. Den variabel som i kausal mening ligger längst ifrån väljarnas aktivitet är grundläggande vänster-högerideologi, som vi mätt genom väljarnas subjektiva självplacering på vänster-högerskalan. Nästa steg gäller åsiktsintensiteten. Antagandet är enkelt, människor med intensiva åsikter kommer att aktivera sig i högre grad än andra oavsett om de är för eller emot svenskt EU-medlemskap. Därför antar vi att dessa faktorer sammantaget förklarar huruvida en väljare är politiskt engagerad i EU-frågan vilket i sin tur påverkar den politiska aktiviteten. I figur 6.7 redovisas den kausala modellen. Den har skattats genom en serie regressionsanalyser.⁵³

53 Trots att vi arbetar med en dikotom beroende variabel har vi valt att presentera resultat framtagna med linjär regression. Vi har även testat modellen med hjälp av LOGIT-regression. Dessa regressionsanalyser indikerar snarlika resultat varför vi valt att presentera estimaten från den vanliga linjära regressionstekniken.

Figur 6.7 Politisk aktivitet i folkomröstningen 1994 - en social och politisk förklaringsmodell (icke standardiserade regressionskoefficienter)

n=1 594
F=73.8 (p<.0001)

Kommentar: Samtliga variabler är kodade med värden mellan 0 och 1 på följande sätt: utbildning (0=låg utbildning; .5=medelhög utbildning; 1=hög utbildning), vänster-högerposition (0=vänster/mitten; 1=höger), åsiktsintensitet i EU-frågan (0=saknar åsikt i EU-frågan/åsikt som inte är intensiv såväl för som emot EU; 1=intensiv åsikt såväl för som emot EU), politiskt engagemang i EU-frågan (0=mycket oengagerad; .25=ganska oengagerad; .75=ganska engagerad; 1=mycket engagerad) och politisk aktivitet i EU-frågan (0=ej aktiv; 1=aktiv). Effekter som inte är statistiskt signifikanta (p<.05) har inte tagits med i modellen.

Låt oss börja med att konstatera att modellen inte är helt framgångsrik när det gäller att förklara väljarnas aktivitet i EU-folkomröstningen 1994. Andelen förklarad varians är endast 15 procent. Det finns alltså en hel del kvar att förklara.

Utbildning har en ganska stark effekt på politisk aktivitet. Den största delen av utbildningseffekten är direkt. Trots att en stor del av utbildningseffekten verkar via de politiska faktorerna går huvuddelen av utbildningseffekten direkt till politisk aktivitet. En högutbildad väljare kommer i genomsnitt att vara mer aktiv än en lågutbildad även med hänsynstagande till de politiska faktorerna.

Vänster-högerposition uppvisar en ganska svag, men signifikant, bivariat effekt på politisk aktivitet. Hela denna effekt uppstår genom att människor till höger skiljer sig från människor i mitten eller till vänster när det gäller övriga politiska faktorer. Människor till höger har mer intensiva åsikter i EU-frågan och är därmed mer politiskt engagerade vilket i sin tur medför att de var mer aktiva i EU-frågan.

Åsiktsintensitet har en tydlig direkt såväl som indirekt effekt på väljarnas aktivitet. Drygt hälften av intensitetseffekten verkar direkt på politisk aktivitet. Åsiktsintensiva väljare aktiverade sig i högre grad oavsett om de var politiskt engagerade i EU-frågan eller inte. Men åsiktsintensitet hade också en indirekt effekt via det politiska engagemanget. Den indirekta effekten av intensiteten i åsikterna var nästan i samma storleksordning som den direkta effekten.

Den starkaste effekten bland de oberoende variablerna står – inte förvånande – det politiska engagemanget för. Den bivariata effekten är stark och den minskar inte särskilt mycket under kontroll för övriga variabler. Slutsatsen är tydlig. Väljare som är engagerade väljer i hög grad att aktivera sig i stort sett oberoende av utbildningsnivå, vänster-högerposition och åsiktsintensitet.

Inom den gren av väljarforskningen som studerat politiskt deltagande finns en tendens att betona vikten av de sociala faktorerna när det gäller politiskt engagemang och aktivitet. De politiska förklaringsfaktorerna anses inte vara oviktiga men skjuts ibland i bakgrunden. I samband med folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 skulle detta innebära att ge sig ut på lös grund. Det är ingen nyhet, men det finns anledning att föra fram de politiska faktorerna. De politiska förklaringsfaktorerna – åsiktsintensitet och politiskt engagemang – visade sig vara värdefulla när det gäller att förklara såväl engagemang som aktivitet i frågan på väljarnivå.

* * *

Låt oss så avslutningsvis sammanfatta resultaten i detta kapitel. Väljarnas *politiska engagemang* återfanns på en för nutida svenska förhållanden normal nivå; det politiska engagemanget var lika högt vid EU-folkomröstningen 1994 som vid folkomröstningen om kärnkraft 1980. När vi analyserade sambanden mellan olika sociala och politiska faktorer och väljarnas engagemang i EU-frågan 1994 framkom inga sensationer. Det politiska engagemangets sociala struktur framträder i folkomröstningen på ett sätt som liknar ett ordinärt val. De mest engagerade väljarna återfanns bland högutbildade, bland högre tjänstemän och bland medelålders väljare. Politiska faktorer visade sig – åtminstone i statistisk mening – vara viktigare förklaringsfaktorer till politiskt engagemang än sociala faktorer. Det politiska engagemanget var något starkare bland väljare med intensiva åsikter, främst bland ja- men också bland nej-förespråkare. Dessutom fanns ett tydligt samband mellan väljarnas subjektiva placering på vänster-högskalan och engagemanget i EU-frågan. Väljare som placerade sig till höger på skalan var mest engagerade i EU-frågan.

Valdeltagandet i EU-folkomröstningen var det högsta vi haft i en svensk folkomröstning. I jämförelse med folkomröstningarna om EU-medlemskap i Österrike, Finland och Norge var det endast Norge som hade ett högre valdeltagande. Däremot var Sverige det enda av dessa fyra länder med ett *lägre* valdeltagande i folkomröstningen än i det tidsmässigt närmaste parlamentsvalet. Analyserna

som gällde kopplingen mellan å ena sidan sociala och politiska förhållanden och å andra sidan valdeltagade rymde inte heller några direkta överraskningar. Valdeltagandet var högst i de grupper man kunde förvänta sig. Något förvånande var emellertid att valdeltagandet var aningen högre bland män än bland kvinnor trots att kvinnor röstat i högre utsträckning än män i samtliga riksdagsval sedan 1976. I övrigt var valdeltagandet högst bland högre tjänstemän, gifta eller sammanboende och medelålders väljare. Även när det gäller valdeltagande är de statistiska sambanden starkast när vi analyserar politiska faktorer. Främst är det engagemang i sakfrågan som avgör huruvida man röstar eller ej. Bland politiskt engagerade väljare röstade 89 procent, medan siffran bland oengagerade väljare var 71 procent.

Väljarnas *politiska aktivitet* i samband med 1994 års folkomröstning om EU-medlemskap var förhållandevis hög när vi jämför med 1980 års folkomröstning om kärnkraft även om en viss reservation, på grund av metodproblem, är på sin plats. Nästan en tredjedel av väljarna uppgav 1994 att de försökt övertyga någon i sin omgivning om hur denne skulle rösta. Dessutom var det knappt en fjärdedel av väljarna som deltog i någon form av möte inför folkomröstningen. Även om det är oklart om väljarna var särskilt aktiva just vid folkomröstningen 1994 kan vi konstatera att de åtminstone inte var särskilt passiva. Andelen aktiva väljare var högst bland högutbildade, studerande och högre tjänstemän. Sambandet mellan ålder och politisk aktivitet var något förvånande så till vida att det var bland förstagångsväljarna som den politiska aktiviteten var högst. Resultaten är något överraskande eftersom denna åldersgrupp var den som engagerade sig minst i EU-frågan. Men de ungdomar som faktiskt engagerade sig omvandlade engagemanget till aktiva handlingar i högre grad än i någon annan åldersgrupp. Även när det gäller politisk aktivitet spelade politiska faktorer en viss roll. Väljare med intensiva åsikter i EU-frågan på såväl ja- som nej-sidan var klart aktivare än andra grupper. Aktiviteten var, som sig bör, högre bland de politiskt engagerade än bland politiskt oengagerade väljare.

Den inledande hypotesen om passiva väljare vid folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 kan alltså tillbakavisas. När vi har granskat väljarnas politiska engagemang och politiska aktivitet framstår folkomröstningen i en något annan dager. Väljarnas politiska engagemang vid folkomröstningen om svenskt EU-medlemskap 1994 kan varken betraktas som svagt eller särskilt starkt, medan valdeltagandet var det högsta någonsin i en svensk folkomröstning.

7. Den rörliga EU-opinionen

Sören Holmberg

Opinionskurvorna i EU-frågan är bland de mest svängiga i svensk politik. Andelen anhängare och motståndare har skiftat kraftigt över tid. De äldsta mätningar vi har är några Sifo-undersökningar från det sena 1960-talets EEC-debatt. De visar på en klar övervikt för EEC-anhängarna – cirka 60 procent mot endast cirka 10 procent för EEC-motståndarna i den äldsta mätningen från år 1967. Men redan 1970 visar Sifo att opinionsläget blivit jämnt mellan anhängare (cirka 30 procent) och motståndare (cirka 25 procent).¹ Under 1970- och tidigt 1980-tal mätte Sifo och andra opinionsinstitut mycket sällan svenska folkets åsikter om EEC. Vi hade slutit ett frihandelsavtal med EEC 1972 och frågan avfördes från den politiska dagordningen. De Sifo-studier som finns för åren 1978, 1981 och 1984 visar, precis som 1970, på ett relativt jämnt opinionsläge. Men till skillnad från 1970 är nu EU-motståndarna något fler än EEC-anhängarna. I mätningen 1984 stöddes motståndarna av cirka 35 procent medan anhängarna hade 25 procent. I en Sifo-mätning från 1986 var EG-motståndarnas försprång något mer markerat – cirka 40 procent mot 25 procent för EG-anhängarna.

Femton års lugn i EU-frågan avbröts abrupt i slutet av 1980-talet när EG fattade beslut om den utvidgade inre marknaden (1986) och Berlinmuren föll (1989). Den svenska EG-opinionen reagerade snabbt. Sifo kunde redan 1987 visa att EG-anhängarna hade återtagit ledningen i opinionen – cirka 40 procent mot 25 procent för EG-motståndarna. Under resten av 1980-talet växte EU-anhängarnas opinionsstöd mycket snabbt. Toppen nåddes senhösten 1990 då andelen EU-anhängare var cirka 70 procent mot endast cirka 15 procent för EU-motståndarna. Det starka stödet för EU-anhängarna höll i sig under större delen av 1991. När Ingvar Carlsson på sommaren 1991 lämnade in Sveriges ansökan om att bli medlem i EG hade han en klar folkmajoritet bakom sig. Sifos mätningar visade de ett opinionsstöd kring 65 procent medan EG-motståndarna endast stöddes av cirka 20 procent.

Men ansökan hann knappt kallna förrän EU-motståndet började öka igen under senhösten 1991 och våren 1992. Maastrichtavtalet om EUs framtid från december 1991 stärkte EU-kritiken i många länder i Europa, så ock i Sverige. Sifo kunde i april 1992 visa att EU-motståndarna på mindre än ett halvår hade hunnit i fatt EU-anhängarna i opinionen. Vid tiden för valutakrisen hösten 1992 ha-

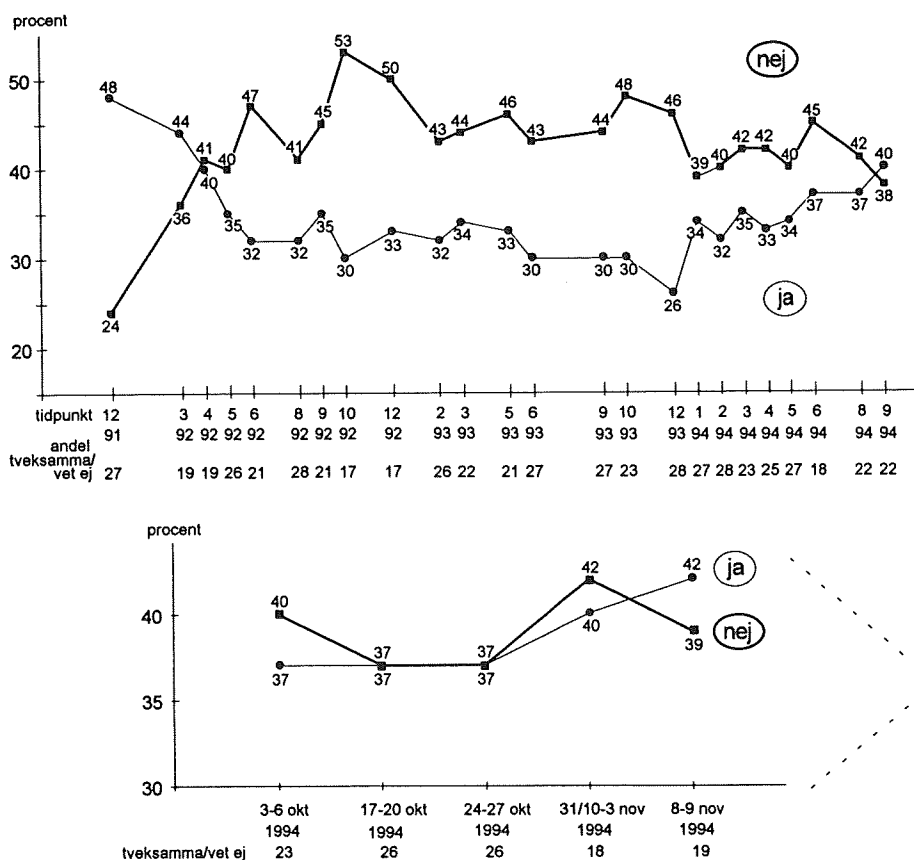
¹ Sifos äldre mätserie omfattar åren 1967-1990 och bygger på följande intervjufråga: "Tror Du det skulle vara till fördel eller nackdel för oss om Sverige blev fullvärdig medlem i EG?". Se Berg (1992:20).

de EU-motståndarna ett mycket klart försprång före EU-anhängarna – 53 procent mot 30 procent enligt Sifo.

Det var först under våren 1994, sedan Sveriges förhandlingsavtal med EU presenterats, som EU-anhängarna på allvar började den opinionsuppgång som ledde till den knappa segern i folkomröstningen i november. Enligt Sifos mätningar övertog EU-förespråkarna ledningen så sent som i september för att sedan av och till förlora den under spurten fram till folkomröstningen, men till slut vinna på upploppet under sista veckan.² Resultaten i figur 7.1 sammanfattar resultaten av Sifos mätningar under perioden december 1991 fram till folkomröstningen i november 1994.

Figur 7.1 Ja eller nej till svenskt medlemskap i EG/EU. Sifodata 1991-1994 (procent).

Fråga: "Om det vore folkomröstning i EG-frågan idag, skulle Du då rösta ja eller nej till att Sverige blir medlem i EG?"

Kommentar: Resultaten bygger på Sifomätningar publicerade i Göteborgs-Posten.

2 I Sifos tidskrift *Opinioner & Trender* nr 7, december 1994, analyserar Jan O Berg folkomröstningen under rubriken: "EU-omröstningen – en rysare som avgjordes på upploppet".

Valundersökningarnas mätningar av opinionen i EU-frågan går nästan lika långt tillbaka i tiden som Sifos. Den första valundersökningmätningen av EEC-opinionen gjordes 1968. Resultaten visade på en mycket hög andel vet ej-svar (49 procent). Bland personer med en åsikt fanns dock, precis som hos Sifo, en mycket klar övervikt för EEC-anhängarna (38 procent) framför EEC-motståndarna (13 procent). Övervikten för EU-anhängarna kvarstod om än något försvagad vid valet 1970 (se tabell 7.1).

Tabell 7.1 *EEC/EG/EU-opinionen 1968-1994 (procent)*

<i>EEC/EG/EU-medlemskap</i>	<i>1968</i>	<i>1970</i>	<i>1988</i>	<i>1991</i>	<i>sept 1994</i>	<i>nov 1994</i>
för	38	36	41	52	35	39
emot	13	20	19	16	37	38
ingen bestämd åsikt/vet ej	49	44	40	32	28	23
summa procent	100	100	100	100	100	100
antal personer	1 505	1 387	2 528	2 612	2 534	2 025

Kommentar: Resultaten kommer från valundersökningarna. Åren 1968-1970 löd intervjufrågan: "Sverige är ju inte med i den s k europeiska gemensamma marknaden, alltså den organisation som brukar kallas EEC. Tycker Ni att Sverige skall försöka komma med i EEC, eller tycker Ni att det vore bättre om vi stod utanför EEC även i fortsättningen eller har Ni ingen bestämd åsikt om saken?". I valundersökningen 1988 ingick en EG-fråga i sviten av bra/dåligt-förslagsfrågor: "Ansöka om ett svenskt medlemskap i den Europeiska Gemenskapen, EG". Bra-svar har klassificerats som för EG-medlemskap, dåligt-svar som emot, medan varken eller-svar och vet inte-svar förts till kategorin ingen bestämd åsikt. I valundersökningarna 1991 och 1994 och i folkomröstningsstudien 1994 löd frågan: "Är Du i huvudsak för eller emot ett svenskt medlemskap i EG/EU (1991/1994) eller har Du ingen bestämd åsikt i frågan?".

Några raka frågor om ett svenskt EEC-medlemskap fanns inte med i valundersökningarna under åren 1973-1985. I 1973 års valundersökning återfanns dock en fråga om EEC och frihandelsavtalet som ingicks 1972. Resultaten visar på en övervikt för EEC-entusiasterna framför EEC-skeptikerna. Tretton procent önskade att Sverige skulle ansluta sig närmare till EEC än frihandelsavtalet, 44 procent tyckte att avtalet var bra som det var medan 6 procent ville att Sverige skulle minska sitt samarbete med EEC. Andelen utan åsikt var som så ofta när det gäller EEC-frågor mycket hög, 37 procent.³

När valundersökningarna återkom till EG-frågan vid valet 1988 är opinionsläget mycket likt vad det var 1968-1970, det vill säga en klar övervikt för EG-anhängarna.⁴ Och den övervikten förstärktes än mer till 1991 års val. Det påföl-

3 Ansvariga för 1973 års valundersökning var Olof Petersson och Bo Särilvik. En analys av det tidiga 1970-talets EEC-opinionen återfinns i Petersson (1982).

4 En SOM-undersökning om EG-opinionen under hösten 1987, med samma intervjufråga som i valundersökningarna 1968 och 1970, visade på en svag övervikt för EG-motståndarna (28 procent) mot 24 procent för EG-anhängarna. Andelen utan åsikt var 48 procent. Sifos mätningar visade på en övervikt för EG-motståndarna 1986, men på en övervikt för EG-anhängarna 1987;

jande raset för andelen EG-anhängare under senhösten 1991 och våren 1992 inträffade först efter det att valundersökningen var avslutad.

När det gäller opinionsutvecklingen under spurtan inför 1994 års folkomröstning visar valundersökningarnas resultat, precis som de flesta opinionsinstitut, på ett mycket jämnt läge, men där ja-sidan drog ifrån en aning på slutet. Resultaten i tabellerna 7.2 och 7.3 visar två olika sätt att mäta opinionsutvecklingen under de sista månaderna inför EU-omröstningen.

Tabell 7.2 *EU-opinionen under spurtan inför 1994 års folkomröstning (procent)*

EU-medlemskap	valundersökningen 1994		folkomröstningsundersökningen 1994
	förval aug/sept	efterval sept/okt	förval okt/nov
för	36	35	39
emot	37	37	38
ingen bestämd åsikt	27	28	23
summa procent	100	100	100
antal personer	1 149	1 229	2 025

Kommentar: Resultaten kommer från valundersökningen 1994 (förvals- och eftervalsstudierna i samband med riksdagsvalet) och från folkomröstningsundersökningens förvalsstudie. Intervjufrågan redovisas under tabell 7.1.

Tabell 7.3 *Röstningsintention under spurtan inför 1994 års folkomröstning om EU (procent)*

röstningsintention/val	valundersökningen 1994		folkomröstningsundersökningen 1994	
	förval aug/sept	efterval sept/okt	förval okt/nov	efterval nov
ja	52,4	49,7	52,1	52,7
nej	46,6	49,2	46,6	45,8
blankt	1,0	1,1	1,3	1,5
summa procent	100	100	100	100
antal personer	1 006	1 121	1 987	1 760
andel vet ej/icke-röstande	12,4	13,0	8,7	7,7

Kommentar: Resultaten bygger på en fråga om röstningsintention i folkomröstningen (inklusive en fråga om "Vilket alternativ lutar Du närmast åt att rösta på?") i valundersökningen 1994 (förvals- och eftervalsstudierna) och i folkomröstningsundersökningen 1994 (förvalsstudien). I folkomröstningsundersökningens eftervalsenkät frågade vi om faktisk röstning.

se Berg (1992:20). Se också Lindahl och Nordlöf (1989:161-173) om det sena 1980-talets EG-opinion.

Opinionen mätt via en enkel åsiktsfråga om man är för eller emot ett svenskt medlemskap i EU visar att EU-motståndarna hade ett svagt övertag vid tiden för riksdagsvalet (37 procent mot 36 procent för EU-anhängarna), som förvandlades till ett svagt underläge strax före folkomröstningen (38 procent motståndare mot 39 procent anhängare). Osäkerheten var enligt denna mätteknik stor ända in i det sista (23-28 procent utan åsikt).

Opinionsförändringen var lika liten mätt utifrån väljarnas röstningsintentioner. Ja, den var egentligen mindre eftersom ja-sidan hela tiden var i ledningen.⁵ I förvalsundersökningen inför riksdagsvalet 1994 uppgav 52,4 procent av intervju-personerna att de avsåg att rösta ja mot 46,6 procent för nej. I folkomröstningsundersökningens eftervalsdel uppgav 52,7 procent att de röstat ja mot 45,8 procent för nej. Enligt dessa siffror skulle alltså ja-sidans nettovinst under EU-valspurten (=perioden från riksdagsvalet till folkomröstningen) inskränka sig till cirka en halv procentenhet. Nettovinsten blir något större om vi istället genomför analysen bland de personer som intervjuades strax efter riksdagsvalet 1994. Bland dem var ja-sidans ledning mindre (49,7 procent mot 49,2 för nej-sidan). Jämfört med andelen ja-röstare i folkomröstningsundersökningen (52,7 procent) betyder det att ja-sidan gick fram 3 procentenheter under valrörelsen.⁶ En analys av ja-sidans nettovinst genomförd enbart bland personer som intervjuades både i samband med riksdagsvalet 1994 och efter folkomröstningen (panelurval) visar på ett tillskott på cirka 2 procentenheter.⁷ Slutsatsen att ja-sidan vann valrörelsen inför folkomröstningen och gick fram cirka 2-3 procentenheter verkar vara den mest underbyggda.⁸

Men så stabil, ja nästan trögrörlig, kan väl inte opinionen ha varit under valkampanjen inför EU-omröstningen. Nog måste väl valrörelsen och opinionsbildningen ha åstadkommit mer rörelse? Nettosiffrorna måste dölja större brutoförskjutningar. En första indikation på att det kan vara så återfinns i tabell 7.4. En mycket hög andel av väljarna i folkomröstningen uppgav själva att de bestämde sig för ja eller nej efter riksdagsvalet 1994 (41 procent).

5 Orsaken till att EU-motståndarna får bättre siffror när för/emot-frågan används än när frågan om röstningsintention utnyttjas är att EU-anhängarna vinner lite fler röster än EU-motståndarna bland personer som svarar vet ej på för/emot-frågan. Svarsmönstret emot och ja är också något lite vanligare än svarsmönstret för och nej.

6 Om vi istället jämför valundersökningens siffror för ja-sidan med ja-sidans faktiska resultat i folkomröstningen (52,3 procent) blir nettovinsten 2,6 procentenheter utifrån eftervalsstudien och minus 0,1 procentenhet utifrån förvalsstudien.

7 I valundersökningens förvalsurval ökade ja-sidan från 52,4 procent i augusti/september till 54,6 procent i folkomröstningen - en vinst på 2,2 procentenheter. I eftervalsurvalet ökade ja-andelen från 49,7 procent i september/oktober till 51,6 i folkomröstningen - ett tillskott på 1,9 procentenheter. Med andra ord en vinst för ja-sidan på cirka 2 procentenheter i båda fallen.

8 Den mest plausibla tolkning av våra något olika resultat är att valundersökningens förvalsstudie ger en något överskattad siffra för ja-sidans styrka i augusti/september (52,4 procent). Förvalsurvalets resultat för ja-sidan i folkomröstningen i november tyder på det, eftersom det också ger en för hög siffra (54,6 procent).

Tabell 7.4 När bestämde sig väljarna inför folkomröstningen om EU? (procent)

tidpunkt för beslut	röstade ja	röstade nej	röstade blankt	samtliga
på valdagen	6	5	30	6
under sista veckan före folkomröstningen	20	16	44	18
tidigare under folkomröstningskampanjen (efter riksdagsvalet den 18 september)	18	16	4	17
tidigare under 1994	24	25	7	24
visste sedan länge hur jag skulle rösta	32	38	15	35
summa procent	100	100	100	100
antal personer	921	802	27	1 750

Kommentar: Icke-röstare ingår inte i analysen. Resultaten kommer från folkomröstningsundersökningens eftervalsenkät.

En så hög andel som 24 procent angav att de fattade sitt röstningsbeslut först under sista veckan eller under valdagen. Motsvarande andel var klart lägre vid folkomröstningen om kärnkraften 1980 (16 procent).⁹ Andelen väljare som bestämde sig sent i EU-omröstningen var något högre på ja-sidan (26 procent) än på nej-sidan (21 procent) – ett resultat som kan tolkas som att ja-sidan vann mer röster än nej-sidan under de sista dagarna inför EU-omröstningen.

Analysen i tabell 7.5 underbygger ytterligare att osäkerheten inför folkomröstningen var stor bland väljarna och att rörligheten var klart större än de relativt stabila nettosiffrorna visar. Resultaten visar hur väljarna själva bedömde hur deras inställning till ett svenskt EU-medlemskap förändrats under det senaste året (mätt i folkomröstningsundersökningens förvalsstudie) repektive under valkampanjen efter riksdagsvalet (mätt i eftervalsstudien).

9 Se Holmberg och Asp (1984:274). Andelen partiväljare som vid riksdagsvalet 1994 uppgav att de bestämt sitt val under sista valveckan (svarsalternativet "under valdagen" fanns inte med) var 27 procent (Gilljam och Holmberg 1995:37).

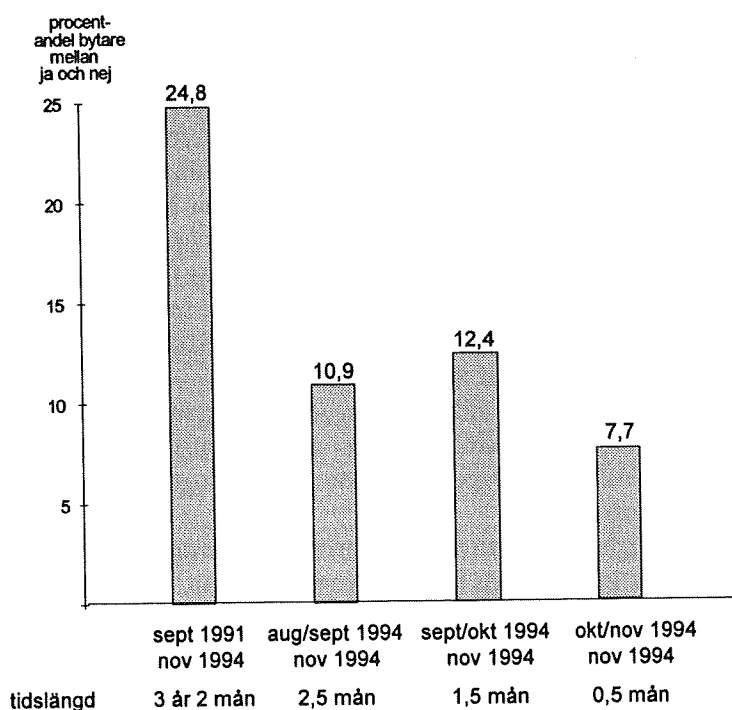
Tabell 7.5 *Väljarna uttalar sig om sin egen stabilitet och rörlighet i EU-frågan (procent)*

<i>subjektiv stabilitet eller rörlighet i EU-frågan</i>	<i>under senaste året</i>	<i>under folkomröstningskampanjen</i>
hela tiden varit positiv till ett svenskt EU-medlemskap	20	29
hela tiden varit negativ till ett svenskt EU-medlemskap	18	27
hela tiden varit osäker om Sverige bör bli medlem i EU	22	15
varit EU-negativ - men blivit EU-positiv	5	3
varit osäker - men blivit EU-positiv	12	10
varit EU-positiv - men blivit EU-negativ	2	2
varit osäker - men blivit EU-negativ	10	9
varit EU-positiv - men blivit osäker	5	2
varit EU-negativ - men blivit osäker	6	3
summa procent	100	100
antal personer	1 806	1 886

Kommentar: Förvalsresultaten kommer från folkomröstningsundersökningens förvalsstudie. Intervjufrågan löd: "Hur har Din inställning till ett svenskt EU-medlemskap förändrats under det senaste året? Du kan svara med hjälp av alternativen på det här kortet." Eftervalsresultaten har hämtats från folkomröstningsundersökningens eftervalsenkät. Enkätfrågan var likalydande med förvalsfrågan bortsett från att vi nu frågade om hur inställningen "...förändrats under folkomröstningskampanjen (efter valet den 18 september)?"

Andelen väljare som angav att de hela tiden mellan riksdagsvalet och folkomröstningen varit trogna antingen ja-sidan eller nej-sidan var inte större än 56 procent – 29 procent ja och 27 procent nej. Övriga svarspersoner uppgav att de hela tiden varit osäkra (15 procent) eller att de på något sätt bytt åsikt om EU (29 procent). Bland dem som angav att de bytt åsikt var det något fler som ändrat sig från nej/osäker till ja (13 procent) än från ja/osäker till nej (11 procent). Enligt väljarnas egna subjektiva uppgifter om åsiktsbyten i EU-frågan nettovann med andra ord ja-sidan något mer stöd än nej-sidan under valkampanjen inför folkomröstningen. Större delen av de subjektivt rörliga väljarna hade bytt från osäkerhet till ja eller nej. Andelen personer som uppgav (medgav) att de bytt från ja till nej eller från nej till ja var mycket liten, endast 5 procent. Att det är en låg siffra, så låg att vi på goda grunder kan misstänka att den klart underskattar den verkliga andelen åsiktsbytare mellan ja och nej under folkomröstningskampanjen, visas mycket tydligt i figur 7.2.¹⁰

10 Andelen subjektiva ja/nej-bytare var också låg i Sveriges Televisions vallokalsundersökning som genomfördes på valdagen den 13 november 1994 (4 procent), se Hernborn m fl (1994). Åsiktsbyten och partibyten är svåra att minnas eller erkänna. Det visar metodstudier utifrån paneldata. Fenomenet analyseras i t ex Granberg and Holmberg (1988:198-204).

Figur 7.2 *Andel bytare mellan ja och nej (procent)*

Kommentar: Resultaten för perioden 1991-1994 bygger på en panelundersökning mellan riksdagsvalet 1991 och 1994 (eftervalsenkät). Antalet svarspersoner är cirka 950. Frågan om EG 1991 gällde för eller emot svenskt medlemskap. De tre resultaten från valkampanjen 1994 bygger dels på en panelundersökning mellan riksdagsvalet 1994 (förval respektive efterval) och folkomröstningen (eftervalsenkät) med cirka 1 100 respektive 1 200 svarspersoner, dels på folkomröstningsundersökningens kampanjpanel (förval respektive efterval) med cirka 1 800 svarspersoner. Analysen bygger på data om röstningsintention och faktiskt röstande.

Vår panelundersökning mellan riksdagsvalet och folkomröstningen visar att andelen bytare bland väljare som röstade ja eller nej i folkomröstningen och hade en EU-åsikt i september var cirka 11-12 procent.¹¹ Under folkomröstningens sista veckor var andelen bytare mellan ja och nej något färre, 8 procent. Jämfört med bytarendensen under en valkampanj inför ett riksdagsval var ja/nej-byten mindre vanligt förekommande än partibytten under valrörelserna 1991 (16 procent) och 1994 (14 procent).¹² Men då skall man inte glömma att vi jämför by-

11 Analysen i figur 7.2 är genomförd bland personer som röstade ja eller nej och hade någon röstintention (ja eller nej) i september 1994. Om vi räknar om resultaten med hela svarsurvalet som procentbas, för att göra analysen mer jämförbar med den som återfinns i tabell 7.5, blir resultaten för andelen byten (från vänster till höger i figur 7.2): 17 procent, 9 procent, 10 procent och 7 procent.

12 Partibytten i samband med riksdagsvalen gäller valrörelsens sista veckor och studeras i Gilljam och Holmberg (1995:37-42).

ten mellan två folkomröstningsalternativ med byten mellan åtta partier. Det är mer att välja mellan i riksdagsvalet än i en folkomröstning. Relativt sett kanske en bytarbenägenhet på 8 alternativt 11-12 procent mellan två alternativ skall betraktas som högre än en bytarendens på 14-16 procent mellan åtta alternativ.

Om vi jämför bytarrörligheten i EU-omröstningen med motsvarande resultat från folkomröstningen om kärnkraften 1980 (tre alternativ) visar det sig att bytarendensen under valkampanjen inför de två folkomröstningarna var ungefär lika stor. I kärnkraftsomröstningen bytte 15 procent linje under kampanjens två sista månader; under kampanjens sista veckor bytte 7 procent linje.¹³ Motsvarande siffror för EU-omröstningen var 11-12 respektive 8 procent. Andelen byten under valrörelsen inför EU-folkomröstningen slog med andra ord inget rekord. De var på ungefär samma nivå som i folkomröstningen 1980, men klart färre än i 1990-talets valrörelser inför riksdagsvalet.¹⁴

Resultaten i tabell 7.6 visar vilka grupper som uppvisade mest rörlighet under valkampanjen inför EU-omröstningen och i vilka grupper ja-respektive nej-sidan nettovann röster. Analysen bygger på panelundersökningen mellan riksdagsvalet och folkomröstningen.

Mönstret i rörligheten uppvisar inga större överraskningar. Störst tendens att byta mellan ja och nej återfanns bland de yngsta väljarna, bland lägre tjänstemän och bland studerande. Kvinnor och män bytte i stort sett lika ofta; kvinnor något oftare. Var väljarna bodde någonstans, på landsbygden eller i en storstad, spelade ingen roll för tendensen att byta mellan ja och nej. Andelen väljare som mobiliserades att rösta i november efter att ha varit osäkra i september tenderade att vara störst i de grupper där tveksamheten om EU traditionellt varit hög. Bland de samhällsgrupper som uppvisade högst andelar väljare som gått från osäkerhet till röstning i folkomröstningen återfinns kvinnor, äldre väljare, arbetare, och jordbrukare.¹⁵

13 Rörligheten under kampanjen inför 1980 års kärnkraftsomröstning analyseras i Holmberg och Asp (1984:251-277).

14 Analysen gäller byten av ståndpunkt, inte mobilisering/demobilisering av väljare från/till gruppen av osäkra väljare/icke-röstare. Panelen mellan riksdagsvalet och folkomröstningen visar att andelen väljare utan ja/nej-preferens vid riksdagsvalet 1994 som sedan röstade ja eller nej var 10 procent (mobiliserade). Andelen väljare med ja/nej-preferens i september 1994 som sedan inte röstade i folkomröstningen var 6 procent (demobiliserade). Andelen med stabila preferenser var 72 procent medan andelen bytare var 9 procent. Andelen stabila utan åsikt/icke-röstning var endast 3 procent i panelen. Procentbasen för beräkningarna är samtliga som intervjuats i panelens två steg (2 327 personer).

15 Andelen mobiliserade väljare (från osäkerhet till röstning) mellan riksdagsvalet och folkomröstningen var 12 procent bland kvinnor, bland väljare mellan 61-80 år och bland arbetare. Bland jordbrukare var andelen på detta sätt mobiliserade väljare 13 procent. Andelen mobiliserade väljare var totalt sett 10 procent. Lägst andel väljare som rekryterades från osäkerhet till röstning i folkomröstningen återfanns bland högre tjänstemän (5 procent) och bland storstadsbor (6 procent). Procentbasen utgörs av samtliga intervjuade.

Tabell 7.6 *Vinster och förluster för ja- och nej-sidan under folkomröstningskampanjen 1994 (procent)*

	rekryterings- vinster bland obestämda minus förluster till			byten mellan ja och nej		nettovinst: + vinst för ja - vinst för nej
	icke röstning		övertikt: + mer vinst för ja - mer vinst för nej	ja och nej		
	netto för ja	netto för nej		byten från nej till ja	byten från ja till nej	
kön						
män	+0,7	+0,0	+0,7	5,0	4,2	+0,8
kvinnor	+3,7	+3,4	+0,3	5,7	4,1	+1,6
ålder						
18-30	-1,2	+0,3	-1,5	5,3	5,5	-0,2
31-60	+2,6	+2,0	+0,6	5,8	4,1	+1,7
61-80	+5,0	+2,6	+2,4	4,4	2,8	+1,6
yrke						
industriarbetare	+2,6	+2,6	+0,0	5,8	3,8	+2,0
övriga arbetare	+3,7	+1,5	+2,2	5,0	5,6	-0,6
lägre tjänstemän	+1,8	+0,0	+1,8	7,6	3,5	+4,1
mellantjänstemän	+2,9	+2,3	+0,0	5,4	3,3	+2,1
högre tjänstemän	+1,6	+1,3	+0,3	5,1	3,2	+1,9
småföretagare	+2,0	+0,7	+1,3	2,6	5,9	-3,3
jordbrukare	+2,9	+5,7	-2,8	4,3	5,7	-1,4
studerande	-1,7	+0,0	-1,7	7,4	4,6	+2,8
bostadsort						
ren landsbygd	+2,1	+3,5	-1,4	5,3	4,0	+1,3
tätort	+2,8	+3,3	-0,5	5,0	4,8	+0,2
stad	+2,3	+0,9	+1,4	5,2	4,5	+0,7
Sthlm, Gbg, Malmö	+1,3	-0,9	+2,2	6,6	2,9	+3,8
samtliga	+2,1	+1,7	+0,4	5,4	4,2	+1,2

Kommentar: Analysen bygger på data från en panelundersökning mellan riksdagsvalet 1994 (besöksintervjuer strax före och efter valet) och folkomröstningen om EU 1994 (enkät efter folkomröstningen). Antalet svars personer är 2 327. Procentbasen har definierats som hela väljarkåren (= samtliga svarande).

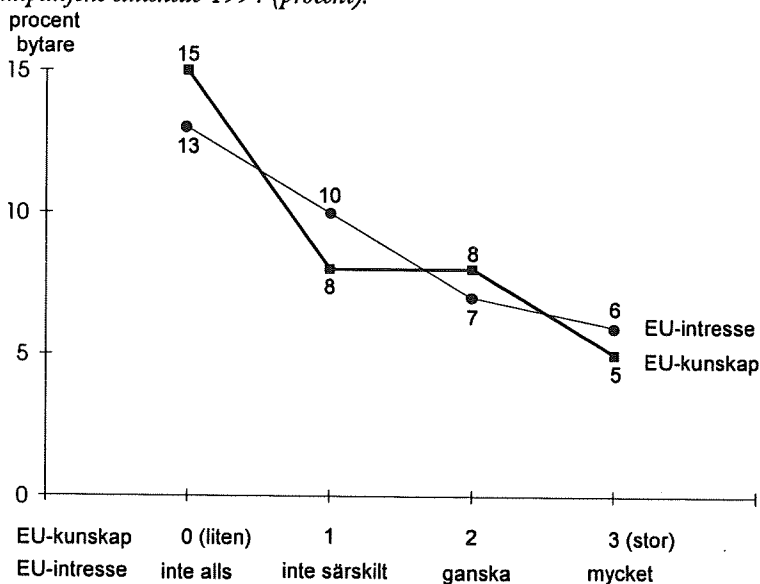
Resultaten i tabell 7.6 visar att ja-sidan gjorde små nettovinster både på bytena mellan ja och nej (+1,2 procentenheter) och på förändringarna i valdeltagandet (+0,4 procentenheter). När det gäller bytena mellan ja och nej gjordes de största vinsterna bland kvinnor, bland medelålders personer, bland lägre tjänstemän och bland storstadsbor. Bland de yngsta väljarna och bland småföretagare och jordbrukare gjorde nej-sidan vissa nettobyttarvinster.

Rekryteringsvinsterna för ja-sidan hämtades relativt sett i första hand bland storstadsbor, bland äldre väljare och bland lägre tjänstemän/övriga arbetare. Sämre gick det för ja-sidan att mobilisera tveksamma bland studerande, bland landsbygdsbor/jordbrukare och bland unga väljare. I dessa grupper gjorde nej-sidan vissa nettovinster på mobiliseringsprocessen.

Åsiktsbytena under kampanjen inför EU-omröstningen uppvisar samma aningen trista samband med kunskap och intresse som vi finner när det gäller partibyten under valrörelserna inför riksdagsvalen. Det är inte de mest kunniga

och engagerade väljarna som har den högsta tendensen att byta. Störst tendens att byta åsikt eller parti uppvisar istället de mer okunniga och ointresserade väljarna. Resultaten i figur 7.3 visar mycket tydligt att benägenheten att byta mellan ja och nej under kampanjen inför EU-omröstningen var klart vanligare bland väljare med dåliga kunskaper om EU och ointresse för EU-frågor (13-15 procent) än bland väljare som var kunniga och intresserade av EU (5-6 procent).¹⁶

Figur 7.3 Ointresse, okunskap och åsiktsbyten mellan ja och nej under folkomröstningskampanjens slutskede 1994 (procent).

Kommentar: Data kommer från folkomröstningsundersökningens kampanjdel med besöksintervjuer i oktober/november före folkomröstningen och en enkätstudie efter omröstningen i november. Procentbasen är definierad som personer med ja- eller nej-preferenser/val vid båda mättillfällena. Antalet svarspersoner är ca 1 500. Kunskapsmättet bygger på tre frågor om var kommissionens högkvarter ligger, hur många röster Sverige får i ministerrådet och hur många medlemsstater EU har. Intressefrågan gäller intresse för EU-frågan.

16 Analysen är genomförd enbart bland väljare med ja- eller nej-åsikter både i förvals- och i eftervalsstudierna. Kunskapsmättet bygger på tre frågor där undersökningspersonerna i folkomröstningens förvalsstudie presenterades för olika svarsalternativ, av vilka ett var korrekt. Frågorna gällde var kommissionens högkvarter ligger (rätt svar Bryssel; klarat av 91 procent), hur många röster Sverige får i ministerrådet (rätt svar 4; klarat av 41 procent) och hur många medlemsländer EU hade i november 1994 (rätt svar 12; klarat av 54 procent). Kunskapsindexet har följande fördelning: 0 rätt=4 procent, 1 rätt=32 procent, 2 rätt=38 procent och 3 rätt=26 procent. Intressefrågan gällde EU-frågan och gav upphov till följande fördelning: Inte alls intresserad 3 procent, inte särskilt intresserad 23 procent, ganska intresserad 55 procent och mycket intresserad 19 procent.

Analysen bygger på folkomröstningsundersökningens kampanjpanel med en förvalsdel i oktober/november och en eftervalsdel omedelbart efter folkomröstningen. Den rörlighet vi mäter inträffade med andra ord under spurten inför EU-omröstningen, vilket möjligen kan förklara sambandet mellan okunskap och rörlighet – okunniga väljare har mindre att stämma av mot och hålla fast vid när debatten blir hektisk och pockande under folkomröstningens sista veckor. Men det ursäktar knappast sambandet. Folkomröstningens alla olika aktörer – från massmedier till partier och ja- och nej-sidornas kampanjorganisationer – får vara med och ta på sig ansvaret för att kunskaperna och intresset för EU var så lågt bland relativt många väljare som påverkades av kampanjen och bytte mellan ja och nej. Idealt sett borde ju folkomröstningskampanjen istället i första hand ha stimulerat de mest kunniga och engagerade att tänka om och byta åsikt efter att ha hört alla goda och kanske nya argument. Men så blev det inte. Kampanjen fick istället relativt sett fler okunniga än kunniga väljare att ändra sig. Ett resultat som stämmer till eftertanke.

8. Väljarnas vågskålar

Maria Oskarson

Varför röstade 52 procent av svenska folket ja till Sveriges medlemskap i den Europeiska Unionen, och varför röstade 47 procent nej? Vad var det för överväganden som låg bakom ställningstagandena – som låg i väljarnas vågskålar för och emot Sveriges medlemskap i EU? Det är om det som detta kapitel skall handla.

I anslutning till folkomröstningen om kärnkraft 1980 konstaterades att kärnkraftsförespråkare helst talade om ekonomi och kärnkraftsmotståndare helst om säkerhet – alltså om helt olika aspekter av kärnkraftsanvändning.¹ Endast i begränsad utsträckning diskuterade motståndare och förespråkare samma aspekt av kärnkraften, varför kampanjen och diskussionerna till stor del hade karaktären av positionsbestämning snarare än av argument för och emot.

I den danska folkomröstningen om Maastrichtfördraget i juni 1992 var det frågan om hur man uppfattade EU:s framtida utveckling, och de konsekvenser som skulle följa för Danmark, som var avgörande för väljarnas röstning. Den danska kampanjen var en kamp om definitionsmakten. Kampen stod mellan att definiera EU som en ekonomisk samarbetsorganisation eller som en politisk union. Det rådde förhållandevis stor enighet om att Danmark gynnades ekonomiskt av medlemskapet i EU, men missgynnades politiskt i och med att Maastricht innebar en viss begränsning av den nationella suveräniteten. EU som ekonomisk samarbetsorganisation var acceptabel för det stora flertalet danskar, vilket däremot inte den politiska unionen var. Detta var en viktig förklaring till att majoriteten av danskarna röstade nej.² Först när Danmark förhandlat fram Edinburgh-avtalet med klausuler som begränsade unionens överstatlighet gentemot Danmark, godkändes fördraget i den andra danska folkomröstningen i maj 1993.³

Den första huvudfrågeställning som skall besvaras i det här kapitlet är i vilken utsträckning de svenska väljarna inför EU-folkomröstningen kunde argumentera för sin ståndpunkt i EU-frågan så som förutsätts i en demokratisk beslutsprocess, alltså om det överhuvudtaget är rimligt att tala om vågskålar. Ur ett normativt demokratiskt perspektiv kan just väljarnas grad av argumentation ses som ett steg i en utvärdering av hur väl folkomröstningen om Sveriges medlemskap i EU fungerade. Närliggande denna normativa frågeställning ligger frågan om väljarna

1 Holmberg och Asp (1984:295-296).

2 Siune, Svensson och Tonsgaard (1992:93).

3 Siune, Svensson och Tonsgaard (1994:119-128)

också kunde framföra argument *emot* den egna ståndpunkten, så som ett rationellt vägande för och emot ett politiskt förslag förutsätter.

Kapitlets andra huvudfrågeställning berör innehållet i väljarnas vägskålar. Vilka argument var det som nämndes av väljarna? Var det ekonomiska eller demokratiska överväganden som var av störst vikt? En central fråga är i vilken utsträckning det var samma politikområden som var av betydelse för väljare som röstade ja och för väljare som röstade nej, eller om ja- och nej-röstare såg till olika aspekter av EU.

Det är emellertid inte endast vilka områden eller aspekter som beaktas av väljarna som är relevant. Det är också betydelsefullt vilka bedömningar väljarna gör av de områden som beaktas. Det blir kapitlets tredje frågeställning. Väljarnas bedömningar av vilka konsekvenser ett EU-medlemskap kommer att få för olika politikområden skall analyseras och sammanvägas med vilka argument som framfördes som viktigast för röstningsbeslutet.

Skälen

Det enklaste och intuitivt mest naturliga sättet att få reda på varför väljarna röstade som de gjorde är att fråga dem. I Folkomröstningsundersökningen ställdes en rad öppna frågor om de viktigaste skälen för respektive emot ett svenskt EU-medlemskap. Svarepersonerna tillfrågades dels om skäl för den egna uppfattningen om EU-medlemskap, dels vilka som var de viktigaste skälen för att rösta som man gjorde. Den första frågan fångar in väljarnas motivering av en viss åsikt, den andra avser motiveringar för ett handlande.

Ett validitetsproblem med öppna frågor om varför man hyser en viss åsikt eller röstar på ett visst vis är i vilken mån det är de *egna* skälen som framkommer. Det kan i stället vara skäl och argument som personen lärt sig via kampanjen och via massmediernas rapportering. Svaren på öppna frågor kan alltså misstänkas att åtminstone till en viss del återspegla enbart kännedom om vilka argument som respektive sida förde fram. Detta innebär att det inte är självklart att argumenten kausalt föregår ställningstagandet. Det kan finnas andra skäl för väljaren att hysa en viss åsikt, men när hon väl bestämt sig tar hon till sig de argument som överensstämmer med den egna uppfattningen. Vilket som kommer först – uppfattning eller argument – är svårt att avgöra.

Den första intervjufrågan, som ställdes före folkomröstningsdagen, gällde alltså hur väljarna motiverade sitt ställningstagande i EU-frågan. Frågans formulering var: "Vilka är, enligt Din mening, de viktigaste skälen för/emot ett svenskt EU-medlemskap?". Personer som uppgav sig vara för ett medlemskap tillfrågades om skälen för, och personer som uppgav sig vara emot ett medlemskap tillfrågades om skälen emot. Frågan i enkäten efter folkomröstningen var formulerad: "Vilka var de viktigaste skälen till att Du röstade ja/röstade nej/röstade blankt/inte röstade i folkomröstningen?". Svarepersonerna uppmanades motivera det egna röstningsbeteendet.

I tabell 8.1 redovisas svaren på båda dessa frågor, dels bland samtliga väljare och dels uppdelat efter inställning till svenskt EU-medlemskap. Den första slutsats som kan dras är att väljarna kunde motivera sin uppfattning. Över 90 procent av de intervjuade kunde uppge åtminstone ett skäl för sitt ställningstagande i EU-frågan, och i genomsnitt nämndes ungefär två skäl. I Folkomröstningsundersökningen om kärnkraft 1980 var det en något högre andel av dem som hade en uppfattning i kärnkraftsfrågan som kunde ge argument för uppfattningen, men i gengäld uppgavs i genomsnitt något färre skäl.⁴ Argumentationen för eller emot Sveriges medlemskap i EU var fokuserad kring några få nyckelområden. Det rörde en förhållandevis stor enighet om vad folkomröstningen egentligen handlade om. Det är i stort sett samma områden som återkommer i samtliga kolumner i tabell 8.1.

En rangordning av de skäl för röstning som nämndes oftast ger vid handen vad kampanjen handlade om. De fyra oftast nämnda skälen, både före och efter folkomröstningen, var ekonomi, att Sverige blir isolerat utanför EU, möjligheterna att påverka EU och sysselsättningen. Dessa fyra sakområden nämndes vart och ett av mer än 13 procent av samtliga väljare vid båda tillfällena. Före folkomröstningen nämndes öppna gränser och konsumentfrågor också av drygt 10 procent av de intervjuade. I eftervalsundersökningen hade dessa argument sjunkit undan något, och istället var det demokratifrågor, freden och miljöfrågor som nämndes av mer än 10 procent.

Utöver dessa skäl var det några som framförallt nämndes av EU-negativa väljare. Över 10 procent av dem som röstade nej i folkomröstningen nämnde något eller några av områdena öppna gränser, EU:s organisation, neutralitet, konsumentfrågor samt den nationella självständigheten. I övrigt var det spridda svar som endast samlade någon procent av de svarande. I den fortsatta analysen kommer dessa "strösvar" inte att särredovisas.

Det var vissa områden som *inte* nämndes som skäl för EU-röstningen, trots att man kunde förväntat sig det. För det första berör väljarnas argument endast undantagsvis jordbruk eller regionalfrågor, trots att detta är bland de tyngsta områdena inom EU och även centrala frågor i det avtal om Sveriges EU-inträde som folkomröstningen formellt handlade om. Ett annat område som inte återfinns i argumentationen är välfärdspolitiska frågor som social trygghet/välfärd, sjuk- och hälsovård, utbildning och jämställdhet. Inget av dessa skäl nämndes av mer än 3 procent av samtliga väljare. Framförallt social trygghet/välfärd och sjuk- och hälsovård brukar i anslutning till riksdagsvalen tillhöra de mest nämnda politikområdena som skäl för partivalet, varför det är anmärkningsvärt att dessa områden nästan helt "kom bort" i argumentationen inför folkomröstningen.

4 Mellan 97 och 99 procent av de intervjuade personer som 1980 sa att de var för eller emot kärnkraft kunde ge minst ett argument för sin ståndpunkt. I genomsnitt nämnde kärnkraftsanhängarna i mars 1980 1,7 argument och kärnkraftsmotståndarna 2,1 argument (Holmberg och Asp 1984:296-297).

Tabell 8.1 Skäl för röstning i folkomröstningen om EU-medlemskap (procent)

argument	före folkomröstningen (intervju)			efter folkomröstningen (enkät)		
	för EU	emot EU	samtliga	röstat ja	röstat nej	samtliga
ekonomi, allmänt	44	20	32	38	22	30
Sverige blir isolerat	36	2	19	30	2	17
påverka EU	20	7	13	22	11	16
sysselsättning	19	9	14	20	9	15
demokrati	2	15	8	8	21	14
freden	14	1	7	27	1	14
miljö- och energifrågor	6	9	7	12	13	12
öppna gränser	5	17	11	3	17	9
EU-organisation	1	17	9	0	18	8
neutralitet	4	9	6	3	13	7
konsumentfrågor	2	20	11	1	15	7
nationell självständighet	0	12	6	0	14	6
social trygghet/välfärd	1	5	3	2	5	3
jämställdhet	0	6	3	0	5	3
EU:s relationer till övriga världen	1	4	2	10	6	3
mellanfolkligt utbyte	4	3	3	4	3	3
jordbruk/skogsbruk	2	3	2	1	3	2
utbildning	4	1	2	2	0	1
näringsliv	1	0	1	1	0	1
regionala frågor	0	1	1	0	3	1
sjuk- och hälsovård	0	1	1	0	1	0
ideologiska skäl	0	1	0	0	2	1
förtroende/misstroende/påverka	1	2	2	3	2	3
osäkerhet	1	10	5	2	11	9
övriga sakska	10	11	10	12	15	13
övrigt	1	2	1	2	2	2
antal nämnda skäl (medelvärde)	1,87	2,08	1,97	2,03	2,33	2,14
andel som nämnt minst ett skäl	96	91	94	94	93	89
antal intervjupersoner	794	766	1 569	867	748	1 715

Kommentar: "Samtliga" avser i förvalsundersökningen samtliga intervjuade som besvarat frågan. I eftervalsundersökningen avser "samtliga" alla intervjupersoner (även de som blankröstat eller inte röstat) som besvarat enkätfrågan om skäl för röstning i folkomröstningen. För/emot EU avser svar från förvalsundersökningen och avser skäl för att vara för eller emot att Sverige går med i EU. I tabellen redovisas andelen av intervjupersonerna som nämnt respektive skäl. Då varje intervjuperson kunde avge upp till fem svar, uppgår den sammanlagda procentsumman till mer än ett 100. Områdena är rangordnade efter andelen av samtliga personer som nämnt området som skäl för röstning (sista kolumnen).

Debatten för eller emot ett svenskt medlemskap i EU nyanserades och förändrades något under kampanjens slutskede. Vissa förändringar skedde i argumentationen mellan de båda undersökningstillfällena. För det första nämndes i genomsnitt fler skäl efter omröstningen än före (i genomsnitt +0,17 skäl bland samtliga personer). Främst var det nej-röstarna som angav fler skäl (+0,25). För det andra var det vissa områden som nämndes oftare efter omröstningen än före. Framför-

allt gäller detta demokrati och inflytande som nämndes oftare både bland ja- och nej-röstare. Argument som handlade om freden blev framförallt vanligare bland ja-röstare. Miljöfrågor nämndes också oftare efter omröstningen än före, medan konsumentfrågorna nämndes något mindre ofta.

EU-positiva och EU-negativa väljare nämnde i huvudsak olika områden som stöd för sin ståndpunkt, vilket förtydligas i tabell 8.2. Vid en rangordning av de fem oftast nämnda argumenten framkommer att endast ett är gemensamt för alla väljare oavsett inställning till EU.

Tabell 8.2 *Rangordning av de fem oftast nämnda argumenten för/emot ett svenskt EU-medlemskap (procent)*

rang	för EU	procent	röstade ja	procent	emot EU	procent	röstade nej	procent
1	ekonomi	44	ekonomi	38	ekonomi	20	ekonomi	22
2	Sverige blir isolerat	36	Sverige blir isolerat	30	konsumentfrågor	20	demokrati	21
3	möjlighet att påverka EU	20	freden	27	öppna gränser	17	EU:s organisation	18
4	sysselsättning	19	möjlighet att påverka EU	22	EU:s organisation	17	öppna gränser	17
5	freden	14	sysselsättning	20	demokrati	15	konsumentfrågor	15

Kommentar: Analysen är baserad på resultaten i tabell 8.1.

Det dominerande argumentet i EU-folkomröstningen var ekonomin. Både bland ja- och nej-röstande, såväl före som efter folkomröstningen, var det vanligaste argumentet ekonomi; antingen att Sveriges ekonomi kommer att förbättras i och med ett EU-medlemskap, eller att EU-medlemskapet är för dyrt och därmed inte kommer att förbättra den svenska ekonomin.

De EU-positiva väljarna hade samma fem skäl som de oftast nämnda både före och efter folkomröstningen. Rangordningen och andelen som nämnde respektive område förändrades dock något under kampanjens gång. Ekonomi och att Sverige blir isolerat utanför EU nämndes inte fullt lika ofta efter folkomröstningen som före, men behöll dock tätplaceringen som de två främsta ja-argumenten. Fredsfrågan var ett betydligt tyngre ja-argument efter folkomröstningen än före – andelen som nämnde den nära fördubblades mellan de både undersökningstillfällena.

Även bland EU-negativa väljare var det samma fem skäl som nämndes oftast både före och efter folkomröstningen. Den främsta förändringen var att demokratifrågan nämndes oftare efter folkomröstningen än före, medan konsumentfrågorna sjönk tillbaka något.

Det fanns alltså ett mycket tydligt mönster av ja- och nej-argument. Förutom ekonomin var det inget område bland de fem mest nämnda argumenten som var gemensamt för ja- och nej-röstare. Mellan intervjuundersökningen före och enkätundersökningen efter folkomröstningen fokuserades väljarnas argumentation i ökad utsträckning mot EU:s kärnområden – säkerhetspolitiska aspekter som ja-argument och demokratiaspekter som nej-argument.

Så långt kan alltså konstateras att de allra flesta väljare kunde argumentera för sin ståndpunkt och att argumentationen hade en viss bredd, om än med i huvudsak olika argument bland ja- och nej-röstare. En närliggande fråga är om väljarna också kunde framföra argument *emot* den egna uppfattningen. I Folkomröstningsundersökningens inledande besöksintervju fick de svarande frågan om de kunde nämna några argument för den motsatta ståndpunkten. EU-positiva väljare tillfrågades alltså om skäl *emot* EU och EU-negativa väljare om skäl för EU. Svaren redovisas i tabell 8.3. Då det även här främst är ett fåtal områden som nämnts, utelämnas alla områden som inte nämdes av minst 10 procent av antingen EU-positiva eller EU-negativa väljare.

Drygt hälften – 52 procent – av de väljare som uppgav argument för sin egen ståndpunkt i EU-frågan kunde också ange argument *emot* den egna ståndpunkten. Om detta är en hög eller låg andel är svårt att uttala sig om, eftersom någon motsvarande mätning inte tidigare genomförts bland svenska väljare. Däremot ställdes motsvarande fråga i den norska folkomröstningsundersökningen 1994, vilken uppvisade i princip samma resultat. Svenska väljare som var positiva till EU var något bättre på att nämna motargument än väljare som var EU-motståndare – 58 procent av de EU-positiva mot 46 procent bland de EU-negativa väljarna nämnde motargument. Detta resultat är i det närmaste identiskt med resultatet i Norge – där uppgav 60 procent av EU-anhängarna och 45 procent av EU-motståndarna skäl *emot* den egna ståndpunkten.⁵

Det finns ett tydligt mönster av överensstämmelse i motargumenten både bland EU-positiva och EU-negativa väljare. Både EU-positiva och EU-negativa väljare kände mycket väl till "motståndarnas" argumentation. En jämförelse mellan EU-positiva och EU-negativa väljares argument *för* EU visar en mycket likartad rangordning mellan de olika argumenten, och detsamma gäller argument *emot* EU. Det tycks med andra ord som om en viss dialog mellan EU-förespråkare och EU-motståndare ägde rum, vilket ur ett normativt perspektiv får ses som positivt. Kampanjen inför folkomröstningen tycks ha nått ut till väljarna.

5 Jenssen og Valen (1995:56).

Tabell 8.3 *Väljarnas motargument för/emot Sveriges medlemskap i EU (procent)*

argument	argument för EU		argument emot EU	
	EU-positiva väljare	EU-negativa väljare	EU-positiva väljare	EU-negativa väljare
ekonomi	44	47	17	20
sysselsättning	19	15	2	9
miljö- och energifrågor	6	5	11	9
konsumentfrågor	2	1	19	20
öppna gränser	5	9	22	17
demokrati och inflytande	2	1	11	15
påverka EU	20	10	5	7
fred	14	1	0	1
neutralitet / försvar	4	4	7	9
nationell självständighet	0	0	7	12
EU-organisation	1	0	21	17
Sverige blir isolerat	36	15	0	2
övriga sakska	10	2	3	11
antal intervjupersoner	794	353	461	766

Kommentar: Tabellen visar EU-positiva väljares argument emot ett svenskt medlemskap och EU-negativa väljares argument för ett medlemskap och innehåller också andelen inom varje grupp som nämnde respektive argument. Då mer än ett argument kunde nämnas, kan procenttalen summera till mer än 100. Som jämförelse redovisas också argument för den egna ståndpunkten, alltså de skäl som redovisas i tabellerna 8.1. och 8.2. Frågan om motargument ställdes endast till dem som uppfattade att det fanns argument mot den egna ståndpunkten. Endast områden som nämndes av mer än 10 procent av EU-positiva eller EU-negativa väljare redovisas i tabellen.

Konsekvenserna

Vilka frågor eller politikområden ja- och nej-röstare framförde som skäl för sitt röstningsbeslut säger inte så mycket om vilka slags bedömningar de gjorde av områdena. Exempelvis visar tabell 8.2. att ekonomi nämndes som ett av de allra främsta skälen bland både ja- och nej-röstare. Detta innebär inte att ja- och nej-röstare tänkte på samma aspekt av ekonomin – att den svenska ekonomin skulle förbättras vid ett EU-medlemskap (ja-sidans argument) var sannolikt inte vad nej-röstarna hade i åtanke när de svarade att ekonomi är ett av de främsta skälen att rösta nej till medlemskap. Snarare kan det tänkas att nej-röstare tog fasta på att Sverige vid ett medlemskap kommer att tillhöra ”netto-betalarna” till EU.

Vad väljaren tror att ett EU-medlemskap kommer att betyda för Sverige – konsekvensbedömningarna – är av allra största vikt för inställning i EU-frågan. Med ett grundantagande om att väljare är rationella är det underförstått att en väljare stödjer det handlingsalternativ (medlemskap/icke medlemskap) som enligt hennes bedömning ger de mest positiva konsekvenserna, eller åtminstone de minst negativa. När frågan det gäller är såpass stor och komplex som frågan om medlemskap i EU är det emellertid rimligt att anta att de flesta väljare bedömer att vissa områden kommer att påverkas positivt och andra negativt. För att nå

någon mer djupgående kunskap om väljarnas bedömningar är det därför nödvändigt att se till väljarnas konsekvensbedömningar rörande olika områden av svensk politik, snarare än till konsekvenser för Sverige överhuvudtaget.

I Folkomröstningsundersökningen ställdes frågor om bedömning av konsekvenser av ett eventuellt svenskt EU-medlemskap för en rad politikområden. Dessa frågor kan därmed användas för att ytterligare fylla väljarnas vågskålar med innehåll. I tabell 8.4. presenteras väljarnas konsekvensbedömningar.

Tabell 8.4 *Väljarnas bedömningar av konsekvenser av ett svenskt medlemskap i EU (procent och balansmätt)*

politikområde	varken förbättring eller försämring		stor/viss försämring	summa procent	balans- mätt	antal intervju- personer
	stor/viss förbättring	försämring				
miljön	25	34	41	100	- 16	1 746
ekonomin	55	24	21	100	+34	1 711
sysselsättning	42	32	26	100	+16	1 729
jordbruket	33	28	39	100	- 6	1 672
sociala tryggheten	7	42	51	100	- 44	1 709
jämställdheten mellan män och kvinnor	13	50	37	100	- 24	1 726
den militära säkerheten	48	32	20	100	+28	1 663
den nationella självständigheten	5	24	71	100	- 64	1 702
möjligheten att påverka utvecklingen i EU	57	23	20	100	+37	1 708

Kommentar: Frågans formulering var: "Vad tror Du att ett svenskt medlemskap i EU kommer att innebära för utvecklingen i Sverige inom följande områden?". Svarsalternativen var stor förbättring, viss förbättring, varken förbättring eller försämring, viss försämring och stor försämring. I tabellen redovisas opinionsbalansen vilket innebär andelen som svarat "stor eller viss förbättring" minus andelen som svarat "viss eller stor försämring". Ett positivt värde anger övervägande förbättring, och ett negativt värde övervägande försämring.

Fyra områden bedömde väljarna skulle komma att förbättras vid ett medlemskap i EU. Framförallt skulle enligt dessa bedömningar möjligheterna att påverka EU och den svenska ekonomin komma att förbättras. Dessa är de enda områden som en majoritet av samtliga väljare bedömde positivt. Därutöver var balansen också positiv för den militära säkerheten och sysselsättningen. För de övriga fem områdena var balansen negativ – de flesta bedömde att ett EU-medlemskap skulle komma att innebära en försämring. Mest negativa var bedömningarna avseende den nationella självständigheten och den sociala tryggheten. Majoriteten av väljarna bedömde att dessa områden skulle komma att försämrats vid ett EU-medlemskap. Dessutom var det en större andel av de intervjuade som trodde att jämställdheten mellan könen, miljön och jordbruket skulle komma att påverkas i huvudsak negativt av ett medlemskap än att dessa områden skulle komma att påverkas positivt. Opinionsbalansmättet rörande konsekvenser för jordbruket vägde dock förhållandevis jämnt, och den sociala tryggheten och jämställdheten be-

dömdes av en stor andel av väljarna varken komma att förbättras eller försämrats alls vid ett medlemskap.

Att konsekvenserna rörande den nationella självständigheten bedöms negativt och möjligheterna att påverka EU positivt är knappast överraskande. Därutöver var det alltså endast områdena ekonomi och sysselsättning som fler bedömde skulle förbättras än försämrats vid ett EU-medlemskap. Dessa två områden var också de som dominerade riksdagsvalet två månader före folkomröstningen. Sveriges dåliga ekonomi och den höga arbetslösheten stod mycket högt på den politiska dagordningen. I riksdagsvalet två månader före folkomröstningen var emellertid också socialpolitik ett av de oftast nämnda skälen för partival, vid sidan av ekonomin och sysselsättningen.⁶ Det är därför lite anmärkningsvärt att trots att den samlade bedömningen av hur den sociala tryggheten skulle komma att påverkas av ett EU-medlemskap var övervägande negativ så vann ja-sidan folkomröstningen.

Konsekvensbedömningarna skiljer sig, som väntat utifrån antagandet om rationella väljare, tydligt åt mellan ja- och nej-röstare. Som framgår av balansmåtten i tabell 8.5 bedömde ja-röstare konsekvenserna av ett EU-medlemskap som betydligt mer positiva än vad nej-röstare gjorde.

Tabell 8.5 *Bedömning av konsekvenser av ett svenskt medlemskap i EU bland ja- och nej-röstande väljare (balansmått och Pearson's r)*

	ja-röstare	nej-röstare	pearson's r
ekonomin	+75	-10	0,54
sysselsättning	+53	-29	0,51
möjligheten att påverka utvecklingen i EU	+70	+0	0,47
den nationella självständigheten	-46	-87	0,46
sociala tryggheten	-21	-69	0,43
miljön	+13	-49	0,41
jordbruket	+22	-33	0,35
jämställdheten mellan män och kvinnor	- 5	-48	0,34
den militära säkerheten	+51	+ 4	0,33

Kommentar: Tabellen visar resultat från samma fråga som tabell 8.4. och balansmättet avser andelen som bedömde konsekvenserna positivt minus andelen som bedömde dem negativt. Korrelationerna baseras endast på dem som röstade ja eller nej. Konsekvenserna är kodade från 1=stor förbättring till 5=stor försämring. Ja-röstning är kodat 1 och nej-röstning 2.

Bland ja-röstare är de flesta balansmåtten positiva. Endast den nationella självständigheten och den sociala tryggheten bedömdes tydligt negativt av dem som röstade ja till EU. Mest entydigt positivt bedömdes konsekvenserna för ekonomin. Hela 80 procent av ja-röstarna trodde att ekonomin skulle komma att förbättras i och med ett EU-medlemskap. De som röstade nej till medlemskapet delade inte denna bedömning. Sextio procent av dem trodde istället att ekonomin

6 Gilljam och Holmberg (1995: 23).

skulle komma att försämrats, och balansmättet är följaktligen negativt. Bland nej-röstarna rådde också en mycket tydlig samstämmighet om att den nationella självständigheten och den sociala tryggheten skulle komma att påverkas negativt.

Sambanden mellan konsekvensbedömningarna och röstningen i folkomröstningen är överlag starka. Korrelationskoefficienterna mellan röstning och bedömning av hur ett medlemskap i EU påverkar olika politikområden varierar mellan .54 (ekonomin) och .33 (militära säkerheten). Väljarnas röstning hängde alltså tydligt samman med hur de bedömde konsekvenserna av ett medlemskap. Ställningstagandet i EU-frågan var inte slumpartat utan fyllt med substantiellt innehåll, vilket ur demokratisk synpunkt måste ses som väsentligt.⁷

Vågskålar

Resultaten hittills ger vid handen att kampanjen inför folkomröstningen om Sveriges medlemskap i EU lyckades med att göra en klar majoritet av väljarna medvetna om frågans substantiella innehåll. Fokus låg vid förhållandevis få, men relevanta, problemområden med ekonomiska och demokratiska överväganden i centrum. Den relativa samstämmigheten om vilka som var EU-frågans mest relevanta aspekter återspeglades emellertid inte i hur man bedömde konsekvenserna av ett svenskt medlemskap. I svaren på frågan om konsekvenser av ett svenskt EU-medlemskap går bedömningarna tydligt isär mellan de som röstade ja och de som röstade nej. Väljarna var med andra ord förhållandevis överens om vilka politikområden eller frågor som låg i vågskålar för och emot EU, men ja- och nej-röstare gjorde olika tolkningar av vilka konsekvenser som ett medlemskap skulle komma att få inom respektive område.

Det är rimligt att anta att de frågor som en väljare nämner på en öppen intervjufråga om varför hon röstade som hon gjorde är de frågor som väljaren tillmäter störst vikt i den egna kalkylen för eller emot ett svenskt EU-medlemskap. Följaktligen är det också konsekvenserna av ett medlemskap på just de områdena som spontant nämns som viktiga för röstningsbeslutet som kan antas väga tyngst i väljarens vågskålar. Exempelvis är det ett rimligt antagande att för väljare som nämner ekonomi som skäl för röstningen är det just de ekonomiska konsekvenserna som väger tungt, medan ett område som inte nämns som skäl väger lättare oavsett hur man bedömer konsekvenserna för detta område. Detta resonemang kan uttryckas som att frågans sammantagna betydelse för röstningen utgörs av *både* viktighets- och konsekvensbedömningar.

7 Däremot är det inte möjligt att avgöra om röstningen var resultatet av en rationell beslutsprocess – att bedömning gav upphov till åsikt – eller av en framgångsrik informationsprocess – att väljarna tog till sig de bedömningar som kampanjorganisationerna förde fram. Tidigare kunskaper om denna typ av beslutsprocesser säger att dessa båda modellerna samagerar. Beslutet om hur man skall rösta växer i de flesta fall fram genom en växelverkan mellan individens egna rationella överväganden och hennes anammande av kampanjens argumentation. Se exempelvis Holmberg och Asp (1984: kapitel 12) för motsvarande diskussion angående folkomröstningen om kärnkraft 1980.

Med utgångspunkt i resonemanget om att det var konsekvensbedömningarna gällande de områden som spontant nämndes som skäl för röstningen som avgjorde, skall dessa båda led vägas samman.⁸ På så sätt är det möjligt att fylla väljarnas skäl med ett substantiellt innehåll, exempelvis hur det kan förklaras att både ja- och nej-röstare nämnde ekonomi som ett av de viktigaste skälen för röstning.

Konkret skall andelen av ja- respektive nej-röstare som nämnde ett visst område vägas samman med konsekvensbalansmättet bland de ja- respektive nej-röstare som nämnde det. Förfaringssättet innebär att andelen som nämnt ett visst område multipliceras med balansmättet för konsekvensbedömningen.⁹ Resultatet är ett "viktat balansmätt" på aggregerad nivå som kan variera från -1 till +1. Mättet säger inget om de enskilda individernas röstningskalkyler, utan endast om olika grupper.

Konsekvensbedömningarna baseras på en sluten intervjufråga. Tyvärr överensstämmer inte politikområdena i denna fråga helt med de oftast nämnda skälen på den öppna intervjufrågan. Därför kan till exempel inte konsumentfrågor eller frågor om öppna gränser inkluderas i analysen, trots att de var bland de fem-sex oftast nämnda argumenten för att rösta nej. Vidare tvingas vi för två områden använda sammanslagningar av svarskategorier på den öppna frågan. Militär säkerhet i den slutna konsekvensfrågan vägs samman med den sammanslagna svarskategorin utrikes- och säkerhetspolitik, som omfattar kategorierna fred och neutralitet, i den öppna argumentfrågan. På motsvarande sätt sammanvägs bedömningen av konsekvenser för den nationella självständigheten med kategorierna demokrati och nationellt självbestämmande i den öppna argumentfrågan. I tabell 8.6. redovisas de olika stegen och resultaten.

Det viktade balansmättet anger den sammantagna betydelsen av olika politikområden för resultatet i folkomröstningen. Frågor med ett högt värde har varit av större betydelse än frågor med ett lågt värde.

En faktor som har betydelse för analysen är människors strävan efter konsistens i sina uppfattningar. Här har denna strävan betydelse på så sätt att väljarna tenderar att inte nämna områden där konsekvenserna bedöms gå emot den egna uppfattningen. Man lägger istället främst vikt vid det som stärker det egna ställningstagandet. I tabell 8.6. märks denna tendens tydligt i balansmåtten för konsekvensbedömning. De positiva bedömningarna för ett visst område är genomgående högre bland ja-röstare som nämnt området som viktigt för röstningen, än bland samtliga ja-röstare (jämför tabell 8.4.). Motsvarande gäller de negativa bedömningarna bland nej-sägarna.

8 I analysen av kärnkraftsomröstningen 1980 för Sören Holmberg ett liknande resonemang på individnivå utifrån Fishbeins attitydbildningsmodell, där riskbedömning och viktighet vägdes samman (Holmberg och Asp 1984: 494-504).

9 För att detta viktade balansmätt skall vara linjärt från -1 till +1 är det nödvändigt att dra kvadratroten ur produkten av de två talen.

Tabell 8.6 *Väljarnas vågskålar. Betydelse av konsekvensbedömningar för ja- och nej-röstare i EU-omröstningen (viktat balansmått)*

område	röstning	andel som nämnt	konsekvensbedömning (balansmått)	viktat balansmått	antal intervju-personer
miljö	ja	12	+39	+0,22	96
	nej	13	-69	-0,30	86
ekonomi	ja	40	+79	+0,55	307
	nej	23	-28	-0,24	148
sysselsättning	ja	21	+64	+0,36	163
	nej	8	-58	-0,22	54
jordbruk	ja	--	--	--	--
	nej	3	-77	-0,14	22
social trygghet	ja	2	-11	0	18
	nej	5	-85	-0,20	34
jämsköldhet	ja	--	--	--	3
	nej	5	-79	-0,20	34
utrikes- och säkerhetspolitik	ja	30	+74	+0,46	229
	nej	15	-6	-0,10	95
nationell självständighet	ja	9	-46	-0,20	70
	nej	32	-89	-0,53	214
påverka EU	ja	22	+85	+0,44	176
	nej	11	-6	-0,10	70

Kommentar: Andel som nämnt avser andel av samtliga ja- respektive nej-röstare som nämnt området som skäl för röstning och som besvarat frågan om konsekvenser. Konsekvensbedömning avser bedömning av konsekvenser rörande området bland ja- respektive nej-röstare som nämnt området som skäl för röstning (jämför tabellerna 8.3 och 8.4). Viktat balansmått avser kvadratroten ur konsekvensbedömning (uttryckt som decimaltal) multiplicerat med andel som nämnt området (uttryckt som decimaltal). -- avser att färre än 10 intervju-personer nämnt området. Ju högre värde (positivt eller negativt) det viktade balansmättet har, desto större betydelse för väljarnas röstning.

Det var ekonomiska bedömningar som var av enskild störst betydelse för utfallet av folkomröstningen. En stor andel av ja-röstande väljare nämnde ekonomi som ett av de viktigaste skälen för röstningen, och deras bedömning var att ekonomin skulle förbättras (viktat balansmått +.55). Därefter var det utrikes- och säkerhetspolitik, inflytande i EU och sysselsättning som var mest betydelsefulla. Tidigare i kapitlet framgick det att det bland ja-röstarna främst var freden som avsågs med den militära säkerheten. Dessa områden – ekonomi, EU-inflytande, fred och sysselsättning – bedömdes alltså dels som viktiga argument för att rösta ja, dels som områden som skulle komma att påverkas positivt av ett svenskt medlemskap i EU. Miljöfrågan var av mycket begränsad betydelse. Trots att konsekvenserna av ett medlemskap uppfattades som i huvudsak positiva för området, var det allt för få ja-röstande väljare som spontant nämnde miljöfrågor för

att frågan skulle vara av någon större sammanvägd betydelse. Bland ja-röstarna finns en svag negativ betydelse av den nationella självständigheten med i kalkylen. De ja-röstande väljarnas negativa bedömning av området social trygghet gavs mycket liten vikt i termer av skäl för röstning och försvann därmed mer eller mindre ur kalkylen.

När det gäller nej-röstarna är bilden lite mer splittrad. Det tyngst vägande området för nej-röstarna är helt klart de negativa konsekvenserna rörande den nationella självständigheten (viktat balansmått -.53). Därutöver finns negativa konsekvenser för miljö, ekonomi och sysselsättning i viss mån med, men med förhållandevis låg vikt. Negativa konsekvenser på områdena social trygghet och jämställdhet mellan könen finns med i nej-röstarnas kalkyl men med ännu något lägre vikt än ekonomi och sysselsättning. Det tycks alltså som om det framförallt var frågan om den nationella självständigheten som samlade de väljare som röstade nej. I detta sammanhang är det dock värt att påminna om att två av de främsta nej-argumenten – gränskontroll och konsumentfrågor – inte finns med i analysen. Dessa områden skulle sannolikt varit av stor vikt för nej-sidans vågskålar om de varit inkluderade.

Så här långt kan alltså konstateras att ekonomi och demokrati tycks ha varit de avgörande frågorna i väljarnas vågskålar. Ett förhållande värt att notera är att demokratiargument återfinns både på ja- och på nejsidan – dels rörande den nationella självständigheten och dels rörande möjligheterna att påverka EU. För ja-röstarna utgör den negativa konsekvensbedömningen angående den nationella självständigheten en tydlig motvikt mot den positiva bedömningen av ökade möjligheter att påverka EU. För nej-röstarna är det endast den kraftigt negativa konsekvensbedömningen rörande den nationella självständigheten som finns i vågskålen. Båda sidor hade alltså argument rörande demokrati som ett tungt vägande skäl för röstningen, men ja-röstarna såg främst till den övernationella nivån och nej-röstarna till den nationella. Detta tillsammans med de förväntade positiva konsekvenserna av EU-medlemskapet för det dominerande politikområdet i dagens svenska politik – ekonomin – var enligt denna analys vad som föllde avgörandet.

En våg eller flera?

Vilka argument väljarna angav för sin ståndpunkt i EU-frågan och vilka bedömningar de gjorde av framtida konsekvenser av ett svenskt EU-medlemskap kan antas bero på flera faktorer. För det första har det naturligtvis att göra med vad frågan egentligen handlar om – EU är en organisation med en viss bestämd struktur. För det andra återspeglar argumentationen de frågor, problem och konsekvenser som framförts under kampanjen. Men för det tredje är det också rimligt att anta att den enskilde väljarens argumentation är resultatet av en individuell tolkning utifrån individens egen verklighet. Vem man är och var man befinner sig i samhället har betydelse för vilka frågor man tycker är viktiga.

I kapitel 10 konstateras att väljarnas sociala position är av stor betydelse för hur de röstade i folkomröstningen. Resultatet pekar på att röstning i EU-omröstningen i hög utsträckning hängde samman med väljarens klasstillhörighet, bostadsort och geografisk region, liksom med ålder och kön. De som i högst utsträckning röstade ja var personer som utifrån ett centrum-periferiperspektiv befann sig nära centrum, alltså äldre, högutbildade, män, storstadsbor och högre tjänstemän. Yngre personer, arbetare och glesbygdsbor röstade till övervägande del nej.

Den fråga som resten av detta kapitel skall ägnas åt är hur vågskålarerna för och emot EU-medlemskapet såg ut bland ja- och nej-röstare i några av dessa sociala grupper. Kan det starka sociala sambandet förklaras med att väljarna gjorde olika prioriteringar och konsekvensbedömningar, alltså att väljare i olika sociala grupper lade vikt vid olika aspekter av EU-frågan? Analysen koncentreras till fyra faktorer – kön, ålder, klass och region.¹⁰ I tabell 8.7 redovisas de olika sociala gruppernas skäl för röstning i folkomröstningen. Endast skäl nämnda av minst 10 procent av ja- eller nej-röstare är medtagna i tabellen. Därutöver inkluderas fyra skäl som kan antas vara av särskild relevans i en analys av olika sociala gruppers argumentation. Dessa skäl är regionala frågor, jordbruksfrågor, social trygghet och jämställdhet mellan könen.

Skillnaderna mellan kvinnors och mäns argumentation är ganska måttlig. Ekonomi var det oftast nämnda argumentet bland både kvinnor och män. Kvinnornas näst vanligaste argument var att Sverige blir isolerat och möjligheterna att påverka EU; männens näst vanligaste argument var sysselsättning och fred. Kvinnor nämnde i genomsnitt fler skäl för sin röstning än vad män gjorde – 2,24 skäl bland kvinnor mot 2,03 bland män – vilket återspeglas i att det är fler områden som nämndes oftare bland kvinnor än bland män.¹¹

De områden som nämndes oftare bland kvinnor än bland män var främst konsumentfrågor, öppna gränser, miljöfrågor och jämställdhet. De enda områden som nämndes oftare bland män än bland kvinnor var ekonomi och sysselsättning. Dessa könsskillnader ligger i det stora hela i linje med det könsmönster som brukar återfinnas i skäl för partival i riksdagsvalen, men med ett signifikant undantag – social välfärd. Män brukar i allmänhet nämna ekonomi och skattefrågor oftare än vad kvinnor gör, medan kvinnor oftare brukar nämna miljöpolitik men också sociala frågor.¹² Men den sociala dimensionen saknas som tidigare nämnt nästan helt i argumentation för röstning i folkomröstningen, även bland kvinnorna.

10 Kön behandlas mer dataljerat i kapitel 11. Klassindelningen är densamma som i kapitel 10, regionindelningen baseras på en linje som i söder utgörs av Värmlands län, Örebro län, Västmanlands län och Gävleborgs län. Samtliga län söder om dessa utgör södra Sverige. För andel ja-röstande i respektive grupp, se längst ner i tabell 8.7.

11 I synnerhet var det de nej-röstande kvinnorna som angav många skäl, i genomsnitt 2,48 skäl mot 2,15 bland nej-röstande män. Ja-röstande kvinnor angav i genomsnitt 2,06 skäl och ja-röstande män 2,01 skäl.

12 Se vidare Oskarson och Wängnerud (1995: 63-69).

Tabell 8.7 *Andel argument för röstning i olika sociala grupper (procent)*

argument	kön		ålder		klass		region	
	kvinnor	män	18-44	45-80	arbetar-klass	medel-klass	södra Sverige	norra Sverige
ekonomi	27	33	31	30	26	33	31	28
Sverige blir isolerat	18	15	17	18	11	21	19	11
påverka EU	18	15	15	18	11	18	16	16
sysselsättning	13	16	15	15	16	14	15	15
demokrati och inflytande	13	14	16	11	11	14	13	15
freden	13	16	9	20	8	19	15	12
miljö- och energifrågor	14	10	13	12	8	14	12	11
öppna gränser	12	6	11	7	10	8	8	10
EU-organisation	8	8	10	7	10	8	8	10
neutralitet	8	7	8	6	7	7	8	7
konsumentfrågor	11	4	10	5	10	5	6	9
nationell självständighet	8	5	7	6	8	6	6	6
social trygghet/välfärd	3	3	4	3	4	3	3	4
jämställdhet	5	0	4	2	2	2	2	3
regionala frågor	1	2	2	1	2	1	0	5
jordbruk/skogsbruk	2	2	2	2	2	2	2	2
övriga saksålar	13	13	14	13	17	10	13	13
medelvärde antal skäl	2,24	2,03	2,22	2,05	2,10	2,20	2,14	2,13
andel ja-röstande	46	59	47	55	39	61	57	41
antal intervju personer	826	889	799	816	535	967	1260	455

Kommentar: Se tabell 8.1.

Mellan yngre och äldre väljare återfinns mycket begränsade skillnader i vilka skäl som angavs för röstningen. Framförallt är det antalet skäl som skiljer sig åt. Väljare under 45 år angav i genomsnitt 2,22 skäl mot 2,05 skäl bland äldre väljare.¹³ Ett område nämndes emellertid i betydligt högre utsträckning av äldre väljare än av yngre, nämligen freden. Argument om EU som fredsprojekt var det argument som vid sidan av ekonomin nämndes oftast av väljare i åldrarna över 45 år. Bland väljare mellan 18 och 44 år kom fredsargumentet först på tionde plats i rangordningen. De områden som framförallt nämndes oftare av yngre väljare var demokrati, konsumentfrågor och öppna gränser.

Betydligt större skillnader i vilka skäl som angavs återfinns mellan väljare i arbetarklassen och medelklassen. För det första angav medelklassväljare i allmänhet fler skäl än arbetarklassväljare, i genomsnitt 2,20 mot 2,01.¹⁴ Dessutom var det en rad områden som nämndes betydligt oftare bland medelklassväljare, främst freden, att Sverige blir isolerat utanför EU, demokrati, att påverka EU

13 Bland ja-röstande angav yngre väljare i genomsnitt 2,07 skäl mot 2,00 bland äldre. Bland nej-röstande var motsvarande genomsnitt 2,43 bland yngre och 2,22 bland äldre väljare.

14 Ja-röstande i arbetarklassen angav i genomsnitt 1,87 skäl mot 2,09 i medelklassen. Bland nej-röstande angav arbetarklassväljare i genomsnitt 2,19 skäl och medelklassväljare 2,45 skäl.

och ekonomi. De skäl som oftare nämndes av arbetarklassväljare var främst konsumentfrågor.

När det gäller region slutligen är skillnaderna mellan norra och södra Sveriges väljare mycket små – i genomsnitt angavs lika många skäl, och endast när det gäller att Sverige riskerar bli isolerat finns en tydlig skillnad.¹⁵ Isoleringsargumentet nämndes främst i södra Sverige. Regionala frågor nämndes av 5 procent av väljarna i norra Sverige, medan detta skäl endast nämndes av någon enstaka person i södra Sverige. Inte heller nämndes ekonomi lika ofta i norra som i södra Sverige, vilket däremot demokrati och inflytande gjorde.

Vilka skäl som angavs för röstningen i de olika grupperna beskriver endast en begränsad del av den balans mellan vågskålar för och emot EU som antas vara en viktig förklaring till varför dessa grupper röstade olika. Liksom tidigare i kapitlet är det nödvändigt att också väga in bedömningen av vilka konsekvenser väljarna uppfattar att ett EU-medlemskap skulle komma att få rörande de områden som uppfattas som viktiga. I tabellerna 8.8–8.11 redovisas samtliga steg i denna analys för en social faktor i taget, alltså andel som nämnt respektive skäl, konsekvensbedömning uttryckt med balansmått och det viktade balansmättet där andel som nämnt skälet sammanvägs med bedömningen. Eftersom både andelen som nämnt respektive skäl och konsekvensbedömningarna skiljer sig åt mellan ja- och nej-röstande görs analysen separat för ja- och nej-röstande i respektive social grupp. Tillvägagångssättet innebär att skillnader mellan gruppernas argumentation kan hållas isär från skillnaderna i samtliga ja- och nej-röstares vågskålar. Liksom tidigare används här i vissa fall bredare kategorier än vad som var fallet i redovisningen av argument. Dessutom kommer inte jordbruksfrågan att analyseras ytterligare, då allt för få personer nämnde den.

När argumentation och bedömningar av konsekvenser rörande de områden som nämns sammanvägs framkommer förhållandevis tydliga könsskillnader. Av tabell 8.8 framgår att ekonomi och utrikes- och säkerhetspolitik var av betydligt större betydelse för män som röstade ja än för ja-röstande kvinnor. Möjligheterna att påverka EU vägde däremot något tyngre bland kvinnor än bland män, även om de ekonomiska bedömningarna var det tyngst vägande skälet också för de ja-röstande kvinnorna.

Inget område vägde tyngre i termer av det viktade balansmättet bland kvinnor som röstade ja än bland män. Detta beror på att ja-röstande kvinnor var mindre entydiga i sina konsekvensbedömningar (balansmått närmare 0) samtidigt som skillnaderna i hur stor andel som nämnde de olika områdena var måttliga. Endast när det gällde konsekvenser för sysselsättningen var kvinnors bedömning något mer positiv än mäns (högre balansmått). Att de ja-röstande kvinnornas bedömningar av konsekvenserna av ett eventuellt EU-medlemskap var mer "ljumma" kan tolkas som uttryck för en större tveksamhet bland kvinnorna om vilka positiva effekter ett EU-medlemskap skulle komma att få.

15 Bland ja-väljare nämndes i genomsnitt 2,04 skäl i södra Sverige och 2,01 i norra. Nej-röstande i södra Sverige nämnde i genomsnitt 2,37 skäl mot 2,25 i norra Sverige.

Tabell 8.8 *Kvinnors och mäns vågskålar. Betydelse av konsekvensbedömningar för ja- och nej-röstare i EU-omröstningen (viktat balansmått)*

område nämnt	röstning	kön	andel nämnt	konse- kvens	viktat balansmått	antal personer
miljö	ja	kvinnor	15	+21	+0,17	48
		män	10	+58	+0,24	48
	nej	kvinnor	16	-70	-0,33	54
		män	10	-69	-0,26	32
ekonomi	ja	kvinnor	32	+76	+0,49	100
		män	45	+89	+0,63	207
	nej	kvinnor	26	-45	-0,33	84
		män	21	-6	-0,10	64
sysselsättning	ja	kvinnor	18	+65	+0,33	57
		män	23	+63	+0,37	106
	nej	kvinnor	10	-70	-0,26	33
		män	7	-38	-0,17	21
social trygghet	ja	kvinnor	--	--	--	5
		män	--	--	--	13
	nej	kvinnor	6	-95	-0,24	19
		män	5	-73	-0,20	15
jämfördhet	ja	kvinnor	--	---	--	2
		män	--	--	--	1
	nej	kvinnor	9	-87	-0,28	31
		män	--	--	--	3
utrikes- och säkerhetspolitik	ja	kvinnor	29	+61	+0,42	87
		män	31	+82	+0,50	142
	nej	kvinnor	17	-7	-0,10	55
		män	13	-5	-0,10	40
nationell självständighet	ja	kvinnor	9	-52	-0,22	27
		män	9	-42	-0,20	43
	nej	kvinnor	32	-94	-0,55	108
		män	35	-92	-0,57	106
påverka EU	ja	kvinnor	26	+82	+0,46	82
		män	20	+87	+0,41	94
	nej	kvinnor	13	-21	-0,17	27
		män	9	+19	+0,14	43

Kommentar: "Andel nämnt" avser andel av samtliga ja- respektive nej-röstare som nämnt området som skäl för röstning. "Konsekvens" avser bedömning av konsekvenser rörande området bland ja- respektive nej-röstare som nämnt området som skäl för röstning. Viktat balansmått avser kvadrat-roten ur produkten av konsekvensbedömning (uttryckt med decimaler) multiplicerat med andel som nämnt området (uttryckt med decimaler).

När det gäller nej-röstare återfinns det motsatta mönstret – kvinnor var för samtliga analyserade områden mer entydiga än män (balansmått mer skilt från 0). Miljö hade en större sammanvägd betydelse för nej-röstande kvinnor än för nej-röstande män, främst beroende på att området nämndes oftare av kvinnorna. Nej-röstande kvinnor var mer eniga än nej-röstande män om att ett EU-medlemskap kommer att innebära negativa effekter för ekonomin och sysselsättningen. Detta ger en betydligt större sammanvägd betydelse av dessa frågor för kvinnors nej-röstning än för mäns. Därtill kommer en viss betydelse av sociala välfärdsfrå-

gor och jämställdhet, främst bland nej-röstande kvinnor. De sociala frågorna finns också med i de nej-röstande männen kalkyl, om än med lägre vikt. Där- emot återfinns inte jämställdhet alls i männen kalkyl. Bland framförallt nej-röstande kvinnor finns alltså den sociala dimensionen med som en tydlig minuspost i kalkylen. Nationell självständighet finns med som tyngst vägande skäl i kalkylen både bland kvinnor och män som röstade nej.

Kvinnors och mäns vågskålar var fyllda med delvis olika innehåll. Bland väljare som röstade ja till EU framstår kvinnorna som grupp som något mindre övertygade om att EU-medlemskapet kommer att förbättra de analyserade områdena. Både bland män och kvinnor tycks det dock ha varit ekonomi följt av freden och möjligheterna att påverka EU som avgjorde. Bland väljare som röstade nej är mönstret i viss mån det motsatta – männen framstår som ljummare i sina bedömningar av de olika politikområdena. Och som tidigare nämnt, den sociala dimensionen och jämställdhetsfrågan återfinns förhållandevis tydligt i nej-röstande kvinnornas vågskål, även om den nationella självständigheten var den klart mest betydelsefulla frågan både bland kvinnor och män som röstade nej.

Nästa faktor som skall analyseras är ålder. I tabell 8.9 visas kalkylen för väljare i åldrarna 18-44 år respektive 45-80 år. Tidigare konstaterades att yngre och äldre väljare nämnde i stort sett samma skäl för röstningen, med främsta skillnad att äldre nämnde färre skäl. Samma slutsats äger giltighet när det gäller den sammanvägda kalkylen – skillnaderna mellan åldersgrupperna är överlag små. Äldre väljare uppvisar dock mindre entydiga konsekvensbedömningar än yngre, varför den sammanvägda betydelsen av olika områden tenderar vara något mindre bland äldre väljare än bland yngre. Vissa tydliga skillnader i kalkylerna är dock värda att kommentera.

Ekonomi nämndes av en större andel bland yngre väljare än bland äldre, och bedömningarna var mer entydiga både när det gäller yngre ja- och nej-röstare. Detta innebär att ekonomi var av större positiv betydelse för unga ja-röstare än för äldre, och av större negativ betydelse för unga nej-röstare än för äldre. Motsvarande gäller även för sysselsättningen. Utrikes- och säkerhetspolitik, och då framförallt freden, var det enda område som nämndes klart oftare bland äldre väljare än bland yngre. Trots att konsekvensbedömningarna inte visar några stora skillnader innebär detta att området var av större sammantagen betydelse för äldre väljare än för yngre. Främst gäller detta dem som röstade ja till EU. Värt att notera är dock att bland äldre nej-röstare som nämnde argument rörande utrikes- och säkerhetspolitik var det fler som trodde att området skulle påverkas positivt av ett medlemskap än att det skulle missgynnas. Bland äldre väljare kan därmed just fredsaspekten av EU sägas vara av särskilt stor betydelse, sannolikt som en följd av att denna generation under lång tid levt i "skuggan" av andra världskriget och "kalla kriget".

Klasstillhörighet var av mycket stor betydelse för röstning i folkomröstningen. Bland väljare i arbetarklassen röstade 39 procent ja till EU medan 59 procent röstade nej. I medelklassen röstade 61 procent ja och 38 procent nej. Tabell 8.10 redovisar kalkylerna för väljare i arbetarklass respektive medelklass.

Tabell 8.9 *Yngre och äldre väljares vågskålar. Betydelse av konsekvensbedömningar för ja- och nej-röstare i EU-omröstningen (viktat balansmått)*

<i>område nämnt</i>	<i>röstning</i>	<i>ålder</i>	<i>andel nämnt</i>	<i>konsekvens</i>	<i>viktat balansmått</i>	<i>antal intervju-personer</i>
miljö	ja	18-44	13	+39	+0,22	46
		45-80	12	+40	+0,22	50
	nej	18-44	13	-76	-0,32	50
		45-80	13	-61	-0,28	36
ekonomi	ja	18-44	45	+90	+0,64	156
		45-80	36	+79	+0,53	151
	nej	18-44	21	-32	-0,26	75
		45-80	26	-25	-0,26	73
sysselsättning	ja	18-44	22	+69	+0,39	77
		45-80	20	+59	+0,33	86
	nej	18-44	9	-87	-0,28	31
		45-80	8	-43	-0,17	23
social trygghet	ja	18-44	3	-30	-0,10	10
		45-80	--	--	--	8
	nej	18-44	5	-99	-0,22	20
		45-80	5	-64	-0,17	14
jämförbarhet	ja	18-44	--	--	--	0
		45-80	--	--	--	3
	nej	18-44	7	-80	-0,24	25
		45-80	--	--	--	9
utrikes- och säkerhetspolitik	ja	18-44	20	+77	+0,39	70
		45-80	39	+73	+0,53	159
	nej	18-44	15	-17	-0,17	54
		45-80	15	+7	+0,10	41
nationell självständighet	ja	18-44	9	-51	-0,22	32
		45-80	9	-30	-0,17	38
	nej	18-44	35	-93	-0,57	128
		45-80	31	-87	-0,52	86
påverka EU	ja	18-44	23	+83	+0,44	79
		45-80	23	+85	+0,45	97
	nej	18-44	9	+10	+0,10	32
		45-80	14	-5	-0,10	38

Kommentar: "Andel nämnt" avser andel av samtliga ja- respektive nej-röstare som nämnt området som skäl för röstning. "Konsekvens" avser bedömning av konsekvenser rörande området bland ja- respektive nej-röstare som nämnt området som skäl för röstning. Viktat balansmått avser kvadratroten ur produkten av konsekvensbedömning (uttryckt med decimaler) multiplicerat med andel som nämnt området (uttryckt med decimaler).

Kalkylen för eller emot EU var överlag något mindre tydlig bland väljare i arbetarklassen än bland medelklassväljare. Detta beror till en del på att medelklassväljare tenderade att uppge fler skäl för sin röstning än arbetarklassväljare, men också på att arbetarklassväljare var något mindre entydiga i sina bedömningar av

vilka konsekvenser ett EU-medlemskap kommer att få för Sverige (balansmätt närmare 0). Rangordningen mellan de olika skälen är emellertid densamma bland arbetar- och medelklassväljare.

Tabell 8.10 *Vägsålar i arbetarklass och medelklass. Betydelse av konsekvensbedömningar för ja- och nej-röstare i EU-omröstningen (viktat balansmätt)*

område nämnt	röstning	klass	andel nämnt	konsekvens	viktat balansmätt	antal intervju-personer
miljö	ja	arbetarklass	6	+0	0	10
		medelklass	14	+47	+0,26	73
	nej	arbetarklass	9	-64	-0,24	25
		medelklass	16	-67	-0,33	51
ekonomi	ja	arbetarklass	33	+78	+0,51	58
		medelklass	41	+86	+0,59	217
	nej	arbetarklass	24	-28	-0,26	60
		medelklass	23	-22	-0,22	72
sysselsättning	ja	arbetarklass	25	+56	+0,37	43
		medelklass	21	+65	+0,37	110
	nej	arbetarklass	11	-52	-0,24	29
		medelklass	5	-81	-0,20	16
social trygghet	ja	arbetarklass	3	-20	-0,10	5
		medelklass	2	+0	0	10
	nej	arbetarklass	6	-87	-0,22	15
		medelklass	6	-83	-0,22	18
jämförbarhet	ja	arbetarklass	--	0	--	0
		medelklass	1	0	--	3
	nej	arbetarklass	4	-70	-0,17	10
		medelklass	5	-82	-0,20	17
utrikes- och säkerhetspolitik	ja	arbetarklass	24	+73	+0,42	40
		medelklass	33	+75	+0,50	172
	nej	arbetarklass	12	-7	-0,10	29
		medelklass	17	-2	0	53
nationell självständighet	ja	arbetarklass	10	-47	-0,22	17
		medelklass	9	-50	-0,22	46
	nej	arbetarklass	25	-94	+0,49	64
		medelklass	39	-93	-0,60	123
påverka EU	ja	arbetarklass	17	+83	+0,37	29
		medelklass	25	+85	+0,46	130
	nej	arbetarklass	9	+13	+0,10	23
		medelklass	12	-8	-0,10	36

Kommentar: "Andel nämnt" avser andel av samtliga ja- respektive nej-röstare som nämnt området som skäl för röstning. "Konsekvens" avser bedömning av konsekvenser rörande området bland ja- respektive nej-röstare som nämnt området som skäl för röstning. Viktat balansmätt avser kvadratroten ur produkten av konsekvensbedömning (uttryckt med decimaler) multiplicerat med andel som nämnt området (uttryckt med decimaler).

Två områden bryter mot påståendet om den svagare entydigheten bland arbetarklassväljare. Sysselsättning var av samma positiva sammanvägda betydelse för ja-röstande arbetarklass- och medelklassväljare, vilket berodde på att arbetarklassväljarnas något mindre entydiga konsekvensbedömning uppvägdes av att sysselsättning oftare nämndes av ja-röstande i arbetarklassen än i medelklassen. Arbetare som röstade nej till EU nämnde sysselsättning i betydligt högre grad än medelklassväljare, vilket innebär att upplevt hot mot sysselsättningen var av större sammanvägd betydelse för arbetarnas nej-röstning än för nej-röstning i medelklassen.

Det andra området som tillmättes olika betydelse bland arbetarklassväljare och medelklassväljare var social välfärd. Trots att de sociala frågorna är av klart begränsad betydelse bland samtliga väljare, återfinns de i arbetarklassens kalkyl i något högre utsträckning än i medelklassens, framförallt bland nej-röstande.

Den främsta skillnaden mellan arbetarklass- och medelklassväljare måste ändå sägas vara att medelklassväljarna tycks vara mer entydiga i sina kalkyler. Men det mönster som finns, att sysselsättning och social välfärd är av relativt sett större betydelse för arbetarklassväljare än för medelklassväljare stämmer väl in på en förklaring utifrån klassintressen.

Den fjärde och sista av de sociala faktorer som skall analyseras är region, uppdelat på norra och södra Sverige. Resultaten presenteras i tabell 8.11 Kalkylerna för eller emot EU skiljer sig mycket lite mellan väljare i norra och södra Sverige. Den främsta skillnaden återfinns för ekonomins betydelse, som hade större positiv vikt bland södra Sveriges ja-röstare än bland ja-röstare i norra Sverige, och större negativ vikt bland nej-röstare i norra jämfört med nej-röstare i södra Sverige. Betydelsen av ekonomi för röstning uppvisar alltså en polarisering mellan ja-röstare i södra Sverige och nej-röstare i norra Sverige.

Väljare i norra Sverige som röstade nej är generellt sett större pessimister än nej-röstare i södra Sverige när det gällde vilka konsekvenser ett svenskt EU-medlemskap kommer att få. Entydigheten i de negativa bedömningarna är större (balansmått mer skilt från 0), även om de olika frågorna inte nämns oftare av väljare i norr än i söder. För de flesta av de politikområden som redovisas är också entydigheten i konsekvensbedömningarna något mindre bland ja-röstare i norra än i södra Sverige.

Tabell 8.11 Vägskålar i södra och norra Sverige. Betydelse av konsekvensbedömningar för ja- och nej-röstare i EU-omröstningen (viktat balansmått)

område nämnt	röstning	region	andel nämnt	konsekvens	viktat balansmått	antal intervju-personer
miljö	ja	syd	12	+38	+0,22	76
		nord	13	+45	+0,24	20
	nej	syd	15	-68	-0,32	62
		nord	11	-75	-0,28	24
ekonomi	ja	syd	41	+87	+0,60	250
		nord	37	+74	+0,52	57
	nej	syd	22	-20	-0,20	91
		nord	26	-42	-0,33	57
sysselsättning	ja	syd	20	+67	+0,36	126
		nord	24	+54	+0,36	37
	nej	syd	8	-56	-0,20	34
		nord	9	-60	-0,22	20
social trygghet	ja	syd	2	-17	0	12
		nord	4	0	--	6
	nej	syd	5	-82	-0,20	22
		nord	6	-92	-0,24	12
jämförbarhet	ja	syd	--	0	--	2
		nord	--	0	--	1
	nej	syd	6	-80	-0,22	25
		nord	4	-78	--	9
utrikes- och säkerhetspolitik	ja	syd	30	+76	+0,48	180
		nord	33	+65	+0,46	49
	nej	syd	17	+3	0	69
		nord	12	-31	-0,20	26
nationell självständighet	ja	syd	9	-36	-0,17	55
		nord	10	-80	-0,28	15
	nej	syd	36	-92	-0,57	154
		nord	28	-93	-0,51	60
påverka EU	ja	syd	23	+86	+0,45	145
		nord	20	+77	+0,39	31
	nej	syd	10	+7	+0,10	42
		nord	13	-25	-0,17	28

Kommentar: "Andel nämnt" avser andel av samtliga ja- respektive nej-röstare som nämnt området som skäl för röstning. "Konsekvens" avser bedömning av konsekvenser rörande området bland ja- respektive nej-röstare som nämnt området som skäl för röstning. Viktat balansmått avser kvadratroten ur produkten av konsekvensbedömning (uttryckt med decimaler) multiplicerat med andel som nämnt området (uttryckt med decimaler).

Väljarnas vågskålar – samma innehåll men olika tyngd

Trots en förhållandevis stor enighet i väljarnas bedömningar av vilka frågor som egentligen var de viktiga när det gällde Sveriges medlemskap i den Europeiska Unionen, fanns vissa skillnader mellan olika gruppers vågskålar. Detta gäller även när bedömningar av vilka konsekvenser ett medlemskap kommer att få vägas in. Naturligtvis ser de som röstade ja i huvudsak positiva konsekvenser och de som röstade nej i huvudsak negativa. Rangordningen av olika skäl för röstning är i stort sett densamma i olika grupper och visar att det var avvägningen mellan ekonomi och nationell självständighet som fällde avgörandet. Men olika sociala grupper skiljer sig ändå åt vad gäller entydigheten i bedömningarna, liksom i vissa fall när det gäller vilka frågor utöver ekonomi och demokrati som hade betydelse för röstningen.

Ett generellt mönster är att ja-röstande väljare i de grupper som till övervägande del röstade nej tenderade att vara mer "ljumma" i bedömningarna av vilka effekter ett svenskt EU-medlemskap skulle komma att få, och vice versa. Exempelvis är gruppen ja-röstande kvinnor mer splittrade i sin konsekvensbedömning för de flesta politikområden (balansmått närmare 0) än de ja-röstande männen. Motsvarande gäller för nej-röstande män. Detta mönster återkommer generellt i analysen av de olika grupperna. Då resultatet inte gäller grupperna i helhet (till exempel samtliga kvinnor) kan mönstret knappast förklaras med att det rör resurssvaga grupper. Istället handlar det sannolikt om ett slags korstryck mellan å ena sidan den grupp man tillhör och å andra sidan det egna partiets eller kampanjförträdarnas argumentation. I tabell 8.12 sammanfattas analysen utifrån de viktade balansmåten.¹⁶

Miljöfrågan var ett tyngre skäl för nej-röstning än för ja-röstning, men fanns med i kalkylerna både för och emot EU. Störst positiv betydelse hade den för väljare i medelklassen, medan den var av störst negativ betydelse för kvinnor och medelklassväljare. En positiv bedömning av ekonomi var det som var av störst betydelse för att ja-sidan vann folkomröstningen. Med ekonomin i ja-sidans vågskål blev övervikten tydlig. Allra störst vikt vid ekonomin lades av väljare under 45 år och av män som röstade ja. På nej-sidan var det framförallt väljare i norra Sverige och kvinnor som lade vikt vid negativa följder för ekonomin. Sysselsättning var trots Sveriges arbetsmarknadsläge vid 1990-talets mitt en fråga med betydligt mindre vikt än ekonomin. Störst betydelse hade sysselsättningen bland väljare under 45 år, både bland ja- och nej-röstare.

¹⁶ I tabellen inkluderas också samtliga ja- respektive nej-röstare som en slags referenspunkt (i fetstil). I fetstil anges också i vilken grupp respektive område haft störst betydelse.

Tabell 8.12 Vågskålarna för och emot ett svenskt EU-medlemskap i olika sociala grupper. Betydelse av konsekvensbedömningar för ja- och nej-röstare i EU-omröstningen (viktat balansmått)

	miljö	ekonomi	syssel- sättning	social trygghet	jäm- ställdhet	militär säkerhet	nationell själv- ständig- het	påverka EU
ja-röstare	+22	+55	+36	.00	--	+46	-20	+44
kvinnor	+17	+49	+33	--	--	+42	-22	+46
män	+24	+63	+37	.00	--	+50	-20	+41
18-44 år	+22	+64	+39	-.10	--	+39	-22	+44
45-80 år	+22	+53	+33	--	--	+53	-17	+45
arbetarklass	.00	+51	+37	--	--	+42	-22	+37
medelklass	+26	+59	+37	.00	--	+50	-22	+46
södra Sverige	+22	+60	+36	.00	--	+48	-17	+45
norra Sverige	+24	+52	+36	--	--	+46	-28	+39
nej-röstare	-30	-24	-22	-20	-20	-10	-55	+10
kvinnor	-33	-33	-26	-24	-28	-10	-57	-17
män	-26	-10	-17	-20	--	-10	-54	+14
18-44 år	-32	-26	-28	-22	-24	-17	-57	+10
45-80 år	-28	-26	-17	-17	---	+10	-52	-10
arbetarklass	-24	-26	-24	-22	-17	-10	-49	+10
medelklass	-33	-22	-20	-22	-20	.00	-60	-10
södra Sverige	-32	-20	-20	-20	-22	--	-57	+10
norra Sverige	-28	-33	-22	-24	--	-20	-51	-17

Kommentar: De viktade balansmåten är hämtade från tabellerna 8.5 och 8.8-8.11. I fetstil anges det viktade balansmättet bland samtliga ja-respektive nej-röstare samt den högsta siffran inom respektive sociala grupper. Markeringen -- avser att antalet intervjupersoner understiger 10.

Social välfärd intog som tidigare nämnts en mycket tillbakaskjuten roll i kampanjen inför folkomröstningen. Trots det var den sociala välfärden ett område som en majoritet av väljarna var övertygade om skulle komma att försämrats vid ett medlemskap. Genom att de sociala frågorna till stor del stod utanför dagordningen i folkomröstningskampanjen, tillmättes de en förhållandevis liten vikt i väljarnas kalkyler. Bland nej-röstare återfinns dock de sociala frågorna, främst bland kvinnor och i norra Sverige men även bland yngre väljare och i arbetarklassen – alltså grupper som utifrån ett centrum-periferiperspektiv brukar räknas till periferin. Jämställdhetsfrågor var av mycket begränsad betydelse i folkomröstningen. Bland kvinnor som röstade nej till EU var jämställdhetsfrågor dock av i stort sett samma vikt som sysselsättning.

Säkerhetspolitik – fredsfrågan, neutralitet och försvarssamarbete – var ett av de starkaste ja-argumenten, med allra störst vikt bland väljare över 45 år men även bland män och medelklassväljare. Den nationella självständigheten hotas av ett EU-medlemskap – om detta är både ja- och nej-röstare överens, vilket återspeglas i att samtliga balansmått är negativa. Bland ja-röstare var det bland väljare i Norrland som den nationella självständigheten utgjorde kraftigast motvikt. Bland nej-röstare var den nationella självständigheten tveklöst den mest avgörande

de frågan – det negativa viktade balansmättet för nationell självständighet bland nej-röstarna är av samma storlek som för ekonomin bland de väljare som röstade ja till EU. Allra störst betydelse för nej-röstning hade frågor rörande den nationella självständigheten bland medelklassväljarna. Ökade möjligheter att påverka EU var naturligtvis ett starkt ja-argument, med störst vikt för medelklassväljare och kvinnor.

Ekonomi vägde tyngre än demokrati

Analysen av väljarnas vågskålar kan nu sammanfattas. Resultaten har visat att väljarna verkligen argumenterade, och att det också fanns en viss bredd i argumentationen. Trots denna bredd är kapitlets slutsats att det var avvägningen mellan ekonomi och demokrati som fällde avgörandet i den svenska folkomröstningen om Sveriges medlemskap i EU. Denna slutsats kan jämföras med den danska folkomröstningen om Maastrichtavtalet 1992, där det var just avvägningen mellan ekonomi och nationell självständighet som utgjorde problemets kärna. Först när den nationella självständigheten blev förstärkt i och med Edinburgh-avtalet röstade danskarna 1993 ja till Maastricht-avtalet. I Sverige vägde de ekonomiska argumenten tyngre.

Ekonomin var den avgörande frågan i den svenska EU-kampanjen. EU-medlemskapet uppfattades av en majoritet av väljarna som om inte en räddning för den svenska ekonomin så nästintill. Demokrati och nationell självständighet – nej-sidans främsta argument – nådde inte riktigt upp till ekonomins betydelse. Att Sveriges nationella självständighet skulle bli lidande i och med ett svenskt EU-medlemskap var både ja- och nej-röstare eniga om, däremot lade väljare som röstade ja betydligt mindre vikt vid denna fråga än nej-röstande väljare. Istället såg ja-röstarna till möjligheterna för Sveriges deltagande i de internationella beslut som fattas i Bryssel. Större splittring rådde mellan ja- och nej-röstande väljare i bedömningarna av vilka ekonomiska effekter ett medlemskap skulle komma att få. Både ja- och nej-röstare nämnde ekonomi som ett av de allra viktigaste skälen för sin ståndpunkt, men de uppfattade de framtida konsekvenserna helt olika. Nej-röstare såg till medlemskapets kostnader och ja-röstare till dess betydelse för exportindustrin. Naturligtvis fanns även andra politikområden och argument med i väljarnas vågskålar, men med betydligt lägre vikt. Det var balansen mellan ekonomi och demokrati som var avgörande, och i den svenska EU-folkomröstningen hösten 1994 var det ekonomi som vägde tyngst.

9. En folkomröstning i fredens tecken

Rutger Lindahl

Den senaste femårsperioden har inneburit stora omvälvningar i Sveriges närområde. Den konflikt mellan stormaktsblocken som under hela perioden sedan andra världskrigets slut har bestämt förutsättningarna för svensk utrikes- och säkerhetspolitik upphörde 1990. Den traditionella svenska säkerhetspolitiska positionen, dokumenterad genom deklARATIONEN om att Sverige syftar till att genom alliansfrihet i fred vinna tilltro till en neutralitetsdeklaration i händelse av krig, kom att ifrågasättas på ett helt annat sätt än tidigare. Frågan väcktes om Sverige skulle kunna bidra till att stärka fred och stabilitet i Europa på annat sätt. Ansökan om medlemskap i EU blev i denna process ett inslag kring vilket en stor del av samhällsdebatten kom att koncentreras. Vilka internationella relationer skulle Sverige eftersträva och vad skulle de olika alternativa lösningarna innebära?

När EU-debatten startade på allvar hade internationalisering sedan flera årtionden varit ett ofta förekommande begrepp i den svenska politiska debatten. Dess innebörd har dock inte alltid varit klar och användningen har varierat. I maktutredningens rapport *Makt och internationalisering* diskuteras en rad aspekter på Sveriges framtida förhållande till omvärlden.¹ Bland annat konstateras att de internationella frågorna trots sin stora betydelse har spelat en underordnad roll. För vissa har begreppet kommit att stå för internationell solidaritet och samarbete. Andra har förknippat det med förlorad nationell suveränitet och ökat utländskt beroende.

I boken *Väljarna inför 90-talet* konstaterar Mikael Gilljam och Sören Holmberg att frågor med internationell anknytning i allmänhet lyser med sin frånvaro i svenska valrörelser.² Andelen svenskar som uppger att de är mycket eller ganska intresserade av förhållanden ute i världen har dock ökat under de senaste årtiondena och ligger hittills under 1990-talet på en förhållandevis hög nivå. Omkring 60 procent av väljarna säger sig vara intresserade av utrikespolitik och internationella frågor.

EU-frågan har sedan mer än trettiofem år representerat en speciell aspekt av internationaliseringsproblematiken. Inrikes- och utrikespolitik har i allt högre utsträckning kommit att bli sammanvävda och det har blivit naturligt att anlägga ett internationellt – europeiskt – perspektiv på allt fler samhällsfrågor.

När det gäller väljarnas syn på hur viktiga olika frågor är för partivalet har internationellt kopplade frågor, det vill säga allmänna internationella frågor till-

1 Hansson och Stenelo [red] (1990).

2 Gilljam och Holmberg (1993:152).

sammans med utrikes-, försvars- och EU-frågor, sammantaget successivt kommit att inta en alltmer framträdande plats. Resultaten från valundersökningar visar att allmänna internationella frågor tillsammans med utrikes- och försvarsfrågor hade en topp 1985 då 6 procent av väljarna uppgav att de hade haft betydelse för partivalet. Vid denna tid spelade däremot EU-frågan inte någon roll. Resultatbildningen förändrades under de följande valen så att EU-frågan i 1994 års val nämndes av 14 procent, medan internationella frågor och försvars- och utrikesfrågor sjunkit tillbaka till 2 procent.³

Ulf Bjereld och Marie Demker konstaterar i sin bok *Utrikespolitiken som slagfält* att väljarna uppfattar utrikesfrågor och internationella frågor som viktiga men inte intressanta.⁴ Ett skäl till detta kan vara att denna typ av frågor traditionellt inte har förorsakat några hårda politiska kontroverser utan förknippats med en grundläggande ambition hos partierna att uppnå största möjliga enighet.⁵

Under 1990-talet har EU-frågan fått ökad uppmärksamhet såväl i den politiska debatten som i massmedia och har allt tydligare kunnat brytas ut ur det tidigare komplexet av utrikes- och säkerhetspolitiska frågor. Trots att den svenska ansökan om medlemskap i EU inlämnades på sommaren 1991 var det dock endast 10 procent av väljarna som angav att EU-frågan var viktig för dem vid valet av parti i riksdagsvalet hösten 1991.⁶ I samband med 1994 års riksdagsval hade andelen dock ökat till 14 procent. Även denna nivå måste dock betraktas som anmärkningsvärt låg med tanke på att det bara var två månader kvar till folkomröstningen om Sveriges medlemskap i EU.

Mot denna bakgrund kommer detta kapitel att inriktas på att analysera betydelsen av utrikes- och säkerhetspolitiska frågor för ja- och nej-röstare i folkomröstningen om svenskt EU-medlemskap. Hur såg väljarna på betydelsen av argument rörande den nationella säkerheten, freden, neutralitetspolitiken, självständighetsfrågan och relationerna till omvärlden? Vilka likheter och skillnader fanns mellan ja- och nej-röstare när det gällde attityder i frågor som rörde utrikes-, säkerhets- och försvarspolitik, samt i frågor som hade tydlig koppling till Sveriges relationer till omvärlden?

Tidigare studier har visat att EU-frågan kan delas upp i en rad olika komponenter som till exempel ekonomi, handel, invandring, regionalbidrag, polissamarbete och säkerhetspolitik. Väljarna har i undersökningar, som sedan mitten av 1980-talet genomförts inom ramen för SOM-institutet vid Göteborgs universitet, fått bedöma om ett medlemskap i EU skulle innebära positiva eller negativa konsekvenser alternativt inga mer betydande konsekvenser alls inom ett antal centrala politikområden.⁷ Resultaten i tabell 9.1 visar att opinionsbalansen (andel som tror på förbättring minus andel som tror på försämring) vid folkomröstningen på hösten 1994 var negativ för flertalet av de undersökta områdena. I

3 Gilljam och Holmberg (1995).

4 Bjereld och Demker (1995).

5 Petersson (1982:117).

6 Gilljam och Holmberg (1993:164).

7 Lindahl (1994).

förhållande till tidigare mätningar hade dock bedömningarna överlag blivit något mer positiva. På ett område finns det anledning att särskilt uppmärksamma denna tendens. Det gäller synen på konsekvenser av ett svenskt EU-medlemskap för "den militära säkerheten". På detta område kan man något överraskande notera att den positiva övervikten är förhållandevis stark och att den gäller oavsett partisympati.

Tabell 9.1 *Konsekvensbedömningar av vad ett svenskt EU-medlemskap kommer att innebära för utvecklingen i Sverige inom ett antal områden bland samtliga och bland de olika partiernas sympatisörer och samband med EU-inställning (balansmätt och Pearsons r)*

område	partisympati							samtliga	samband med EU-inställning
	v	s	c	fp	m	kds	mp		
miljön	-58	-24	-19	+12	+17	-20	-62	-16	.49
ekonomin	-9	+23	+30	+56	+71	+13	-3	+34	.62
sysselsättningen	-46	+8	+12	+39	+54	+20	-22	+16	.58
jordbruket	-36	-5	-1	-3	+12	+5	-28	-5	.39
sociala tryggheten	-85	-49	-39	-34	-18	-41	-71	-44	.52
jämställdheten mellan män och kvinnor	-62	-22	-26	-17	-7	-22	-53	-24	.42
den militära säkerheten	+7	+20	+20	+48	+57	+2	+6	+29	.42
den nationella självständigheten	-91	-67	-81	-56	-44	-68	-88	-65	.54
möjligheten att påverka utvecklingen i EU	-3	+27	+35	+68	+68	+41	+1	+37	.52
antal intervjuade	90	700	129	124	327	41	76	1 708	

Kommentar: Siffrorna i tabellen är balansmätt och visar andelen väljare som tror på stor/viss förbättring minus andelen som tror på en stor/viss försämring. Positiva siffror innebär en övervikt av personer som tror på förbättringar, medan negativa siffror innebär en övervikt av personer som tror på försämringar. Uppgifterna om antal intervjuade är ungefärliga eftersom antalet varierar något mellan de olika frågeområdena. Underlaget för tabellen utgörs av data insamlade i Folkomröstningsundersökningens förvalsstudie som genomfördes i oktober-november 1994.

Eftersom intresset i detta kapitel främst riktas mot ja- respektive nej-sympatisörernas uppfattningar av betydelsen av de aktuella politikområdena redovisas i tabell 9.2 en bild av hur man inom dessa två grupper såg på betydelsen av den militära säkerheten för det svenska medlemskapet i EU. Resultaten visar att det främst var bland ja-sidans sympatisörer som det fanns en förväntan om positiva konsekvenser när det gällde den militära säkerheten. På nej-sidan var det mer jämnt fördelat mellan de tre svarskategorierna ("förbättring", "varken förbättring eller försämring" och "försämring"), men anmärkningsvärt nog en viss övervikt för en positiv konsekvensbedömning. Lika anmärkningsvärt var att endast 30 procent av nej-sympatisörerna menade att ett EU-medlemskap skulle innebära försämring för den svenska militära säkerheten.

Tabell 9.2 *Konsekvensbedömning av ett svenskt EU-medlemskap när det gäller militär säkerhet fördelat efter röstning i 1994 års EU-omröstning (procent)*

röstningsintention	konsekvenser för den militära säkerheten			summa procent	antal intervjuade
	förbättring	varken eller	försämring		
ja till svenskt EU-medlemskap	61	30	9	100	796
nej till svenskt EU-medlemskap	35	35	30	100	665
blankröst	61	22	17	100	23
samtliga	49	32	19	100	1 484

Kommentar: Resultaten kommer från Folkomröstningsundersökningens förvalsstudie som genomfördes under oktober och november 1994.

Synen på förutsättningarna för Sveriges militära säkerhet hänger intimt samman med Sveriges militärt alliansfria ställning och den traditionella neutralitetspolitiken. Frågan om ett svenskt EU-medlemskaps effekter på möjligheten att i händelse av krig utfärda en neutralitetsdeklaration uppmärksammades tidigt i debatten. En majoritet av väljarna uppfattade att ett medlemskap i EU skulle minska de svenska möjligheterna att inom det utrikes- och säkerhetspolitiska området fortsätta den dittillsvarande neutralitetspolitiska linjen. Det är dock oklart om detta, framförallt av anhängarna till EU-medlemskap, i ett längre perspektiv sågs som något entydigt positivt eller negativt för Sverige.

I de undersökningar som gjordes inför och efter folkomröstningen 1994 in gick ett antal frågor som gällde väljarnas uppfattning om betydelsen av utrikes- och säkerhetspolitiska frågor när det gällde deras ställningstagande till svenskt EU-medlemskap. Underlaget för den följande analysen utgörs främst av svaren på ett antal öppna frågor som ställdes före folkomröstningen. Den inledande frågan hade följande lydelse: "Vilka är de viktigaste skälen till att Du är för/emot ett svenskt medlemskap i EU?". Därpå följde en fråga som gällde vilka skäl förespråkarna av ett svenskt EU-medlemskap ansåg tala *emot* ett sådant. På motsvarande sätt tillfrågades motståndarna om skäl *för* ett svenskt EU-medlemskap. En tredje öppen fråga riktades till dem som uppgav att de ändrat uppfattning under det senaste året. Den hade följande lydelse: "Vad var det som fick Dig att ändra inställning i frågan om ett svenskt EU-medlemskap?". I en brevenkät efter folkomröstningen ställdes den öppna frågan "Vilka var de viktigaste skälen till att Du röstade ja/röstade nej/röstade blankt/inte röstade i folkomröstningen?".

En sammanställning av fördelningen på samtliga argumentkategorier för hela befolkningen har redovisats av Maria Oskarson i föregående kapitel. Av hennes sammanställning framgår att skäl med anknytning till utrikes- och säkerhetspolitik och Sveriges allmänna omvärldsrelationer intog en förhållandevis framträdande plats. Läger man samman resultaten för freds- och neutralitetsargumenten visar det sig att de förekom bland 18 procent av ja-anshängarna före och bland 30 procent efter folkomröstningen. Det innebar en 5:e respektive en 4:e

plats, om skälen rangordnas vid de två frågetillfällena. Tio procent av EU-motståndarna nämnde freds- och neutralitetsargument före och 14 procent efter folkomröstningen, vilket betydde en delad 7:e plats på rangordningslistan vid båda tillfällena. Totalt sett var det 15 procent som nämnde utrikes- och säkerhetspolitiska skäl före folkomröstningen. I den undersökning som genomfördes efter folkomröstningen hade andelen stigit till 20 procent.

Det var ungefär lika stor andel kvinnor som män – 15 respektive 14 procent – som före folkomröstningen uppgav utrikes- och säkerhetspolitiska skäl som viktiga för röstningen. Andelen ökade med stigande ålder. Särskilt vanligt var det att argument med anknytning till fred och säkerhet användes av dem som hade egna minnen av förhållandena under andra världskriget, det vill säga bland de äldsta väljarna. Efter omröstningen uppgav 20 procent av männen och 17 procent av kvinnorna att denna typ av skäl varit viktiga för dem. Sambandet mellan ålder och betydelse av utrikes- och säkerhetspolitiska skäl återfanns även i materialet från enkätundersökningen efter folkomröstningen, med undantag för den allra äldsta väljargruppen. Som framgår av tabell 9.3 låg de värden som erhöles efter folkomröstningen, med det nämnda undantaget, genomgående högre än i förundersökningen.

Tabell 9.3 *Andel väljare som hänvisade till utrikes- och säkerhetspolitiska skäl för inställningen till svenskt EU-medlemskap fördelat efter ålder och uppfattning före respektive efter folkomröstningen (procent)*

ålder	före	efter	förändring	antal personer	
				före	efter
15-19	10	12	+2	80	107
20-29	11	15	+4	275	344
30-39	12	15	+3	274	362
40-49	13	22	+9	320	404
50-59	16	22	+6	222	293
60-69	22	25	+3	178	264
70-80	23	16	-7	120	203
totalt	15	20	+5	1 469	1 977

Kommentar. Uppgifterna är hämtade från folkomröstningsstudiens för- respektive efterundersökning som genomfördes under oktober och början av november månad respektive under slutet av november månad 1994. Förundersökningen var en intervjuundersökning, medan efterundersökningen genomfördes som en postenkät.

Resultaten tyder på att det kan finnas en kampanjeffekt. Inom samtliga åldersgrupper ökade andelen som hänvisade till utrikes- och säkerhetspolitiska skäl för sitt ställningstagande om man jämför läget före respektive efter folkomröstningen. Hänvisning till konsekvenser av ett EU-medlemskap för Sveriges framtida säkerhetspolitiska situation förekom både på ja- och nej-sidan i folkomröstningskampanjen. Till frågan om kampanjeffekter återkommer jag i slutet av detta ka-

pitel, efter att ha redovisat resultat från en mer ingående granskning av ja- och nej-sympatisörernas argumentation.

Vid båda undersökningstillfällena var det vanligare att högutbildade hänvisade till utrikes- och säkerhetspolitiska skäl än att väljare med låg eller medelhög utbildning gjorde det. Med anknytning till resultaten i föregående tabell kan noteras att även när det gäller sambandet med utbildningsnivå visar resultaten i tabell 9.4 markant högre värden i undersökningen efter folkomröstningen.

Tabell 9.4 *Andel väljare som angav utrikes- och säkerhetspolitiska skäl för sin inställning till svenskt EU-medlemskap före respektive efter folkomröstningen, fördelat efter utbildningsnivå (procent)*

utbildningsnivå	före	efter	förändring	antal personer	
				före	efter
låg	13	16	+3	490	668
medel	8	15	+7	354	452
hög	19	26	+7	623	707
totala	15	20	+5	1 467	1 827

Kommentar: I kategorin "låg" utbildning ingår personer som har folkskole-, grundskole- eller yrkesskoleutbildning, i "medelhög" utbildning ingår personer som har realskole-, flickskole-, folkhögskole- eller 2-årig gymnasieutbildning och i "hög" utbildning ingår personer med utbildning från 3-årigt gymnasium eller högskola.

Resultaten tyder också på att väljarnas upfattning om betydelsen av utrikes- och säkerhetspolitiska frågor hade en tydlig koppling till partisympati. Användningen av utrikes- och säkerhetspolitiska skäl för valet av alternativ i folkomröstningen var betydligt vanligare bland väljare som sympatiserar med folkpartiet, moderata samlingspartiet och kristdemokratiska samhällspartiet än bland sympatisörer till de andra partierna. Lägsta nivån noterades före folkomröstningen bland centerns sympatisörer. Vänsterpartiet, socialdemokraterna och miljöpartiet låg vid denna tid på en mellannivå. Resultaten från enkätundersökningen efter folkomröstningen visade bland annat att användningen av utrikes- och säkerhetspolitiska skäl för röstandet ökat i betydande utsträckning bland sympatisörerna till samtliga partier utom vänsterpartiet och miljöpartiet (tabell 9.5).

De tre partier vars väljare i högre utsträckning än andra hänvisade till utrikes- och säkerhetspolitiska skäl hade det gemensamt att deras partiledningar tidigt tog ställning för ett svenskt EU-medlemskap och att denna typ av skäl för ett ja i folkomröstningen ingick i deras argumentation. Sveriges utrikesrelationer och säkerhet skulle enligt deras mening gynnas vid ett EU-medlemskap. Behovet av europeiskt säkerhetspolitiskt samarbete underströks. Fredstemat kom därvid att ges en central plats i argumentationen.

Tabell 9.5 *Andel väljare som angav utrikes- och säkerhetspolitiska skäl för sin inställning till svenskt EU-medlemskap före respektive efter folkomröstningen fördelat efter partisympati (procent)*

parti	före	efter	förändring	antal personer	
				före	efter
vänsterpartiet	13	15	+2	86	94
socialdemokraterna	13	18	+5	554	726
centerpartiet	9	19	+10	108	134
folkpartiet	22	31	+9	115	136
moderaterna	18	26	+8	306	353
kds	21	29	+8	39	48
miljöpartiet	15	16	+1	67	77
övriga partier	23	35	+12	18	23
totalt	15	20	+5	1 293	1 591

Partiledningarna för vänsterpartiet och miljöpartiet hade också tidigt tagit ställning emot ett medlemskap i EU. Även i deras argumentation förekom hänvisningar till det utrikes- och säkerhetspolitiska området. Främst gällde det riskerna för att Sverige genom ett EU-medlemskap skulle förlora rätten att självt besluta i utrikes-, säkerhets- och försvarsfrågor. Sverige skulle kunna tvingas att överge sin militära alliansfrihet och till deltagande i ett gemensamt försvar inom EU (Västeuropeiska Unionen, VEU). För nej-sidan blev hotet mot den traditionella neutralitetspolitiken ett centralt tema i argumentationen.

Centerns partiledning uttalade sig för ett svenskt EU-medlemskap men markerade att detta var under förutsättning av bland annat att den svenska neutralitetspolitiken skulle bibehållas. Även socialdemokraternas ledning var klart positiv till EU-medlemskap. I deras argumentation ingick bland annat att ett svenskt EU-medlemskap var förenligt med bibehållen militär alliansfrihet. Inom det socialdemokratiska partiet fanns emellertid en opposition mot partiledningen och i dess argumentation hävdades motsatsen, det vill säga att ett EU-medlemskap inte var förenligt med en fortsättning av den tidigare neutralitetslinjen. Även inom centern och kds fanns en betydande opposition mot partiledningens linje, bland annat med hänvisning till neutralitetspolitiken.

Sambandet mellan väljarnas partisympati och uppfattning om betydelsen av utrikes- och säkerhetspolitiska frågor och de ovan nämnda inslagen i partiernas profiler under folkomröstningskampanjen ger anledning till ett närmare studium av vilka aspekter på Sveriges utrikes- och säkerhetspolitik som kom i förgrunden för ja- och nej-röstare.

För att få en något fylligare bild av vilka typer av argument med internationell profil som förekom utöver de som i undersökningarna rubricerades "utrikes- och säkerhetspolitik" redovisas i tabell 9.6 uppgifter om hur betydelsefulla ytterligare fem områden med internationell inriktning var för ja- och nej-sympatisörer. De fem områdena omfattar synen på "mellanfolkligt utbyte", "öppna gränser", "nationell självständighet", "EU:s relationer till övriga världen" och ris-

ken för att "Sverige blir isolerat" och täcker därmed ett stort antal av de temata som förekom i debatten inför folkomröstningen.

Som framgår av tabell 9.6 är det på ja-sidan främst argumentet att "Sverige blir isolerat" om vi inte går med i EU som ofta brukades. På nej-sidan gällde oron främst att Sverige skulle få ekonomiska och handelspolitiska nackdelar av att ställa sig utanför EU. Detta gällde såväl före som efter folkomröstningen. Den stora skillnaden mellan ja-sympatisörernas användning av argument knutna till EU:s relationer till övriga världen före och efter folkomröstningen är värd att uppmärksamma. Den kan uppenbart kopplas till "isoleringsargumentet" vilket av många före folkomröstningen troligen främst användes för att markera oron för att "hamna utanför" och efter densamma kom att bytas mot den mer positiva argumentationslinjen inriktad på att "riva murar" och gynna "internationellt samarbete".

Tabell 9.6 *Argument för den egna ståndpunkten i frågan om svenskt EU-medlemskap inom ett urval områden med internationell inriktning före respektive efter folkomröstningen fördelat på ja- respektive nej-röstande (procent)*

argumentkategori	före			samtliga	efter			samtliga
	ja	nej	diff		ja	nej	diff	
mellanfolkligt utbyte	4	3	+1	3	4	3	+1	3
öppna gränser	5	17	-12	11	3	17	-14	9
nationell självständighet	0	12	-12	6	0	14	-14	6
EUs relationer till övriga världen	1	4	-3	2	10	6	+4	3
Sverige blir isolerat	36	2	+34	19	30	2	+28	17
utrikes-och säkerhetspolitik	18	10	+8	14	30	14	+16	21

På nej-sidan var det två grupper av argument med internationell inriktning som kom att användas i särskilt stor utsträckning. Oron för negativa effekter av öppna gränser mot resten av EU baserades främst på fruktan för ökad kriminalitet och inflöde av narkotika och andra droger. Den andra kategorin innehåller argument rörande "Sveriges nationella självständighet". Den kom i stort sett enbart att utnyttjas av företrädare för nej-sidan och gav därigenom en indikation på att det på denna punkt fanns en avgörande skillnad i synsätt mellan ja- och nej-förespråkare. Nej-sidan såg det som mycket negativt att Sverige genom ett EU-medlemskap skulle frångå sig rätten att besluta i egna angelägenheter, inklusive i frågor rörande förhållandet till andra stater och den nationella säkerheten.

Resultaten i tabell 9.6 tyder också på att det utrikes- och säkerhetspolitiska temat var föremål för ett särskilt stort intresse i ja- och nej-sidans kampanjaktiviteter, eftersom det endast är inom detta område som det förekommer någon mer betydande skillnad mellan väljarnas inställning före och efter folkomröstningen.

Traditionellt spelar partisympati en stor roll när det gäller att förklara väljarnas inställning i olika sakfrågor. I detta kapitel har tidigare redovisats skillnader mellan väljare med olika partisympati när det gällde skäl för ställningstagandet till svenskt EU-medlemskap. I tabell 9.7 redovisas som en komplettering stödet

bland partiernas sympatisörer för ett urval av de övriga argumentkategorierna med internationell inriktning.

Tabell 9.7 *Andel väljare som angav argument rörande "nationell självständighet", "EU:s relation till omvärlden", "Sverige blir isolerat" jämfört med andelen som upp gav argument rörande "utrikes- och säkerhetspolitik" före respektive efter folkomröstningen fördelat efter partisynpati (procent)*

argumentkategori		partisynpati								samtliga
		v	s	c	fp	m	kds	mp	övr	
nationell självständighet	före	8	7	6	4	3	13	21	12	7
	efter	10	6	9	4	1	17	13	9	6
	differens	+2	-1	+3	0	-2	+4	-8	-3	-1
EUs relation till omvärlden	före	8	2	3	2	1	10	6	0	2
	efter	14	3	1	1	1	4	10	0	3
	differens	+6	+1	-2	-1	0	-6	+4	0	+1
Sverige blir isolerat	före	6	16	19	27	34	8	9	0	20
	efter	3	13	12	23	26	13	3	4	15
	differens	-3	-3	-7	-4	-8	+5	-6	+4	-5
utrikes- och säkerhetspolitik	före	13	13	9	22	18	21	15	23	15
	efter	15	18	19	31	26	29	16	35	20
	differens	+2	+5	+10	+9	+8	+8	+1	+12	+5

Kommentar: Underlaget för ovanstående tabell är väljarnas svar på en öppen fråga "Vilka är de viktigaste skälen till att du är för/emot svenskt medlemskap i EU?". Frågan ställdes både i intervjuundersökningen före och i enkätundersökningen efter folkomröstningen hösten 1994. Procentbasen framgår av tabell 9.5.

Sympatisörer till miljöpartiet och kristdemokraterna såg uppenbart frågan om den nationella självständigheten som central. De uttrycker en oro för negativa konsekvenser som förväntades följa av ett svenskt EU-medlemskap. Risk för försämrad solidaritet med länder utanför EU, främst i tredje världen, var ett vanligt argument bland sympatisörer till vänsterpartiet, kristdemokraterna och miljöpartiet. Tecken på någon liknande oro fanns inte hos de övriga partiernas sympatisörer. Dessa gav emellertid uttryck för sina bekymmer genom att lägga tonvikt på risken för att Sverige skulle bli isolerat om man ställde sig utanför EU. Särskilt markerad var denna uppfattning bland moderaternas och folkpartiets sympatisörer.

Bland resultaten inom de olika argumentkategorierna kan det finnas anledning att notera att andelen sympatisörer till miljöpartiet som hänvisar till skäl som hängde samman med Sveriges nationella självständighet gick ner kraftigt efter folkomröstningen. Solidaritet med omvärlden, framförallt den tredje världen, blev ett än viktigare skäl för miljöpartiets och vänsterpartiets sympatisörer efter jämfört med före folkomröstningen, medan förhållandet för kristdemokraternas sympatisörer var det omvända.

Oron för att Sverige skulle bli isolerat om det skulle bli nej i folkomröstningen framträdde inte lika tydligt efter som före. För samtliga partiers sympatisörer, utom för kristdemokraternas, sjönk användningen av detta argument mellan de båda mätillfällena. För skäl knutna till det utrikes- och säkerhetspolitiska området var trenden den omvända. Samtliga partiers sympatisörer använde denna typ av argument för sitt röstande i högre utsträckning efter än före folkomröstningen.

För att ytterligare klarlägga hur ja- och nej-sidans sympatisörer såg på utrikes- och säkerhetspolitikens betydelse för röstningen skall de använda skälen fördelas på fyra underkategorier – ”utrikes- och säkerhetspolitik, allmänt”, ”neutralitet/alliansfrihet”, ”fred” och ”gemensamt försvar, militärt samarbete”. Vi har redan tidigare konstaterat att EU-medlemskapets positiva koppling till ”fred och stabilitet i Europa” var ett argument som ja-sidan flitigt utnyttjade i sin kampanj. Värdet av bibehållen ”neutralitet/alliansfrihet” och de negativa konsekvenserna av ett eventuellt framtida gemensamt försvar/militärt samarbete mellan EU-staterna hade på motsvarande sätt en framträdande plats i nej-sidans argumentation.

För att kunna klarlägga svarmönstret inom de båda huvudgrupperna av röstande delades de svar som intervjupersonerna avgivit inom kategorin ”utrikes- och säkerhetspolitik” upp i de fyra ovan nämnda underkategorierna. Antagandet bakom detta var att de båda väljargrupperna även på denna analysnivå skulle uppvisa var sitt grupp-specifika argumentmönster.

Redan en första grovklassificering av hur argumenten använts visade på ett tydligt sådant mönster. Mer än hälften av alla argument föll inom underkategorin ”fred” och det var i stort sett enbart ja-sidans sympatisörer som använde sig av dem. Neutralitet och alliansfrihet hade lika tydligt sitt främsta stöd bland nej-sidans anhängare. Något jämnare var fördelningen när det gällde allmänna utrikes- och säkerhetspolitiska argument.

Tabell 9.8 *Argument inom den utrikes- och säkerhetspolitiska huvudkategorin fördelade efter användning bland ja- och nej-sympatisörer (procent)*

<i>argumentkategori</i>	<i>ja</i>	<i>nej</i>	<i>summa procent</i>	<i>antal argument</i>
utrikes- och säkerhetspolitik, allmänt	37	63	100	30
neutralitet/alliansfrihet	5	95	100	22
fred	93	7	100	110
gemensamt försvar, militärt samarbete	50	50	100	34

Kommentar: Uppgifterna är hämtade ur den intervjuundersökning som genomfördes före folkomröstningen. Observera att procentberäkningen är gjord inom respektive kategori. Basen för procentberäkningen är antal angivna argument.

Allmänna utrikes- och säkerhetspolitiska skäl och fredsargument användes i ungefär lika hög utsträckning bland män och kvinnor. ”Neutralitetspolitik/ allians-

frihet" förkom oftast som motiv bland kvinnor, medan "gemensamt försvar, militärt samarbete" hade motsvarande framträdande roll bland män.

Endast när det gällde "fred" och "gemensamt försvar, militärt samarbete" fanns ett samband med ålder. Det innebar att med stigande ålder följde en ökande benägenhet att använda denna typ av argument som skäl för att rösta ja eller nej. En utbildningseffekt kunde spåras inom samtliga fyra underkategorier. I de tre första fallen – "utrikes- och säkerhetspolitik, allmänt", "neutralitet/alliansfrihet" och "fred" – gällde att med högre utbildning följde ökad hänvisning till denna typ av skäl när det gällde valet av alternativ i folkomröstningen. I det fjärde fallet (gemensamt försvar/militärt samarbete) var mönstret det omvända. Benägenheten att använda argumentet var störst bland de lägst utbildade.

En analys av relationen mellan partisynpaty och användning av de fyra nämnda skälen visar att fredsargumentet hade sin starkaste ställning bland sympatisörer till folkpartiet, moderata samlingspartiet och kristdemokratiska samhällspartiet. Det spelade också en betydande roll för socialdemokraternas och centerns sympatisörer. Vänsterpartiets sympatisörer gav neutralitets- och alliansfrihetsargument en framträdande plats, medan miljöpartiets sympatisörer främst angav skäl vilka föll inom underkategorin allmän utrikes- och säkerhetspolitik. I grunden kan detta mönster sägas stämma väl med hur de nämnda partierna byggde upp sin argumentation inför folkomröstningen. Ja-sidans huvudargument var att ett svenskt medlemskap i EU skulle innebära ett stöd till den pågående freds- och stabiliseringsprocessen i Europa och att även Sveriges nationella säkerhet skulle stärkas. Nej-sidan argumenterade för ett bibehållande av den traditionella alliansfriheten, vilken även i framtiden skulle kunna utgöra en pålitlig grund för svensk säkerhet.

Tabell 9.9 *Andel av väljarna som angav "utrikes- och säkerhetspolitik, allmänt", "neutralitet/alliansfrihet", "fred" respektive "gemensamt försvar, militärt samarbete" som skäl till sin inställning i frågan om svenskt EU-medlemskap fördelat efter uppgiven partisynpaty. (procent)*

argument	partisynpaty								samtliga
	v	s	c	fp	m	kds	mp	övriga	
utrikes- och säkerhetspolitik, allmänt	3	3	0	3	2	3	7	0	2
neutralitet/alliansfrihet	5	2	3	0	0	3	3	4	2
fred	1	6	6	17	14	15	3	9	9
gemensamt försvar, militärt samarbete	3	3	1	3	2	0	3	4	2
antal intervjuade	86	554	108	115	306	39	67	11	1 293

Kommentar: Tabellen bygger på data hämtade från den intervjuundersökning som genomfördes före folkomröstningen hösten 1994. I tabellen redovisas den andel av respektive partisynpaty som upp gav de nämnda argumenten som skäl för sin inställning till svenskt EU-medlemskap.

Innan vi övergår till en mer detaljerad analys av hur ja- och nej-röstare använde de olika argumenten kan det vara skäl att redovisa vilka argument emot den eg-

na positionen som de båda grupperna uppgav före folkomröstningen. En sådan analys ger information dels om väljarna reflekterat över för- och nackdelar med en ja- respektive nej-röst i folkomröstningen, dels kan resultaten ses som en indikation på vilken tyngd moståndarsidans argument uppfattades ha bland ja- och nej-sympatisörer.

Resultaten visar att man på både ja- och nej-sidan i stora drag var enig om vilka skäl som var de viktigaste för ställningstagandet till svenskt EU-medlemskap. Svarsmönstret tyder också på att väljarna hade uppfattat och tagit intryck av motsidans argumentation. En indikation på detta är att uppge motsidans starka skäl som argument emot den egna positionen. Bland detaljresultaten kan noteras att varken ja- eller nej-sidans sympatisörer fann något stöd för ett svenskt EU-medlemskap inom kategorin "nationell självständighet". Däremot fann här såväl ja- som nej-sympatisörer argument emot medlemskap.

Tabell 9.10 *Argument för och emot ett svenskt EU-medlemskap bland dem som uppgav att de avsåg att rösta ja respektive nej fördelade på ett urval av områden med internationell inriktning (procent)*

argumentkategori	röstningsintention i folkomröstningen			
	ja-röstare argument		nej-röstare argument	
	för medlemskap	emot medlemskap	emot medlemskap	för medlemskap
nationell självständighet	0	7	12	0
EUs relationer till övriga världen	1	3	4	0
Sverige blir isolerat	36	0	2	15
öppna gränser	5	22	17	9
utrikes- och säkerhetspolitik	18	9	10	16
övriga kategorier	103	84	104	70
antal intervjupersoner:	794	461	766	353

Kommentar: Underlaget för tabellen är hämtat från den intervjuundersökning som genomfördes före folkomröstningen och där väljarna ombads svara på en fråga om vilka skäl de avsåg tala emot den egna ståndpunkten när det gällde Sveriges EU-medlemskap. Tabellen visar EU-positiva väljares angivna argument för och emot ett svenskt medlemskap i EU och EU-negativa väljares argument emot och för ett svenskt EU-medlemskap. Frågan om motargument ställdes endast till dem som uppgav att de såg argument emot den egna ståndpunkten. Upp till fem argument fick anges, vilket innebär att procentalen kan summera till mer än 100.

Risk för isolering av Sverige var ett vanligt förekommande ja-argument. Även på nej-sidan uppfattades det av resultaten att döma som ett starkt argument för svenskt EU-medlemskap. På samma sätt kan noteras att nej-sidans argument om ökade risker med öppna gränser också vann gehör bland ja-sidans anhängare. Slutligen kan också uppmärksammas att det uppenbarligen även inom kategorin "utrikes- och säkerhetspolitik" fanns fler argument som talade för än emot ett svenskt EU-medlemskap.

För att kunna studera argumentationen närmare kommer vi i det följande att mer ingående granska ja- och nej-sympatisörernas användning av argumenten inom kategorin "utrikes- och säkerhetspolitik".

Bland ja-sidans anhängare spelar fredsargument av typen "bevara freden", "säkra freden", "befrämja freden" en helt dominerande roll. Sjuttiosju procent av ja-anhängarnas argument noterades under rubriken "fred". Inget argument rör neutralitet- och alliansfrihet och endast ett fåtal (6 procent) noterades inom den allmänna kategorin. "Gemensamt försvar, militärt samarbete" svarar för 17 procent av det totala antalet registrerade argument inom huvudkategorin "utrikes- och säkerhetspolitik".

Av de i samband med intervjuundersökningen före folkomröstningen noterade argumenten kan man utläsa att det bland ja-anhängarna fanns en tilltro till positiva effekter av europeiskt försvarssamarbete. De gav också argument som grundades på att Sverige inte skulle kunna klara sig ensamt om det blev krig, utan behöva samverka med andra stater. På ja-sidan förekom såväl skäl som andades en offensiv som defensiv hållning baserad på att vi inte kan ställa oss utanför ett framväxande samarbete inom försvarsområdet.

På nej-sidan var skälen något mer jämt fördelade på de fyra kategorierna. Fyrtiosex procent av argumenten gällde emellertid "Gemensamt försvar, militärt samarbete". En framträdande plats intog skäl som byggde på uppfattningen att riskerna med en sådan utveckling var för stora. "Vill ej ha gemensamt försvar så att våra barn skall försvara andra länder" och "...vill inte att våra barn skall tvingas ut i krig..." var vanliga sätt att uttrycka sin oro och grunda sin negativa inställning till svenskt EU-medlemskap på. Det fanns också många som förklarade sig vara allmänt negativa till militärt samarbete.

Något förvånande, främst med tanke på den långa tradition som denna typ av argumentation har i Sverige, var att andelen skäl som knöt an till "neutralitet/alliansfrihet" endast uppgick till 26 procent av den totala mängden argument på nej-sidan och att "fred" endast utgjorde 9 procent av de registrerade argumenten.

Granskar man de argument som intervjupersonerna uppgav tala emot sin egen inställning finner man i tabell 9.11 ett svarsmönster som tyder på att man på både ja- och nej-sidan var väl medveten om motsidans huvudargument. På ja-sidan fanns det uppenbarligen många som bekymrade sig för att EU-medlemskapet skulle leda till negativa konsekvenser för Sverige på det militära området. Även negativa konsekvenser för relationerna till länderna utanför EU, främst i tredje världen, gav grund för argument emot EU-medlemskap. Som synes överensstämmer denna argument-profil i stora delar med den som fördes fram av nej-sidan.

Bland nej-anhängarna spelade fredsargument en liknande roll. Ja-sidans starka betonande av EU som ett fredsprojekt uppfattades tydligen också av många nej-röstare som ett tungt argument för svenskt EU-medlemskap. Samma gällde den allmänt positiva attityden till internationellt samarbete. Något överraskande är den positiva inställning som en del nej-anhängare hade till militärt samarbete

och bedömningen av EU som en säkerhetsbefrämjande organisation. Även i detta fall återspeglas framträdande inslag i ja-sidans argumentation.

Tabell 9.11 *Andel argument inom det utrikes- och säkerhetspolitiska området vilka talar emot den egna huvudståndpunkten fördelade på ja- och nej-anhängare (procent)*

a)	röstningsintention i folkomröstningen
argumentkategori	ja
försvarssamarbete är negativt	45
EU-medlemskap negativt för den internationella solidariteten	23
EU-medlemskap negativt genom ökad risk för att dras in i krig	18
EU-medlemskap negativt för neutralitetspolitiken	14
summa procent	100

b)	röstningsintention i folkomröstningen
argumentkategori	nej
EU-medlemskap positivt för freden	43
internationellt samarbete är positivt	30
försvarssamarbete är positivt	17
EU-medlemskap positivt för ökad säkerhet	10
summa procent	100

Kommentar: Underlaget för tabell 9.11 är hämtat från den öppna fråga som ställdes till intervjuersonerna i samband med förundersökningen: "Tycker du att det finns viktiga skäl som talar för/emot ett svenskt medlemskap i EU eller finns det inga viktiga skäl för/emot ett svenskt EU-medlemskap?". Det bör observeras att argumentkategorierna är formulerade på ett något annat sätt än i de föregående analyserna.

Trots att man var medveten om motsidans argument och uppenbarligen också accepterade dem som väsentliga för den samlade bedömningen av vilka konsekvenser ett svenskt EU-medlemskap skulle få höll de allra flesta kvar vid sin grundposition i frågan. Det fanns dock väljare som medgav att de ändrat sig under året före folkomröstningen. För dem spelade argument kopplade till internationella frågor en inte oväsentlig roll.

Som visats i analyser presenterade på annan plats i denna bok gav väljarna utrikes- och säkerhetspolitiska och övriga internationellt inriktade argument en framträdande plats som skäl för sin inställning till svenskt EU-medlemskap. Detta resultat står i god överensstämmelse med resultaten från motsvarande undersökningar i Finland och Norge.⁸ I Norge spelade "freds-argumentet" en framträdande roll på ja-sidan. Ännu större roll spelade dock argumentet att Norge genom medlemskap i EU skulle kunna bli medlem i Västeuropeiska Unionen och därmed bli en "fullvärdig" militär/säkerhetspolitisk allianspartner till de västeuropeiska kollegorna inom NATO. För anhängarna av ett norskt EU-medlem-

8 Pesonen (1994); Todal Jenssen och Valen (1995).

skap hamnade också argument på temat att Norge blir isolerat utanför EU på en framträdande plats. Risken för förlust av den nationella självständigheten blev nej-sidans trumfkort. Argumentet att EU försvagar freden hamnade först på nittonde plats i en total rangordning. Även för de finska väljarna spelade säkerhetspolitiska argument en viktig roll. I första hand gällde detta bland dem som var positiva till medlemskap i EU. Mönstret på nej-sidan överensstämmer med såväl Norge som Sverige genom en hög koncentration på risken för förlust av nationell självbestämmanderätt som en konsekvens av medlemskap i EU.

I det finska och norska materialet återfinns också resultat som visar att både ja- och nej-sidan i stora drag var överens om vilka argument som talade för respektive emot ett EU-medlemskap. På denna punkt överensstämmer resultaten med vad som framkommit i denna undersökning av förhållandet i Sverige.

I debatten kring resultaten av folkomröstningarna i Finland, Norge och Sverige förekom inlägg som pekade på att en ja-röst skulle ses som en demonstration av en öppenhet mot omvärlden (internationalism), medan en nej-röst skulle symbolisera slutenhet mot omvärlden (isolationism). För att tillföra ytterligare material till denna diskussion och kanske i någon mån nyansera den presenteras i de följande tabellerna (tabell 9.12a-d) de svenska ja- respektive nej-röstarnas syn på förslagen att "satsa på ett samhälle med mer internationell inriktning och mindre av gränser mellan folk och länder", "satsa på ett mångkulturellt samhälle med stor tolerans gentemot människor från andra länder, med andra religioner och levnadssätt", samt "satsa på ett samhälle som slår vakt om traditionellt svenska värden".⁹

Resultatet i tabell 9.12a tyder på att ja-röstare var klart starkare internationalister än nej-röstare. I det närmaste dubbelt så stor andel av dem som röstade för ett svenskt medlemskap i EU jämfört med dem som röstade emot var positiva till en satsning på ett samhälle med mer internationell inriktning och mindre av gränser mellan folk och länder. Tre gånger så stor andel bland nej-röstare jämfört med bland ja-röstare tyckte detta var ett dåligt förslag.

Tabell 9.12a *Inställning till förslaget att "satsa på ett samhälle med mer internationell inriktning och mindre av gränser mellan folk och länder" fördelat efter röstning i folkomröstningen om svenskt EU-medlemskap (procent)*

röstning	inställning till förslaget			summa procent	antal intervjuade
	dåligt förslag	varken bra eller dåligt förslag	bra förslag		
röstade ja	11	17	72	100	821
röstade nej	29	34	37	100	684
röstade blankt	8	38	54	100	24
samtliga	19	25	56	100	1 529

9 Jfr Gilljam och Holmberg (1993:kapitel 21).

Tabell 9.12b *Inställning till förslaget att "satsa på ett mångkulturellt samhälle med stor tolerans gentemot människor från andra länder, med andra religioner och levnadssätt" efter röstning i folkomröstningen om svenskt medlemskap i EU (procent)*

röstning	inställning till förslaget			summa procent	antal intervjuade
	dåligt förslag	varken bra eller dåligt förslag	bra förslag		
röstade ja	26	22	52	100	829
röstade nej	31	24	45	100	695
röstade blankt	13	46	41	100	24
totalt	28	23	49	100	1 548

Tabell 9.12c *Inställning till förslaget att "satsa på ett samhälle som slår vakt om traditionellt svenska värden" fördelat efter röstning i folkomröstningen om svenskt medlemskap i EU (procent)*

röstning	inställning till förslaget			summa procent	antal intervjuade
	dåligt förslag	varken bra eller dåligt förslag	bra förslag		
röstade ja	11	19	70	100	830
röstade nej	8	21	71	100	705
röstade blankt	13	8	69	100	24
totalt	10	20	70	100	1 559

Tabell 9.12d *Inställning till förslaget att "minska u-hjälpen" fördelat efter röstning i folkomröstningen om svenskt medlemskap i EU (procent)*

röstning	inställning till förslaget			summa procent	antal intervjuade
	dåligt förslag	varken bra eller dåligt förslag	bra förslag		
röstade ja	47	30	23	100	826
röstade nej	55	24	21	100	705
röstade blankt	54	33	13	100	24
totalt	51	27	22	100	1 559

Går man vidare till resultaten i tabell 9.12b, där förslaget gällde en satsning på ett mångkulturellt samhälle, tyder dessa på att ja-röstare även i detta fall framstår som mer internationalistiskt inriktade. Skillnaden mellan ja- och nej-röstare är dock mindre här än i föregående fall. Skillnaden försvinner helt när förslaget gäller en satsning på ett samhälle som slår vakt om traditionellt svenska värden (tabell 9.12c). Av svaren på denna fråga framgår att en betydande majoritet bland såväl ja- som nej-röstare var för en satsning som gick ut på att slå vakt om traditionella svenska värden.

I den sista tabellen i denna serie (tabell 9.12d) visar resultaten att det är nej-röstarna som framstår som de starkaste internationalisterna, det vill säga de som i detta fallet har den mest negativa synen på en minskning av den svenska u-hjälpen.

Som här illustrerats är attitydmönstren komplexa. Det går inte att på något enkelt sätt klarlägga vilken av sidorna i folkomröstningen som hade den starkaste internationalistiska inriktningen. Uppenbarligen spelade sammanhanget i vilket frågorna ställdes en viss roll. För anhängarna av ett ja till svenskt EU-medlemskap blev det sannolikt logiskt nödvändigt att också omfatta den allmänna attityden att internationellt samarbete är positivt. Moståndarna till svenskt EU-medlemskap kopplade troligen samman förslaget om en satsning på ett internationaliserat samhälle med EU och därmed blev det inte alls lika lockande att hysa denna uppfattning. Resultaten när det gäller synen på en minskning av u-hjälpen tyder på att det bland nej-sympatisörerna fanns en förhållandevis stor andel som var positiva till en satsning på internationellt samarbete, men då utan koppling till EU. Internationaliseringsförslagets indirekta koppling till det svenska medlemskapet i EU kom uppenbart att för många få en avgörande betydelse för innebörden i frågan och därmed också för tolkningen av resultatet.

Frågan om massmediernas roll för valresultat tillhör gruppen av ofta och intensivt debatterade ämnen. När det gäller medieinnehållet under kampanjen före folkomröstningen om svenskt medlemskap i EU så har detta undersökts vid Institutionen för journalistik och masskommunikation vid Göteborgs universitet.¹⁰ Resultaten från en innehållsanalys av nyhetsmaterial i press-, radio och TV (tabell 9.13) visar att argument rörande "nationell självständighet" och "fred- och säkerhet" gavs förhållandevis stort utrymme. Detta gällde både för ja- och nej-sidan.

Inom kategorin "fred och säkerhet" dominerade "fredsargument" på ja-sidan. Argument på temat "EU är bra för freden/säkerheten" upptog 58 procent av det totala utrymmet, följt av argument på temat "Sverige förlorar inte sin självständighet" som utgjorde 22 procent av nyhetsmaterialet. Bland nej-argumenten förekom dessa båda temata i ungefär lika stor utsträckning. Fyrtiofem procent av nej-argumenten i nyhetsmaterialet tog utgångspunkt i att "EU är dåligt för freden/säkerheten" och 50 procent av det sammanlagda materialet behandlade frågan utifrån temat "Sverige förlorar sin självständighet".

Resultaten visar att det fanns ett samband mellan vilka ämnen/argument som fick stort utrymme i mass medias nyhetsrapportering och de som väljarna uppgav som betydelsefulla för sin röstning. Resultaten tyder på att det fanns en kampanjeffekt när det gällde vilken tyngd de olika argumenten tillmättes av ja- och nej-röstare före respektive efter folkomröstningen. Ett exempel på detta var fredsargumentets starka genomslag framförallt bland ja-röstare.

10 Asp (1996).

Folkomröstningen om EU-medlemskap blev ovanlig för svenska förhållanden genom att utrikes- och säkerhetspolitiska frågor kom att ges en mer framskjuten plats än vad som varit vanligt i tidigare valrörelser.

Möjligen kan detta resultat också ge en föraning om att utrikes- och säkerhetspolitiska frågor, liksom en rad andra frågor med internationell profil, på ett naturligt sätt kommer att få en mer framträdande plats i den framtida allmänna politiska debatten och i väljarnas underlag för val av politiskt parti eller alternativ i eventuella framtida folkomröstningar.

10. Det kluvna Sverige?

Mikael Gilljam

I den svenska EU-folkomröstningen 1994 röstade 52,3 procent av väljarna ja till medlemskap, 46,8 procent röstade nej och 0,9 procent röstade blankt. Skillnaden mellan ja- och nej-sidan blev 5,5 procentenheter eller 294 589 röster.

Huruvida ja-sidans segermarginal på 5,5 procentenheter skall betraktas som stor eller liten kan förstas diskuteras. Skillnaden är visserligen 294 588 röster större än den enda rösts övervikt som hade behövts för seger. Men det är samtidigt en bra bit kvar till den totala folkliga enighet på 99,9 procent ja-röster som norrmännen mobiliserade i 1905 års folkomröstning om att lösa upp unionsbanden med Sverige. I normalfallet tenderar dock demokratiska folkomröstningar att bli någorlunda jämna och ibland till och med spännande, eftersom det oftast inte finns någon anledning att anordna folkomröstning om utgången står klar på förhand.

I ett svenskt historiskt perspektiv är segermarginalen 5,5 procentenheter signifikant större än vid folkomröstningen om rusdrycksförbud 1922 som slutade med 51,0 procent nej-röster mot 49,0 procent ja-röster. Men marginalen är samtidigt betydligt mycket mindre än vid högertrafikomröstningen 1955 som resulterade i 15,5 procent ja-röster, 82,9 procent nej-röster och 1,6 procent blankröster. I de två resterande svenska folkomröstningarna – om ATP-pensionen 1957 och om kärnkraften 1980 – fanns det tre omröstningsalternativ att välja mellan, vilket gör det minst sagt problematiskt att tolka resultaten och bedöma segermarginalernas storlek.¹

Betraktad i ett europeiskt perspektiv går den relativt knappa svenska segermarginalen 1994 in på femte plats bland de 20 EU-folkomröstningar som har hållits. De fyra folkomröstningar som uppvisar ett jämnare resultat än den svenska är 1992 års schweiziska EES-omröstning (49,7 procent ja mot 50,3 procent nej), 1992 års danska Maastrichtomröstning (49,3 procent ja mot 50,7 procent nej), 1992 års franska Maastrichtomröstning (51,0 procent ja mot 49,0 procent nej) och 1994 års norska EU-medlemskapsomröstning (47,8 procent ja mot 52,2 procent nej).²

- 1 I 1957 års ATP-omröstning röstade 45,8 procent på linje 1 (socialdemokraternas förslag), 15,0 procent på linje 2 (centerpartiets förslag), 35,3 procent på linje 3 (högerens och folkpartiets förslag) och 3,9 procent röstade blankt. I 1980 års kärnkraftsomröstning röstade 18,9 procent på linje 1 (m-linjen), 39,1 procent på linje 2 (s/fp-linjen), 38,7 procent på linje 3 (c/vpk/kds-linjen) och 3,3 procent röstade blankt.
- 2 Resultaten från övriga EU-folkomröstningar återfinns i Butler and Ranney (1994) och Gilljam (1995a).

Ja-sidans relativt knappa seger i den svenska EU-folkomröstningen gör det extra intressant att studera majoritetsförhållandet i olika befolkningsgrupper. En knapp folkomröstningsseger innebär ju med största sannolikhet att det blir olika majoritetsläge i olika befolkningsgrupper. Det finns förstås inga formella regler om någon form av dubbel majoritet i svenska folkomröstningar, vilket exempelvis är fallet vid folkomröstningar om konstitutionella frågor i Schweiz. (I sådana folkomröstningar krävs det att både folkmajoriteten och majoriteten av kantonerna röstar ja för att förändringen skall vara godkänd.) Men ett folkomröstningsresultat där grupp kan sägas stå mot grupp reser ändå frågor om eventuella svårigheter att genomföra och skapa legitimitet kring majoritetens beslut: I debatten efter den svenska EU-folkomröstningen talades det en hel del om "den kluvna nationen".

Det här kapitlet handlar om hur människor i olika sociala och ekonomiska grupper röstade i den svenska EU-folkomröstningen den 13 november 1994. Resultaten är naturligtvis inte enbart av intresse för normativt anstrukna frågor kring beslutslegitimitet och olika majoritetslägen i olika samhällsgrupper. De följande sidorna innehåller dessutom, och kanske i första hand, en hel del matnyttig, beskrivande information om skillnader i röstning mellan olika befolkningsgrupper. Kalenderbitare och partistrateger av olika schattering hör till dem som här bör kunna få delar av sitt lystmäte tillgodosett.³

Därutöver kan uppgifter om skillnader i röstning mellan olika befolkningsgrupper användas för att belysa olika teorier och förklaringar till varför väljarna röstade som de gjorde i EU-folkomröstningen. Traditionellt brukar kopplingen mellan partival och social och ekonomisk grupptillhörighet förklaras med rationella grupp- och egenintressen och med socialisation i enlighet med politiska normer inom grupper och klasser.⁴ En naturlig fråga att bära med sig genom analysen är därför i vilken utsträckning som väljarna i 1994 års svenska EU-omröstning röstade i enlighet med sina egenintressen och gruppnormer.

Kopplingen mellan grupptillhörighet och åsikter/röstning i EU-frågan har i framförallt Norge brukat föras tillbaka på motsättningar mellan centrum och periferi i vid bemärkelse. I Johan Galtung's efterföljd har norska forskare visat att EU-motståndare främst återfinns utanför de centrala delarna av landet (i utkantstrøk), i primärnäringarna, på landsbygden, bland arbetare och lågutbildade, bland kvinnor samt bland yngre och äldre väljare.⁵ Frågan är i vad mån svenska väljares röstning i 1994 års EU-folkomröstning kan sägas överensstämma med ett sådant centrum-periferimönster.

Den följande redovisningen av skillnader i röstning mellan olika befolkningsgrupper utesluter naturligtvis inte även andra tolkningar och förklaringar. De

- 3 Kapitlet innehåller väldigt lite om hur EU-opinionen inom olika befolkningsgrupper har förändrats över tiden. Den typen av uppgifter går att finna i t ex Lindahl och Nordlöf (1989), Lindahl (1991), (1992) och (1994); se även Gilljam och Holmberg (1993:159-168) och (1995: 149-160).
- 4 Se t ex Campbell et al. (1960:302-303, 332); Butler and Stokes (1974:67-94); Gilljam och Holmberg (1990:270-272); Oskarson (1994).
- 5 Galtung (1961, 1964); Gleditsch og Hellevik (1977); Bjørklund (1996); Aardal og Valen (1995).

som exempelvis uppfattar ett nej till EU-medlemskap som beroende på nationalism, informationsbrist eller människors rädsla för det okända kommer säkerligen också att kunna läsa ut ett eller annat tänkvärt ur myllret av siffror och tabeller.

Avsikten med kapitlet är dessutom att försöka uppskatta hur mycket social och ekonomisk grupptillhörighet betydde för röstningen i EU-folkomröstningen i jämförelse med andra förklaringsfaktorer och då i första hand väljarnas partisympatier. Sambanden mellan röstning i folkomröstningen och kön, ålder, yrkesgrupp, yrkessektor, anställningssektor, utbildning, religiositet, boendeort och geografiska hemvist kommer därför att redovisas även bland de olika partiernas sympatisörer: Avspeglar skillnader i röstning mellan olika befolkningsgrupper i huvudsak skillnader i partisympatier eller finns det klara och tydliga samband mellan social struktur och röstning även vid kontroll för väljarnas partisympatier?

De resultat som kommer att redovisas bygger på en sammanslagning av de intervjuer som gjordes i samband med riksdagsvalet i september 1994 respektive vid EU-omröstningen två månader senare. Informationen om social och ekonomisk grupptillhörighet samlades in i samband med valet respektive strax före folkomröstningen, vilket innebär att uppgifterna om till exempel yrke och boende kan ha hunnit ändras för några få intervjupersoner. Uppgifterna om partisynpatier och röstning i folkomröstningen bygger däremot på den postenkät som sändes ut till båda urvalen direkt efter folkomröstningen. Resultaten är baserade på 3 908 personer varav 2 148 intervjuades för första gången i samband med riksdagsvalet medan resterande 1 760 personer ingår i Folkomröstningsundersökningen.⁶

Kvinnor och män

Skillnaden mellan hur kvinnor och män röstar i Sverige har alltid varit liten. I riksdagsvalet 1994 fanns det överhuvudtaget ingen skillnad när det gällde blockröstning: socialdemokraterna och vänsterpartiet fick tillsammans ett lika starkt röststöd bland kvinnor som bland män. Först om miljöpartiet räknas in i det socialistiska blocket uppstår en mindre könsskillnad med två procentenheter fler kvinnor än män som röstade på vänsterblocket. Inom det borgerliga blocket fick moderaterna och ny demokrati fler röster bland män än bland kvinnor medan folkpartiet, centerpartiet och kds fick något fler röster bland kvinnor än bland män. Moderaternas sju procentenheter starkare röststöd bland män än bland kvinnor 1994 är den största könsskillnad för ett svenskt parti som har uppmätts.⁷

6 I samtliga tabeller som kommer att redovisas har andelarna icke-röstare justerats upp eftersom gruppen är underrepresenterad bland de personer som ställde upp för intervju.

7 Gilljam och Holmberg (1995:88-90).

Inte heller åsiktsskillnaderna i politiska sakfrågor mellan kvinnor och män brukar vara särskilt stora. Kvinnor och män har i huvudsak samma åsikter om exempelvis skatter, privatiseringar, socialbidrag, vårdnadsbidrag, invandrarestöd och flyktigmottagning. Däremot finns det stora åsiktsskillnader mellan kvinnor och män när det gäller synen på pornografi och kärnkraft och mindre men ändå tydliga åsiktsskillnader när det gäller bland annat sex timmars arbetsdag, könskvotering och nedskärningar i den offentliga sektorn.⁸

I de fyra folkomröstningar som tidigare har hållits i Sverige har kvinnor och män röstat något olika (se tabell 10.1).

I förbudsomröstningen 1922 röstade 58,5 procent av kvinnorna mot endast 40,9 procent av männen för ett införande av rusdrycksförbud. Tre och ett halvt decennium senare var det fler kvinnor än män som röstade nej till högertrafik och något färre kvinnor än män som röstade för förslaget om obligatorisk tjänstepension (Linje 1). I kärnkraftsomröstningen 1980 röstade 46 procent bland kvinnorna och 32 procent bland männen för att kärnkraften skulle vara avvecklad inom tio år (Linje 3).

Tabell 10.1 *Röstning bland män och kvinnor i folkomröstningarna 1922, 1955, 1957 och 1980 (procent)*

<i>rusdrycksförbud 1922</i>				<i>högertrafik 1955</i>			
	<i>män</i>	<i>kvinnor</i>	<i>samtliga</i>		<i>män</i>	<i>kvinnor</i>	<i>samtliga</i>
ja	40,9	58,5	49,0	ja	27	16	20
nej	59,1	41,5	51,0	nej	68	78	74
				vet ej	4	6	6
summa procent	100	100	100	summa procent	100	100	100

<i>ATP-frågan 1957</i>				<i>kärnkraftsfrågan 1980</i>			
	<i>män</i>	<i>kvinnor</i>	<i>samtliga</i>		<i>män</i>	<i>kvinnor</i>	<i>samtliga</i>
linje 1	45	40	43	linje 1	24	14	19
linje 2	17	17	16	linje 2	41	37	39
linje 3	32	36	35	linje 3	32	46	39
blankt/vet ej	6	7	6	blankt	3	3	3
summa procent	100	100	100	summa procent	100	100	100

8 Gilljam och Holmberg (1995:80). Dessutom finns det relativt stora skillnader mellan kvinnor och män när det gäller prioriteringar och bedömningar av vad som är viktiga frågor i politiken. Kvinnor tenderar att betona frågor som exempelvis miljö och familjepolitik medan män lägger större vikt vid bland annat ekonomi- och skattefrågor (Gilljam och Holmberg 1995:26; Oskarson och Wängnerud 1995:63-69).

Kommentar till tabell 10.1: Siffrorna för förbudsomröstningen 1922 är valresultat, vilket beror på att mäns och kvinnors valsedlar räknades separat. Övriga siffror bygger på intervjuundersökningar (SOU 1956:35, Särilvik 1959 samt Holmberg och Asp 1984) varför siffrorna för samtliga inte stämmer exakt överens med de faktiska folkomröstningsresultaten. I högertrafikomröstningen 1955 röstade 15,5 procent ja, 82,9 procent nej och 1,6 procent röstade blankt. I ATP-omröstningen 1957 röstade 45,8 procent på linje 1 (socialdemokraternas förslag), 15,0 procent på linje 2 (centerpartiets förslag), 35,3 procent på linje 3 (högerens och folkpartiets förslag) och 3,9 procent röstade blankt. I kärnkraftsomröstningen 1980 röstade 18,9 procent på linje 1 (m-linjen), 39,1 procent på linje 2 (s/fp-linjen), 38,7 procent på linje 3 (c/vpk/kds-linjen) och 3,3 procent röstade blankt.

Även i 1994 års EU-medlemskapsomröstning röstade kvinnor och män något olika. Och precis som i 1922 års förbudsomröstning röstade majoriteten bland kvinnor annorlunda än majoriteten bland män (se tabell 10.2).

Bland kvinnorna röstade 46 procent ja till EU medan 52 procent röstade nej. Bland männen röstade 59 procent ja medan 40 procent röstade nej. Könsskillnaden på 12-13 procentenheter skall inte överbetonas, men det står samtidigt klart att det i första hand var män och inte kvinnor som röstade in Sverige i EU.

Skillnaden i röstning i EU-omröstningen mellan kvinnor och män återfinns bland samtliga partiers sympatisörer – om än i varierande utsträckning (se tabell 10.3).

Skillnaden i röstning mellan kvinnor och män var störst för de i EU-frågan splittrade partierna centerpartiet och socialdemokraterna: Bland både c- och s-sympatisörer röstade majoriteten bland männen ja till EU medan majoriteten bland kvinnorna röstade nej. Bland övriga partiers sympatisörer var könsskillnaden mindre än i hela väljarkåren samtidigt som majoriteten bland både kvinnor och män röstade på samma sätt.

En förklaring till att kvinnor i mindre utsträckning än män röstade ja till EU påstods vara att kvinnor är mer beroende av den offentliga sektorn och att de därför var mer oroliga för att EU-medlemskapet skulle kunna innebära förändringar i den svenska välfärdsmodellen. Ett visst belägg för den förklaringen finns i Norge där en marginell könsskillnad i röstning mellan kvinnor och män i 1972 års EF-folkomröstning vidgades till en något större skillnad i 1994 års EU-omröstning.⁹ Förklaringen till den ökade könsskillnaden i Norge anses vara kvinnornas utträde på den (offentliga) arbetsmarknaden och det därigenom ökade beroendet av offentlig service.¹⁰

9 Jønsen, Listhaug og Pettersen (1995:157).

10 Bjørklund (1996).

Tabell 10.2 *Röstning bland kvinnor och män i folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 (procent)*

kön	röstning i folkomröstningen			summa procent	antal inter- vjuade	andel icke- röstare
	ja	nej	blankt			
kvinnor	46	52	2	100	1 884	16
män	59	40	1	100	2 024	17
samtliga	53	46	1	100	3 908	17

Tabell 10.3 *Röstning bland kvinnor och män med olika partisympati i folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 (procent)*

parti och kön		röstning i folkomröstningen			summa procent	antal inter- vjuade	andel icke- röstare
		ja	nej	blankt			
v	kvinnor	7	91	2	100	204	9
	män	11	86	3	100	121	15
s	kvinnor	46	53	1	100	655	15
	män	58	41	1	100	812	14
c	kvinnor	36	62	2	100	142	12
	män	51	46	3	100	125	16
fp	kvinnor	77	20	3	100	132	12
	män	84	16	0	100	106	11
m	kvinnor	85	14	1	100	322	13
	män	87	12	1	100	495	10
kds	kvinnor	44	52	4	100	52	15
	män	44	56	0	100	54	9
mp	kvinnor	15	84	1	100	142	11
	män	8	91	1	100	90	19

Hur skillnaden i röstning mellan kvinnor och män i Sverige ser ut bland personer anställda i offentlig respektive privat sektor kommer att studeras längre fram i kapitlet. Här skall bara kort nämnas att samma skillnad i synen på EEC mellan svenska kvinnor och män redan fanns i samband med valet 1968 då det för första gången ställdes en fråga om EEC-medlemskap i en svensk valundersökning. Bland 1968 års män ansåg 52 procent att Sverige borde försöka komma med i EEC, 14 procent tyckte det var bättre om Sverige stannade utanför och 34 procent saknade åsikt. Motsvarande siffror för 1968 års kvinnor var 23 procent för, 12 procent emot och 65 procent utan åsikt. Bland personer med åsikt i frågan var det åtta av tio män och två av tre kvinnor som var positiva till en svensk EEC-anslutning.¹¹ Kvinnors mer skeptiska inställning till EEC/EG/EU

11 Samma könsskillnad återfinns i 1970 och 1973 års valundersökningar. Bland 1970 års män var 48 procent positiva till EEC, 20 procent var negativa och 32 procent saknade åsikt. Bland 1970 års kvinnor var motsvarande siffror 24, 19 och 57 procent. I 1973 års valundersökning gällde frågan det då nyligen ingångna handelsavtalet med EEC. Bland 1973 års män förespråkade 19 procent en närmare EG-anslutning, 53 procent tyckte det var bra som det var, 6 procent ansåg

fanns med andra ord redan på 1960-talet då den offentliga sektorn var mindre och då färre kvinnor än idag var verksamma i förvärvslivet.

Ålder

Människor i olika åldrar röstar i huvudsak på samma partier i svenska riksdagsval. Valet 1991 resulterade visserligen i relativt stora ålderskillnader där ungdomen tenderade att rösta åt höger medan äldre väljare tenderade att rösta åt vänster. Men redan i valet 1994 var generationsskillnaderna återigen mindre och dessutom av annorlunda karaktär. Nu var det de EU-negativa partierna miljöpartiet och vänsterpartiet som främst lockade till sig unga väljare.¹²

Tesen om ett centrum-periferimönster i EU-folkomröstningen fick ett visst stöd när det gäller kvinnors och mäns röstning om vi accepterar utsagan att kvinnor är en mer resurssvag, underprivilegierad och mer perifer grupp än män. Motsvarande resonemang när det gäller ålder innebär en förväntan om att väljare i den resursstarka medelåldern tenderade att rösta ja till svenskt EU-medlemskap medan yngre och äldre väljare tenderade att rösta nej.

Centrum-periferitesen tillsammans med små ålderskillnader när det gäller väljarnas partival och nej-partiernas framgång bland unga väljare i 1994 års riksdagsval innebär att vi förväntar oss ett svagt u-format samband mellan ålder och röstning i EU-omröstningen. Dessutom förväntar vi oss att det i första hand var yngre väljare som röstade nej (se tabell 10.4).

Förväntningarna infrias endast delvis. Bland förstagångsväljare i riksdagsvalet 1994 och bland väljare under 30 år var det en majoritet som röstade nej till svenskt EU-medlemskap medan majoriteten i övriga åldersgrupper röstade ja. Men sambandet mellan ålder och röstning är linjärt och inte u-format: Andelen som röstade ja till EU-medlemskap ökar successivt med ökande ålder – från 42 procent bland unga förstagångsväljare till 61 procent bland väljare över 70 år. Skillnaden mellan väljare under 30 respektive över 60 år är i samma storleksord-

att Sveriges samarbete med EG borde minska och 22 procent saknade åsikt. Motsvarande siffror bland 1973 års kvinnor var 7, 34, 6 och 52 procent.

12 Gilljam och Holmberg (1995:93-96).

ning som skillnaden mellan kvinnor och män – 45 procent ja-röster bland unga väljare mot 60 procent bland de äldre.¹³

Tabell 10.4 *Ålder och röstning i folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 (procent)*

ålder	röstning i folkomröstningen			summa procent	antal inter- vjuade	andel icke- röstare
	ja	nej	blankt			
18-21	42	55	3	100	245	18
22-30	46	52	2	100	714	19
31-40	51	48	1	100	713	17
41-50	55	44	1	100	783	13
51-60	54	44	2	100	600	13
61-70	59	40	1	100	487	15
71-80	61	38	1	100	366	24

Sambandet mellan ålder och röstning i folkomröstningen återfinns bland både kvinnor och män, men sambandet är starkare bland kvinnor (se tabell 10.5).

Bland männen röstade en majoritet i samtliga åldersgrupper ja till svenskt EU-medlemskap – drygt 50 procent ja-röster bland unga män mot drygt 60 procent bland de äldre. Bland unga kvinnor var det endast en dryg tredjedel som röstade ja till EU mot 56 procent bland de äldre. Den största spännvidden i andel ja-röster återfinns mellan kvinnliga förstagångsväljare och äldre män (31 respektive 65 procent).

En granskning av sambandet mellan ålder och röstning i EU-omröstningen bland de olika partiernas sympatisörer ger upphov till skiftande resultat (se tabell 10.6).

Det linjära sambandet mellan ålder och röstning återfinns endast bland s-, kds- och i viss mån bland m-sympatisörer. Bland v- och mp-sympatisörer var andelen nej-röster tvärtom störst bland de äldre. Bilden kompliceras ytterligare av två olika u-formade samband bland c- och fp-sympatisörer: i första hand yngre och äldre c-sympatisörer röstade nej till EU medan i första hand yngre och äldre fp-sympatisörer röstade ja.

13 Det linjära sambandet mellan ålder och röstning skall omgärdas med viss reservation eftersom ett antal andra undersökningar har visat att sambandet är svagt u-format. Samtliga undersökningar är överens om att det i första hand var unga väljare som röstade nej till EU. Men när det gäller skillnaden mellan medelålders och äldre väljare går resultaten något isär. Sveriges Televisions vallokalsundersökning visar även den på ett linjärt samband med pensionärerna som de mest EU-positiva. Men enligt undersökningar gjorda av Sifo, Temo och SCB var sambandet u-format med något färre ja-röstande bland äldre än bland medelålders väljare. Det låga valdeltagandet bland äldre personer (76 procent bland väljare över 70 år) talar dock möjligen till förmån för ett linjärt samband. Äldre icke-röstare var i stor utsträckning negativa till EU – 26 procent i huvudsak för ett svenskt EU-medlemskap, 37 procent i huvudsak emot, 37 procent utan åsikt (n=27). En del av skillnaden mellan olika undersökningar kan ha uppstått i den mån äldre icke-röstare gav uttryck för en EU-skeptisk hållning i opinionsinstitutens telefonintervjuer där det inte görs några kontroller för huruvida svarspersonerna verkligen har röstat.

Tabell 10.5 Röstning i folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 bland män och kvinnor i olika åldersgrupper (procent)

køn och ålder	röstning i folkomröstningen			summa procent	antal inter-vjuade	andel icke-röstare
	ja	nej	blankt			
kvinnor						
18-21	31	66	3	100	112	17
22-30	38	60	2	100	340	19
31-40	43	56	1	100	338	15
41-50	51	48	1	100	380	12
51-60	46	52	2	100	283	11
61-70	54	44	2	100	238	15
71-80	58	41	1	100	193	25
män						
18-21	50	47	3	100	133	19
22-30	53	45	2	100	374	20
31-40	58	41	1	100	375	19
41-50	59	41	0	100	403	13
51-60	62	37	1	100	317	15
61-70	63	36	1	100	249	15
71-80	65	35	0	100	173	21

Tabell 10.6 Röstning i folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 efter ålder och partisynpati (procent)

åldersgrupp och partisynpati	röstning i folkomröstningen			summa procent	antal inter-vjuade	andel icke-röstare
	ja	nej	blankt			
v						
18-30	8	88	4	100	102	14
31-45	11	87	2	100	125	10
46-80	6	93	1	100	98	18
s						
18-30	40	58	2	100	306	18
31-45	53	46	1	100	382	15
46-60	56	43	1	100	425	13
61-80	58	41	1	100	354	14
c						
18-30	38	60	2	100	48	16
31-45	53	47	0	100	64	14
46-60	43	51	6	100	68	10
61-80	39	59	2	100	87	15
fp						
18-30	85	12	3	100	58	14
31-45	79	21	0	100	72	11
46-60	74	24	2	100	61	10
61-80	85	13	2	100	47	11
m						
18-30	84	14	2	100	193	13
31-45	87	13	0	100	201	10
46-60	87	12	1	100	219	10
61-80	88	12	0	100	204	12
kds						
18-44	34	62	4	100	53	10
45-80	55	45	0	100	53	13
mp						
18-30	17	81	2	100	85	15
31-45	13	87	0	100	67	16
46-80	6	94	0	100	80	12

Den gamla sanningen att när det rör på sig bland väljarna så rör det sig mest bland de unga gäller även för inställningen i EU-frågan. Det räcker med att gå tillbaka till valet 1991 för att hitta en större EU-entusiasm bland yngre än bland äldre väljare. I 1991 års Valundersökning uppgav 56 procent bland väljare under 30 år att de var positiva till ett svensk EG-medlemskap medan 18 procent var emot. Motsvarande siffror bland medelålders väljare var 54 procent för och 16 procent emot och bland väljare över 60 år 41 procent för och 17 procent emot.

Går vi tillbaka till 1968, då Valundersökningen för första gången innehöll en fråga om svenskt EEC-medlemskap, blir förändringen ännu tydligare. Bland 1968 års väljare under 30 år tyckte 48 procent att Sverige borde försöka komma med i EEC medan endast 13 procent var emot. Bland medelålders väljare var motsvarande siffror 39 procent för och 13 procent emot och bland äldre väljare 27 procent för och 14 procent emot.

Förvärvsställning

Förvärvsarbete personer är en mer privilegierad och mer resursstark grupp än personer som står utanför den ordinarie arbetsmarknaden. Tesen om ett centrum-periferimönster i EU-folkomröstningen säger oss därför att förvärvsarbete personer i större utsträckning än arbetslösa, personer i arbetsmarknadspolitiska åtgärder och förtidspensionärer röstade ja till EU-medlemskap. Hur väljare med olika förvärvsställning röstade i 1994 års EU-omröstning redovisas i tabell 10.7.

Tabell 10.7 *Röstning i folkomröstning om EU-medlemskap bland personer med olika förvärvsställning (procent)*

förvärvsställning	röstning i folkomröstningen			summa procent	antal inter- vjuade	andel icke- röstare
	ja	nej	blankt			
ålderspensionärer	61	38	1	100	605	18
förvärvsarbete	54	45	1	100	2 365	16
studerande	51	47	2	100	304	17
förtidspensionärer	49	51	0	100	145	20
hemarbetande	44	56	0	100	55	20
arbetslösa	37	59	4	100	317	21

Kommentar: I gruppen arbetslösa ingår personer i arbetsmarknadsutbildning, beredskapsarbete, ungdomspraktik eller ALU.

Bland ålderspensionärer, förvärvsarbete och studerande var det en majoritet av väljarna som röstade ja till EU-medlemskap. Bland förtidspensionärer, hemarbetande och arbetslösa var det en majoritet som röstade nej. Skillnaden i andel ja-röster mellan arbetslösa och förvärvsarbete (37 procent mot 54) är

något större än skillnaden mellan kvinnor och män (46 procent mot 59) respektive mellan yngre och äldre väljare (45 procent mot 60).

Arbetslösheten slår hårdast mot unga, kvinnor och män drabbas olika och personer utanför den ordinarie arbetsmarknaden röstar i stor utsträckning på socialdemokraterna eller vänsterpartiet.¹⁴ I tabell 10.8 redovisas därför hur förvärvsarbetande och arbetslösa bland kvinnor och män, bland yngre och äldre och bland de olika partiernas sympatisörer röstade i EU-omröstningen. På grund av det begränsade antalet arbetslösa intervjupersoner har partiernas sympatisörer slagits samman i tre grupper: nej-partierna v och mp, de splittrade partierna s, c och kds samt ja-partierna m och fp.

Tabell 10.8 Röstning i folkomröstningen 1994 bland förvärvsarbetande och arbetslösa efter kön, ålder respektive partisympti (procent)

grupp	röstning i folkomröstningen			summa procent	antal intervjuade	andel icke-röstare	
	ja	nej	blankt				
kvinnor	förvärvsarbetande	47	52	1	100	1 080	15
	arbetslösa	30	65	5	100	144	16
män	förvärvsarbetande	59	40	1	100	1 285	17
	arbetslösa	42	55	3	100	173	25
18-44 år	förvärvsarbetande	51	48	1	100	1 346	18
	arbetslösa	33	63	4	100	225	24
över 45 år	förvärvsarbetande	57	42	1	100	1 019	13
	arbetslösa	47	50	3	100	92	14
v/mp-sympatisörer	förvärvsarbetande	10	88	2	100	335	11
	arbetslösa	8	90	2	100	60	15
s-/c-/kds-sympatisörer	förvärvsarbetande	51	48	1	100	1 086	13
	arbetslösa	39	57	4	100	160	15
fp-/m-sympatisörer	förvärvsarbetande	85	15	0	100	672	10
	arbetslösa	84	12	4	100	48	16

Kommentar: I gruppen arbetslösa ingår personer i arbetsmarknadsutbildning, beredskapsarbete, ungdomspraktik eller ALU. Partiernas sympatisörer har slagits samman i tre grupper på grund av det begränsade antalet arbetslösa personer.

Skillnaden i röstning mellan arbetslösa och förvärvsarbetande återfinns bland både kvinnor och män och bland både yngre och äldre väljare. Bland väljare över 45 år är skillnaden dock något mindre än i övriga grupper. Bland de klara ja- och nej-partiernas väljare finns däremot ingen nämnvärd skillnad i röstning mellan förvärvsarbetande och arbetslösa. Bland s, c- och kds-sympatisörer finns däremot en klar skillnad: 51 procent bland förvärvsarbetande s/c/kds-sympatisörer röstade ja till svenskt EU-medlemskap mot endast 39 procent bland de arbetslösa.

14 Gilljam och Holmberg (1993:199 och 1995:102).

De arbetslösa tycks med andra ord inte ha delat Ingvar Carlssons uppfattning att kampen för jobben kommer att underlättas av ett svenskt EU-medlemskap.¹⁵

Yrke

Yrkesgruppstillhörighet är den viktigaste socioekonomiska faktorn när det gäller att förklara svenska väljares val av parti. Klassröstningen bland svenska väljare hör till de absolut starkaste i världen. Skillnaden mellan andel arbetare och andel medelklassväljare som röstar på socialdemokraterna eller vänsterpartiet (Alfords välkända klassröstningsindex) har dock minskat kraftigt under de senaste 35-40 åren – från över 50 procentenheter i slutet av 1950-talet till under 30 procentenheter på 1990-talet.¹⁶

Tesen om ett centrum-periferimönster i 1994 års EU-folkomröstning säger oss att andelen ja-röster skall öka med ökande resurser och ökande social status. Påståendet att EU-folkomröstningen var ett klassval är ett annat uttryck för samma tanke. Hur olika yrkesgrupper röstade i EU-omröstningen redovisas i tabell 10.9.

Bilden av folkomröstningen som ett klassval är korrekt i den meningen att en majoritet bland väljare med arbetaryrken röstade nej till EU medan majoriteten i samtliga medelklassgrupper röstade ja. Skillnaden mellan arbetare och medelklassväljare är större än mellan de andra grupper vi hittills har undersökt: Bland industriarbetare och övriga arbetare var det endast en dryg tredjedel (38 procent) som röstade ja till EU. Bland medelklassväljare (tjänstemän, företagare och jordbrukare) var det nästan två tredjedelar (62 procent) som röstade ja. Skillnaden i andel ja-röster mellan arbetare och medelklassväljare är 24 procentenheter, vilket är 5 procentenheter mindre än motsvarande skillnad i röstning på socialdemokraterna eller vänsterpartiet i 1994 års riksdagsval.

Men sambandet mellan yrkesgrupp och röstning i EU-folkomröstningen uppvisar samtidigt skillnader gentemot mönstret i riksdagsvalen. I riksdagsvalen är det främst industriarbetare som röstar på det socialistiska blocket (80 procent 1994 mot 66 procent bland övriga arbetare). I EU-folkomröstningen var det

15 I undersökningen ingick också en intervjufråga om huruvida svarspersonerna under de två tre senaste åren råkat ut för någon form av problem på arbetsmarknaden: ej fått (heltids)arbete, fått ett arbete under de egna kvalifikationerna, blivit permitterad, hänvisats till beredskapsarbete, ungdomspraktik, ALU, AMS-utbildning eller blivit förtidspensionerad på grund av arbetsmarknadsskäl. Bland samtliga personer exklusive ålderspensionärerna var det 26 procent som uppgav att de hade haft någon typ av problem på arbetsmarknaden, vilket är en klart större andel än de 10 procenten arbetslösa i tabell 10.7. Skillnaden i röstning i EU-omröstningen mellan människor med respektive utan arbetsmarknadsproblem är dock endast några få procentenheter mindre än motsvarande skillnad mellan arbetslösa och förvärsvarbetande. Bland personer utan arbetsmarknadsproblem röstade 56 procent ja till EU, 43 procent röstade nej och 1 procent röstade blankt. Bland personer med arbetsmarknadsproblem röstade 44 procent ja, 54 procent röstade nej och 2 procent röstade blankt. Skillnaden återfinns även här bland både kvinnor och män, bland både yngre och äldre och bland s- och c-sympatisörer.

16 Oskarson (1994); Gilljam och Holmberg (1995:100).

istället gruppen övriga arbetare som i något större utsträckning röstade nej till EU (61 procent mot 57 procent bland industriarbetare). Skillnaden kan sägas bero på att kvinnor är mer negativ till EU än män: Andelen kvinnor är endast 16 procent bland industriarbetare mot 57 procent i gruppen övriga arbetare.¹⁷

Tabell 10.9 Yrkesgrupp och röstning i folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 (procent)

yrkesgrupp	röstning i folkomröstningen			summa procent	antal inter- vjuade	andel icke- röstare
	ja	nej	blankt			
industriarbetare	41	57	2	100	434	20
övriga arbetare	37	61	2	100	813	20
lägre tjänstemän	49	49	2	100	403	16
mellantjänstemän	59	40	1	100	854	14
högre tjänstemän	76	24	0	100	545	11
småföretagare	63	36	1	100	255	18
jordbrukare	53	45	2	100	104	20
studerande	51	47	2	100	292	17

Kommentar: Pensionärer har förts till sin tidigare yrkesgrupp. En detaljerad redogörelse för yrkesgruppsindelningen återfinns i *Folkomröstningsundersökningen 1994. Teknisk rapport* (Gilljam, Holmberg och Hedberg 1996b).

Den stora skillnaden mellan riksdagsvalen och EU-folkomröstningen är emellertid att det var högre tjänstemän och inte jordbrukare och småföretagare som i störst utsträckning röstade ja till EU-medlemskap. Andelen som röstade ja i folkomröstningen var 76 procent bland högre tjänstemän, 63 procent bland småföretagare och 53 procent bland jordbrukare. Motsvarande siffror för andelen röstande på de fyra borgerliga regeringspartierna i 1994 års riksdagsval var 61 procent bland högre tjänstemän, 68 procent bland småföretagare och 84 procent bland jordbrukare. Det eventuella egenintresset bland jordbrukare och småföretagare tycks med andra ord vara mer förknippat med en borgerlig regering än med ett svenskt EU-medlemskap medan det omvända förhållandet verkar gälla för högre tjänstemän.¹⁸

- 17 Skillnaderna i röstning i EU-omröstningen mellan olika yrkesgrupper är i stort sett de samma bland kvinnor och män. Den största andelen ja-röster (80 procent) återfinns bland manliga högre tjänstemän. Den lägsta andelen ja-röster (32 procent) återfinns bland kvinnliga arbetare.
- 18 Med reservation för statistisk osäkerhet finns det relativt klara skillnader i röstning mellan olika grupper av jordbrukare och småföretagare. Andelen väljare som röstade ja till EU var till exempel 65 procent bland manliga småföretagare, 58 procent bland kvinnliga småföretagare, 68 procent bland manliga jordbrukare och 46 procent bland kvinnliga jordbrukare. Andelen som röstade ja till EU var 48 procent bland jordbrukare utan anställda, 80 procent bland jordbrukare med en eller flera anställda, 57 procent bland företagare utan anställda, 73 procent bland företagare med 1-9 anställda och 84 procent bland företagare med minst 10 anställda. Andelen ja-röster var 42 procent bland jordbrukare i Norrland och västra mellansverige mot 58 procent i övriga Sverige. Däremot fanns det ingen nämnvärd skillnad mellan småföretagare i norra och södra Sverige.

Skillnaderna i röstning i EU-folkomröstningen mellan olika yrkesgrupper återspeglas mycket väl i de skillnader som finns mellan medlemmar i olika yrkesorganisationer (se tabell 10.10).

Majoriteten bland LOs medlemmar röstade nej till EU medan majoriten bland medlemmarna i TCO, SACO, LRF och olika företagarorganisationer röstade ja. Den mest iögonfallande skillnaden jämfört med de olika yrkesgruppernas röstning är att LRF-medlemmar i stor utsträckning röstade ja till EU (65 procent) medan majoriteten bland jordbrukare utanför LRF röstade nej (52 procent). Andelen ja-röster var 37 procent bland LO-medlemmar mot 44 procent bland oorganiserade arbetare.

Tabell 10.10 *Facklig organisationstillhörighet och röstning i folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 (procent)*

facklig tillhörighet	röstning i folkomröstningen			summa procent	antal inter-vjuade	andel icke-röstare
	ja	nej	blankt			
LO	37	61	2	100	1 253	17
TCO	59	39	2	100	882	12
SACO	70	29	1	100	252	10
LRF	65	33	2	100	54	15
Företagarorganisation	67	32	1	100	96	20

Den relativt starka kopplingen mellan yrkesgruppstillhörighet och röstning i vanliga val kan väcka misstanken att sambandet mellan yrkesgrupp och röstning i EU-folkomröstningen i huvudsak återspeglar ett samband mellan partisympati och röstning. I folkomröstningen om kärnkraft 1980 reducerades det relativt starka sambandet mellan yrkesgrupp och röstning i kärnkraftsfrågan högst betydligt vid kontroll för partisympati.¹⁹ Hur det var med den saken i 1994 års EU-folkomröstning redovisas i tabell 10.11.

Föga överraskande reduceras sambandet mellan yrkesgrupp och röstning i EU-folkomröstningen vid kontroll för partisympati. Men det intressanta är att det finns kvar klara och tydliga skillnader i röstning mellan olika yrkesgrupper även bland de olika partiernas sympatisörer. Högre tjänstemän var exempelvis genomgående relativt sett mycket positiva till ett svenskt EU-medlemskap: över 90 procent bland högre tjänstemän som sympatiserade med moderaterna eller folkpartiet och ungefär tre fjärdedelar bland högre tjänstemän som sympatiserade med socialdemokraterna röstade ja till svenskt EU-medlemskap.²⁰

Inom samtliga partier var det i första hand arbetare som röstade nej till EU. Den största skillnaden i andel ja-röster mellan arbetare och medelklassväljare återfinns i tur och ordning bland c-sympatisörer (29 procent mot 51), kds-

¹⁹ Holmberg och Asp (1984:350-354).

²⁰ För övriga partier är det statistiska underlaget för slutsatsdragning begränsat. Bland högre tjänstemän som sympatiserade med v, c respektive kds (21, 23 respektive 17 personer) röstade 19, 78 respektive 65 procent ja till svenskt EU-medlemskap.

sympatisörer (28 procent mot 48), s-sympatisörer (45 procent mot 60) och fp-sympatisörer (67 procent mot 81). För de i EU-frågan mest homogena partierna är motsvarande skillnad mindre eller obefintlig – 79 procent ja-röster mot 88 bland m-sympatisörer, 7 procent mot 10 bland v-sympatisörer och 10 procent mot 11 bland mp-sympatisörer.

Tabell 10.11 Röstning i folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 efter yrkesgrupp och partisympati (procent)

yrkesgrupp och partisympati	röstning i folkomröstningen			summa procent	antal inter- vjuade	andel icke- röstare	
	ja	nej	blankt				
v	industriarbetare	9	91	0	100	40	16
	övriga arbetare	6	91	3	100	89	11
	lägre tjänstemän	8	87	5	100	38	9
	mellantjänstemän	6	91	3	100	64	10
	studerande	5	95	0	100	38	12
s	industriarbetare	48	51	1	100	255	17
	övriga arbetare	43	56	1	100	372	17
	lägre tjänstemän	55	44	1	100	157	15
	mellantjänstemän	59	40	1	100	333	12
	högre tjänstemän	73	27	0	100	140	8
	småföretagare studerande	49 50	49 49	2 1	100 100	57 70	14 15
c	övriga arbetare	24	73	3	100	62	14
	mellantjänstemän	49	51	0	100	41	9
	jordbrukare	48	48	4	100	50	18
fp	mellantjänstemän	79	18	3	100	68	8
	högre tjänstemän	92	8	0	100	65	7
m	industriarbetare	77	23	0	100	35	14
	övriga arbetare	80	20	0	100	91	15
	lägre tjänstemän	83	17	0	100	75	12
	mellantjänstemän	86	14	0	100	190	9
	högre tjänstemän	93	7	0	100	207	9
	småföretagare studerande	88 89	12 6	0 5	100 100	102 56	14 10
mp	övriga arbetare	11	89	0	100	55	15
	studerande	23	74	3	100	35	16

Kommentar: Pensionärer har förts till sin tidigare yrkesgrupp. En detaljerad redogörelse för yrkesgruppsindelningen återfinns i *Folkomröstningsundersökningen 1994. Teknisk rapport* (Gilljam, Holmberg och Hedberg 1996b).

Yrkessektor

Yrkesgruppstillhörighet tar fasta på människors position eller status i yrkeslivet. Yrkessektorstillhörighet säger däremot inom vilken typ av verksamhet som människor arbetar. I tabell 10.12 redovisas hur väljare inom fem olika yrkessektorer röstade i folkomröstningen om svenskt EU-medlemskap: reproduktionssektorn – vård, utbildning och kultur; jordbrukssektorn inklusive skogsbruk, fiske och trädgårdsskötsel; cirkulationssektorn – handel och samfärdsel; tillverkningssektorn – industri- och varuproduktion; samt förvaltningssektorn.

Tabell 10.12 *Yrkessektor och röstning i folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 (procent)*

yrkessektor	röstning i folkomröstningen			summa procent	antal inter- vjuade	andel icke- röstare
	ja	nej	blankt			
vård, utbildning och kultur	45	54	1	100	778	15
jordbruk	47	52	1	100	166	19
handel och samfärdsel	53	45	2	100	878	19
tillverkning	55	44	1	100	863	17
förvaltning	66	33	1	100	495	13

Kommentar: Pensionärer har förts till sin tidigare yrkessektor. En detaljerad redogörelse för yrkessektorsindelningen återfinns i *Folkomröstningsundersökningen 1994. Teknisk rapport* (Gilljam, Holmberg och Hedberg 1996b).

Inom sektorerna reproduktion och jordbruk röstade majoriteten av väljarna nej till EU medan majoriteten inom cirkulation, tillverkning och framförallt inom förvaltning röstade ja. Den största skillnaden finns mellan reproduktionssektorn och förvaltningssektorn (45 respektive 66 procent ja-röster).

Skillnaderna i röstning mellan olika yrkessektorer hänger till en del samman med kvinnliga och manliga verksamhetsområden. Bland kvinnor röstade ungefär 60 procent nej till EU inom sektorerna reproduktion (57 procent), jordbruk (58 procent), cirkulation (55 procent) och tillverkning (62 procent). Bland kvinnor verksamma inom förvaltningssektorn var det däremot en lika stor andel (59 procent) som röstade ja. Bland män röstade en klar majoritet ja till EU inom sektorerna förvaltning (77 procent), cirkulation (59 procent) och tillverkning (58 procent). Bland män verksamma inom reproduktions- och jordbrukssektorerna vägde det däremot jämnt mellan ja och nej (51 respektive 49 procent ja-röster).

Precis som när det gällde yrkesgrupp återfinns i flera fall klara samband mellan yrkessektorstillhörighet och röstning i EU-omröstningen även vid kontroll för väljarnas partisympatier (se tabell 10.13).

Tabell 10.13 Röstning i folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 efter yrkessektor och partisympati (procent)

yrkessektor och partisympati	röstning i folkomröstningen			summa procent	antal inter- vjuade	andel icke- röstare	
	ja	nej	blankt				
v	vård, utbildning, kultur	8	89	3	100	103	14
	handel, samfärdsel	6	86	8	100	52	15
	tillverkning	10	90	0	100	60	15
	förvaltning	11	85	4	100	26	7
s	vård, utbildning, kultur	48	51	1	100	257	15
	jordbruk	43	57	0	100	21	22
	handel, samfärdsel	50	49	1	100	391	16
	tillverkning	52	47	1	100	417	15
	förvaltning	67	33	0	100	156	10
c	vård, utbildning, kultur	39	59	2	100	44	7
	jordbruk	45	52	3	100	56	16
	handel, samfärdsel	46	52	2	100	48	19
	tillverkning	45	50	5	100	44	9
	förvaltning	55	45	0	100	22	7
fp	vård, utbildning, kultur	73	24	3	100	68	10
	handel, samfärdsel	74	23	3	100	31	18
	tillverkning	84	16	0	100	37	7
	förvaltning	88	12	0	100	48	9
m	vård, utbildning, kultur	83	16	1	100	127	10
	jordbruk	81	19	0	100	37	14
	handel, samfärdsel	87	13	0	100	190	12
	tillverkning	88	12	0	100	170	11
	förvaltning	88	12	0	100	148	9
kds	vård, utbildning, kultur	46	54	0	100	26	10
	handel, samfärdsel	35	60	5	100	20	11
	tillverkning	52	48	0	100	21	7
mp	vård, utbildning, kultur	8	92	0	100	65	14
	handel, samfärdsel	12	88	0	100	40	13
	tillverkning	6	94	0	100	33	17
	förvaltning	17	83	0	100	23	7

Kommentar: Pensionärer har förts till sin tidigare yrkessektor. En detaljerad redogörelse för yrkesgruppsindelningen återfinns i *Folkomröstningsundersökningen 1994. Teknisk rapport* (Gilljam, Holmberg och Hedberg 1996b).

Skillnader i röstning mellan väljare i olika yrkessektorer återfinns även här i första hand bland s-, c-, fp- och kds-sympatisörer. Det är i första hand väljare inom förvaltningssektorn som skiljer ut sig genom att i relativt stor utsträckning ha röstat ja till svenskt EU-medlemskap.

Anställningssektor

Sektorsröstningen fick ett uppsving i 1994 års riksdagsval. Skillnaden i röstning mellan väljare i offentlig och privat sektor var då större än någonsin tidigare. Bland väljare verksamma i den offentliga sektorn röstade hela 61 procent på

socialdemokraterna eller vänsterpartiet medan andelen s- eller v-röstande bland väljare i den privata sektorn var 46 procent.²¹

När det gäller EU-folkomröstningen kan vi på motsvarande sätt förvänta oss att väljare med utkomst och egna erfarenheter från offentlig sektor hyste den största oron för att EU-medlemskapet skulle komma att betyda en Europa-harmonisering av den svenska välfärdsmodellen. Väljare i den privata sektorn kan däremot ha sett större fördelar med en mer fullständig tillgång till EU:s större marknader. Hur väljare i offentlig och privat sektor röstade i EU-omröstningen redovisas i tabell 10.14.

Tabell 10.14 *Anställningssektor och röstning i folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 (procent)*

anställningssektor	röstning i folkomröstningen			summa procent	antal inter- vjuade	andel icke- röstare
	ja	nej	blankt			
offentlig sektor	46	52	2	100	1 424	15
kommunal	42	57	1	100	976	15
statlig	56	43	1	100	448	14
privat sektor	58	41	1	100	2 144	18

Kommentar: Pensionärer har förts till sin tidigare anställningssektor. Svartspersonerna har själva fått ange om de arbetar i kommunal, statlig eller privat sektor.

Skillnaden i röstning mellan väljare i offentlig och privat sektor är i samma storleksordning som skillnaden mellan kvinnor och män. Majoriteten bland de offentliganställda röstade nej till EU (52 procent) medan majoriteten bland de privatanställda röstade ja (58 procent).

Till skillnad från i riksdagsvalet 1994 fanns det i folkomröstningen en klar skillnad mellan väljare med kommunal och statlig anställning. En majoritet av EU-motståndare återfinns endast bland de kommunanställda där 42 procent röstade ja och 57 procent röstade nej. Väljare i statlig tjänst var i stort sett lika EU-positiva som väljare i privat tjänst – 56 procent ja-röster mot 43 procent nej-röster. En tolkning i termer av centrum (staten) kontra periferi (kommunerna) ligger måhända vid ett första påseende nära till hands.

Men skillnaderna i röstning mellan väljare i olika anställningssektorer kan också ha andra förklaringar. I vad mån skillnaderna mellan väljare i olika anställningssektorer beror på den skiftande andelen kvinnor och män eller på att yrkesgrupperna är olika representerade i de olika sektorerna undersöks i tabellerna 10.15 och 10.16.

21 Gilljam och Holmberg (1995:104-105).

Tabell 10.15 Anställningssektor och röstning bland män och kvinnor i folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 (procent)

kön och anställningssektor	röstning i folkomröstningen			summa procent	antal inter- vjuade	andel icke- röstare
	ja	nej	blankt			
kvinnor						
kommunal	38	60	2	100	732	18
statlig	54	45	1	100	200	14
privat	52	46	2	100	752	19
män						
kommunal	52	47	1	100	244	17
statlig	57	41	2	100	248	14
privat	60	39	1	100	1 392	18

Kommentar: Pensionärer har förts till sin tidigare anställningssektor. Svarepersonerna har själva fått ange om de arbetar i kommunal, statlig eller privat sektor.

Skillnaden mellan kommunanställda och statligt och privat anställda är i första hand ett kvinnligt fenomen. Majoriteten bland kvinnor i statlig och privat tjänst röstade med knapp marginal ja till EU (54 respektive 52 procent) medan en klar majoritet bland kvinnor med kommunal anställning röstade nej (60 procent). Andelen ja-röster bland männen var 52 procent i kommunal sektor, 57 procent i statlig sektor och 60 procent i privat sektor. Den största spännvidden i andel ja-röster finns med andra ord mellan kommunanställda kvinnor (38 procent) och privatanställda män (60 procent).

Den fråga som ställdes tidigare i kapitlet, om i vad mån skillnaden i röstning mellan kvinnor och män kan förklaras av skillnader i anställningssektor, kan nu besvaras med hjälp av resultaten i tabell 10.15. Den ursprungliga skillnaden i andel ja-röster mellan kvinnor och män är 13 procentenheter (46 procent bland kvinnor mot 59 procent bland män). Den skillnaden kvarstår oförändrad bland kommunanställda (38 procent ja-röster bland kvinnor mot 52 procent bland män), den krymper till 8 procentenheter bland privatanställda (52 procent bland kvinnor mot 60 procent bland män) medan den så gott som försvinner bland statligt anställda (54 procent bland kvinnor mot 57 procent bland män). Skillnaderna i röstning mellan kvinnor och män beror alltså delvis, men bara delvis, på att de är verksamma inom olika anställningssektorer.

Skillnaderna i röstning i EU-folkomröstningen mellan väljare i olika anställningssektorer uppvisar olika mönster i olika yrkesgrupper (se tabell 10.16).

Tabell 10.16 *Röstning i folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 efter yrkesgrupp och anställningssektor (procent)*

yrkesgrupp och anställningssektor	röstning i folkomröstningen			summa procent	antal inter- vjuade	andel icke- röstare
	ja	nej	blankt			
arbetare						
kommunal	29	70	1	100	323	17
statlig	42	55	3	100	114	17
privat	42	56	2	100	808	21
lägre tjänstemän						
kommunal	33	64	3	100	174	17
statlig	56	44	0	100	68	17
privat	63	34	3	100	161	15
mellantjänstemän						
kommunal	51	47	2	100	342	11
statlig	60	38	2	100	124	14
privat	66	34	0	100	386	16
högre tjänstemän						
kommunal	68	31	1	100	81	10
statlig	67	33	0	100	124	10
privat	81	19	0	100	340	11

Kommentar: Pensionärer har förts till sin tidigare yrkesgrupp och anställningssektor. En detaljerad redogörelse för yrkesgruppsindelningen återfinns i *Folkomröstningsundersökningen 1994. Teknisk rapport* (Gilljam, Holmberg och Hedberg 1996b). Svarepersonerna har själva fått ange om de arbetar i kommunal, statlig eller privat sektor.

Sambandet mellan anställningssektor och röstning i EU-folkomröstningen kvarstår oförändrat bland arbetare, det förstärks bland lägre tjänstemän och det ändrar skepnad bland högre tjänstemän: Bland högre tjänstemän finns en klar skillnad mellan offentligt och privat anställda men ingen skillnad mellan kommunalt och statligt anställda. Spännvidden i tabell 10.16 finns mellan kommunal-arbetare och privat-tjänstemän (29 respektive 81 procent ja-röster).²²

Skillnader i röstning i EU-folkomröstningen mellan väljare i olika anställningssektorer återfinns också i viss utsträckning bland de olika partiernas sympatisörer (se tabell 10.17).

22 Skillnaden i röstning mellan kommunalt och privat anställda kvarstår i huvudsak vid en samtidig kontroll för kön och yrkesgrupp. Skillnaden i andel ja-röster är 16 procentenheter för samtliga väljare (42 procent bland kommunanställda mot 58 procent bland privatanställda). Motsvarande skillnad är 11 procentenheter bland kvinnliga arbetare, 2 procentenheter bland manliga arbetare, 28 procentenheter bland både manliga och kvinnliga lägre tjänstemän, 16 procentenheter bland kvinnliga och 18 procentenheter bland manliga mellantjänstemän och 10 respektive 12 procentenheter bland kvinnliga och manliga högre tjänstemän.

Tabell 10.17 Röstning i folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 efter anställningssektor och partisympati (procent)

anställningssektor och partisympati	röstning i folkomröstningen			summa procent	antal inter- vjuade	andel icke- röstare	
	ja	nej	blankt				
v	kommunal	6	92	2	100	129	9
	statlig	18	76	6	100	33	10
	privat	8	90	2	100	132	14
s	kommunal	46	53	1	100	368	15
	statlig	60	39	1	100	189	12
	privat	55	44	1	100	797	15
c	kommunal	30	68	2	100	56	10
	statlig	48	52	0	100	21	11
	privat	47	50	3	100	167	15
fp	kommunal	70	29	1	100	75	9
	statlig	77	20	3	100	30	10
	privat	85	13	2	100	112	13
m	kommunal	78	21	1	100	135	10
	statlig	87	13	0	100	77	9
	privat	89	11	0	100	540	12
kds	kommunal	39	58	3	100	33	7
	privat	39	59	2	100	54	13
mp	kommunal	14	85	1	100	71	13
	statlig	3	97	0	100	32	15
	privat	12	88	0	100	95	13

Kommentar: Pensionärer har förts till sin tidigare anställningssektor. Svarspersonerna har själva fått ange om de arbetar i kommunal, statlig eller privat sektor.

Mönstret med de kommunanställda som de minst positiva till svenskt EU-medlemskap återfinns i samtliga partigrupper utom bland kds- och mp-sympatisörer. Skillnaden mellan kommunanställda och privatanställda (16 procentenheter bland samtliga väljare) kvarstår oförändrad bland c- och fp-sympatisörer och reduceras med mindre än hälften bland m- och s-sympatisörer.

Utbildning, språkkunskaper och utlandsresor

Ett eventuellt positivt samband mellan människors utbildningsnivå och röstning i EU-folkomröstningen kan tolkas på olika sätt. En första tolkning är att sambandet i huvudsak är en ytterligare avspeglning av skillnader i status och resurser och därmed av en klyfta mellan centrum och periferi. En annan tolkning är att EU-motstånd till stor del handlar om bristande information och upplysning och om människors rädsla för det okända. Men för att det överhuvudtaget skall finnas ett tolkningsproblem måste vi först fastställa i vad mån det finns ett samband mellan formell utbildning och röstning i EU-omröstningen (se tabell 10.18).

Tabell 10.18 *Utbildning och röstning i folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 (procent)*

utbildningsnivå	röstning i folkomröstningen			summa procent	antal inter- vjuade	andel icke- röstare
	ja	nej	blankt			
folkskola/grundskola	43	56	1	100	931	20
påbyggnadsutbildning	49	50	1	100	1 344	18
studentnivå/3-årigt gymnasium	59	40	1	100	586	16
universitet	64	34	2	100	927	12

Kommentar: I kategorin påbyggnadsutbildning ingår yrkesskola, realskola, flickskola, folkhögskola och 3-årigt gymnasium. Personerna har förts till den högsta nivå de studerat/studerar på. Om examen avlagts eller inte saknar betydelse.

Det finns ett klart och tydligt samband mellan väljarnas utbildning och hur de röstade i EU-omröstningen. Andelen väljare som röstade ja till EU ökar successivt med ökande utbildningsnivå – från 44 procent ja-röster bland väljare med enbart obligatorisk utbildning till 64 procent bland väljare med universitetsutbildning.

Det positiva sambandet mellan utbildning och röstning återfinns bland både kvinnor och män. Spännvidden finns här mellan kvinnor med enbart obligatorisk utbildning och män med universitetsutbildning (37 respektive 70 procent ja-röster). Bland män finns en majoritet av ja-röstare i samtliga grupper utom bland väljare med enbart obligatorisk utbildning (48 procent ja-röster). Bland kvinnor var det endast i gruppen universitetsutbildade som majoriteten röstade ja till EU (59 procent).

Sambandet mellan utbildning och röstning i EU-komröstningen gramlas en aning av att yngre väljare tenderar att ha högre utbildning än äldre. Om vi studerar hur väljare med olika utbildning röstade i folkomröstningen bland yngre och äldre väljare var för sig blir skillnaderna något större. Bland väljare under 45 år var det 35 procent i gruppen med obligatorisk utbildning och 62 procent bland universitetsutbildade som röstade ja till EU. Motsvarande andel bland väljare över 45 år var 45 respektive 68 procent.

Precis som för övriga sociala och ekonomiska faktorer försvagas sambandet mellan utbildning och röstning i EU-folkomröstningen vid kontroll för väljarnas partisynpat. Men inom samtliga partier utom vänsterpartiet finns en klart urskiljbar skillnad i röstning mellan väljare med olika utbildning (se tabell 10.19).

Tabell 10.19 Röstning i folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 efter utbildning och partisympati (procent)

		röstning i folkomröstningen			summa procent	antal inter- vjuade	andel icke- röstare
		ja	nej	blankt			
v	folkskola/grundskola	10	85	5	100	60	14
	påbyggnadsutbildning	6	92	2	100	122	14
	studentnivå/3-årigt gymn	10	88	2	100	50	7
	universitet	8	91	1	100	81	8
s	folkskola/grundskola	44	55	1	100	271	16
	påbyggnadsutbildning	53	46	1	100	543	15
	studentnivå/3-årigt gymn	55	44	1	100	192	14
	universitet	62	37	1	100	222	11
c	folkskola/grundskola	38	59	3	100	109	17
	påbyggnadsutbildning	43	55	2	100	93	9
	studentnivå/3-årigt gymn	50	45	5	100	20	22
	universitet	55	43	2	100	42	7
fp	folkskola/grundskola	67	33	0	100	27	19
	påbyggnadsutbildning	69	27	4	100	48	12
	studentnivå/3-årigt gymn	92	5	3	100	39	11
	universitet	83	16	1	100	120	8
m	folkskola/grundskola	78	22	0	100	103	14
	påbyggnadsutbildning	84	16	0	100	249	12
	studentnivå/3-årigt gymn	90	9	1	100	170	11
	universitet	91	8	1	100	271	9
kds	folkskola/grundskola	42	58	0	100	24	14
	påbyggnadsutbildning	34	63	3	100	35	14
	studentnivå/3-årigt gymn	36	57	7	100	14	13
	universitet	57	43	0	100	30	7
mp	folkskola/grundskola	7	93	0	100	43	15
	påbyggnadsutbildning	8	90	2	100	72	13
	studentnivå/3-årigt gymn	15	85	0	100	34	12
	universitet	17	82	1	100	77	16

Kommentar: I kategorin påbyggnadsutbildning ingår yrkesskola, realskola, flickskola, folkhögskola och 2-årigt gymnasium. Personerna har förts till den högsta nivå de studerat/studerar på. Om examen avlagts eller inte saknar betydelse.

I likhet med tidigare analyser är skillnaderna i röstning mellan olika utbildningsgrupper minst bland nej-partiernas och bland moderata samlingspartiets sympatisörer. Bland övriga partiers sympatisörer är skillnaderna ungefär lika stora som bland samtliga väljare.

I vad mån inställningen till svenskt EU-medlemskap hänger samman med möjligheter att förstå och göra sig förstådd på främmande språk och med kontakter och resor till andra länder har vi försökt mäta med ett antal frågor om språkkunskaper och utlandsresor. Resultaten redovisas i tabellerna 10.20 och 10.21.²³

²³ Resultaten i tabellerna 10.20-10.23 bygger på knappt hälften av det totala antalet svarspersoner eftersom frågorna om språkkunskaper och utlandsbesök endast ingick i Folkomröstningsundersökningen och inte i Valundersökningen.

Det finns klara samband mellan språkkunskaper och röstning i EU-omröstningen. Bland väljare som säger sig kunna läsa en text på olika främmande språk var det en klar majoritet som röstade ja till svenskt EU-medlemskap. Bland väljare med sämre språkkunskaper var det en majoritet som röstade nej. Bland de relativt fåtaliga personer som säger sig behärska franska, tyska eller spanska var det ungefär två tredjedelar som röstade ja till EU. Bland personer med goda kunskaper i engelska var andelen ja-röster något lägre (56 procent).

Antalet besök i andra länder ger ett ännu tydligare utslag. Bland väljare som inte varit utanför Norden under de två tre senaste åren var det endast 40 procent som röstade ja till svenskt EU-medlemskap. Andelen ja-röster ökar därefter med ökande antal utlandsresor. Bland väljare som gjort 1-2, 3-5 respektive fler än 5 resor till något land i Europa utanför Norden var andelen ja-röster 50, 65 respektive 74 procent.

Tabell 10.20 *Röstning i folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 bland personer med olika språkkunskaper (procent)*

Intervjufråga: "Kan du läsa en enkel text på följande språk?"

språkkunskaper	röstning i folkomröstningen			summa procent	antal inter- vjuade	andel icke- röstare
	ja	nej	blankt			
engelska:						
ja, utan problem	56	42	2	100	1 084	16
ja, med vissa svårigheter	51	48	1	100	269	16
nej	44	54	2	100	233	19
tyska:						
ja, utan problem	64	34	2	100	404	14
ja, med vissa svårigheter	57	42	1	100	470	14
nej	45	53	2	100	711	19
franska:						
ja, utan problem	70	25	5	100	77	17
ja, med vissa svårigheter	63	36	1	100	200	14
nej	51	48	1	100	1 309	16
spanska:						
ja, utan problem	64	25	11	100	36	21
ja, med vissa svårigheter	58	41	1	100	118	16
nej	53	46	1	100	1 431	16

Tabell 10.21 Röstning i folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 efter antal besök i andra länder (procent)

Intervjufråga: "Hur många gånger under de två tre senaste åren har Du besökt något land i Europa utanför Norden?"

antal besök i Europa	röstning i folkomröstningen			summa procent	antal inter- vjuade	andel icke- röstare
	ja	nej	blankt			
inget besök	40	58	2	100	509	19
1-2 besök	50	49	1	100	507	16
3-5 besök	65	33	2	100	373	14
fler än 5 besök	74	25	1	100	195	14

Intervjufråga: "Hur många gånger under de två tre senaste åren har Du besökt något land utanför Europa?"

antal besök utanför Europa	röstning i folkomröstningen			summa procent	antal inter- vjuade	andel icke- röstare
	ja	nej	blankt			
inget besök	51	48	1	100	1 225	16
1-2 besök	58	40	2	100	290	15
3-5 besök	74	26	0	100	47	17
fler än 5 besök	86	14	0	100	22	12

Den mest näraliggande förklaringen till sambanden mellan språkkunskaper och röstning i EU-folkomröstningen respektive mellan utlandsresor och röstning är att väljare med goda språkkunskaper och många utlandsresor främst återfinns i yrkesgrupper som i stor utsträckning röstade ja till EU. Föga överraskande är så också fallet, men det finns samtidigt klara skillnader i röstning mellan väljare inom samma yrkesgrupp.

Inom samtliga yrkesgrupper finns en skillnad i röstning mellan väljare med goda och dåliga språkkunskaper och mellan väljare som gjort olika många utlandsresor. I tabellerna 10.22 och 10.23 skiljer vi mellan väljare med dåliga, medelgoda och goda språkkunskaper respektive mellan väljare som gjort få, några respektive ett flertal utlandresor.

Språkkunskaper och framförallt antal utlandsresor är starkt kopplade till röstning i EU-folkomröstningen även inom olika yrkesgrupper. Bland exempelvis högre tjänstemän med dåliga eller medelgoda språkkunskaper röstade två tredjedelar ja till EU. Bland högre tjänstemän med goda språkkunskaper var det så många som åtta av tio som röstade ja. I samtliga yrkesgrupper var det en klar majoritet bland väljare som gjort ett flertal besök i andra länder som röstade ja till EU.

Tabell 10.22 *Röstning i folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 efter yrkesgrupp och språkkunskaper (procent)*

yrkesgrupp och språkkunskaper	röstning i folkomröstningen			summa procent	antal inter- vjuade	andel icke- röstare
	ja	nej	blankt			
arbetare						
dåliga språkkunskaper	37	61	2	100	216	19
medelgoda språkkunskaper	40	58	2	100	214	19
goda språkkunskaper	43	54	3	100	79	17
lägre tjänstemän						
dåliga språkkunskaper	42	58	0	100	45	17
medelgoda språkkunskaper	56	42	2	100	89	13
goda språkkunskaper	51	46	3	100	57	14
mellantjänstemän						
dåliga språkkunskaper	58	42	0	100	62	14
medelgoda språkkunskaper	56	44	0	100	161	15
goda språkkunskaper	64	33	3	100	144	13
högre tjänstemän						
dåliga/medelgoda kunskaper	66	34	0	100	87	12
goda språkkunskaper	80	19	1	100	119	9
småföretagare						
dåliga språkkunskaper	69	31	0	100	26	17
medelgoda språkkunskaper	56	44	0	100	54	15
goda språkkunskaper	78	22	0	100	37	15
jordbrukare						
dåliga språkkunskaper	43	57	0	100	30	23
medelgoda/goda kunskaper	72	21	7	100	14	20
studerande						
dåliga/medelgoda kunskaper	51	47	2	100	55	15
goda språkkunskaper	56	42	2	100	66	17

Kommentar: Pensionärer har förts till sin tidigare yrkesgrupp. En detaljerad redogörelse för yrkesgruppsindelningen återfinns i *Folkomröstningsundersökningen 1994. Teknisk rapport* (Gilljam, Holmberg och Hedberg 1996b). Klassificeringen av språkkunskaper har gjorts enligt följande: För läsning av enkel text på vart och ett av språken har svaret "ja, utan problem" givit 2 poäng, "ja, med vissa svårigheter" 1 poäng och "nej" 0 poäng. Sammanlagt 0-1 poäng har klassificerats som dåliga språkkunskaper, 2-3 poäng har klassificerats som medelgoda språkkunskaper och 4-8 poäng har klassificerats som goda språkkunskaper.

Tabell 10.23 Röstning i folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 efter yrkesgrupp och antal besök i andra länder (procent)

yrkesgrupp och antal besök i andra länder	röstning i folkomröstningen			summa procent	antal inter- vjuade	andel icke- röstare
	ja	nej	blankt			
arbetare						
få utlandsbesök	35	63	2	100	364	20
några utlandsbesök	43	54	3	100	92	16
ett flertal utlandsbesök	63	35	2	100	52	20
lägre tjänstemän						
få utlandsbesök	45	54	1	100	123	15
några utlandsbesök	60	38	2	100	40	13
ett flertal utlandsbesök	68	29	3	100	28	17
mellantjänstemän						
få utlandsbesök	53	45	2	100	185	13
några utlandsbesök	69	30	1	100	99	13
ett flertal utlandsbesök	63	36	1	100	83	16
högre tjänstemän						
få utlandsbesök	61	37	2	100	57	13
några utlandsbesök	72	28	0	100	72	9
ett flertal utlandsbesök	84	16	0	100	77	10
småföretagare						
få utlandsbesök	54	46	0	100	56	16
några utlandsbesök	76	24	0	100	25	18
ett flertal utlandsbesök	78	22	0	100	36	13
jordbrukare						
få utlandsbesök	46	51	3	100	35	23
några/ett flertal utlandsbesök	78	22	0	100	9	18
studerande						
få utlandsbesök	40	60	0	100	60	20
några utlandsbesök	71	26	3	100	31	14
ett flertal utlandsbesök	64	33	3	100	30	9

Kommentar: Pensionärer har förts till sin tidigare yrkesgrupp. En detaljerad redogörelse för yrkesgruppsindelningen återfinns i *Folkomröstningsundersökningen 1994. Teknisk rapport* (Gilljam, Holmberg och Hedberg 1996b). Klassificeringen av utlandsbesök har gjorts enligt följande: För resor till Europa respektive utanför Europa har svaret "ingen gång" givit 0 poäng, 1-2 gånger 1 poäng, 3-5 gånger 2 poäng och fler än 5 gånger 3 poäng. Sammanlagt 0-1 poäng har klassificerats som få utlandsbesök, 2 poäng har klassificerats som några utlandsbesök och 3-6 poäng har klassificerats som ett flertal utlandsbesök.

Sambanden mellan språkkunskaper, utlandsresor och röstning i folkomröstningen kan tolkas som att ett nej till EU hänger samman med bristande information och med människors rädsla för det okända. Men resultaten kan samtidigt sägas avspegla de skillnader i status och resurser som finns inom de olika yrkesgrupperna: Väljare med större möjligheter att ta till vara sina intressen i kontakterna med andra länder är mer positiva till EU än övriga väljare. Den något känsliga frågan om huruvida dessa resultat i huvudsak avspeglar ett centrum-periferimönster eller människors rädsla för det okända kan i det här sammanhanget inte ges något entydigt svar.

Religiösa väljare

Religiös röstning i betydelsen att kyrkobesökare och icke kyrkobesökare röstar på olika partier är ingen oväsentlig faktor när det gäller att förklara svenska väljares val av parti. I riksdagsvalet 1994 röstade 42 procent bland kyrkobesökare och 57 procent bland icke kyrkobesökare på socialdemokraterna eller vänsterpartiet. Skillnaden i röstning på det socialistiska blocket mellan kyrkobesökare och icke kyrkobesökare återfinns bland både arbetare och medelklassväljare.²⁴

I debatten inför EU-folkomröstningen framfördes uppfattningen att två något oheliga allianser stod mot varandra. På ja-sidan fanns en intressegemenskap mellan arbete och kapital som partipolitiskt förkroppsligades i socialdemokrater och moderater. På nej-sidan fanns en samsyn mellan välfärdsstatsbevarare på vänsterkanten och borgerlig traditionalism med inslag av kristet tänkande på högerkanten. I den norska men inte i den svenska EU-folkomröstningen fick den alliansen sitt partipolitiska uttryck genom att socialistisk venstreparti, senterpartiet och kristelig folkeparti alla återfanns på nej-sidan.

Ett religiöst, fundamentalistiskt argument som nämndes i diskussionen inför folkomröstningen var att det i framförallt *Uppenbarelseboken* finns passager som kan tolkas som att Europas Förenta Stater är ett djävulens påfund. Ett mer allmänt religiöst argument var att det protestantiska Sverige kanske inte borde ha alltför intima förbindelser med det till stora delar katolskt dominerade Europa.²⁵

Resonemanget ovan gör att vi förväntar oss ett u-format samband mellan religiositet/kyrkogång och röstning i EU-folkomröstningen. Det starkaste EU-motståndet skall återfinnas bland regelbundna kyrkobesökare och bland väljare som aldrig går i kyrkan (se tabell 10.24).

Tabell 10.24 *Kyrkogång och röstning i folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 (procent)*

<i>kyrkogång</i>	<i>röstning i folkomröstningen</i>			<i>summa procent</i>	<i>antal inter- vjuade</i>	<i>andel icke- röstare</i>
	<i>ja</i>	<i>nej</i>	<i>blankt</i>			
minst en gång i månaden	50	48	2	100	335	16
några gånger om året	54	45	1	100	895	16
mera sällan	56	43	1	100	1 416	16
aldrig	49	49	2	100	1 141	19

Kommentar: Intervjufrågan om kyrkogång hade följande lydelse: "Hur ofta brukar Du gå till gudstjänst eller på möte i statskyrkan, i någon frikyrka eller någon annan kyrka eller samfund?"

Det finns ett mycket svagt u-format samband mellan kyrkogång och röstning i EU-omröstningen. Bland regelbundna kyrkobesökare och bland väljare som aldrig går i kyrkan var det 50 respektive 49 procent som röstade ja till EU. Bland

24 Gilljam och Holmberg (1995:111-112).

25 Hagevi (1995).

sporadiska kyrkobesökare (några gånger om året eller mera sällan) var andelen som röstade ja 55 procent.

En granskning av sambandet mellan kyrkogång och röstning i EU-folkomröstningen bland de olika partiernas sympatisörer ger upphov till flera oväntade resultat (se tabell 10.25).

Tabell 10.25 Röstning i folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 efter kyrkogång och partisympati (procent)

kyrkogång och partisympati	röstning i folkomröstningen			summa procent	antal inter- vjuade	andel icke- röstare	
	ja	nej	blankt				
v	minst en gång i månaden/ några gånger om året	10	89	1	100	62	10
	mera sällan	7	89	4	100	110	9
	aldrig	7	89	4	100	151	14
s	minst en gång i månaden	56	44	0	100	64	17
	några gånger om året	48	51	1	100	306	14
	mera sällan	55	44	1	100	585	14
	aldrig	53	46	1	100	461	16
c	minst en gång i månaden	38	56	6	100	55	9
	några gånger om året	35	62	3	100	87	16
	mera sällan	46	53	1	100	78	16
	aldrig	63	37	0	100	43	9
fp	minst en gång i månaden	72	20	8	100	25	14
	några gånger om året	84	14	2	100	55	13
	mera sällan	79	21	0	100	87	8
	aldrig	81	18	1	100	67	13
m	minst en gång i månaden	92	8	0	100	61	10
	några gånger om året	86	13	1	100	223	10
	mera sällan	88	11	1	100	312	12
	aldrig	83	16	1	100	190	12
kds	minst en gång i månaden	33	67	0	100	63	14
	några gånger om året/ mera sällan/aldrig	59	38	3	100	39	11
mp	minst en gång i månaden	8	88	4	100	25	7
	några gånger om året	13	87	0	100	53	13
	mera sällan	13	87	0	100	77	16
	aldrig	11	88	1	100	71	15

Kommentar: Intervjufrågan om kyrkogång hade följande lydelse: "Hur ofta brukar Du gå till gudstjänst eller på möte i statskyrkan, i någon frikyrka eller någon annan kyrka eller samfund?".

Bland v-, s- och m-sympatisörer var det med knapp marginal och med reservation för statistisk osäkerhet de regelbundna kyrkobesökarna som i störst utsträckning röstade ja till EU. Men bland mp-, fp- och framförallt bland c- och kds-sympatisörer var det tvärtom. Bland både c- och kds-sympatisörer var det i runda tal en tredjedel av kyrkobesökarna som röstade ja till EU. Bland c- och

kds-sympatisörer som mer sporadiskt eller aldrig går i kyrkan var det uppemot två tredjedelar som röstade ja.

Statsvetaren Magnus Hagevi har visat att det finns klara åsiktsskillnader i EU-frågan mellan det han kallar religiöst konservativa och religiöst liberala väljare. Konservativa och liberala kyrkobesökare skiljer sig åt genom att de konservativa tenderar att vara negativa till invandrarreligioner och sekulariserad religionsundervisning, ha stort förtroende för svenska kyrkan, lägga stor vikt vid frälsning och ofta besöka religiösa möten. Enligt Hagevi var det 57 procent bland de liberalt religiösa mot endast 35 procent bland de konservativt religiösa som på hösten 1994 var positiva till ett svenskt EU-medlemskap.²⁶ Vår möjlighet att undersöka skillnaden mellan liberalt och konservativt religiösa är att jämföra hur statskyrkobesökare och frikyrkobesökare röstade i EU-folkomröstningen (se tabell 10.26).

Tabell 10.26 *Röstning i folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 bland regelbundna statskyrko- och frikyrkobesökare (procent)*

kyrkobesökare	röstning i folkomröstningen			summa procent	antal inter- vjuade	andel icke- röstare
	ja	nej	blankt			
regelbundna statskyrkobesökare	56	42	2	100	200	14
regelbundna frikyrkobesökare	37	61	2	100	112	15

Kommentar: Analysen omfattar endast de väljare som uppger sig gå till kyrkan minst en gång i månaden. Intervjufrågan om statskyrkan eller frikyrkan hade följande lydelse: "Brukar Du för det mesta gå i statskyrkan, i någon frikyrka eller någon annan kyrka eller samfund?".

Skillnaden i röstning mellan statskyrkobesökare och frikyrkobesökare är nästan identisk med motsvarande skillnad mellan liberalt och konservativt religiösa. Bland regelbundna statskyrkobesökare röstade 56 procent ja till ett svenskt EU-medlemskap. Bland regelbundna frikyrkobesökare var det endast 37 procent som röstade ja. De religiösa argumenten för ett nej till EU tycks med andra ord främst ha fått sitt genomslag i frikyrkosverige.²⁷

Bostadsort och politisk geografi

Skillnaden mellan städer och landsbygd och mellan nord och syd är viktiga beståndsdelar för att förstå varför svenska väljare röstar som de gör. Centerpartiet är förstas landsbygdsparter framför andra medan moderaterna, folkpartiet och vänsterpartiet har ett klart starkare röststöd i städer och storstäder än på

²⁶ Hagevi (1995).

²⁷ Resultatet blir det samma om vi vidgar gruppen kyrkobesökare till att också omfatta väljare som går i kyrkan några gånger om året. I den vidgade gruppen statskyrkobesökare var det 54 procent som röstade ja till EU (n=1021). I motsvarande grupp frikyrkobesökare var det endast 38 procent som röstade ja (n=153).

landsbygden och i mindre tätorter. I riksdagsvalet 1994 fick centerpartiet 22 procent av rösterna på landsbygden men hamnade under fyraprocentstrecket i Stockholm, Göteborg och Malmö. Moderaterna fick 18 procent av rösterna på landsbygden mot hela 29 procent i storstäderna.²⁸

Skillnaderna i röstning mellan olika geografiska regioner är också betydande. I valet 1994 fick exempelvis socialdemokraterna ett nära nog dubbelt så starkt röststöd i Norrbotten som i Stockholm, kds fick proportionellt sett mer än fyra gånger fler röster i Jönköpings län än i Jämtland och centerpartiets röststöd var hela nio gånger starkare på Gotland än i Malmö.²⁹

Centrum-periferitesen i sin ursprungliga och mest snäva betydelse säger oss att det skall finnas relativt stora skillnader i röstning i EU-folkomröstningen mellan väljare som bor i olika ortstyper och i olika delar av landet. I tabell 10.27 redovisas hur väljare på landsbygden, i tätorter, i städer och i storstäder röstade i 1994 års folkomröstning.

Tabell 10.27 Bostadsort och röstning i folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 (procent)

bostadsort	röstning i folkomröstningen			summa procent	antal inter- vjuade	andel icke- röstare
	ja	nej	blankt			
ren landsbygd	41	58	1	100	661	18
mindre tätort	50	48	2	100	904	15
stad eller större tätort	55	44	1	100	1 732	18
Sthlm, Gbg eller Malmö	64	34	2	100	536	17

Kommentar: Uppgifterna om bostadsort bygger på intervjuarnas observationer av var undersökningspersonerna bor. Tre kategorier har använts: ren landsbygd, mindre tätort, stad eller större tätort. Ur gruppen boende i stad eller större tätort har personer boende i Stockholm, Göteborg eller Malmö brutits ut.

Andelen ja-röster i folkomröstningen ökar med ökande tätortsgrad. Bland väljare på landsbygden var det endast fyra av tio som röstade ja till EU. I storstäderna var det nästan två väljare av tre som röstade ja. Med reservation för ett delvis bräckligt statistiskt underlag går det att spåra skillnaderna i röstning mellan landsbygd, tätorter och städer även bland de olika partiernas sympatisörer (se tabell 10.28).

28 Gilljam och Holmberg (1995:106-107); Allmänna valen (1994, Del 1:29).

29 Gilljam och Holmberg (1995:18).

Tabell 10.28 *Röstning i folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 efter bostadsort och partisympati (procent)*

bostadsort och partisympati		röstning i folkomröstningen			summa procent	antal inter- vjuade	andel icke- röstare
		ja	nej	blankt			
v	ren landsbygd	0	100	0	100	53	9
	mindre tätort	12	84	4	100	73	9
	stad eller större tätort	9	90	1	100	142	14
	Sthlm, Gbg, Malmö	10	84	6	100	49	11
s	ren landsbygd	41	59	0	100	186	15
	mindre tätort	52	46	2	100	393	13
	stad eller större tätort	54	46	0	100	682	16
	Sthlm, Gbg, Malmö	62	36	2	100	179	16
c	ren landsbygd	40	56	4	100	124	14
	mindre tätort	38	60	2	100	50	15
	stad eller större tätort	53	47	0	100	76	10
	Sthlm, Gbg, Malmö	43	50	7	100	14	19
fp	ren landsbygd	85	15	0	100	20	25
	mindre tätort	84	16	0	100	43	7
	stad eller större tätort	76	22	2	100	128	11
	Sthlm, Gbg, Malmö	86	12	2	100	43	9
m	ren landsbygd	78	22	0	100	119	15
	mindre tätort	83	17	0	100	156	9
	stad eller större tätort	89	10	1	100	368	11
	Sthlm, Gbg, Malmö	90	10	0	100	156	10
kds	ren landsbygd	24	71	5	100	21	7
	mindre tätort	52	48	0	100	23	7
	stad eller större tätort	47	51	2	100	45	16
	Sthlm, Gbg, Malmö	46	54	0	100	13	14
mp	ren landsbygd	8	92	0	100	62	13
	mindre tätort	16	84	0	100	56	13
	stad eller större tätort	10	88	2	100	83	17
	Sthlm, Gbg, Malmö	23	77	0	100	26	10

Kommentar: Uppgifterna om bostadsort bygger på intervjuarnas observationer av var undersökningspersonerna bor. Tre kategorier har använts: ren landsbygd, mindre tätort, stad eller större tätort. Ur gruppen stad eller större tätort har personer boende i Stockholm, Göteborg eller Malmö brutits ut.

Det relativt stora EU-motståndet på landsbygden framträder tydligt bland v-, s-, m-, kds- och mp-sympatisörer. En relativt stor andel ja-röster i städer och storstäder återfinns bland s-, c-, m- och mp-sympatisörer.

Resultatet av EU-folkomröstningen i olika delar av landet gav upphov till tidningsrubriker och färglada kartor på temat den splittrade nationen och det kluvna Sverige. Hur "kluvet" Sverige blev i EU-folkomröstningen redovisas i tabell 10.29. Tabellen visar de faktiska valresultaten och bygger med andra ord inte på intervjuuppgifter.

Tabell 10.29 Resultat av folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 i de 29 valkretsarna (procent)

valkrets	röstning i folkomröstningen			summa procent	valdeltagande
	ja	nej	blankt		
Malmö kommun	66,5	32,7	0,8	100	80,0
Malmöhus läns södra	66,4	32,6	1,0	100	86,0
Stockholms kommun	61,5	37,6	0,9	100	82,1
Stockholms län	61,4	37,7	0,9	100	84,4
Malmöhus läns norra	61,3	37,9	0,8	100	81,5
Halland	57,8	41,1	1,1	100	85,1
Kristianstads län	56,7	42,4	0,9	100	81,2
Göteborgs kommun	56,3	42,8	0,9	100	82,0
Västmanlands län	54,3	44,8	0,9	100	83,0
Östergötlands län	53,9	45,0	1,1	100	83,8
Södermanlands län	53,8	45,3	1,0	100	83,8
Uppsala län	53,4	45,5	1,1	100	84,0
Kronobergs län	51,4	47,6	1,0	100	84,0
Bohuslän	51,1	48,1	0,9	100	85,4
Älvsborgs läns södra	51,0	48,0	1,0	100	83,5
Gotlands län	50,9	48,1	1,0	100	80,7
Skaraborgs län	49,5	49,4	1,1	100	83,5
Jönköpings län	48,5	50,7	0,8	100	84,9
Kalmar län	48,3	50,8	0,9	100	82,1
Värmlands län	47,1	52,1	0,8	100	82,8
Örebro län	47,0	52,0	1,0	100	83,2
Blekinge län	46,5	52,6	0,9	100	83,3
Älvsborgs läns norra	46,5	52,6	0,9	100	84,0
Västernorrlands län	41,7	57,6	0,7	100	83,0
Gävleborgs län	41,3	57,8	0,9	100	81,2
Kopparbergs län	38,7	60,4	0,8	100	83,6
Västerbottens län	37,0	62,3	0,7	100	84,1
Norrbottnens län	34,8	64,6	0,6	100	83,0
Jämtlands län	27,7	71,5	0,7	100	85,0
Hela riket	52,3	46,8	0,9	100	83,3

Kommentar: Resultaten är hämtade från Allmänna valen, Folkomröstningen 1994.

Ja-sidan fick flest röster i storstadsregionerna och i södra och västra Sverige medan nej-sidan stod som segrare i Norrland, delar av mellansverige och i sydost. Ja-sidan fick majoritet i 17 och nej-sidan i 12 av landets 29 valkretsar. Den största andelen ja-röster avgavs i Malmö kommun (66,5 procent) och den lägsta andelen i Jämtlands län (27,7 procent).

För att antalet intervjupersoner i undersökningen skall räcka till för en analys av den politiska geografins betydelse för röstningen bland de olika partiernas sympatisörer, bland väljare i olika yrkesgrupper och bland väljare på landsbygden och i städerna måste Sverige delas in i regioner. I tabell 10.30 redovisas resultatet av EU-omröstningen uppdelat på sju olika regioner. Siffrorna bygger på intervjuuppgifter och stämmer därför inte exakt överens med de faktiska valresultaten.

Tabell 10.30 *Region och röstning i EU-folkomröstningen 1994 (procent)*

region	röstning i folkomröstningen			summa procent	antal inter- vjuade	andel icke- röstare
	ja	nej	blankt			
Sydsverige	65	33	2	100	478	16
Stockholm	65	34	1	100	660	17
Västsverige	56	43	1	100	665	17
Östra mellansverige	52	47	1	100	567	15
Sydostsverige	49	50	1	100	456	15
Västra mellansverige	43	55	2	100	641	17
Norrland	35	64	1	100	441	17

Kommentar: Resultaten bygger på intervjuuppgifter. I Sydsverige ingår valkretsarna Malmö kommun, Malmöhus läns södra och Malmöhus läns norra. Stockholm består av Stockholms stad och Stockholms kommun. I Västsverige ingår Hallands län, Göteborgs kommun, Bohuslän, Älvsborgs läns södra och Skaraborgs län. Till Östra mellansverige har förts Uppsala län, Södermanlands län, Östergötlands län och Västmanlands län. Sydostsverige består av Jönköpings län, Kronobergs län, Kalmar län, Gotlands län och Blekinge län. I Västra mellansverige ingår Älvsborgs län norra, Värmlands län, Örebro län, Kopparbergs län och Gävleborgs län. Norrland består av Västernorrlands län, Jämtlands län, Västerbottens län och Norrbottens län.

En klar majoritet av väljarna i Sydsverige och Stockholm röstade ja till EU medan en klar majoritet i Västra mellansverige och Norrland röstade nej. Majoriteten i Västsverige och Östra mellansverige röstade också ja medan en knapp majoritet i Sydostsverige röstade nej.

Precis som för övriga sociala och ekonomiska faktorer minskar skillnaderna i röstning i EU-omröstningen mellan olika geografiska regioner när vi jämför väljare med samma partisynpat. Men skillnaderna inom partierna är i flera fall överraskande stora (se tabell 10.31).

Det finns klara skillnader i röstning mellan väljare i olika geografiska regioner men med samma partisynpat. Skillnader bland s-, c- och kds-sympatisörer har vi vant oss vid vid det här laget. Men den här gången uppvisar även de EU-homogena partierna klara skillnader i andel ja-röster. Bland till exempel v- och mp-sympatisörer i Sydsverige röstade 15 respektive 26 procent ja till svenskt EU-medlemskap. Bland v- och mp-sympatisörer i Norrland röstade 0 respektive 5 procent ja till EU.

Geografiska skillnader i väljarnas val av parti är delvis en återspeglning av skillnader i näringsstruktur och befolkningens yrkessammansättning. I vilken utsträckning som de geografiska skillnaderna i EU-omröstningen även återfinns bland väljare inom samma yrkesgrupp redovisas i tabell 10.32.

Tabell 10.31 Röstning i folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 efter region och partisympati (procent)

region och partisympati	röstning i folkomröstningen			summa procent	antal inter- vjuade	andel icke- röstare
	ja	nej	blankt			
v Sydsverige	15	85	0	100	13	19
Stockholm	9	85	6	100	46	14
Västssverige	6	88	6	100	50	9
Östra mellansverige	15	83	2	100	58	8
Sydostssverige	12	88	0	100	33	10
Västra mellansverige	9	90	1	100	67	8
Norrland	0	100	0	100	58	16
s Sydsverige	60	39	1	100	197	16
Stockholm	60	39	1	100	208	15
Västssverige	61	39	0	100	231	15
Östra mellansverige	53	46	1	100	221	12
Sydostssverige	44	55	1	100	171	9
Västra mellansverige	48	51	1	100	253	17
Norrland	39	60	1	100	186	15
c Sydsverige	65	31	4	100	26	19
Stockholm	50	50	0	100	18	12
Västssverige	39	59	2	100	51	12
Östra mellansverige	43	54	3	100	35	14
Sydostssverige	65	29	6	100	31	15
Västra mellansverige	40	57	3	100	62	14
Norrland	26	74	0	100	34	10
fp Sydsverige	78	22	0	100	23	11
Stockholm	85	14	1	100	65	8
Västssverige	83	17	0	100	48	9
Östramellansverige	81	19	0	100	31	10
Sydostssverige	78	22	0	100	18	16
Västra mellansverige	68	26	6	100	31	15
Norrland	82	14	4	100	22	21
m Sydsverige	88	10	2	100	128	13
Stockholm	90	9	1	100	209	9
Västssverige	85	15	0	100	144	11
Östra mellansverige	88	12	0	100	100	9
Sydostssverige	83	17	0	100	94	10
Västra mellansverige	86	13	1	100	84	16
Norrland	81	19	0	100	43	9
kds Sydsv., Sthlm., Västs.	50	48	2	100	48	12
Övriga landet	40	58	2	100	58	11
mp Sydsverige	26	74	0	100	19	12
Stockholm	22	78	0	100	32	15
Västssverige	15	85	0	100	33	15
Östra mellansverige	4	96	0	100	26	22
Sydostssverige	13	84	3	100	37	18
Västra mellansverige	7	91	2	100	44	7
Norrland	5	95	0	100	41	13

Kommentar: Regionindelningen finns presenterad i kommentaren under tabell 10.30.

Tabell 10.32 *Röstning i folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 – efter yrkesgrupp och region (procent)*

yrkesgrupp och region	röstning i folkomröstningen			summa procent	antal inter- vjuade	andel icke- röstare
	ja	nej	blankt			
arbetare						
Sydsverige	49	49	2	100	142	23
Stockholm	54	44	2	100	136	25
Västsverige	45	53	2	100	208	20
Östra mellansverige	33	64	3	100	159	19
Sydostsverige	37	62	1	100	175	18
Västra mellansverige	35	63	2	100	254	19
Norrland	21	78	1	100	173	18
lägre tjänstemän						
Sydsverige	61	34	5	100	44	19
Stockholm	61	36	3	100	80	17
Västsverige	52	47	1	100	68	15
Östra mellansverige	52	45	3	100	60	16
Sydostsverige	39	59	2	100	46	15
Västra mellansverige	39	59	2	100	69	13
Norrland	31	69	0	100	36	19
mellantjänstemän						
Sydsverige	73	24	3	100	106	16
Stockholm	67	33	0	100	147	14
Västsverige	60	39	1	100	144	15
Östra mellansverige	59	41	0	100	138	12
Sydostsverige	60	40	0	100	83	15
Västra mellansverige	46	52	2	100	140	13
Norrland	46	51	3	100	96	15
högre tjänstemän						
Sydsverige	84	16	0	100	62	11
Stockholm	79	21	0	100	161	11
Västsverige	80	20	0	100	82	12
Östra mellansverige	75	25	0	100	91	9
Sydostsverige	71	29	0	100	48	9
Västra mellansverige	69	29	2	100	58	10
Norrland	61	37	2	100	43	12
småföretagare						
Sydsverige	76	24	0	100	38	15
Stockholm	59	39	2	100	59	13
Västsverige	64	36	0	100	47	20
Östra mellansverige	66	34	0	100	32	16
Sydostsverige	50	46	4	100	24	28
Västra mellansverige	70	30	0	100	30	23
Norrland	48	52	0	100	25	19
jordbrukare						
Sydsverige	78	22	0	100	18	9
Västsverige	41	59	0	100	22	19
Östra mellansverige	50	40	10	100	10	26
Sydostsverige	61	33	6	100	18	24
Västra mellansverige	41	59	0	100	17	28
Norrland	43	57	0	100	14	20
studerande						
Sydsverige	54	41	5	100	39	18
Stockholm	63	32	5	100	43	12
Västsverige	59	41	0	100	63	18
Östra mellansverige	52	48	0	100	46	14
Sydostsverige	59	41	0	100	27	17
Västra mellansverige	40	56	4	100	45	17
Norrland	24	76	0	100	29	22

Kommentar till tabell 10.32: Pensionärer har förts till sin tidigare yrkesgrupp. En detaljerad redogörelse för yrkesgruppsindelningen återfinns i *Folkomröstningsundersökningen 1994. Teknisk rapport* (Gilljam, Holmberg och Hedberg 1996b). Regionindelningen finns presenterad under tabell 10.30.

De regionala skillnaderna kvarstår på det hela taget oförändrade vid kontroll för yrkesgrupp. Skillnaderna mellan den mest och den minst EU-positiva regionen varierar mellan 23 procentenheter bland högre tjänstemän och 39 procentenheter bland studerande. Den största spännvidden i andel ja-röster finns mellan arbetare i Norrland och högre tjänstemän i Sydsverige (21 respektive 84 procent).³⁰

I vad mån skillnaderna i röstning mellan städer och landsbygd respektive mellan olika geografiska regioner är ett uttryck för samma sak undersöks i tabell 10.33. Resultaten visar hur väljare på landsbygden, i tätorter och i städer inom var och en av de sju geografiska regionerna röstade i 1994 års EU-folkomröstning.

Effekten av bostadsort på röstning i folkomröstningen kvarstår i stor sett oförändrad vid kontroll för geografisk region. Den ursprungliga skillnaden i andel ja-röster mellan väljare på landsbygden och i städer och större tätorter är 14 procentenheter (41 respektive 55 procent ja-röster). Den skillnaden är aningen större i VästSverige och Stockholmsregionen och något mindre i övriga fem regioner. Samtidigt visar resultaten att skillnaderna i röstning mellan olika geografiska regioner återfinns såväl på landsbygden som i tätorter och i städer.

Resultaten i tabell 10.33 visar med andra ord att det finns ett slags dubbelt geografimönster i svenska folkets röstning i EU-omröstningen. Stad/land-dimensionen och nord/syd-dimensionen tycks ha verkat i stort sett oberoende av varandra och båda dimensionerna gav upphov till klara skillnader i väljarnas röstning. Spännvidden finns mellan landsbygdsväljare i Norrland där 28 procent röstade ja till EU och väljare i städer och tätorter i Sydsverige och Stockholmsregionen där två tredjedelar röstade ja.

30 Det begränsade antalet intervjupersoner bland i första hand jordbrukare och småföretagare innebär att dessa resultat skall läsas med försiktighet. Den relativt sett stora andelen ja-röster bland jordbrukare i Sydostsverige avviker från det generella mönstret men stämmer samtidigt överens med de klara skillnader mellan jordbrukare i syd och nord som tidigare har redovisats.

Tabell 10.33 *Röstning i folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 – efter region och bostadsort (procent)*

region och bostadsort	röstning i folkomröstningen			summa procent	antal inter- juvade	andel icke- röstare
	ja	nej	blankt			
Norrland						
ren landsbygd	28	72	0	100	114	18
mindre tätort	30	68	2	100	127	14
stad eller större tätort	41	58	1	100	188	20
Västra mellansverige						
ren landsbygd	36	62	2	100	145	19
mindre tätort	44	54	2	100	170	15
stad eller större tätort	46	52	2	100	315	18
Östra mellansverige						
ren landsbygd	45	52	3	100	97	15
mindre tätort	53	45	2	100	116	15
stad eller större tätort	53	46	1	100	346	16
Stockholm						
ren landsbygd	50	50	0	100	30	19
mindre tätort	52	47	1	100	71	17
stad eller större tätort	66	33	1	100	279	18
Stockholms kommun	69	30	1	100	268	16
Västsverige						
ren landsbygd	44	56	0	100	114	16
mindre tätort	58	41	1	100	135	18
stad eller större tätort	61	38	1	100	222	19
Göteborgs kommun	58	41	1	100	181	16
Sydostsverige						
ren landsbygd	43	56	1	100	106	19
mindre tätort	48	50	2	100	143	15
stad eller större tätort	51	48	1	100	200	16
Sydsverige						
ren landsbygd	56	40	4	100	55	21
mindre tätort	68	31	1	100	142	12
stad eller större tätort	66	32	2	100	182	19
Malmö kommun	63	33	4	100	87	23

Kommentar: Uppgifterna om bostadsort bygger på intervjuarnas observationer av var undersökningspersonerna bor. Regionindelningen finns presenterad i kommentar under tabell 10.30.

Social och ekonomisk grupptillhörighet

Det har nu blivit dags att dra ihop kapitlets olika trådar. Två frågor återstår att besvara: Dels frågan om de olika sociala och ekonomiska faktorernas *relativa* betydelse för hur väljarna röstade i 1994 års EU-folkomröstning. Dels frågan om de sociala och ekonomiska faktorernas *sammanlagda* betydelse för väljarnas röstning. Den första frågan handlar om att jämföra skillnaden i röstning mellan till exempel kvinnor och män med skillnaden mellan arbetare och medelklassväljare och med skillnaden mellan norrlänningar och sörlänningar. Den andra frågan avser de sociala och ekonomiska faktorernas betydelse för röstningen i 1994 års EU-omröstning i jämförelse med andra folkomröstningar, i jämförelse med vad

samma strukturfaktorer betyder för väljarnas partival i riksdagsvalen och i jämförelse med betydelsen av väljarnas partisympatier för röstningen i EU-omröstningen.

De olika sociala och ekonomiska faktorernas betydelse för väljarnas röstning i 1994 års EU-folkomröstning redovisas i tabell 10.34. För varje variabel redovisas gruppen med lägst respektive högst andel ja-röster samt skillnaden mellan de båda yttergrupperna (variationsbredden). Det faktum att variablerna rymmer olika många grupper eller variabelvärden innebär att jämförelser av variationsbredden behöver kompletteras. I kolumnen längst till höger redovisas därför ett sambandsmått på ordinalskalenivå (tau-b alternativt tau-c) som väger in samtliga variabelvärden. Vid sambandsberäkningarna har grupperna ordnats från lägst till högst andel ja-röster vilket innebär att måttet kan variera mellan 0 och 1. Ju högre värde desto starkare samband.³¹

Tre typer av förklaringar i termer av social och ekonomisk gruppstillhörighet framstår som särskilt viktiga. Det är för det första förklaringar knutna till yrkeslivet och då i första hand väljarnas yrkesgruppstillhörighet. Skillnaden i andel ja-röster mellan övriga arbetare och högre tjänstemän är hela 39 procentenheter (37 respektive 76 procent) och sambandsmättet tau är starkare än för övriga faktorer (.29). Bilden av folkomröstningen som ett klassval understryks av att även den dikotoma klassvariabeln (arbetare/medelklass) står sig väl i konkurrensen med övriga sociala och ekonomiska faktorer (tau=.22). Bland övriga faktorer knutna till yrkeslivet framstår yrkessektorstillhörighet som något viktigare än de andra. Andelen ja-röster var 45 procent bland väljare i reproduktionssektorn mot 66 procent i förvaltningssektorn (+21; tau=.14).

Den andra typen av sociala och ekonomiska förklaringar till röstning i EU-folkomröstningen består av faktorer kopplade till utbildningsnivå och kontakter med andra länder. Skillnaden i röstning mellan väljare med få och flera utlandsbesök under de senaste åren ger det tydligaste utslaget (44 respektive 77 procent ja-röster; tau=.24). Men det finns också klara och tydliga skillnader mellan väljare med enbart obligatorisk utbildning och universitetsutbildning (43 respektive 64 procent ja-röster; tau=.18) och mellan väljare med dåliga och goda språkkunskaper (44 respektive 63 procent ja-röster; tau=.16).

Den tredje gruppen av sociala och ekonomiska förklaringar till röstning i EU-folkomröstningen är faktorer knutna till geografi och boende. Skillnaden i andel ja-röster mellan väljare i Norrland och Sydsverige är 30 procentenheter (35 procent mot 65; tau=.23) medan skillnaden i andel ja-röster mellan väljare på landsbygden och i storstäderna är 23 procentenheter (43 procent mot 60; tau=.14).

31 Blankrösterna ingår inte i sambandsberäkningarna vilket innebär att den beroende variabeln är en dikotomi ja/nej. Måttet tau-b används vid symmetriska tabeller - i det här fallet vid 2x2-tabeller - medan tau-c används vid icke symmetriska tabeller. Observera att intervjufrågorna om språkkunskaper och utlandsbesök endast ingick i Folkomröstningsundersökningen, vilket innebär att resultaten för dessa båda variabler bygger på knappt hälften av det totala antalet intervjupersoner.

Tabell 10.34 Samband mellan grupptillhörighet och röstning i folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 (procent ja-röster och tau-b/tau-c)

grupp tillhörighet	grupp med lägst procentandel ja-röster	procent	grupp med högst procentandel ja-röster	procent	variations- bredd	tau-b/ tau-c
yrke, 8 kategorier	övriga arbetare	37	högre tjänstemän	76	+39	.29
klass, 2 kategorier	arbetare	38	medelklass	62	+24	.22
yrkesssektor, 6 kategorier	reproduktion	45	förvaltning	66	+21	.14
anställningssektor, 3 kategorier	kommunal	42	privat	58	+16	.13
offentlig/privat sektor, 2 kategorier	offentlig	46	privat	58	+12	.11
arbetsmarknadsproblem, 2 kategorier	med problem	44	utan problem	56	+12	.11
förvärvsställning, 6 kategorier	arbetslösa	37	förvärvsarbetande*	54	+17	.10
utlandsbesök, 3 kategorier	få besök	44	flera besök	77	+27	.24
utbildning, 4 kategorier	folkskola/grundskola	43	universitet	64	+21	.18
språkkunskaper, 3 kategorier	dåliga	44	goda	63	+19	.16
region, 7 kategorier	Norrland	35	Sydsverige	65	+30	.23
region, 2 kategorier	Nej-Sverige	43	Ja-Sverige	60	+17	.17
bostadsort, 4 kategorier	landsbygd	41	storsstad	64	+23	.14
bostadsort, 2 kategorier	land	46	stad	57	+11	.11
kön, 2 kategorier	kvinnor	46	män	59	+13	.12
ålder, 3 kategorier	18-30 år	45	61-80 år	60	+15	.10

Kommentar: Variationsbredden visar skillnaden i procentenheter mellan gruppen med lägst och högst andel ja-röster. Vid sambandsberäkningen har grupperna ordnats från lägst till högst andel ja-röster, vilket innebär att tau-b/tau-c kan variera mellan 0 (inget samband) och 1 (fullständigt samband). De åtta yrkeskategorierna återfinns i tabell 10.9. Arbetare är en sammanslagning av grupperna industriarbetare och övriga arbetare medan medelklassen består av tjänstemän, företagare och jordbrukare. De sex yrkessektorerna med undantag för studerande återfinns i tabell 10.12. De tre anställningskategorierna är kommunal, statlig och privat. Variabeln arbetsmarknadsproblem presenteras i avsnittet om förvärvsställning. Gruppen förvärvsarbetande har försetts med en asterisk (*) eftersom gruppen ålderspensionärer har en högre andel ja-röster (61 procent, se tabell 10.7). Regionindelningen i sju kategorier presenteras i tabell 10.30. I kategorin Nej-Sverige ingår Norrland, Västra mellansverige och Sydostsverige medan övriga regioner har förts till Ja-Sverige. Variabeln bostadsort presenteras i tabell 10.27. Kategorin land omfattar landsbygd och mindre tätorter medan kategorin stad inkluderar storsäder, städer och större tätorter. Variablerna utbildning, språkkunskaper och utlandsbesök beskrivs närmare i tabellerna 10.18, 10.22 respektive 10.23. Sambandet mellan ålder och röstning förblir det samma om sju ålderskategorier används och ökar från .10 till .12 om varje födelseår tillåts utgöra en egen kategori.

Kön och ålder var inga oviktiga förklaringar till väljarnas röstning i EU-folkomröstningen men sambanden är svagare än för övriga faktorer. Skillnaden i andel ja-röster mellan kvinnor och män är 13 procentenheter (46 procent mot 59; $\tau=12$) medan skillnaden mellan yngre och äldre väljare är 15 procentenheter (45 respektive 60 procent ja-röster; $\tau=10$).

Det är ingen lätt uppgift att exakt avgöra de olika förklaringsfaktorernas relativa betydelse för väljarnas röstning i 1994 års EU-omröstning. Dels har variablerna olika antal kategorier och kategoriernas antal och avgränsningar från varandra är i flertalet fall inte självskrivna. Dels är flera av förklaringsfaktorerna delvis sammanflätade med varandra vilket innebär att två eller flera faktorer till viss del kan sägas förklara samma sak. Sambandet mellan en dikotom utbildningsvariabel och en dikotom språkkunskapsvariabel är exempelvis .47 (Pearsons r).

En möjlighet att komma en bit på vägen i fråga om de olika förklaringsfaktorernas relativa betydelse är att använda oberoende variabler med samma antal värden och att använda en multikausal analysteknik.³² En multipel regressionsanalys med ja/nej-röstning i EU-omröstningen som beroende variabel och dikotoma varianter av de tolv sociala och ekonomiska faktorerna i tabell 10.34 som oberoende variabler leder emellertid inte till några annorlunda slutsatser. De olika effekterna försvagas visserligen med i runda tal en tredjedel, men variabler kopplade till yrkeslivet, till geografi, till kontakter med andra länder samt kön och ålder hade alla betydelse för hur väljarna röstade i 1994 års EU-folkomröstning. En separat multipel regressionsanalys med den bästa förklaringsfaktorn från respektive grupp visar att klasstillhörighet, geografisk hemvist och antalet utlandsbesök hade ungefär samma effekt på röstningen (de partiella ostandardiserade regressionskoefficienterna är .16, .15 respektive .15) medan kön och ålder hade en något svagare effekt (.11 respektive .10).

Den fråga som avslutningsvis skall besvaras gäller de sociala och ekonomiska förklaringsfaktorernas *sammanlagda* betydelse för väljarnas röstning i 1994 års svenska EU-folkomröstning. Hur stor del av variationen i väljarnas röstning kan förklaras av social och ekonomisk grupptillhörighet?

Ett av huvudresultaten i svensk och internationell väljarforskning är den sociala och ekonomiska strukturens minskade betydelse för väljarnas val av parti. Den mest tydliga och välkända förändringen är den successivt sjunkande klassröstningen.³³ Statsvetaren Maria Oskarson har visat att olika sociala och ekonomiska faktorer sammanlagda betydelse för väljarnas val av politiskt block i riksdagsvalen har minskat från 26 procent förklarad varians vid valet 1964 till 17 respektive 16 procent vid valen 1976 och 1985.³⁴ En motsvarande analys visar på

32 Ett ytterligare krav för att kunna göra mer exakta utsagor om de olika oberoende variabelernas relativa betydelse för väljarnas röstning är att det föreligger en specificerad modell över det kausala förhållandet mellan de olika orsaksfaktorerna. I avsaknad av en sådan modell får vi hålla till godo med de olika variabelernas *direkta* effekter på röstningen.

33 Se t ex Franklin, Mackie, Valen et al. (1992); Oskarson (1994); Gilljam och Holmberg (1995).

34 Oskarson (1992).

en fortsatt minskning till 13 procent förklarad varians vid valet 1994.³⁵ Därtill kan läggas att Sören Holmberg i sin analys av folkomröstningen om kärnkraft 1980 visade att olika sociala och ekonomiska faktorer sammantagna inte kunde förklara mer än 5-8 procent av variansen i väljarnas val mellan de tre linjerna.³⁶

De sociala och ekonomiska faktorernas minskade betydelse för väljarnas partiaval och faktorernas begränsade förklaringskraft i 1980 års kärnkraftsomröstning innebär lågt ställda förväntningar på motsvarande analys i samband med 1994 års EU-folkomröstning. Det är därför med viss förvåning vi noterar att de tolv sociala och ekonomiska faktorerna i tabell 10.34 tillsammans kan förklara så mycket som 18 procent av variationen i väljarnas röstning i EU-omröstningen.³⁷

De sociala och ekonomiska faktorerna var klart bättre som förklaringar till hur väljarna röstade i 1994 års EU-omröstning än till hur de röstade i 1980 års kärnkraftsomröstning. Förklaringskraften är till och med aningen bättre än i en motsvarande analys av 1994 års EU-folkomröstning i centrum/periferiteorins hemland Norge, där faktorer knutna till den sociala och ekonomiska strukturen kunde förklara 17 procent av variationen i väljarnas röstning.³⁸

De sociala och ekonomiska faktorernas sammanlagda förklaringskraft i EU-folkomröstningen befinner sig nästan men inte riktigt på samma nivå som motsvarande faktorerers förmåga att förklara väljarnas val av politiskt block i de svenska riksdagsvalen. En analys med tio av de tolv faktorer som har använts för att förklara röstning i EU-omröstningen (språkkunskaper och utlandsbesök finns inte att tillgå i Valundersökningen) kan förklara 20 procent av variationen i väljarnas blockröstning i 1994 års riksdagsval. Motsvarande andel förklarad varians när det gäller väljarnas röstning i EU-folkomröstningen (det vill säga Val-

35 Resultaten bygger på regressionsanalyser med dikotomin s- och v-väljare mot övriga som beroende variabel och de sex dikotomierna kön, arbetarklass/medelklass, LO-medlem/icke-LO-medlem, lågutbildad/högutbildad, stad/land-boende och region (nord/syd) som oberoende variabler. Om miljöpartiets väljare istället förs till det socialistiska blocket 1994 minskar andelen förklarad varians från 13 till 12 procent.

36 Holmberg och Asp (1984:371-373).

37 Följande tolv variabler har använts som oberoende variabler i regressionsanalysen: 1) kön; 2) födelseår; 3) förvärvsställning (arbetslösa och förtidspensionärer mot övriga); 4) haft problem/ej haft problem på arbetsmarknaden; 5) sjuställig yrkesvariabel omgjord till sex dummyvariabler (dvs industriarbetare mot övriga osv); 6) femställig yrkessektorsvariabel omgjord till fyra dummyvariabler; 7) treställig anställningssektorsvariabel omgjord till två dummyvariabler (kommunanställd/ej kommunanställd och statsanställd/ej statsanställd); 8) fyrställig utbildningsvariabel; 9) sjuställig geografivariabel omgjord till sex dummyvariabler; 10) fyrställig boendeortsvariabel omgjord till tre dummyvariabler; 11) språkkunskapsindex med värden från 0 till 8; 12) utlandsbesöksindex med värden från 0 till 6. Analysen bygger enbart på de svars-personer som ingår i Folkomröstningsundersökningen.

38 Jenssen, Listhaug og Pettersen (1995:156-158). I analysen av väljarnas röstning i 1994 års norska EU-omröstning ingick inga mått på språkkunskaper och utlandsbesök. Däremot ingick variablerna "nynorsk", "avhold" och "religion" som inte ingår i den svenska analysen. Om vi utesluter variablerna språkkunskaper och utlandsbesök ur den svenska analysen sjunker andelen förklarad varians från 18 till 16 procent för personerna i Folkomröstningsundersökningen medan andelen förklarad varians för personerna i Folkomröstningsundersökningen och Valundersökningen sammanslagna uppgår till 15 procent.

undersökningsurvalet utan variablerna språkkunskaper och utlandsbesök) är 16 procent.³⁹

De tolv sociala och ekonomiska faktorerna förklarar alltså 18 procent av variationen i väljarnas röstning i 1994 års EU-folkomröstning. En motsvarande analys med väljarnas partisympatier som oberoende variabler förklarar 26 procent av variationen i hur väljarna röstade i folkomröstningen.⁴⁰ Tillsammans förklarar partisympati och de sociala och ekonomiska faktorerna 33 procent av variationen i väljarnas röstning i EU-omröstningen. Det betyder att de sociala och ekonomiska faktorerna bidrar med 7 procent förklarad varians utöver vad vi kunde förvänta oss utifrån det faktum att de politiska partierna står olika starka i olika befolkningsgrupper.

Det självklara kausala förhållandet mellan sociala och ekonomiska faktorer och partisympatier är emellertid det omvända. Det är sociala och ekonomiska strukturfaktorer som påverkar väljarnas partisympatier och inte tvärtom. De sociala och ekonomiska faktorerna förklarar därför 18 procent av variationen i väljarnas röstning i 1994 års EU-folkomröstning. Därutöver bidrar väljarnas partisympatier med ytterligare 15 procent förklarad varians. De sociala och ekonomiska faktorerna kan med andra ord sägas ha varit minst lika viktiga som väljarnas partisympatier när det gällde att förklara varför väljarna röstade som de gjorde i 1994 års EU-folkomröstning.

* * *

Social och ekonomisk gruppstillhörighet leder oss en bra bit på vägen när det gäller att förstå varför svenska väljare röstade som de gjorde i 1994 års EU-folkomröstning. Resultaten i det här kapitlet tyder på att många väljare gick och röstade i enlighet med hur de uppfattade sina gruppnormer och hur de upplevde sina grupp- och egenintressen.

Det finns ett klart och tydligt centrum-periferimönster i väljarnas röstning: Väljare i samhällets centrum röstade i stor utsträckning ja till EU medan många väljare i samhällets periferi röstade nej. De tydligaste skillnaderna finns här mellan medelklassväljare och arbetarklassväljare och mellan väljare i syd och nord. Skillnaderna i röstning mellan väljare med olika goda språkkunskaper och olika mycket erfarenhet av andra länder kan dock samtidigt tolkas som att det bland

39 Om miljöpartiet räknas in i det socialistiska blocket sjunker de tio faktorernas förklaringskraft när det gäller blockröstning från 20 till 18 procent förklarad varians. En analys med samtliga tolv sociala och ekonomiska faktorer (inklusive språkkunskaper och utlandsbesök) som förklaringar till blocksympati (s+v mot övriga) i samband med EU-omröstningen 1994 resulterar i 19 procent förklarad varians. Om miljöpartiet räknas in i det socialistiska blocket ökar andelen förklarad varians till 21 procent.

40 Analysen bygger på en regressionsanalys med ja/nej-röstning som beroende variabel och parti-variabeln (sju partier) omgjord till sex dummyvariabler (v-sympatisörer/ej v-sympatisör osv) som oberoende variabler.

vissa nej-röstare fanns en rädsla alternativt en sund skepsis inför "det okända Europa".

En folkomröstning med två alternativ resulterar obönhörligen i både vinnare och förlorare – kanske mer så än i ett riksdagsval där regeringsmakten visserligen vinnas eller förloras men där de förlorande väljarnas partier inte nödvändigtvis blir utestängda från allt politiskt inflytande. Den knappa segern för ja-sidan i 1994 års svenska EU-omröstning innebar dessutom, med nästan logisk nödvändighet, att det blev olika majoritetsläge i olika befolkningsgrupper och att olika grupper därmed kan sägas ha ställts mot varandra. Majoriteten bland exempelvis män, äldre personer, tjänstemän, privatanställda, stadsbor och sydsvenskar röstade ja till EU medan majoriteten bland kvinnor, yngre personer, arbetare, of-fentliganställda, landsbygdsbor och norrlänningar röstade nej.

Det är sannolikt svårare att skapa legitimitet och få uppslutning kring ett folkomröstningsbeslut om segermarginalen är knapp och om majoriteten i olika befolkningsgrupper återfinns på olika sidor: Nederlaget kan paradoxalt nog bli svårare att bära om det delas av många och det kan leva kvar längre i medvetandet om det är ojämnt fördelat mellan olika befolkningsgrupper.

Den tudelning av nationen som den knappa segermarginalen i 1994 års svenska EU-folkomröstning innebar får skrivas upp på kontot över majoritetsprincipens nackdelar. Till bilden av det socialt och ekonomiskt kluvna Sverige bör däremot fogas det faktum att majoriteten av de väljare som röstade nej till EU i många fall återfinns i grupper där majoriteten röstade ja: Så fick till exempel ja-sidan flest röster i 17 och nej-sidan i 12 av landets 29 valkretsar samtidigt som en majoritet på 57,4 procent av alla nej-röster avgavs i de 17 ja-valkretsarna. Förklaringen är naturligtvis att det bor relativt få väljare i de 12 nej-valkretsarna; de fem Norrlandsvalkretsarna rymmer exempelvis inte mer än 14,1 procent av samtliga röstande i folkomröstningen och så få som 18,7 procent av samtliga nej-röster avgavs i Norrland. I "det kluvna Sverige" kan visserligen syd sägas ha stått mot nord men det finns samtidigt fog för att påstå att också syd stod mot syd.⁴¹

Resonemanget kan också överföras till de resultat som visar att i 1994 års EU-folkomröstning stod ung mot gammal, offentliganställd mot privatanställd och arbetslös mot förvärvsarbetande. Majoriteten bland de unga, de offentliganställda och de arbetslösa röstade visserligen nej till svenskt EU-medlemskap. Men samtidigt återfinns majoriteten av de väljare som röstade nej till EU bland medelålders och äldre personer, bland privatanställda och bland förvärvsarbetande.

41 Se Gilljam och Granberg (1994).

11. Skeptiska kvinnor – Entusiastiska män

Maria Oskarson

Om rösträtten i folkomröstningen om Sveriges medlemskap i Europeiska Unionen varit begränsad till kvinnor skulle Sverige ha gjort Norge sällskap utanför EU. En majoritet – 52 procent – av de kvinnliga väljarna röstade nej till svenskt medlemskap i EU medan 46 procent röstade ja. Av de manliga väljarna röstade 59 procent ja och 40 procent röstade nej. Denna tydliga skillnad mellan kvinnors och mäns inställning till EU-medlemskapet var ingen tillfällighet. Den var känd från tidigare mätningar rörande kvinnors och mäns inställning till EU.

Det var inte endast i inställning för eller emot ett svenskt EU-medlemskap som kvinnor och män skiljde sig åt. Även bland väljare som röstade ja till medlemskapet var kvinnor något mer skeptiska till EU än män. I tabell 11.1 redovisas inställning till Sveriges framtida relationer till EU bland ja- och nej-röstare av olika kön.¹

Bland väljare som röstade ja till Sveriges medlemskap i EU och som hade en åsikt om Sveriges framtida förhållande till EU var det 60 procent av kvinnorna som stödde Sveriges medlemskap i enlighet med det framförhandlade avtalet eller att Sverige dessutom som EU-medlem bör verka för en fördjupad integration. Bland ja-röstande män var motsvarande andel 71 procent. Bland kvinnor som röstade ja till Sveriges EU-medlemskap var det hela 39 procent som svarade att de stödde medlemskapet med reservationen att Sverige bör avstå från försvarssamarbete och gemensam valuta, alltså ett mer begränsat medlemskap än det som folkomröstningen egentligen handlade om. Bland ja-röstande män var det 28 procent som stödde det begränsade medlemskapet. Sammantaget ger detta en bild av att ja-röstande kvinnor hade en mer skeptisk hållning till Sveriges EU-medlemskap än ja-röstande män.

Bland väljare som röstade nej till ett svenskt EU-medlemskap var könsskillnaderna mindre – drygt 80 procent bland både kvinnor och män som röstade nej förordade status quo – alltså att Sverige borde stå utanför EU men bibehålla EES-avtalet.

Det fanns med andra ord ett förhållandevis tydligt mönster som visar att kvinnor inte bara röstade nej i högre utsträckning än män. De kvinnor som faktiskt röstade ja var dessutom mer skeptiska till medlemskapet än vad de mer entusiastiska männen var.

1 Frågans formulering var: "I den politiska debatten finns olika förslag om Sveriges framtida förhållande till EU. Vilket av förslagen stämmer bäst överens med Din uppfattning?". I tabellen redovisas svaren från Folkomröstningsundersökningens förvalsstudie.

Tabell 11.1 *Väljarnas inställning till Sveriges framtida relationer till EU (procent)*

	ja-röstare		nej-röstare		samtliga	
	män	kvinnor	män	kvinnor	män	kvinnor
Sverige bör inte vara med i EU och det nu gällande EES-avtalet bör sägas upp	0	0	11	10	6	4
Sverige bör inte vara med i EU men bör bibehålla ett EES-avtal med EU	1	1	83	81	44	32
Sverige bör vara med i EU men avstå från sådana saker som t ex försvarssamarbete och gemensam valuta	39	28	5	7	21	20
Sverige bör vara med i EU i enlighet med det framförhandlade avtalet mellan Sverige och EU:s medlemsländer	46	50	1	2	22	31
Sverige bör vara med i EU och på sikt verka för ett förenande av EU:s medlemsländer till ett Europas förenta stater	14	21	0	0	7	13
summa procent	100	100	100	100	100	100
antal personer	315	495	341	318	694	863

Kommentar: Tabellen baseras endast på de svarspersoner som uppgav åsikt i frågan om Sveriges framtida förhållande till EU. Andelen av samtliga intervjuade som ej uppgav åsikt var 23 procent bland samtliga kvinnor, 18 procent bland kvinnliga ja-röstare och 22 procent bland kvinnliga nej-röstare. Bland män var andelen 11 procent bland samtliga, 6 procent bland ja-röstare och 12 procent bland nej-röstare.

Denna slutsats bekräftas av två andra frågor om inställning till EU som finns i Folkomröstningsundersökningen. Den första avser egen inställning längs en EU-dimension, där 0 står för mycket negativ till EU och 10 för mycket positiv till EU. Den andra frågan gäller inställning till EU-som förbundsstat, där 0 står för mycket negativ och 10 för mycket positiv.² I tabell 11.2 redovisas kvinnors och mäns genomsnittliga placeringar längs dessa båda skalor.

2 Den första frågan avsåg också partiernas positioner. Frågans formulering var: "På den här skalan vill vi att Du placerar ut de olika partierna efter deras inställning i EU-frågan. Ju mer negativt till ett svenskt medlemskap i EU Du tycker ett parti är desto lägre siffra väljer Du. Och ju mer positivt till ett svenskt medlemskap Du tycker att ett parti är desto högre siffra väljer Du. Var någonstans på skalan skulle Du vilja placera Dig själv?". Den andra frågans formulering avser endast intervjuans position och var formulerad: "Tycker Du att det är positivt eller negativt att EU utvecklas till en förbundsstat, ett slags Europas förenta stater?".

Tabell 11.2 *Kvinnors och mäns placering längs EU-dimensionen (medelvärden mellan 0 och 10)*

	ja-röstare		nej-röstare		samtliga	
	män	kvinnor	män	kvinnor	män	kvinnor
inställning till EU-medlemskap	6,95	7,40	2,50	2,92	4,59	5,57
inställning till EU som förbundsstat	4,51	5,05	2,33	2,74	3,37	4,13

Kommentar: Siffrorna är medelvärden på en skala mellan 0 och 10. Vad gäller egen inställning till EU och inställning till en utveckling mot en förbundsstat avser 0 mycket negativ inställning till EU/förbundsstat och 10 mycket positiv inställning. Med andra ord, ju lägre värde desto mer EU-skeptisk. Medelvärdena för de båda frågorna baseras på 831 respektive 731 kvinnor och 953 respektive 898 män.

Kvinnorna var, oavsett röstning, betydligt mer negativa till EU än män. När vi ser till ja-röstare respektive nej-röstare separat var kvinnors genomsnittliga placeringar på de båda skalorna ungefär ett halvt skalsteg lägre än mäns – bland samtliga väljare var skillnaden något större eftersom en högre andel kvinnor än män röstade nej.

Vi kan alltså konstatera att det inte bara var i folkomröstningen som det fanns en könsskillnad. Skillnaden mellan kvinnors och mäns inställning till EU tycks vara mer grundmurad än så och återfinns även bland kvinnor och män som röstade på samma alternativ i folkomröstningen. Detta leder över till den övergripande fråga som skall behandlas i detta kapitel: Varför är kvinnor så skeptiska till EU och varför är män så entusiastiska?

Inget renodlat svenskt fenomen

Att kvinnor är mer negativa till EU än män är inget renodlat svenskt fenomen. Även i de övriga skandinaviska länderna är kvinnor mindre positiva till EU än män. I den norska folkomröstningen 1994 röstade 43 procent av kvinnorna mot 52 procent av männen ja till medlemskap i EU.³ I Finland samma år var det 57 procent av kvinnorna och 65 procent av männen som röstade ja.⁴ I Danmark fanns inga könsskillnader i folkomröstningen om medlemskap i dåvarande EG 1972. I de efterföljande tre folkomröstningarna om Danmarks fortsatta förhållande till EG/EU röstade dock fler män än kvinnor i EU-positiv riktning. I den första omröstningen om Maastrichtavtalet i juni 1992 röstade 46 procent av kvinnorna och 53 procent av männen ja till avtalet. I den andra folkomröstningen om det mer begränsade Edinburgh-avtalet i maj 1993 var det 55 procent av de danska kvinnorna och 62 procent av de danska männen som röstade ja.⁵

3 Bjørklund (1994).

4 Pesonen (1994:65).

5 Siune, Svensson og Tonsgaard (1994:96).

Även i övriga EU-länder visar mätningar att män är mer positiva till EU än kvinnor.⁶

EU:s förhållande till kvinnorna har diskuterats i många sammanhang. Inför den svenska folkomröstningen publicerades en rad skrifter och böcker som behandlade ämnen som till exempel jämställdhet i EU.⁷ Inom ramen för den svenska EG-konsekvensutredningarna gjordes en särskild statlig utredning som behandlade just kvinnor och välfärd inom EU, och som kom till slutsatsen att kvinnor inte särskilt skulle missgynnas av ett medlemskap. I en reservation till utredningens slutsatser menade emellertid adjungerade professorn vid kultur-geografiska institutionen, Uppsala universitet Lena Gonäs och förbundsordföranden i Handikappförbundens centralkommitté Margareta Persson att ett EU-medlemskap kommer att gå ut över den offentliga sektorn i sådan utsträckning att kvinnor kommer att missgynnas.⁸ Denna uppfattning delades av en rad kvinnoforskare, som menar att EU utgör ett hot mot den svenska jämställdheten och kvinnors intressen.⁹

Resonemanget om EU som ett hot mot den svenska jämställdheten kan teoretiskt relateras till en diskussion om kvinnors intressen förknippade med den *skandinaviska välfärdsstaten*, ursprungligen lanserad av den norska statsvetaren Helga Hernes. Utgångspunkten är att kvinnor i den skandinaviska välfärdsstaten är "dubbelt beroende" av densamma. Dels är en stor del av kvinnorna verksamma inom den offentliga sektorn, dels är kvinnor generellt mer beroende än män av den offentliga sektorns tjänster och stöd.¹⁰ Välfärdsstatens expansion under efterkrigstiden innebar att en stor del av de reproduktiva sysslor som tidigare utfördes i hemmet av kvinnor försörjda av sina män, nu församhälleligats. Samma sysslor utförs i dag som avlönat arbete med stat eller kommun som arbetsgivare, dock fortfarande i huvudsak av kvinnor. Denna utveckling har inneburit att politiken i dag inbegriper vad som utgör kvinnors vardagsverklighet. Vad som för kanske 30-40 år sedan sågs som privata angelägenheter, exempelvis barnomsorg, är i dag politik. Den skandinaviska välfärdsstaten benämns ofta i kvinnovetenskapliga sammanhang som "kvinnovänlig". Med detta avses att kvinnor haft inflytande och att det politiska systemet varit öppet och tagit hänsyn till kvinnors intressen.¹¹

I allmänhet brukar det vara just de skandinaviska välfärdsstaterna som utpekats som "kvinnovänliga", till skillnad från de flesta övriga västländer, och då icke minst EU:s medlemsstater. När det gäller frågan om inställning till EU antas kvinnors större tveksamhet bero på att EU-medlemskapet uppfattas som något av ett hot mot det som utmärker den svenska välfärdsstaten – dels genom de

6 Jacobsson (1994:26).

7 Se till exempel Edberg och Jacobsson [red] (1994); Jacobsson (1994).

8 SOU 1993:117. *EG, kvinnorna och välfärden*.

9 Se t ex *Kvinnovetenskaplig tidskrift* (nr 2 1994) "Temanummer om Europa".

10 Uttrycket "dubbelt beroende" lanserades av Helga Hernes, se Hernes (1987) för en diskussion.

11 Se Hernes (1987); Oskarson och Wängnerud (1995:31-32); Bergqvist (1994); se även Sainsbury [red] (1994).

kostnader som är förenade med medlemskapet, dels genom de konvergenskrav gällande den ekonomiska politiken som ett medlemskap innebär, alltså den ståndpunkt som intogs av Gonäs och Persson i reservationen till utredningen om kvinnor och välfärd inom EU.¹²

Det är emellertid möjligt att kvinnors större skepticism till Sveriges EU-medlemskap inte har något alls att göra med uppfattningar om konsekvenser för den svenska välfärdsstaten eller jämställdheten. Flera andra förklaringar är tänkbara.

En vanlig förklaring till skillnader mellan kvinnors och mäns politiska uppfattningar tar fasta på politiska resurser, alltså att kvinnor är mindre politiskt intresserade och kunniga än män, och att det är okunskap som är förklaringen. Denna förklaring var vanlig i tidigare väljarforskning, men framstår idag som en smula föråldrad. Under de senaste decennierna har könsskillnaderna i politiskt engagemang minskat betydligt, om än inte försvunnit helt.¹³ Den första förklaringen till könsskillnaden i röstning i EU-omröstningen som skall testas i detta kapitel är trots detta *resursförklaringen*.

En annan förklaring som framstår som mer rimlig är att kvinnor röstade nej i högre utsträckning än män därför att de i högre utsträckning än män tillhör nej-röstande socio-ekonomiska grupper såsom arbetare, offentliganställda och lågavlönade. Detta är en förklaring som är väl utredd i kapitel 10, där det konstateras att socio-ekonomiska skillnader mellan kvinnor och män förklarar en del av könsskillnaden i EU-röstning, men att det även vid kontroll för kvinnors och mäns olika positioner på arbetsmarknaden kvarstår en skillnad. Då denna förklaringsmodell är diskuterad i kapitel 10, utelämnas den i detta kapitel.

Den andra förklaringen som skall analyseras i detta kapitel är istället att kvinnor står längre till vänster ideologiskt än män, och att eftersom EU-frågan till stor del följer vänster-högerdimensionen i svensk politik återspeglas detta i röstning i EU-omröstningen. Det är emellertid inte endast vänster-högerideologi som kan tänkas vara en förklaring. Kvinnors och mäns ideologiska orientering skiljer sig också i vissa andra avseenden. Kvinnor brukar beskrivas som mer miljövänliga och mindre ekonomiskt orienterade än män.¹⁴ Därför inkluderar den *ideologiska förklaringen* i detta kapitel också andra indikatorer på ideologisk position än vänster-höger.

Den tredje och sista förklaringen till kvinnors EU-skepticism som skall testas är att kvinnor i högre utsträckning än män uppfattar negativa framtida konsekvenser av ett EU-medlemskap, och då framförallt för välfärdspolitiken. Detta är med andra ord en förklaring i linje med resonemanget om kvinnors speciella relation till välfärdsstaten. En sådan *konsekvensförklaring* ligger naturligtvis mycket nära själva röstningsbeslutet, varför det är svårt att avgöra vad som påverkar vad – påverkar konsekvensbedömningarna röstningsbeslutet eller är det röstningsbeslutet som påverkar konsekvensbedömningarna? Kausalitetsproblemet är emellertid oproblematiskt här, eftersom kausaliteten kan förväntas vara

12 SOU 1993:117.

13 Oskarson och Wängnerud (1995:38-55); se även Petersson, Westholm och Blomberg (1989).

14 Oskarson och Wängnerud (1995:55-62).

densamma för kvinnor som för män. Det är ju inte förklaringar till röstning som skall testas utan förklaringar till könsskillnader i röstning.

Tre olika förklaringsmodeller för könsskillnaden i inställning till Sveriges medlemskap i EU skall alltså prövas på de följande sidorna – *resursmodellen*, *ideologimodellen* och *konsekvensmodellen*. Modellerna kommer att testas på två sätt med hjälp av multipel regressionsanalys med inställning till svenskt medlemskap i EU som beroende variabel (placering på skala 0-10). Den första analysen innebär att kön inkluderas som en oberoende variabel i modellen. Frågan är då om effekten av kön på EU-inställning (könsskillnaden) kan förklaras av att kvinnor och män skiljer sig åt när det gäller övriga oberoende variabler i modellen. Om så är fallet kommer det inte att finnas någon separat effekt av kön i modellen. I den mån det kvarstår någon effekt av kön har modellen inte fungerat som förklaring till kvinnors och mäns olika inställning. Den andra analysen innebär att regressionsmodellen analyseras separat för kvinnor och män. Frågan är då i vad mån de oberoende variablerna är av samma betydelse för kvinnor och män.

Resursförklaringen

Kvinnliga väljare var inte nämnvärt mindre intresserade av EU-frågan än manliga väljare. Skillnaderna är betydligt mindre när det gällde EU-frågan än vad som brukar vara fallet för politik i allmänhet. I Folkomröstningsundersökningen uppgav 71 procent bland kvinnor och 76 procent bland män att de var mycket eller ganska intresserade av EU-frågor, samtidigt som 63 procent bland män och endast 52 procent bland kvinnor uppgav att de var intresserade av politik i allmänhet.¹⁵

De kvinnliga väljarna var inte heller nämnvärt mindre kunniga i EU-frågor än manliga väljare. I Folkomröstningsundersökningen ställdes tre renodlade kunskapsfrågor. Kvinnor svarade i genomsnitt rätt på 2,06 av dessa tre frågor och män på 2,12.¹⁶ Därutöver ställdes en fråga om resultatet av folkomröstningen i Finland. Bland kvinnor var det 98 procent som kände till att ja-sidan vunnit, bland män var det 96 procent.

Att jämföra könsskillnader i kunskapsnivå mellan olika undersökningar och olika frågor är naturligtvis vanskligt. Risker är stora att frågornas formulering eller ämnesområde inte är könsneutrala. Samtidigt kan det anses rimligt att känna till vissa grundfakta kring det som diskuteras i kampanjerna inför ett val. Med reservation för en viss skevhet i jämförelsen kan nämnas att i Valundersök-

15 Om könsskillnader i politiskt intresse och politisk kunskap, se vidare Oskarson och Wängnerud (1995:40-44).

16 Kunskapsfrågorna var följande: Hur många länder är idag medlemmar av EU? (rätt svar=12). I vilken stad ligger EU-kommissionens högkvarter? (rätt svar=Bryssel). Hur många röster i ministerrådet förslås Sverige få? (rätt svar=4). Antalet medlemmar kände 59 procent bland kvinnor och 64 procent bland män till, EU-kommissionens hemstad kunde 94 procent både bland kvinnor och män och Sveriges röstantal i ministerrådet kunde 52 procent bland kvinnor och 50 procent bland män.

ningen 1994 ställdes dels frågor om personkunskap (7 personers partitillhörighet) och dels om sakkunskap (6 frågor). Det genomsnittliga antalet rätta svar när det gällde personkunskap var 3,29 svar bland kvinnor och 3,71 svar bland män, och när det gällde sakkunskap 3,88 svar bland kvinnor och 4,44 svar bland män. I en studie om inställning till kärnkraft 1989 ställdes också en rad kunskapsfrågor, och även där fanns förhållandevis tydliga skillnader mellan kvinnors och mäns kunskaper. Samma mönster fanns i Folkomröstningsundersökningen om kärnkraft 1980.¹⁷ Vid dessa jämförelser framstår könsskillnaden i EU-kunskap som betydligt mindre.

Det var vidare fler kvinnor än män som svarade att det varit svårt att besluta sig för hur de skulle rösta – 44 procent bland kvinnor och 34 procent bland män erkände sin beslutsvända. Detta återspeglar den upplevda komplexiteten i frågan. Allra svårast tyckte kvinnor som röstade ja att det var. Hela 52 procent av de ja-röstande kvinnorna tyckte att det var ett svårt beslut.¹⁸

En något annorlunda aspekt av politiska resurser är förtroende. Att hysa förtroende för politiker är en resurs i så motto att det ger tilltro till det politiska systemet, och till den egna möjligheten att vara med och påverka. I Folkomröstningsundersökningens intervjuundersökning före omröstningen uppgav 40 procent bland män och 38 procent bland kvinnor att de hyste mycket eller ganska stort förtroende för politiker i allmänhet. Nivån var något högre bland ja-röstare än bland nej-röstare, vilket också förklarar den något lägre graden av förtroende bland kvinnor.¹⁹

Det fanns alltså i det stora hela inga större skillnader i politiska resurser mellan kvinnor och män inför EU-omröstningen. Därmed är det i princip redan nu möjligt att avfärda resursmodellen som förklaring till att kvinnor är mer EU-skeptiska än män, eftersom endast aspekter där kvinnor och män skiljer sig åt kan vara en förklaring till könsskillnaden. Emellertid är analysen fortfarande av intresse för att fastställa i vilken utsträckning de olika aspekterna av politiska resurser har någon betydelse för röstning i EU-omröstningen, och i vilken mån de har samma betydelse för kvinnor och män. I tabell 11.3 redovisas resultaten från de multipla regressionsanalyserna.

17 Oskarson (1991:19-21); Holmberg och Asp (1984:303-311).

18 Det var också en något högre andel kvinnor än män som bestämde sig för hur de skulle rösta i EU-omröstningen först under kampanjens sista vecka – 25 procent bland kvinnor och 22 procent bland män. Denna könsskillnad var dock betydligt mindre än vad som förutskickats av olika opinionsmätningar inför folkomröstningen, och även mindre än i riksdagsvalet två månader tidigare, då 31 procent bland kvinnor och 24 procent bland män uppgav att de bestämt sig först under sista veckan före valet.

19 Bland ja-röstande var det 44 procent bland kvinnor och 45 procent bland män som hade förtroende för politiker. Bland nej-röstarna var motsvarande andel 33 procent, bland både kvinnor och män.

Tabell 11.3 *Resursmodellen som förklaring till könsskillnad i väljarnas röstning i EU-frågan. Multipel regressionsanalys (ostandardiserade regressionskoefficienter)*

	samtliga	kvinnor	män
kön	-.92	-	-
svårt beslut	-.08*	.55	-.60
politiskt förtroende	-.62	-.59	-.64
intresse av politik	-.12*	.36*	-.50
intresse EU-frågor	-.51	-.44*	-.55*
EU-kunskap	.28*	.49*	.13*
andel förklarad varians (R ²)	.05	.03	.05
antal personer	1 178	498	679

Kommentar: Den beroende variabeln är inställning till svenskt medlemskap i EU där 0 står för mycket negativ och 10 för mycket positiv. Samtliga oberoende variabler är kodade som 1=hög resurs (=ej svårt beslut, politiskt förtroende, intresserad av politik, intresserad av EU-frågor och 2-3 rätt på kunskapsfrågorna) och 2=låg resurs. En positiv koefficient innebär att hög resurs samvarierar med negativ inställning till EU och vice versa. Koefficienter markerade med * är ej signifikanta på .05-nivån.

Resursmodellen kan inte förklara varför kvinnor i högre utsträckning än män är negativa till Sveriges medlemskap i EU. Effekten av kön på EU-inställning är starkare än någon av de övriga oberoende variablerna. Resursmodellen är heller ingen god förklaring till varför väljare har den inställning till EU som de har. Väljarnas politiska resurser hade helt enkelt inte särskilt mycket med inställning i EU-frågan att göra, vilket framgår av den mycket blygsamma förklaringskraften hos modellerna (R² enbart cirka .05).

Av de olika aspekter av politiska resurser som ingår i modellen är det politiskt förtroende som uppvisar det starkaste sambandet med EU-inställning. Mycket eller ganska stort förtroende är förhållandevis starkt kopplat till en positiv inställning till Sveriges medlemskap i EU, och detta samband är något starkare bland män än bland kvinnor.²⁰ Att svårighetsgraden i EU-frågan har en självständig effekt på EU-inställning framkommer först när analysen görs separat för kvinnor och män, eftersom sambandet har olika riktning bland kvinnliga och manliga väljare. Uppfattningen om svårighetsgrad var av ungefär samma betydelse som förtroende, men bland kvinnliga väljare är det främst de EU-positiva som upplevde beslutet som svårt, medan det var tvärtom bland manliga väljare. Också politiskt intresse uppvisar olika förtecken bland kvinnor och män – bland kvinnor är politiskt intresse snarast förenat med en EU-negativ hållning, medan det bland män är förknippat med en positiv inställning till svenskt medlemskap i EU. Det är dock bara bland män som politiskt intresse uppvisar ett signifikant samband med EU-inställning. Intresse för EU-frågor har ett visst samband med EU-inställning. Väljare som är intresserade av EU-frågor tenderar vara positiva till EU, men sambandet är inte signifikant vid kontroll för kön. Detsamma gäller också för EU-kunskap.

20 I tabell 11.3. används variabeln för förtroende från förvalsstudien.

Att kvinnor är mer skeptiska till EU än män kan alltså inte förklaras av att kvinnor har lägre politiska resurser än män. Trots att det finns vissa skillnader mellan kvinnor och män när det gäller hur sambanden ser ut – bland kvinnor var lågt förtroende och stor upplevd svårighetsgrad förknippat med ja-röstning, bland män var det förknippat med nej-röstning – är modellens förklaringskraft mycket låg. Därmed kan vi nu vända intresset från resursförklaringen till de mer substantiella förklaringarna, och då först till betydelsen av ideologisk position.

Ideologiförklaringen

Senare års väljarundersökningar har visat på vissa förhållandevis stabila skillnader mellan kvinnors och mäns ideologiska positioner. När det gäller det mest etablerade måttet på ideologi – vänster-högerposition – var det fram till 1979 års val så att kvinnor i allmänhet stod ideologiskt till höger om män. Sedan dess har mönstret luckrats upp och under senare år har kvinnor istället varit något mer vänsterorienterade än män. Så var även fallet i anslutning till EU-omröstningen. Den genomsnittliga ideologiska placeringen på en skala där 0 står för klart till vänster och 10 för klart till höger var 4,80 bland kvinnor och 5,25 bland män. Samtidigt framgår det av andra kapitel i denna bok att inställning till EU hänger nära samman med var väljaren står ideologiskt på vänster-höger-skalan. En möjlig förklaring till könsskillnaden i EU-frågan skulle därmed kunna vara att kvinnor i högre utsträckning än män står till vänster ideologiskt.

I Folkomröstningsundersökningen, liksom i Valundersökningarna, mäter vi också ideologisk position med hjälp av inställning till olika typer av framtida samhällen. Intervjupersonerna ombedes att på en skala från 0 (mycket dåligt förslag) till 10 (mycket bra förslag) ange vad de anser om förslaget att satsa på olika typer av samhällen. Detta ger en mer substantiell bild av väljarnas ideologiska positioner än de mer sammanfattande vänster-högerpositionerna.

Kvinnor var i anslutning till EU-omröstningen mer positiva än män till samhällen som satsar på miljö (skillnad genomsnittlig placering +0,65), mångkulturellt samhälle (+0,60), jämställdhet (+0,46) och svenska värden (+0,18). De samhällstyper som var mer populära bland män än bland kvinnor var ett samhälle som satsar på privat företagsamhet (+0,68), ett internationellt samhälle (+0,31) samt ett samhälle som satsar på ekonomisk tillväxt (+0,15). Även om skillnaderna mellan kvinnors och mäns genomsnittliga värderingar av de olika samhällstyperna är måttliga, kan de tänkas ha samband med inställning till EU, eftersom flera av samhällstyperna är sådana som diskuterats i anslutning till EU-debatten. I tabell 11.4 redovisas resultatet av de multipla regressionsanalyserna.

Tabell 11.4 Ideologimodellen som förklaring till könsskillnad i väljarnas röstning i EU-frågan. Multipel regressionsanalys (ostandardiserade regressionskoefficienter)

	samtliga	kvinnor	män
kön	-.41	-	-
satsa på...			
...privat företagsamhet	.08	.08*	.09*
...ekonomisk tillväxt	.12	.10*	.14
...miljövänligt samhälle	-.21	-.20	-.22
...mer jämställdhet	-.03*	.02*	-.08*
...svenska värden	-.07	-.06	-.07*
...mångkulturellt	.02*	-.02*	.05*
...internationellt	.40	.40	.39
vänster-högerposition	.46	.50	.42
andel förklarad varians (R ²)	.39	.38	.38
antal intervjupersoner	1 400	628	771

Kommentar: Den beroende variabeln är inställning till svenskt medlemskap i EU där 0 står för mycket negativ och 10 för mycket positiv. Kön är kodat som 1=man och 2=kvinnor. Samtliga övriga oberoende variabler har värden från 0 till 10. För framtida samhällen står 0 för mycket dåligt förslag och 10 för mycket bra förslag. När det gäller vänster-högerposition står 0 för mycket långt till vänster och 10 för mycket långt till höger. En positiv koefficient innebär att ett högt värde på en oberoende variabeln är förenat med en positiv inställning till ett svenskt EU-medlemskap. Koefficienter markerade med * är ej signifikanta på .05-nivån.

Ideologimodellen har en förhållandevis god förklaringskraft när det gäller inställning i EU-frågan – modellen förklarar 39 procent av variansen i EU-inställning. Den kan däremot inte förklara hela skillnaden mellan kvinnors och mäns inställning, eftersom en tydlig effekt av kön kvarstår även efter kontroller för ideologisk position. Starkast samband med EU-inställning har som väntat vänster-högerposition, men också inställning till ett internationellt samhälle visar ett tydligt samband. Att stå till höger politiskt, att vara man och att vara positiv till ett internationellt samhälle är klart förknippat med att vara positiv till ett svenskt EU-medlemskap och vice versa. Signifikanta, men svagare, samband med EU-inställning har också inställning till privat företagsamhet respektive ekonomisk tillväxt. En positiv inställning till ett samhälle som satsar på privat företagsamhet och ekonomisk tillväxt har ett samband med positiv inställning till ett svenskt EU-medlemskap, utöver det samband som kanaliseras via ideologisk vänster-högerposition.

När modellen estimeras separat för kvinnor och män framstår fortfarande inställning till ett internationellt samhälle och vänster-högerposition som de mest betydelsefulla aspekterna av ideologisk position. Utöver dessa är det endast inställning till ett miljövänligt samhälle som uppvisar signifikanta samband med EU-inställning bland både kvinnor och män. Inställning till ekonomisk tillväxt har ett signifikant samband med EU-inställning bland män, men däremot inte bland kvinnor, medan inställning till ett samhälle som satsar på svenska värden har ett svagt signifikant samband bland kvinnor, men inte bland män.

Det är värt att särskilt notera att vänster-högerposition har ett starkare samband med EU-inställning bland kvinnor än bland män, vilket tyder på att EU-frågan var mer av en renodlad vänster-högerfråga bland kvinnor än bland män.²¹ Detta resultat är en smula anmärkningsvärt, eftersom det generella könsmönstret i denna typ av analys brukar vara att vänster-högerposition uppvisar något lägre korrelationer och förklaringskraft bland kvinnor än bland män.

Inställning till Sveriges medlemskap i EU är tydligt ideologiskt förankrad bland väljarna. Vänster-högerposition och internationalism har ett tydligt samband med EU-inställning bland både kvinnor och män. Emellertid är inte kvinnors och mäns olika ideologiska positioner förklaringen till kvinnors större EU-skepticism, eftersom en signifikant effekt av kön kvarstår efter kontroller för ideologisk position. Förklaringen till varför kvinnor är mindre entusiastiska till Sveriges EU-medlemskap än män måste därför sökas någon annanstans.

Konsekvensmodellen

Det ter sig ganska naturligt att vilken inställning en individ har till att Sverige skall bli medlem av den Europeiska Unionen hänger samman med vilka konsekvenser hon uppfattar att ett EU-medlemskap kommer att få. Frågan är om kvinnor och män bedömde dessa konsekvenser olika, och om det i så fall var dessa skillnader i bedömning som gav upphov till könsskillnaden i inställning till medlemskapet? Bedömningar av framtida konsekvenser av ett EU-medlemskap har behandlats i kapitel 8, men då på aggregerad (grupp-) nivå. Här skall kvinnors och mäns bedömningar av konsekvenser och dessa bedömningars samband med EU-inställning behandlas på individnivå, med samma teknik som tidigare i kapitlet.

Intervjufrågan som analysen baseras på innebär att intervjupersonen ombads ange i vilken mån hon trodde att nio olika politikområden skulle komma att förbättras eller försämrats i och med ett svenskt medlemskap i EU.²²

I det stora hela var kvinnor och män överens om vilka konsekvenser EU-medlemskapet skulle komma att få för Sverige. Konsekvenserna för miljön, den sociala tryggheten, jämställdheten mellan könen och den nationella självständigheten bedömdes i huvudsak som negativa, medan konsekvenserna för ekonomin, selsättningen, den militära säkerheten och möjligheten att påverka EU bedömdes som mer positiva. Uppdelningen av vilka områden som uppfattas komma att påverkas negativt respektive positivt i och med ett EU-medlemskap stämmer väl

21 Detta mönster återfinns också i de bivariata sambanden. Korrelationen (Pearson's r) mellan placering på EU-skalan och på vänster-högskalan var .50 bland kvinnor och .47 bland män. Även sambandet mellan EU-röstning och vänster-högerposition var klart högre bland kvinnor (r -.42) än bland män (r -.36). Sambandet mellan röstning i EU-omröstningen och inställning till EU på en elva-gradig skala var -.75 bland män och -.74 bland kvinnor.

22 Svartalternativen var mycket stor förbättring, ganska stor förbättring, varken förbättring eller försämring, ganska stor försämring och mycket stor försämring. Vilka politikområdena var framgår av tabell 11.5.

överens med de generella könsskillnader i prioriteringar och intresseområden som tidigare forskning funnit.²³ Det leder till slutsatsen att de områden som tros komma att förbättras i och med ett EU-medlemskap, är de som brukar prioriteras högre av män. De områden som brukar prioriteras högre av kvinnor än av män är i stort sett de områden som både kvinnor och män tror kommer att försämrans vid ett medlemskap.

Kvinnor och män är alltså överens om vilka områden som kommer att förbättras respektive försämrans. Dock väger opinionsbalansen för de olika områdena olika jämt bland kvinnor och män. När det gäller ekonomi, sysselsättning, militär säkerhet och att påverka EU – alltså de "manliga" områdena – är det männen som är mest eniga i sin bedömning (balansmättet är högst bland män). När det gäller samtliga övriga områden – "de kvinnliga" – är det istället kvinnorna som uppvisar de högsta balansmåtten. På de områden som i allmänhet prioriteras högre av kvinnor, är kvinnorna mer eniga om vilka konsekvenserna kommer att bli. I tabell 11.5 redovisas resultatet av de multipla regressionerna.

Tabell 11.5 *Konsekvensmodellen som förklaring till könsskillnad i väljarnas röstning i EU-frågan. Multipel regressionsanalys (ostandardiserade regressionskoefficienter)*

	samtliga	kvinnor	män
kön	-.14*	-	-
miljön	-.34	-.31	-.37
ekonomin	-.69	-.58	-.82
sysselsättning	-.53	-.35	-.67
jordbruket	-.34	-.40	-.28
sociala tryggheten	-.31	-.41	-.24
jämställdheten mellan män och kvinnor	-.22	-.34	-.16
den militära säkerheten	-.33	-.32	-.32
den nationella självständigheten	-.63	-.50	-.72
möjligheten att påverka utvecklingen i EU	-.31	-.36	-.29
andel förklarad varians (R ²)	.63	.61	.63
antal intervjupersoner	1 281	542	738

Kommentar: Den beroende variabeln är inställning till svenskt medlemskap i EU där 0 står för mycket negativ och 10 för mycket positiv; kön 1=man, 2=kvinnor. Konsekvensbedömningarna är kodade från 1=mycket stor förbättring till 5=mycket stor försämring. Koefficienter markerade med * är ej signifikanta på .05-nivån.

Konsekvensmodellen lyckas i stort sett helt eliminera effekten av kön – endast en svag och insignifikant effekt av kön på EU-inställning återfinns i tabellens första kolumn. Kvinnors och mäns olika bedömningar av vilka konsekvenser ett svenskt EU-medlemskap kommer att få är därmed en viktig förklaring till varför kvinnor är mer skeptiska till ett svenskt EU-medlemskap än män. Konsekvensmodellen har också en mycket stark total förklaringskraft, något som inte är

23 Oskarson och Wängnerud (1995:63-69).

anmärkningsvärt då konsekvensbedömningar ligger mycket nära inställningen i själva frågan.

Bland samtliga väljare är bedömningar av konsekvenser för ekonomin det område som uppvisar starkast effekt på EU-inställningen, följt av nationell självständighet och sysselsättning. B-koefficienterna för dessa tre politikområden överstiger samtliga .50. Övriga områden i modellen uppvisar ungefär jämnstarka samband (b-värden kring .30). Det enda område som har ett svagare samband med EU-inställning bland samtliga väljare är jämställdhet mellan kvinnor och män. Dock finns även för detta område en signifikant självständig effekt.

När konsekvensmodellen analyseras separat bland kvinnor och män framkommer ett ganska tydligt mönster. Konsekvenser för ekonomin och den nationella självständigheten är de viktigaste områdena både bland kvinnor och män, men koefficienterna är betydligt högre bland män. Detsamma gäller för konsekvenser för sysselsättningen, som är den tredje starkaste koefficienten bland män men den femte starkaste bland kvinnor. Istället återfinns en betydligt större effekt på EU-inställning av konsekvensbedömningar rörande jordbruket, den sociala välfärden, och jämställdheten bland kvinnliga väljare än bland manliga.

Här tycks med andra ord en viktig förklaring till skillnaderna mellan kvinnors och mäns inställning till EU finnas. Sambandet mellan konsekvensbedömningar och EU-inställning ser olika ut bland kvinnor och män. Uppfattningen att EU-medlemskapet kommer att medföra negativa konsekvenser för jordbruket (sannolikt matproduktionen), den sociala välfärden och jämställdheten har ett tydligt samband med kvinnors negativa inställning till svenskt EU-medlemskap. Ekonomi och nationell självständighet är också av betydelse för kvinnors inställning till EU, men har inte samma dominerande betydelse för kvinnors inställning som för mäns. Bland män däremot var bedömningarna av konsekvenser för ekonomin, sysselsättningen och den nationella självständigheten vad som i hög grad avgjorde inställningen till EU.

Skeptiska kvinnor och entusiastiska män

Frågan om Sveriges förhållande till EU tillhör en av de tydligast könsskiljande sakfrågorna i svensk politik under senare år. Lika länge som vi har diskuterat om Sverige bör ansluta sig till den Europeiska Unionen eller inte har medlemskapet haft ett starkare stöd bland män än bland kvinnor. I folkomröstningen om svenskt EU-medlemskap i november 1994 återspeglades detta i kvinnors och mäns röstning. Könsskillnaden var mindre än många förutspått – 13 procentenheter – men innebar likväl att majoritetsförhållandena var olika. Bland kvinnor röstade en majoritet nej och bland män var det en majoritet som röstade ja. En närmare analys av väljarnas inställning till Sveriges EU-medlemskap visar att denna könsskillnad inte riktigt motsvarar könsskillnaden i inställning. De ja-röstande kvinnorna var betydligt mer EU-skeptiska än män i sin inställning till medlemskapet, och även de kvinnor som röstade nej var något mer negativa än nej-röstande män.

I detta kapitel har inställning till svenskt EU-medlemskap snarare än röstning i folkomröstningen stått i fokus. Kapitlets övergripande fråga har varit varför kvinnor är mer skeptiska till EU än män. Könsskillnaden kan endast i begränsad utsträckning förklaras av kvinnors och mäns olika sociala position. I kapitel 10 visades att exempelvis anställningssektor hade ett visst samband med röstning i folkomröstningen, men att detta endast kan förklara en del av könsskillnaden. I detta kapitel har konstaterats att kvinnors större skepticism inte heller kan förklaras med könsskillnader i intresse, kunskap eller förtroende. Det är inte heller så att kvinnors och mäns olika ideologiska positioner rymmer svaret på frågan om varför det finns en skillnad mellan kvinnors och mäns inställning till Sveriges EU-medlemskap. Analysen i detta kapitel har istället funnit att väljarnas bedömningar av vilka konsekvenser ett EU-medlemskap kommer att få för olika politikområden nästan helt lyckas förklara könsskillnaden. Bland kvinnor hade de negativa bedömningarna av konsekvenser för jordbruket, den sociala välfärden och jämställdheten ett betydligt starkare samband med EU-inställning än bland män. Bland män däremot hade positiva bedömningar rörande ekonomin och sysselsättningen ett betydligt starkare samband än bland kvinnor.

Resultatet innebär att den främsta förklaringen till skillnaden mellan kvinnors och mäns inställning till Sveriges medlemskap i den Europeiska Unionen i stort sett är densamma som förklaringen till skillnader mellan kvinnors och mäns inställning till politik i stort; kvinnor ser i första hand till den sociala välfärden och män i första hand till ekonomin. När ett svenskt medlemskap i den Europeiska Unionen utvärderas utifrån dessa olika frågor – då blir kvinnorna skeptiska till ett svenskt medlemskap i EU och männen blir entusiastiska.

12. Partierna gjorde så gott de kunde

Sören Holmberg

Folkomröstningar utgör alltid både ett hot och en möjlighet för politiska partier. För partier som vet vad de vill och som är någorlunda enade är folkomröstningar ett gyllene tillfälle att föra ut partiets åsikt och bilda opinion. Möjligheten att åtminstone få de egna väljarna att rösta på partilinjen är vanligen goda. Vankelmodiga och splittrade partier har det svårare. För dem kan en folkomröstning vara ett hot. Ett alltför klart ställningstagande kan försvaga partiet. En otydlig profil och ett försiktigare engagemang kan vara en lösning som minimerar faran. Konsekvensen kan bli att relativt få egna väljare stödjer partiets linje i folkomröstningen; men bättre det än ett sargat parti.

EU-omröstningen i Sverige 1994 är ett bra exempel på hur graden av sammanhållning i ett parti får konsekvenser i en folkomröstning. Några partier (v, mp, fp och m) kunde hålla en klarare profil både organisatoriskt och i kampanjarbetet. Andra partier (s, c och kds) tvingades gå försiktigare fram. Opinionsmätningarna inför folkomröstningen hade visat att en klar majoritet av sympatisörerna till v, mp, fp och m hyste samma EU-åsikt som sina partier och mycket få ledande partiföreträdare avvek från partilinjerna. Partierna stod i allt väsentligt enade inför folkomröstningen. När det gäller s, c, och kds var läget drastiskt annorlunda. I alla tre partierna fanns det ledande företrädare som gick emot partilinjen och opinionsmätningarna visade att väljarna i samtliga tre partier var splittrade i två ungefär jämnstarka läger. För s och c visade mätningarna till och med oftast att väljarmajoriteten gick emot partilinjen. Socialdemokraterna, centerpartiet och kds var klart delade inför EU-omröstningen.

Frågeställningen i det här kapitlet gäller hur partierna lyckades klara av 1994 års folkomröstning på väljarplanet. I vilken utsträckning förmådde partierna bilda opinion och mobilisera sina egna sympatisörer i omröstningen? Vi vet från undersökningar av tidigare svenska folkomröstningar (ATP 1957 och kärnkraften 1980) att partierna brukar vara framgångsrika i att förvandla folkomröstningar till partival; speciellt 1957 men också 1980 röstade en klar majoritet av väljarna som sina egna partier.¹ Detaljanalyser av opinionsutvecklingen under kampanjen inför 1980 års folkomröstning visade att klart fler väljare betedde sig enligt en partiåsiktsmodell (det vill säga bytte åsikt och anammade sitt partis ståndpunkt) än som följde en åsiktsröstningsmodell (det vill säga bytte partis sympati för att bättre passa åsikterna). Båda processerna leder till en korrelation

1 Folkomröstningen 1957 analyseras i Bo Särilviks bok *Opinionsbildningen vid folkomröstningen 1957* (SOU 1959:10). Kärnkraftsomröstningen 1980 studeras i Sören Holmbergs och Kent Asps bok *Kampen om kärnkraften* (1984).

mellan åsikt och partitillhörighet. I det första fallet åstadkoms sambandet genom åsiktsbyten. I det andra fallet åstadkoms sambandet genom partibyten.

Frågan är hur opinionsbildningsprocessen såg ut inför EU-omröstningen. I vilken utsträckning lyckades partierna få väljarna att följa partilinjerna? En uppenbar misstanke är att partierna lyckades sämre än i folkomröstningen 1980. Väljarnas förtroende för politiker har minskat sedan tidigt 1980-tal. Detsamma gäller andelen väljare som identifierar sig med något parti.² Förutsättningarna för en framgångsrik opinionsbildning från partiernas sida bör vara sämre på 1990-talet än tidigare.

Resultaten i tabellerna 12.1 och 12.2 redovisar två olika mätningar av sambandet mellan parti och röstning i folkomröstningen 1994. Den ena visar sambandet mellan väljarnas partival i riksdagsvalet 1994 och valet av alternativ i EU-omröstningen. Den andra visar hur väljare med olika partisympati vid tiden för folkomröstningen valde mellan ja eller nej till EU.

Tabell 12.1 *Partival i riksdagsvalet 1994 och röstning i folkomröstningen om Sveriges EU-medlemskap (procent)*

<i>partival 1994</i>	<i>röstning i folkomröstningen</i>			<i>summa procent</i>	<i>antal inter-vjuade</i>	<i>andel icke-röstare</i>
	<i>ja</i>	<i>nej</i>	<i>blankt</i>			
v	13	85	2	100	235	5
s	46	53	1	100	1 596	7
c	44	54	2	100	297	4
fp	79	20	1	100	268	3
m	86	13	1	100	767	4
kds	54	44	2	100	145	4
mp	20	79	1	100	192	6
övriga partier	38	62	0	100	50	4
blankt	38	59	3	100	73	5
icke-röstare	44	55	1	100	171	41

Kommentar: Data kommer både från 1994 års valundersökning (enkäten efter folkomröstningen) och från folkomröstningsundersökningens eftervalsenkät.

2 Se Gilljam och Holmberg (1995:67).

Tabell 12.2 *Partisympati och röstning i EU-omröstningen 1994 (procent)*

partisympati vid tiden för folkomröstningen	röstning i folkomröstningen			summa procent	antal inter- vjuade	andel icke- röstare
	ja	nej	blankt			
v	9	89	2	100	325	5
s	52	47	1	100	1 467	9
c	43	54	3	100	267	7
fp	80	18	2	100	238	5
m	86	13	1	100	817	4
kds	44	54	2	100	106	5
mp	12	87	1	100	232	8
övriga partier	37	63	0	100	56	11
ingen partisympati	38	59	3	100	454	14

Kommentar: Analysen omfattar samtliga personer som intervjuades i valundersökningen 1994 och i folkomröstningsundersökningen i november och som besvarade en enkät efter folkomröstningen.

Tre partier (s, c och kds) fick endast cirka hälften av sin väljare, alternativt sympatisörer, att stödja partilinjen i folkomröstningen. De fyra partierna med klar profil i EU-frågan (v, mp, fp och m) var mycket mer framgångsrika. De lyckades få 80-90 procent av sina väljare/sympatisörer att rösta som partiet i folkomröstningen.

Sambandet mellan parti och röstning i folkomröstningen är något svagare i tabell 12.1 än i tabell 12.2. Partitillhörighet definierad som partival i riksdagsvalet två månader före folkomröstningen är inte lika klart kopplad till valet av ja- eller nej-alternativet som partisympatierna vid tiden för folkomröstningen. Orsaken till denna skillnad är naturligtvis folkomröstningskampanjen och de parti- och åsiktsbyten som då inträffade. De stärkte sambandet mellan parti och EU-åsiikt.

Att sambandet mellan parti och EU-åsiikt verkligen förstärktes under folkomröstningskampanjen framgår klarare av specialanalysen i tabell 12.3. Den visar andelen väljare som sympatiserade med, alternativt röstade på, sitt eget partis linje vid tre olika tidpunkter under kampanjen – vid tiden för riksdagsvalet, under valsapurten (sent oktober/början av november) och i folkomröstningen. Resultaten har hämtats från två panelundersökningar, en för perioden mellan riksdagsvalet och folkomröstningen och en för perioden mellan mitten av oktober fram till folkomröstningen. Partisympati har mätts med hjälp av en fråga om bästa parti medan EU-åsiikt definierats som dels röstningsintention, dels röstning i folkomröstningen.

Tabell 12.3 *Andel väljare som stödde sitt eget partis EU-linje vid olika tidpunkter under folkomröstningskampanjen 1994 (procent)*

parti	valundersökningen 1994			folkomröstningsundersökningen 1994		
	riksdagsvalet 1994	enkätstudie efter folkomröstningen 1994	förändring	förvalsstudie i oktober/november	enkätstudie efter folkomröstningen 1994	förändring
vänsterpartiet	90	90	±0	92	88	-4
miljöpartiet	87	86	-1	83	88	+5
socialdemokraterna	39	51	+12	47	54	+7
centerpartiet	42	44	+2	46	42	-4
kds	52	47	-5	43	42	-1
folkpartiet	83	83	±0	78	77	-1
moderaterna	87	87	±0	87	86	-1
samtliga	59	67	+8	62	68	+6

Kommentar: Data kommer från Valundersökningen 1994 och Folkomröstningsundersökningen 1994. Partivariabeln har mätts med en fråga om bästa parti. EU-åsiikt har mätts som röstningsintention eller röstning i folkomröstningen.

Förstärkningen av sambandet mellan parti och EU-åsiikt var inte speciellt stor men fullt tydlig och den åstadkoms i allt väsentligt bland socialdemokratiska väljare. Andelen s-väljare som stödde partilinjerna (ja till EU) ökade från 39 till 51 procent (+12 procentenheter) mellan riksdagsvalet och folkomröstningen enligt valundersökningspanelen och från 47 till 54 procent (+7 procentenheter) under valspurtens sista veckor enligt folkomröstningspanelen.³ För övriga partier skedde inga förändringar eller så små förändringar att de faller inom ramen för den statistiska felmarginalen.

Den totala andelen väljare som röstade som sina partier i EU-omröstningen var 67 procent; en ökning från 59 procent sedan kampanjens start. Motsvarande ökningssiffror från kärnkraftsomröstningen är mycket snarlika. I valforskningsens kampanjpanelstudie från vårvintern 1980 ökade andelen väljare som stödde sitt partis linje från 63 procent i januari över 67 procent i början/mitten av mars till 72 procent i folkomröstningen; en ökning med 9 respektive 5 procentenheter, att jämföra med en ökning med 8 procentenheter vid folkomröstningen 1994.

En skillnad mellan folkomröstningarna 1980 och 1994 är dock att sambandet mellan väljarnas partitillhörighet och röstningsintentioner startade på en lägre nivå 1994 och att det inte kunde tas igen under kampanjen. Resultatet blev att kopplingen mellan partisympati och linjeval blev svagare 1994 (67 procent) än

3 Observera att en process som bidrog till att andelen ja-anhängare ökade bland s-sympatisörerna var att partiet tappade stöd under kampanjen. Det var främst nej-anhängare som lämnade s.

1980 (74 procent). Och det blev klart svagare än i folkomröstningen 1957 då hela 85 procent av väljarna röstade som sina partier (se tabell 12.4).

Tabell 12.4 *Andel väljare som röstade på sitt eget partis linje i folkomröstningarna 1957, 1980 och 1994 (procent)*

parti	ATP 1957	kärnkraft 1980	EU 1994
vänsterpartiet	100	90	89
socialdemokraterna	88	74	52
centerpartiet	86	90	43
folkpartiet	63	45	80
moderaterna	93	67	86
kds	-	77	44
miljöpartiet	-	-	87
samtliga med partisympati	85	74	67

Kommentar: Resultaten för 1957 har hämtats från Bo Särilviks bok, *Opinionsbildningen vid folkomröstningen 1957* (SOU 1959:10). 1980 års resultat kommer från Holmbergs och Asps bok, *Kampen om kärnkraften* (1984:381). Resultaten från EU-omröstningen kommer från tabell 12.2.

Vår hypotes är med andra ord bekräftad. Dagens partier är inte lika framgångsrika som gårdagens när det gäller att få sina sympatisörer att rösta partimässigt. EU-omröstningen blev mindre av ett partival än folkomröstningarna om kärnkraften 1980 och ATP 1957; men fortfarande 1994 röstade en klar majoritet av väljarna som sitt parti (67 procent). Det är för tidigt att impotensförklara partierna. Och det speciellt som det visade sig att partierna hade viss framgång under kampanjen; andelen väljare som stödde partilinjen ökade mellan riksdagsvalet och EU-folkomröstningen.

Detaljanalysen i tabell 12.5 visar i vilken utsträckning som partierna hade framgång som vallokotiv bland sina egna stabila sympatisörer, det vill säga bland väljare som var sina partier trogna under folkomröstningskampanjen. Resultaten ger en bild av i vad mån partiåsiktsmodellen kan förklara åsiktsbyten och åsiktsförvärv under de sista månaderna före EU-omröstningen.

En mycket klar majoritet av stabila partisympatisörer, som redan vid tiden för riksdagsvalet bestämt sig för att stödja sitt partis linje i folkomröstningen, fullföljde sin avsikt i november (91 procent). Det är ungefär samma resultat som partierna uppnådde bland stabila anhängare i kärnkraftsomröstningen 1980. När det däremot gällde att åstadkomma åsiktsbyten eller åsiktsförvärv lyckades partierna klart sämre 1994 än 1980. Endast en svag majoritet av stabila partianhängare, som vid tiden för riksdagsvalet hade en oklar uppfattning om hur de skulle rösta i folkomröstningen, åsiktsvärvides och röstade partimässigt i november (52 procent). Femtiotvå procent är ingen siffra att yvas över med tanke på att en ren slumpmodell skulle ge 50 procent. Vid folkomröstningen 1980 med tre alternativ lyckades partierna åsiktsvärva hela 80 procent av sina tveksamma anhängare att till slut stödja partilinjen.

Tabell 12.5 *Partiernas förmåga att få sina stabila sympatisörer att stödja partilinjen i EU-omröstningen 1994. Andel väljare som stödde det egna partiets ståndpunkt i folkomröstningen (procent)*

riksdagsvalet 1994: röstningsintention i EU-omröstningen	stabila partisympatisörer						samtliga med stabil parti- sympati	
	v	s	c	fp	m	kds		mp
samma som egna partiet	91	84	87	97	96	83	92	91
motsatt det egna partiet	25	20	10	22	27	0	20	18
ingen röstningsintention	67	54	20	55	67	40	33	52

Kommentar: Resultaten bygger på en panelundersökning med personer intervjuade vid riksdagsvalet 1994 och enkätfrågade efter folkomröstning. Endast väljare med samma bästa parti vid riksdagsvalet och efter folkomröstningen är medtagna i analysen.

Åsiktsbyten är svårare att åstadkomma. I kärnkraftsomröstningen lyckades partierna få hälften (51 procent) av sina stabila partisympatisörer, som vid valet 1979 hade en kärnkraftsåsikt motsatt det egna partiets och som röstade i folkomröstningen, att byta linje och rösta partimässigt. Motsvarande andel var klart lägre i EU-omröstningen 1994 – endast 18 procent. Arton procent är bättre än noll procent, men något imponerande resultat är det inte; snarare illustrerar det att partierna inte är lika effektiva opinionsbildare som tidigare.

Resultaten i tabell 12.5 utgör emellertid ingen fullständig prövning av parti-åsiktsmodellen. En sådan måste omfatta partibytare och väljare utan partisympatier, inte bara stabila partianhängare. Och om vi introducerar möjligheten att partitillhörigheten kan skifta blir även partiåsiktsmodellens motsatts – åsiktsröstningsmodellen – av intresse. Väljarna kan inte bara ha bytt EU-åsikt på grund av parti. De kan också ha bytt parti på grund av EU-åsikt. Vi rör oss med två sammankopplade frågeställningar, med partisympati respektive EU-åsikt som dels beroende variabler, dels oberoende variabler. Frågan är hur relevant en orsakmodell av antingen partiåsiktsslaget eller åsiktsröstningsslaget är när det gäller att analysera sambandet mellan väljarnas partitillhörighet och EU-åsikter under folkomröstningskampanjen 1994.

En prövning av modellerna kräver paneldata och en serie förenklingar för att få fram hanterbara analysvariabler. Följande tillvägagångssätt har använts. Vid varje mättillfälle skapades en partisympativariabel och en EU-åsiktsvariabel, som båda tredelades enligt följande: Partivariabeln – (1) sympatisörer med v eller mp, (2) sympatisörer med s, c, fp, m, kds eller nyd, (3) personer utan partisympati. Åsiktsvariabeln – (1) nej-röstare, (2) ja-röstare, (3) personer utan åsikt i EU-frågan (blank- och icke-röstare). Tredelningen av partivariabeln innebär att vi koncentrerar analysen till rörligheten mellan de två huvudsakliga partigrupperingarna i EU-frågan – det vill säga rörligheten mellan å ena sidan v och mp och å andra sidan s, c, fp, m, kds och nyd.

Tabell 12.6 *Panelanalys av parti- och åsiktsrörligheten under kampanjen inför EU-folkomröstningen 1994 (procent)*

<i>parti- och åsiktsrörlighet</i>	<i>andel personer</i>	
stabilitet - samma partigrupp och åsikt	63	
överensstämmelse mellan parti och EU-åsikt		41
konflikt mellan parti och EU-åsikt		18
utan parti och/eller utan EU-åsikt		4
rörlighet men inget samband mellan parti och EU-åsikt	12	
rörlighet - samband mellan parti och EU-åsikt	25	
byte, förvärv eller förlust av både parti och EU-åsikt		3
byte, förvärv eller förlust av EU-åsikt påverkat av parti		14
byte, förvärv eller förlust av parti påverkat av EU-åsikt		8
	summa procent	100
	antal personer	2 324

Kommentar: Resultaten bygger på valundersökningens kampanjpanel mellan riksdagsvalet och folkomröstningen. Partivariabeln har mätts med hjälp av en fråga om bästa parti. EU-åsikt har mätts med röstningsintention alternativt röstning i folkomröstningen. Båda variablerna har trikotomiserats på det sätt som redogörs för i texten. Två trikotomier mätta vid två tillfällen ger upphov till 81 parti/åsiktskombinationer. I tabellen har dessa 81 kombinationer slagits samman till 7 kategorier.

<i>potentiellt orsakssamband eller ej</i>	<i>andel personer</i>	
tänkbart orsakssamband mellan parti och EU-åsikt	66	
enbart partiåsiktsmodellen		14
enbart åsiktsröstningsmodellen		8
både partiåsikts- och åsiktsröstningsmodellen		44
inget orsakssamband mellan parti och EU-åsikt	34	
varken partiåsikts- eller åsiktsröstningsmodellen		30
utan parti och/eller utan EU-åsikt vid båda mättillfällena		4
	summa procent	100
	antal personer	2 324

Kommentar: Klassificeringen bygger på resultaten i ovanstående tabell. Väljare som bytt, förvärvat eller förlorat EU-åsikt under påverkan av partisympatierna har klassificerats under "enbart partiåsiktsmodellen". Till "enbart åsiktsröstningsmodellen" har förts väljare som bytt, förvärvat eller förlorat partisympati under påverkan av EU-åsikterna. Till kategorin "både partiåsikts- och åsiktsröstningsmodellen" har de väljare klassificerats som antingen uppvisade stabilitet med överensstämmelse mellan sina partisympatier och EU-åsikter eller som hade bytt, förvärvat eller förlorat både partisympatier och EU-åsikter på ett överensstämmande sätt. Kategorin "varken partiåsikts- eller åsiktsröstningsmodellen" omfattar väljare som antingen var stabila men uppvisade konflikt mellan partisympatierna och EU-åsikterna eller som varit rörliga med på ett sådant sätt att någon orsakskoppling mellan parti- och åsiktsvariablerna knappast var trolig. Kategorin "utan parti och/eller utan EU-åsikt vid båda mättillfällena" omfattar personer med stabil brist på partipreferens och/eller EU-åsikt.

Två tredelade variabler mätta vid två tidpunkter ger upphov till hela 81 kombinationer, alldeles för många för att kunna överblickas och tolkas utan ytterligare förenklingar. I tabell 12.6 har de 81 kombinationerna förts samman i dels sju, dels fem grupper för att möjliggöra en presentation av resultaten och för att kunna särskilja de kombinationer av partisympati och EU-åsikt som kan tolkas som att ett potentiellt orsak- och verkansamband förelegat; antingen så att partitillhörigheten påverkat åsikten eller att åsikten påverkat partitillhörigheten. Ett exempel på när parti kan ha påverkat åsikten är när socialdemokratiska eller moderata sympatisörer blir ja-röstare efter att ha varit tveksamma eller tänkt rösta nej till EU. När en EU-kritisk socialdemokrat byter parti och börjar sympatisera med v eller mp har vi däremot ett exempel på när åsikt kan ha påverkat partitillhörigheten.

Resultaten visar att de flesta väljare var både parti och åsiktsmässigt stabila under folkomröstningskampanjen 1994 (63 procent). De bytte varken parti eller EU-åsikt. Orsaken kan ha varit att för många fanns det ingen anledning att byta. De hade EU-åsikter som var i överensstämmelse med partisympatierna (41 procent bland de 63 procenten orörliga). Väljare som befann sig under potentiellt korstryck mellan partitillhörighet och EU-åsikt, men som trots det förblev stabila fanns naturligtvis också. Och de var relativt många – 18 procent bland de 63 procenten stabila.

Åsiktsröstnings- och partiåsiktsmodellerna kan empiriskt endast skiljas åt fullt ut bland rörliga väljare. Resultaten visar att en majoritet av rörliga väljare under folkomröstningskampanjen rörde sig i enlighet med någon av våra två modeller (25 procent bland totalt 37 procent rörliga väljare). Men det var fler väljare som rörde sig enligt partiåsiktsmodellen, som alltså bytte EU-åsikt så att den passade till partitillhörigheten (14 procent), än som betedde sig enligt åsiktsröstningsmodellen och bytte parti så det passade till EU-åsikten (8 procent).

Om väljarna hade valt parti och EU-åsikt helt slumpmässigt skulle 10 procent av kombinationerna ha varit förenliga med enbart partiåsiktsmodellen och 10 procent med enbart åsiktsröstningsmodellen. Utfallet för partiåsiktsmodellen (14 procent) är alltså något bättre än vad en renodlad slumpmodell skulle ge. Men det är inte mycket bättre och det är klart sämre än motsvarande resultat från kärnkraftsomröstningen 1980 då den rena partiåsiktsmodellen passade in på 23 procent av kombinationerna av åsikter och partisympatier.

Slutsatsen står sig med andra ord: Partierna var mindre effektiva opinionsbildare 1994 än 1980. Men inte så mycket mindre effektiva än att det fortfarande 1994 var vanligare att väljare under korstryck mellan partitillhörighet och EU-åsikt snarare bytte åsikt (21 procent) än parti (16 procent). Femton år tidigare, i kärnkraftsomröstningen, var också åsiktsbyten vanligare än partibyten bland väljare under korstryck, men då var det hela 45 procent som ändrade åsikt mot endast 10 procent som bytte parti. Inte nog med att partiåsiktsmodellens ställning försvagats alltså. Konkurrentens ställning – åsiktsröstningsmodellen – har stärkts något. Det var vanligare att byta parti på grund av EU-frågan under kampanjen 1994 än att byta parti på grund av kärnkraften under kampanjen 1980.

Till en del kan partierna skylla sin halvsvaga insats på att de inte nådde ut med sina budskap. Det är ju en ursäkt som partier brukar utnyttja och den kan användas när det gäller EU-omröstningen eftersom väljarnas kännedom om vad partierna stod för inte var överdrivet stor. Andelen väljare som kände till partiernas ståndpunkter i EU-frågan var i genomsnitt något sämre än motsvarande siffror från 1980 och endast marginellt bättre än 1957 års siffror.

Socialdemokraternas, moderaternas och miljöpartiets EU-positioner var kända bland de allra flesta väljare (85-90 procent), medan det var klart färre väljare som hade kunskap om till exempel kds och centerpartiets ståndpunkter (endast 62 respektive 55 procent). På ja-sidan lyckades moderaterna att få ut sitt budskap bättre än folkpartiet (90 procent kände till m:s linje mot 76 procent för fp). Motsvarande siffror på nej-sidan visar att miljöpartiet var mer framgångsrikt att profilera sig än vänsterpartiet (85 procent mot 78 procent).

När vi frågade väljarna om vilken betydelse det egna partiets "...ställningstagande och argumentering haft för Ditt eget ställningstagande i frågan om ett svenskt EU-medlemskap" svarade 26 procent mycket eller ganska stor betydelse. Spontant känns 26 procent som en hög siffra i sammanhanget, men det är svårt att avgöra eftersom intervjufrågan inte ställts tidigare. Vi kan dock jämföra med hur betydelsefulla ett antal andra potentiella opinionskällor bedömdes vara och då visar det sig att TV vinner överlägset; hela 48 procent av undersökningspersonerna ansåg att TV-program haft en mycket stor eller ganska stor betydelse för deras ställningstagande till ett svenskt EU-medlemskap (se tabell 12.7).

Tabell 12.7 *Väljarnas subjektiva bedömning av vilka grupper/personer som haft betydelse för deras EU-åsikter (procent)*

Fråga: "Hur stor betydelse har följande grupper och personers ställningstaganden och argumentering haft för Ditt eget ställningstagande i frågan om ett svenskt EU-medlemskap?"

<i>grupp</i>	<i>andel personer som svarar mycket stor eller ganska stor betydelse</i>
TV-program	48
det politiska parti Du sympatiserar med	26
din familj	26
den tidning Du vanligtvis läser	24
dina närmaste vänner	17
kampanjorganisationen Nej till EU	15
dina arbetskamrater/skolkamrater	14
kampanjorganisationen JA till Europa	12

Kommentar: Resultaten kommer från folkomröstningsundersökningens förvalsstudie. Antalet undersökningspersoner är 1805. Svarsalternativen "inte särskilt stor betydelse" och "ingen betydelse alls" ingick också i intervjufrågan.

På andra plats tillsammans med den egna familjen kommer det egna partiet, något före den egna tidningen. Vänner, arbetskamrater och folkomröstningens kampanjorganisationer nämndes av färre väljare som betydelsefulla opinionspåverkare. Att partierna nämndes lika ofta som tidningarna och lika ofta som centrala primärgrupper som familj och vänner, och oftare än folkomröstningens speciella kampanjorganisationer, skall nog tas som ett uppmuntrande tecken för partierna. Partiernas roll som opinionspåverkare må ha minskat jämfört med tidigare men är långt ifrån överspelad när en fjärdedel av väljarna anger att de påverkats av det egna partiets ställningstagande och argumentering i EU-frågan.

Den något mindre effektiva opinionsbildningen från partiernas sida 1994 innebär samtidigt att utrymmet ökade för den omvända processen, det vill säga att EU-åsikterna fick människor att byta parti. Åsiktsröstningsmodellen var något mer relevant i EU-omröstningen än i folkomröstningen om kärnkraften. Andelen väljare som hade parti- och åsiktskombinationer enligt den rena åsiktsröstningsmodellen var 8 procent under folkomröstningskampanjen 1994 mot 5 procent 1980. Effekten av partibytena under EU-kampanjen blev inte högdramatisk men bildade ett tydligt mönster (se tabell 12.8).

Tabell 12.8 *Förändringar i partiernas sympatier under folkomröstningskampanjen 1994 (procent)*

	uppgivit partival i riksdagsvalet 1994	uppgivit bästa parti efter folkomröstningen 1994	förändring
vänsterpartiet	6,9	8,9	+2,0
socialdemokraterna	45,6	43,5	-2,1
centerpartiet	8,2	8,0	-0,2
folkpartiet	7,7	6,5	-1,2
moderaterna	20,7	22,3	+1,6
kds	4,3	2,9	-1,4
miljöpartiet	5,2	6,4	+1,2
övriga partier	1,4	1,5	+0,1
summa procent	100,0	100,0	
antal personer	2 105	2 077	

Kommentar: Resultaten kommer från valundersökningens kampanjpanel mellan riksdagsvalet och folkomröstningen 1994.

De partier som var splittrade i EU-frågan tappade sympatier (s, c, kds, men också fp), medan de EU-sammanhållna partierna gick fram (v, mp och m). Panelundersökningen mellan riksdagsvalet och folkomröstningen visar att socialdemokraterna, som förlorade mest, gick tillbaka -2,1 procentenheter samtidigt som vänsterpartiet var den största vinnaren med ett tillskott på +2,0 procentenheter. Moderaterna och miljöpartiet vann nästan lika mycket som vänsterpartiet (+1,6 respektive +1,2 procentenheter).⁴ Tendensen till tapp för socialdemokraterna och

⁴ Resultaten överensstämmer väl med vad SVT:s vallokalsundersökning (EU-Valu94) visade. Se Hernborn m fl (1994).

uppgång för v, mp och m, som accelererades under 1995, inleddes alltså redan i samband med EU-folkomröstningen. Och det är ingen tvekan om att starten på nedgången hösten 1994 hade ett samband med EU-frågan.

En analys av väljarströmmarna mellan riksdagsvalet 1994 och folkomröstningen visar mycket tydligt att EU-frågan spelade en roll för många olika slags parti-byten – både från ja-partier till nej-partier och från nej-partier till ja-partier. Resultaten i tabell 12.9 visar till exempel att väljare som lämnade s, m och fp i allt väsentligt var EU-motståndare.

Tabell 12.9 *Väljarströmmarna mellan riksdagsvalet 1994 och folkomröstningen 1994 bland ja- och nej-röstare i EU-frågan (procent)*

partival i riksdagsvalet 1994	röstning i folkomröstningen 1994	partisympati vid tiden för folkomröstningen 1994								summa procent	antal personer	andel inget parti
		v	s	c	fp	m	kds	mp	övr			
v	ja	45	45	5	0	5	0	0	0	100	22	8
	nej	89	4	0	0	0	6	1	100	105	6	
s	ja	1	96	1	1	1	0	0	100	384	4	
	nej	10	84	1	0	0	0	4	100	433	10	
c	ja	0	8	82	1	6	3	0	100	66	9	
	nej	1	1	84	1	2	0	10	100	84	6	
fp	ja	0	6	2	79	13	0	0	100	109	10	
	nej	8	16	0	52	16	0	8	100	25	22	
m	ja	0	2	1	3	93	0	0	100	341	4	
	nej	2	2	4	2	82	0	6	100	50	7	
kds	ja	0	2	2	4	45	45	2	100	51	6	
	nej	3	0	7	0	0	83	3	100	30	6	
mp	ja	0	33	6	0	0	0	61	100	18	14	
	nej	14	4	0	1	0	3	78	100	73	8	
blankt/ icke-röstare	ja	3	51	0	5	36	0	5	100	39	30	
	nej	13	37	5	0	10	3	29	100	38	47	

Kommentar: Resultaten kommer från väljarundersökningens kampanjpanel mellan riksdagsvalet 1994 och folkomröstningen 1994.

Bland EU-anhängare gjorde ja-partierna mycket små förluster, med undantag för kds som tvärtemot mönstret förlorade mest bland EU-anhängare. Kds-resultatet är dock inget mysterium. Vi vet från 1994 års valundersökning att kds i riksdagsvalet stöddes av relativt många taktikröstande moderater (som var för EU). Dessa moderater återvände hem till m-partiet efter att de gjort sin plikt och räddat kvar kds i riksdagen. Det är spår av denna återvandring vi ser i våra paneldata.

Effekter av EU-frågan kan också iakttas bland nej-partierna. EU-anhängare som röstade på v eller mp i riksdagsvalet 1994 hade en förhållandevis stor tendens att sympatimässigt byta till ett ja-parti i samband med folkomröstningen. Bland vänsterpartiets och miljöpartiets fåtaliga EU-förespråkare bytte 45 respek-

tive 33 procent partisympati till socialdemokraterna i samband med folkomröstningen.

EU-omröstningen skakade inte omedelbart om partisympatierna på något avgörande sätt. Inget parti förlorade till exempel lika mycket som folkpartiet gjorde i samband med kärnkraftsomröstningen 1980 (-3,7 procentenheter).⁵ Något nytt parti har heller inte fötts som miljöpartiet efter kärnkraftsomröstningen. Partierna lyckades sämre som opinionsbildare jämfört med tidigare folkomröstningar, men å andra sidan klarade de sig kortsiktigt igenom processen utan någon allvarligare väljarturbulens. Rörligheten bland väljarna tog riktig fart först senare under 1995 i samband med nedskärningarna i välfärdsbudgeten och valet till EU-parlamentet. Partierna gick igenom 1994 års folkomröstning någorlunda helskinnade men utan att stärka sina aktier.

5 Resultatet kommer från Folkomröstningsundersökningen 1980 och gäller perioden mellan riksdagsvalet 1979 och folkomröstningen i mars 1980. Se Holmberg och Asp (1984:386).

13. EU-dimensionen

Henrik Oscarsson

Det är knappast ett kontroversiellt påstående att det finns en EU-dimension i svensk politik. Det politiska och ideologiska innehållet i denna dimension är emellertid svårfångat och befinner sig i ständig förändring. De politiska aktörerna har kunnat fylla dimensionen med både stort och smått – efter egen smak och egna syften. I Sverige har EU-frågan på en gång varit en fråga om nationens säkerhet och storleken på jordgubbar.¹

Vid tiden för folkomröstningen i november 1994 var EU-dimensionen i första hand en medlemskapsdimension. Medlemskapsförespråkare stod mot medlemskapsmotståndare. EU-dimensionen handlade mindre om hur ett framtida utvidgat europeiskt samarbete skulle utformas och mer om huruvida Sverige skulle bli medlem i den Europeiska Unionen.

Syftet med det här kapitlet är att undersöka den partipolitiska konflikten längs EU-dimensionen och det ideologiska innehållet i samma dimension. Hur har väljarna uppfattat partiernas ställningstaganden i medlemskapskonflikten? Är väljarnas åsikter om svenskt EU-medlemskap i första hand organiserade i enlighet med det traditionella vänster-högermönstret eller är EU-dimensionen en ny självständig konfliktdimension i svensk politik?

Analyserna företas i tre steg. Till en början är det *de politiska aktörerna* – väljarna och partierna – och deras förhållande till EU-dimensionen som är föremål för uppmärksamhet. I huvudsak undersöks väljarnas kunskaper om och uppfattningar av partiernas ställningstaganden i EU-folkomröstningen. Hur välkänd var den partipolitiska konflikten längs EU-dimensionen? Hur såg den partipolitiska konflikten ut i väljarnas ögon? I vilken utsträckning skiljer sig EU-dimensionen från andra konfliktlinjer i partisystemet?

För det andra skall *det ideologiska innehållet* i EU-dimensionen studeras. Om vad var EU-konflikten en konflikt? Här analyseras sambanden mellan väljarnas positioner längs EU-dimensionen och deras åsikter i en rad andra sakfrågor. Syftet är att upprätta en slags ideologisk innehållsdeklaration över EU-dimensionen så som den gestaltade sig i samband med folkomröstningen. Hur stora delar vänster-högerideologi, miljöhänsyn, främlingsfientlighet, moraliska överväganden och nationalism låg bakom väljarnas ställningstaganden i EU-frågan?

För det tredje skall kapitlet ägnas åt att söka *förklaringar* till väljarnas ställningstaganden i folkomröstningen om EU-medlemskap. I vilken utsträckning kan väljarnas ståndpunkter längs fem olika åsiktsdimensioner förklara varför de

1 Detta kapitel är en delredovisning av forskningsprojektet Dolda politiska opinioner som finansieras av Humanistiskt-samhällsvetenskapliga forskningsrådet (HSFR).

röstade som de gjorde i EU-folkomröstningen. Förklaringskraften i väljarnas ideologiska ställningstaganden ställs här i relation till två andra slag av förklaringsvariabler – sociala och ekonomiska faktorer samt väljarnas partisympatier.

Kunskaper om partiernas positioner i EU-frågan

I en demokrati bör väljarna ha goda kunskaper om de politiska alternativ – läs partier – som de har att ta ställning till i valen. Det är däremot inte lika självklart att väljarna bör ha goda kunskaper om partiernas ståndpunkter i samband med folkomröstningar. Ämnet för en folkomröstning är en enda politisk sakfråga – alltså borde det räcka att väljarna har goda kunskaper i själva sakfrågan. I folkomröstningar skulle väljarnas ställningstaganden i princip kunna vara oavhängigt deras normala relationer till de politiska partierna.

I själva verket äger inga folkomröstningar rum utan att de politiska partierna finns med som vägledare och ideologisk kompass för väljarna. Alla väljare har inte tid och möjlighet att sätta sig in i ämnet för folkomröstningen. Om väljarna känner väl till de olika partiernas ställningstaganden kan de använda sig av tidigare vunna politiska erfarenheter och lättare se ideologiska skillnader mellan folkomröstningsalternativen. Att väljarna har goda kunskaper om partiernas positioner också i samband med folkomröstningar måste därför betraktas som önskvärt om det bidrar till att väljarna fattar mer rationella beslut.

Hur goda var väljarnas kunskaper om partiernas ställningstaganden i folkomröstningen om EU? För att ge ett svar på den frågan krävs naturligtvis jämförelsepunkter. Vi har möjlighet att jämföra våra resultat med två tidigare folkomröstningar. I tabell 13.1 redovisas väljarnas kunskaper om vilka omröstningsalternativ de olika partierna stödde i folkomröstningarna om ATP 1957, om kärnkraft 1980 och om EU-medlemskap 1994. Resultaten visar hur stor andel av väljarna som kunde ange korrekta svar på frågan om vilket omröstningsalternativ de olika partierna stödde.²

Det är svårt att göra direkta jämförelser av hur svårt det var att korrekt placera samtliga partier vid de tre folkomröstningarna. Både antalet omröstningsalternativ och antalet partier har varit olika vid de olika tillfällena. Dessutom är det inte osannolikt att väljarna känner bättre till partier som tar mycket klar ställning – för partier som lider av intern splittring eller inte profilerar sig särskilt hårt i frågan råder större osäkerhet bland väljarna.³

- 2 Analysen utgår från följande korrekta partiståndpunkter: I ATP-omröstningen 1957 stödde socialdemokraterna och sveriges kommunistiska parti förslag nr 1, bondeförbundet förslag nr 2 och folkpartiet och högerpartiet förslag nr 3. I kärnkraftsomröstningen 1980 stödde moderaterna linje 1, folkpartiet och socialdemokraterna linje 2 och centerpartiet och vänsterpartiet kommunisterna linje 3. I folkomröstningen om EU 1994 stödde centerpartiet, folkpartiet, socialdemokraterna, moderaterna och kds ja-sidan och miljöpartiet och vänsterpartiet nej-sidan.
- 3 Det finns en viss logik i antagandet att stor uppmärksamhet för en politisk stridsfråga i samband med ett val gynnar partier som klart tagit ställning i frågan. En av huvudtankarna i nyare teorier om äsiktsröstning är att partier måste inta tydliga och extrema ståndpunkter i viktiga sakfrågor för att över huvudtaget kunna vinna väljarnas uppmärksamhet och sympatier; se

Tabell 13.1 *Väljarnas kunskaper om vilka linjer/folkomröstningsalternativ partierna stödde i de svenska folkomröstningarna 1957, 1980 och 1994 (procent)*

parti	andel av samtliga väljare som angav rätt linje för respektive parti		
	ATP 1957	Kärnkraft 1980	EU 1994
Sveriges kommunistiska parti/ vänsterpartiet kommunisterna/vänsterpartiet	49	85	78
socialdemokraterna	85	86	88
bondeförbundet/centerpartiet	71	90	54
folkpartiet	56	76	76
högerpartiet/moderata samlingspartiet	73	86	90
kds	-	-	62
miljöpartiet	-	-	85
kan ange rätt alternativ för samtliga riksdagspartier	31	66	37
antal intervjuade	1 037	1 680	1 843

Kommentar: Uppgifter om väljarnas kunskaper är hämtade från Holmberg och Asp (1984:310). Intervjufrågan i samband med 1994 års folkomröstningsundersökning löd: "Hur ställer sig de olika partierna till alternativen i folkomröstningen om ett svenskt EU-medlemskap? Vi börjar med moderata samlingspartiet. Vilket av alternativen Ja eller Nej stöder moderata samlingspartiet?". Därefter presenteras ett parti i taget enligt följande ordning: vänsterpartiet, folkpartiet, centerpartiet, socialdemokraterna, miljöpartiet och kds. Observera att det inte ställdes någon intervjufråga om vilken linje kds stod bakom i folkomröstningsundersökningen 1980.

Väljarnas kunskaper om partiernas ställningstaganden var klart bättre i kärnkraftsomröstningen 1980 än i samband med folkomröstningen om ATP 1957. Andelen väljare som hade korrekta kunskaper om *samtliga* riksdagspartiers positioner ökade från 31 procent 1957 till 66 procent 1980.

I samband med folkomröstningen 1994 lyckades endast 37 procent av väljarna placera samtliga sju partier i rätt ja/nej-kategori. Väljarnas kunskaper om partiernas positioner var alltså klart sämre i samband med folkomröstningen om EU 1994 än i samband med kärnkraftsomröstningen 1980. En trolig förklaring är att partierna inte lyckades göra sina ställningstaganden lika tydliga för väljarna i EU-frågan som i kärnkraftsfrågan.

Den lägre kunskapsnivån 1994 beror till en del på att endast 54 procent av väljarna kände till att centerpartiet stödde ja-sidan i folkomröstningen. Men även om vi godtar alla intervjusvar om centerpartiets ståndpunkt som riktiga angav endast knappt hälften av väljarna, 47 procent, korrekta svar för samtliga partier. Det verkar alltså som om väljarna hade något sämre kunskaper om *samtliga* partiernas ställningstaganden i EU-omröstningen än i kärnkraftsomröstningen.

Rabinowitz and Macdonald (1989). Mot bakgrund av det resonemanget kanske det inte är en tillfällighet att de partier som i *väljarnas ögon* tog kraftigast ställning för/emot medlemskap vid EU-folkomröstningen 1994 - miljöpartiet, vänsterpartiet och moderaterna - har skördat framgångar i väljaropinionen under 1995.

Ser vi till kunskaperna om partierna *ett i taget* framträder emellertid en ljusare bild. Osäkerheten kring centerpartiets ställningstagande i EU-frågan är nämligen ett undantag – för de andra partierna var väljarnas kunskaper minst lika goda 1994 som de var i samband med folkomröstningen 1980. Nio av tio väljare kände till vilket folkomröstningsalternativ socialdemokraterna och moderaterna stödde i EU-omröstningen 1994 (88 respektive 90 procent). Miljöpartiets ställningstagande emot EU-medlemskap var känt av 85 procent av väljarna. Kunskaperna om vänsterpartiets, folkpartiets och kristdemokratiska samhällspartiets positioner i EU-frågan var något lägre (78, 76 respektive 67 procent).

Det kanske är ett för stort kunskapskrav att väljarna skall känna till *samtliga* partiers ställningstaganden i en folkomröstning. Ett minimikrav som kan ställas är emellertid att väljarna har kunskaper om vilket alternativ *det egna partiet* står bakom i folkomröstningen.

Väljarnas kunskaper om det egna partiets ställningstagande är klart större än kunskapen om andra partiers. Mer än 90 procent av vänsterpartiets, folkpartiets moderaternas, kristdemokraternas och miljöpartiets sympatisörer svarade rätt på frågan om vilket omröstningsalternativ det egna partiet stödde i folkomröstningen 1994. Bland socialdemokraternas sympatisörer var andelen något lägre, 86 procent. Sämst kunskaper om det egna partiets ställningstagande i medlemskapsfrågan hade centerpartiets sympatisörer (58 procent). Inom samtliga grupper av partisympatisörer var kunskaperna bättre bland ja-röstare än bland nej-röstare.⁴

Väljarnas kännedom om partiernas ställningstaganden var något sämre, totalt sett, i samband med folkomröstningen 1994 än vid kärnkraftsomröstningen 1980. De lägre kunskaperna kan emellertid inte helt skyllas på väljarna. En stor del av förklaringen till kunskapsminskningen är troligen att partiernas ställningstaganden i EU-omröstningen var luddigare än i kärnkraftsomröstningen. Särskilt kds och centerpartiet tycks ha kommit med dubbla budskap till väljarna 1994. Det var med andra ord svårare och kanske heller inte lika viktigt för väljarna att använda partierna som vägledare för det egna ställningstagandet i EU-folkomröstningen.

* * *

Väljarnas kunskaper om partiernas EU-positioner kan också ställas i relation till hur god kännedom väljarna har om partiernas positioner längs andra åsikts-

4 Väljarnas kunskaper om det egna partiets ståndpunkt har varit lika bra i samtliga tre folkomröstningar. Omkring 90 procent av partiernas sympatisörer har känt till det egna partiets ställningstagande. Våra resultat visar dock på två undantag från denna höga kunskapsnivå. Centerpartisympatisörernas kunskaper om det egna partiets EU-ståndpunkt, 58 procent, är en bottennotering. Den näst lägsta andelen noterades för folkpartiets sympatisörer i samband med ATP-folkomröstningen 1957: 71 procent kände till att det egna partiet stödde förslag nr 3. Läs om ATP-omröstningen i Särilvik (1959) och om kärnkraftsomröstningen i Holmberg och Asp (1984).

dimensioner. I Valundersökningen 1994 ombads intervjupersonerna att placera ut sig själva och partierna längs vänster-högerdimensionen, den gröna dimensionen, EU-dimensionen, flyktingdimensionen och jämställdhetsdimensionen.⁵

Väljarnas förmåga att använda den här typen av åsiktsdimensioner är en lite annan slags kunskap än vad som har analyserats tidigare i det här kapitlet. Här bryr vi oss inte om huruvida parti placeringarna är korrekta. Vi är istället intresserade av i vilken utsträckning väljarna placerar ut partierna längs de olika åsiktsdimensionerna. Vi antar att väljarnas benägenhet att använda sig av de olika åsiktsskalorna är ett mått på hur väl förtroga de är med åsiktsdimensionerna. I tabell 13.2 redovisas en jämförelse av andelen parti- och egenplaceringar längs de fem dimensionerna.

Tabell 13.2 *Andel väljare som placerar in sig själva och partierna längs vänster-högerdimensionen, den gröna dimensionen, EU-dimensionen, flyktingdimensionen och jämställdhetsdimensionen (procent och genomsnittlig procentandel för dimensionerna och partierna)*

	andel som placerar in									parti genom- snitt
	sig själv	v	s	c	fp	m	kds	mp	nyd	
vänster-högerdimensionen	95	94	94	93	93	94	91	90	87	92
den gröna dimensionen	93	82	88	88	85	87	81	91	77	85
EU-dimensionen	92	77	84	79	76	86	71	78	68	77
flyktingdimensionen	96	68	83	74	80	81	76	60	83	76
jämställdhetsdimensionen	96	75	83	76	78	80	75	72	68	76
genomsnitt		79	86	82	82	86	79	78	77	

Kommentar: Resultaten är från Valundersökningen 1994. Ändpunkterna på de elvgradiga skalor (0-10) som användes var för vänster-högerdimensionen "långt till vänster/höger", den gröna dimensionen "inte alls/mycket långt åt det gröna hållet", EU-dimensionen "mycket negativ/positiv till ett svenskt EU-medlemskap", flyktingdimensionen "vi bör vara restriktiva/generösa när det gäller hur många flyktingar vi tar emot i Sverige" och jämställdhetsdimensionen "lägger mycket liten/mycket stor vikt vid jämställdhet". Åsiktsdimensionerna presenterades för intervjupersonerna en i taget och i samma ordning som i tabellen. Procenttalen bygger på intervjuer med omkring 2 500 personer.

Vi vet sedan tidigare att svenska väljare är världsbäst på att placera ut sig själva och partierna på den traditionella vänster-högerekalan. Omkring 95 procent av väljarna brukar placera ut sig själva längs dimensionen. Resultaten från Valundersökningen 1994 utgör inget undantag. Därutöver var andelen som kunde

5 För en närmare analys av väljarnas parti- och egenplaceringar längs dessa åsiktsdimensioner (skalor från 0 till 10) i samband med riksdagsvalet 1994, se Gilljam och Holmberg (1995:61). En nordisk jämförelse av självplaceringar längs vänster-högerekalan finns i Gilljam och Oscarsson 1996).

placera ut partierna längs vänster-högerdimensionen över 90 procent för alla partier, undantaget ny demokrati.

Av de andra åsiktsdimensionerna tycks den gröna dimensionen vara mest hemtam för väljarna. Andelen väljare som placerade ut partierna efter graden av "grönhet" var i genomsnitt 85 procent. Motsvarande genomsnitt för EU-dimensionen var klart lägre, 77 procent. Väljarnas benägenhet att placera ut partierna längs flykting- och jämställdhetsdimensionerna var ungefär densamma som för EU-dimensionen (i genomsnitt 76 procent parti placeringar).⁶

Vid två tillfällen har svenska väljare haft möjlighet att placera ut sig själva och partierna längs vår EU-dimension. Det första var i samband med riksdagsvalet i september 1994, alltså åtta veckor före folkomröstningen. Det andra tillfället var under själva folkomröstningskampanjen. För att bättre kunna uppskatta den politiska sprängkraften i EU-dimensionen är det intressant att ta reda på huruvida väljarnas förmåga att använda vår EU-dimension ökade mellan de två undersökningstillfällena. I tabell 13.3 redovisas hur stor andel av väljarna som placerade in sig själva och partierna längs EU-dimensionen i samband med riksdagsvalet och folkomröstningen 1994.

Tabell 13.3 *Andel väljare som placerade in partierna och sig själva längs EU-dimensionen i samband med riksdagsvalet respektive folkomröstningen 1994 (procent)*

	andel som placerar in								sig själva
	v	s	c	fp	m	kds	mp	nyd	
EU-dimensionen									
riksdagsvalet 18 sept.	77	84	79	76	86	71	78	68	92
folkomröstningen 13 nov.	85	91	85	83	90	76	87	72	97
förändring sept.-nov.	+7	+7	+6	+7	+4	+5	+9	+4	+5

Kommentar: Resultaten är hämtade från Valundersökningen 1994 och Folkomröstningsundersökningen 1994.

En mycket stor andel av intervjupersonerna, 97 procent, lyckades placera in sig själva längs EU-dimensionen i samband med folkomröstningen i november 1994. Jämfört med vid tiden för riksdagsvalet i september var det en viss förbättring (+5 procentenheter). Väljarnas förmåga – eller vilja om man så vill – att placera ut partierna var också större i samband med folkomröstningen. Andelen

6 Andelen mittenplaceringar används ibland som ett mått på osäkerhet bland intervjupersonerna. Personer som är osäkra på sin egen ståndpunkt tenderar att välja det "trygga" mittenalternativet. Andelen mittenplaceringar var ungefär lika stor för de fem åsiktsdimensionerna i Valundersökningen 1994: vänster-högerdimensionen 26 procent, den gröna dimensionen 22 procent, EU-dimensionen 22 procent, flyktingdimensionen 22 procent och jämställdhetsdimensionen 18 procent.

väljare som placerade ut de olika partierna längs EU-dimensionen ökade med mellan 4 och 9 procentenheter.

Orsaken till ökningen är troligen en intensifierad debatt om EU-frågorna inför folkomröstningen. EU-frågorna var mer aktuella och uppmärksammade under veckorna före folkomröstningen än vad de hade varit tidigare under hösten. Folkomröstningskampanjen förhindrade tillfälligt konkurrens från andra politiska frågor och ledde till att väljarna fick ökad kännedom om de olika partiernas ståndpunkter i EU-frågan.

Vi kan konstatera att väljarna vid tiden för folkomröstningen om EU-medlemskapet hade relativt goda kunskaper om partiernas positioner längs dimensionen. Väljarnas kunskaper om den partipolitiska konflikten i EU-frågan ökade under hösten 1994 till samma nivå som kunskaperna om partiernas positioner längs den något äldre och mer etablerade gröna dimensionen. Vid en jämförelse är dock vänster-högerdimensionen fortfarande den klart mest hemtama konflikt-dimensionen bland väljarna.

De svenska väljarna uppfyllde i stor utsträckning två grundläggande krav på rationella väljare i samband med 1994 års folkomröstning – egna åsikter i frågan och goda kunskaper om partiernas positioner i frågan. Så gott som alla (97 procent) placerade ut sig själva längs EU-dimensionen och andelen partiplacementer var större än 80 procent för sex av de åtta undersökta partierna. Drygt 90 procent av väljarna kände till det egna partiets ställningstagande i EU-folkomröstningen.

Partiernas positioner längs EU-dimensionen

En politisk sakfråga som lyfts fram som så viktig att den leder till en folkomröstning har naturligtvis potential att vara betydelsefull för väljarnas partival i framtida riksdagsval. Åsiktsröstningen – väljarnas benägenhet att rösta på parti efter åsikter i politiska sakfrågor – har ökat under de senaste tjugofem åren på klassröstningens och partiloyalitetens bekostnad.⁷ Hur väljarna uppfattade den partipolitiska konflikten i EU-frågan i samband med folkomröstningen 1994 kan därför komma att få konsekvenser för partiernas framtida möjligheter att vinna väljarnas gunst. Frågor som har intim koppling till EU-dimensionen, om fördjupat Europasamarbete i form av gemensam valuta och upprättande av en förbundstat, kan komma att bli stora frågor inför 1998 års riksdagsval.

Tidigare analyser i det här kapitlet har visat att en stor andel av väljarna placerade in partierna längs vår elvagrådiga EU-skala. Det är en sak att många väljare kan hantera åsiktsdimensionen som konstruktion – det indikerar att EU-konflikten är känd för många och att partierna gjort sina positioner tydliga. En helt annan fråga är hur väljarnas bild av konflikt-dimensionen faktiskt såg ut. Sådana analyser kan dels lära oss mer om vilka likheter EU-dimensionen har

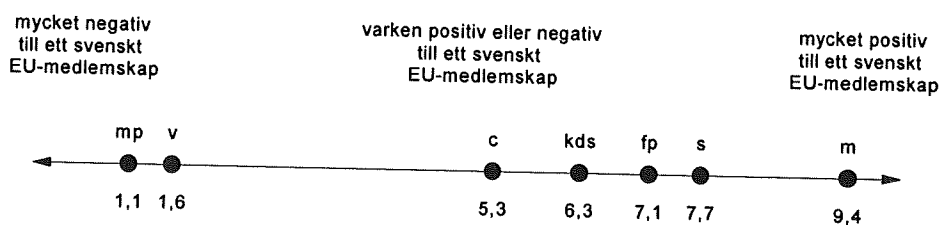
7 Se Gilljam och Holmberg (1995).

med andra dimensioner i svensk politik och dels upplysa om partistrategiska förutsättningar inför framtiden.

Vilka partier gynnas av att EU-frågorna blir viktiga i framtida val? Är det partier som intagit extrema positioner längs EU-dimensionen? Eller har ett mer neutralt parti större förutsättningar att vinna framgångar? "Lagom är bäst" är ett motto som mycket väl kan gå hem när det gäller frågor om tempot i och omfattningen av Sveriges deltagande i en eventuell fortsatt EU-integration.

I 1994 års folkomröstningsundersökning bad vi intervjupersonerna att placera in sig själva och de olika partierna på en elvgradig skala från 0 (mycket negativ till ett svenskt EU-medlemskap) till 10 (mycket positiv till ett svenskt EU-medlemskap). I figur 13.1 redovisas hur väljarna uppfattade de olika partiernas positioner längs EU-dimensionen i samband med folkomröstningen 1994.

Figur 13.1 *Väljarnas placeringar av partierna längs EU-dimensionen i 1994 års folkomröstningsundersökning (medeltal)*

Kommentar: Medelvärdesberäkningarna för de olika partiernas positioner längs skalan bygger på omkring 1 500 personer. Ny demokrati placerades på samma genomsnittliga position som socialdemokraterna (7,7).

Väljarnas bild av den partipolitiska konflikten i medlemskapsfrågan tycks vara mycket klar. Partiernas rangordning längs EU-dimensionen är tydlig: miljöpartiet uppfattades som det mest EU-negativa partiet (1,1), följt av vänsterpartiet (1,6). Centerpartiet placerades nära mitten, liksom kds. Något förvånande lyckades inte folkpartiet skilja ut sig som det näst mest EU-vänliga partiet (7,1). Istället uppfattade väljarna socialdemokraterna som mer positivt inställt till EU-medlemskap (7,7). Moderata samlingspartiet befann sig i väljarnas ögon längst åt det EU-positiva hållet (9,4).

Väljarna var mycket eniga om partiernas positioner längs EU-dimensionen. Den partipolitiska konflikten, det vill säga rangordningen av partierna från mest EU-negativt till mest EU-positivt, uppfattades likadant av ja- och nej-röstare och av de olika partiernas sympatisörer. Oavsett väljarnas egen position längs EU-dimensionen var uppfattningarna om partiernas positioner desamma.⁸

⁸ En analys av väljarnas individuella partirangordningar längs EU-dimensionen visar att 23 procent av väljarna hade rangordnat partierna i enlighet med den aggregerade genomsnittsrangord-

Väljarna var mest överens om moderaternas position längs EU-dimensionen. Sextioåtta procent av intervjupersonerna placerade moderaterna längst ut på EU-dimensionens positiva sida (standardavvikelse kring medelvärdet 1,15). Om centerpartiets och kds positioner råde mer delade meningar (2,03 respektive 2,23). Tjugoåtta procent av väljarna placerade centerpartiet på EU-dimensionens negativa sida; motsvarande siffra för kds var 17 procent.

Den partipolitiska konflikten längs EU-dimensionen liknar inte andra etablerade konfliktmönster i svensk politik. Närmast till hands ligger naturligtvis att jämföra med den klassiska vänster-högerrangordningen av partierna. På två punkter uppfattade väljarna den partipolitiska konflikten i EU-frågan som radikalt annorlunda i jämförelse med vänster-högerkonflikten: miljöpartiets flankposition och socialdemokraternas position mellan folkpartiet och moderaterna.

Väljarnas rangordning av partierna längs EU-dimensionen påminner en del om hur väljarnas rangordnade partierna längs den gröna dimensionen i slutet av 1980-talet.⁹ Då stod "betong"-partierna, folkpartiet, socialdemokraterna och moderaterna, mot de mer miljövänliga partierna kds, centerpartiet, vänsterpartiet och miljöpartiet.¹⁰ Partiernas meningsskiljaktigheter i EU-frågan har också likheter med en ännu äldre partipolitisk konflikt, nämligen den i samband med kärnkraftsomröstningen 1980. Då tillhörde vänsterpartiet kommunisterna och centerpartiet de mest ihärdiga kärnkraftsmotståndarna. Folkpartiet och socialdemokraterna förespråkade en "förnuftig" avveckling fram till år 2010, medan moderaterna ville fortsätta använda befintliga kärnkraftsanläggningar så länge den tekniska livslängden tillät.

Det är en intressant tanke att det skulle finnas gemensamma nämnare mellan 1970-talets kärnkraftsdimension, 1980-talets gröna dimension och 1990-talets EU-dimension.¹¹ I det här sammanhanget kommer inte någon grundlig analys av denna frågeställning att genomföras. Det finns ändå skäl att fundera över om det i själva verket är samma grundkonflikt som ligger bakom dessa tre motsättningar.

Den traditionella vänster-högerstrukturen har brutits upp på likartade sätt i alla tre konflikterna. Centerpartiet och vänsterpartiet slöt upp bakom samma alternativ i folkomröstningen om kärnkraft och räknades under 1980-talet till de två mest gröna av de fem gamla partierna. I samband med EU-omröstningen var v uttalat negativt till EU, medan c var mest EU-kritiskt av de borgerliga partierna. Miljöpartiet, som bildades i kölvattnet av kärnkraftsomröstningen, tillhörde de mest EU-negativa partierna i samband med EU-folkomröstningen.

Socialdemokraterna och moderaterna stod i praktiken bakom samma alternativ i folkomröstningen om kärnkraft – även om det fanns strategiska skäl för

ningen mp-v-c-kds-fp-s-m. De vanligaste avvikelserna från den rangordningen var att byta plats på folkpartiet och socialdemokraterna (mp-v-c-kds-s-fp-m) eller att byta plats på vänsterpartiet och miljöpartiet (v-mp-c-kds-fp-s-m).

9 Se Bennulf (1990, 1994).

10 Se Gilljam och Holmberg (1990:98).

11 Kärnkraftsdimensionen i svensk politik analyseras närmare i Holmberg (1978) och Holmberg och Asp (1984). Den gröna dimensionen skärskådas i Bennulf (1994).

socialdemokraterna att distansera sig från moderaterna och gå fram med linje 2. Socialdemokraterna och moderaterna räknades båda som betongpartier i den gröna partipolitiska konflikten och var enligt väljarna de två mest EU-positiva partierna i samband med folkomröstningen 1994.

Ideologiskt finns också intressanta likheter mellan kärnkraftsdimensionen, den gröna dimensionen och EU-dimensionen. Alla tre drar gränser mellan småskalighet och storskalighet, mellan centralisering och decentralisering av produktion, makt och politiska beslut. I kärnkraftsdebatten stod tekniksamhälle och centraliserad energiproduktion mot miljöhänsyn och ekologisk balans. I miljöpartiets partiprogram fanns uttryckligen förslag om ökad lokaldemokrati och småskalig livsmedelproduktion. Man förespråkade en alternativ grön livsstil med lokalsamhällen och självförsörjande enheter. I debatten inför EU-omröstningen diskuterades faran av att viktiga politiska beslut flyttades från riksdagen till Bryssel. EU-medlemskapet skulle öka avståndet mellan den enskilde medborgaren och den politiska makten. Alla tre dimensionerna har liknande inslag av rädsla för stora förändringar och innovationer och av revolt mot det etablerade samhället, mot beslutsfattares och makthavares "påhitt".

Ett gemensamt karaktärsdrag hos kärnkraftsdimensionen och den gröna dimensionen är att båda efter hand har kommit att sammanfalla allt mer med vänster-högerdimensionen.¹² Åsikter om kärnkraften och miljön har med tiden kommit att samvariera allt starkare med åsikter i vänster-högerfrågor. Det verkar alltså som om vänster-högerstrukturen efter hand invaderar nya politikområden. Kanske går EU-dimensionen samma öde till mötes? En sådan utveckling innebär i så fall att den fortsatta EU-debatten kommer att allt mer sammanfalla med klassiska vänster-högerfrågor om statens inflytande över det privata näringslivet och den sociala välfärden.

Det är inte rätt sammanhang att mer systematiskt pröva hypoteserna om den "glupska" vänster-högerdimensionen och om likheter och skillnader mellan de åsiktsdimensioner som har utmanat den traditionella vänster-högerdimensionen under de senaste tjugofem åren. Huruvida kärnkrafts-, miljö- och EU-dimensionen är syskon eller bara avlägsna släktingar är en uppgift för framtida forskning att avgöra. Istället ger vi oss nu i kast med frågor kring väljarnas positioner längs EU-dimensionen.

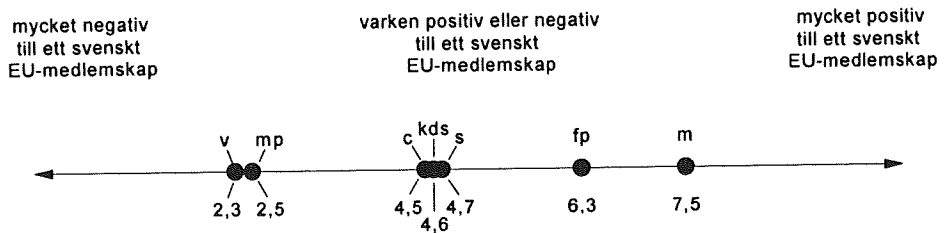
Väljarnas positioner längs EU-dimensionen

Ett antal analyser i den här boken har redan visat på skillnaderna i röstning i EU-folkomröstningen mellan olika befolkningsgrupper. Det finns dock skäl att också studera hur olika väljargrupper placerade ut sig själva längs den mer fingerade EU-dimensionen. Tack vare frågekonstruktionen tilläts väljarna att nyansera sitt ställningstagande i EU-frågan: en elvagrädig skala kan mäta inte bara *riktning* utan också grad av *intensitet* i ställningstagandet.

12 Se t ex Holmberg (1994).

I figur 13.2 redovisas de genomsnittliga självplaceringarna längs EU-dimensionen för de olika partiernas sympatisörer. Resultaten visar hur de olika partiernas sympatisörer har placerat sig själva längs EU-dimensionen. Vänsterpartiets sympatisörer placerade sig i genomsnitt längre åt det EU-negativa hållet (2,3) än vad miljöpartiets sympatisörer gjorde (2,5). Socialdemokraternas sympatisörer placerade sig nära mitten tillsammans med centerpartiets och kristdemokraternas sympatisörer. Intressant nog är "mitten"-partisympatisörernas genomsnittliga positioner strax till vänster om mitten, det vill säga på EU-skalans negativa del. Folkpartiets sympatisörer var näst mest och moderaternas sympatisörer klart mest positiva till svenskt EU-medlemskap (6,3 respektive 7,5).

Figur 13.2 Partisympatisörernas självplaceringar längs EU-dimensionen i samband med folkomröstningen om svenskt EU-medlemskap (medeltal)

Kommentar: Medelvärdesberäkningarna för partisympatisörernas självplaceringar längs EU-dimensionen bygger på för vänsterpartiet 92 personer, socialdemokraterna 725, centerpartiet 134, folkpartiet 125, moderaterna 335, kds 43 och miljöpartiet 75 personer.

Spridningen kring partiernas genomsnittliga positioner kan användas som ett mått på hur splittrade de olika partierna var på väljarnivån. Ju större spridning av sympatisörernas positioner längs dimensionen desto större partisplittring. Spridningen kring medelvärdet var klart störst för kds (standardavvikelse 3,0). Socialdemokraterna och centerpartiet hör också till de mest splittrade partierna (båda 2,7). Moderaternas, miljöpartiets och folkpartiets sympatisörer var något mer samlade längs EU-dimensionen (2,3, 2,4 och 2,5). Det mest enade partiet på väljarnivån var vänsterpartiet (2,1).

Partisympatisörernas genomsnittliga positioner längs EU-dimensionen ger en mycket annorlunda bild av EU-konflikten än vad analysen av partiernas positioner gjorde tidigare (jfr figur 1). I många fall står de olika grupperna av partisympatisörer långt från det egna partiet. Åsiktsavståndet till det egna partiet är störst för kristdemokraternas och socialdemokraternas sympatisörer.

Socialdemokraterna har i tidigare folkomröstningar varit duktiga på att få sina egna sympatisörer med sig. I det avseendet måste EU-folkomröstningen betraktas som ett nederlag. Den stora åsiktsklyftan mellan socialdemokraterna och de

egna väljarna i EU-frågan kan bli problematisk för partiet i framtiden. Partistategiskt kan socialdemokraterna knappast vinna sina egna sympatisörers gunst om de väljer att också i fortsättningen profilera sig hårt i EU-frågan. För att inte förlora sina EU-kritiska väljare i framtida val krävs, enligt teorier om närhetsröstning, att det socialdemokratiska partiet flyttar sig närmare de egna partisympatisörerna längs EU-dimensionen.¹³ Förutsatt att EU-frågor blir stora valfrågor i 1998 års val säger teorin att vi kan förvänta oss en något mer modererad socialdemokratisk ståndpunkt i fortsättningen – i praktiken en mer EU-kritisk hållning. Pedagogiskt är det troligen ingen svår uppgift för partiet att motivera en viss reträtt, eftersom EU-dimensionen framöver antagligen kommer att handla om andra saker än just medlemskapet. Det öppnas då politiska möjligheter att förändra partiets ståndpunkter när det gäller exempelvis valutaunion, försvarssamarbete och fortsatt integration. Ett alternativ till att på det här sättet krympa åsiktsavståndet till de egna sympatisörerna skulle vara att helt föra bort EU-frågorna från kommande riksdagsval och ägna valkampanjen åt sakfrågor där åsiktsavståndet till de egna sympatisörerna är kortare. Ytterligare ett alternativ är förstås att medelst opinionsbildning övertyga sina EU-kritiska sympatisörer om medlemskapets fördelar.

Analys av genomsnittliga positioner kan inte bara nyansera de olika partisympatisörernas ställningstaganden i EU-frågan. Motsvarande analyser kan naturligtvis genomföras också för andra grupper av väljare. I tabell 13.4 redovisas genomsnittlig självplacering längs EU-dimensionen i ett antal olika befolkningsgrupper. Dessutom redovisas andelen vet ej-svar och andelen mittenplaceringar för de olika grupperna. De två måtten är avsedda att mäta osäkerhet. Väljare som inte vill placera ut sig själva längs EU-dimensionen eller väljer den "trygga" mittenpositionen antas ge uttryck för osäkerhet. Den fjärde kolumnen visar det genomsnittliga avståndet mellan väljarna och det egna partiet längs EU-dimensionen. Minussiffror innebär att väljargruppen i genomsnitt placerat sig själva längre åt det EU-negativa hållet än det egna partiet. Plussiffror betyder att gruppen placerat sig själva längre åt det EU-positiva hållet än det egna partiet.

Resultaten bekräftar i huvudsak de skillnader i EU-inställning mellan olika befolkningsgrupper som presenterats tidigare i boken. I samband med folkomröstningen var män mer positiva till EU än kvinnor och äldre personer mer positiva än yngre. SACO-an slutna, högre tjänstemän, småföretagare och anställda inom den privata sektorn var mer positiva till EU än LO-an slutna, arbetare, jordbrukare och anställda inom kommunal sektor. Landsbygdsbor och norrlänningar hade en mer negativ inställning till svenskt medlemskap än stadsbor och sörslänningar. Det är tydligt att kön, ålder, position på arbetsmarknaden och region skiljer ut sig som betydelsefulla strukturella förklaringsvariabler.

13 Teorin om närhetsröstning härrör ursprungligen från Anthony Downs klassiska bok *An Economic Theory of Democracy* (Downs 1957). Den säger, i all enkelhet, att väljarna röstar på det parti som befinner sig närmast deras egen position längs en konfliktdimension från vänster till höger. Partierna måste sträva efter att anpassa sina politiska program – det vill säga förflytta sig längs konfliktdimensionen – så att de kan maximera sitt röststöd.

Tabell 13.4 *Väljarnas självplaceringar längs EU-dimensionen i olika grupper av befolkningen (medeltal), andel vet ej-svar och mittenplaceringar (procent) och genomsnittliga avstånd till det egna partiet (medeltal)*

	genomsnittlig placering längs EU-dimen- sionen	andel vet ej- svar	andel mitten- placering	åsikts- avstånd till eget parti	antal intervjuade
kön					
man	5,6	2	18	-1,3	953
kvinna	4,6	5	23	-1,7	831
ålder					
18-21	4,6	3	19	-1,3	104
22-30	4,8	2	20	-1,6	330
31-40	4,8	2	22	-1,3	337
41-50	5,1	3	15	-1,5	373
51-60	5,4	4	19	-1,7	262
61-70	5,7	4	22	-1,3	217
71-80	5,6	6	31	-1,6	161
yrikesgrupp					
industriarbetare	4,9	2	26	-1,4	224
övriga arbetare	4,1	6	26	-2,0	375
lägre tjänstemän	4,9	5	26	-1,8	207
mellantjänstemän	5,4	2	17	-1,5	404
högre tjänstemän	6,7	0	7	-0,9	214
småföretagare	6,0	2	20	-1,5	137
jordbrukare	4,8	8	35	-1,2	49
studerande	4,7	0	13	-0,9	136
yrikessektor					
jordbruk	4,5	6	28	-1,4	83
tillverkning	5,5	1	23	-1,4	432
handel/samfärdsel	5,1	5	24	-1,8	451
vård, utbildning och kultur	4,6	3	18	-1,6	399
förvaltning	5,9	2	17	-1,2	245
anställningssektor					
kommunal	4,4	3	21	-1,6	467
statlig	5,2	2	15	-1,0	213
privat	5,4	3	22	-1,6	1 020
fackföreningstillhörighet					
LO	4,4	3	25	-1,7	608
TCO	5,4	2	15	-1,4	411
SACO	5,9	1	10	-0,8	92
bostadsort					
ren landsbygd	4,3	6	22	-1,8	329
mindre tätort	5,1	3	23	-1,5	398
stad eller större tätort	5,3	3	20	-1,4	794
Sthlm, Gbg, Malmö	5,6	2	17	-1,3	260
region					
Stockholm	5,8	3	14	-1,4	300
Östra mellansverige	5,3	2	20	-1,3	258
Sydöstra Sverige	4,9	1	21	-1,7	208
Sydsverige	6,0	4	23	-1,5	207
Västsverige	5,4	3	22	-1,4	320
Västra mellansverige	4,3	5	23	-1,5	297
Norrländ	3,9	3	21	-1,7	194

Tabell 13.4 (forts.) Väljarnas självplaceringar längs EU-dimensionen i olika grupper av befolkningen (medeltal), andel vet ej-svar och mittenplaceringar (procent) och genomsnittliga avstånd till det egna partiet (medeltal)

	genomsnittlig placering längs EU-dimensionen	andel vet ej- svar	andel mitten- placering	åsikts- avstånd till eget parti	antal intervjuade
utbildning					
låg	4,6	5	27	-1,9	655
medel	4,9	3	24	-1,6	450
hög	5,7	1	12	-1,1	678
kunskap om EU					
0 poäng	4,4	15	29	-2,2	66
1 poäng	4,6	4	23	-1,9	548
2 poäng	5,3	1	19	-1,4	689
3 poäng	5,5	1	16	-1,2	457
politiskt intresse					
mycket intresserad	5,5	1	11	-0,9	218
ganska intresserad	5,4	2	18	-1,6	837
inte särskilt intresserad	4,8	2	25	-1,5	633
inte alls intresserad	3,9	21	32	-2,8	96
partisympati					
vänsterpartiet	2,3	1	10	+1,0	92
socialdemokraterna	4,7	2	25	-2,1	725
centerpartiet	4,5	2	24	-0,8	134
folkpartiet	6,3	2	12	-1,3	125
moderaterna	7,5	1	13	-1,7	335
kds	4,6	4	23	-2,4	43
miljöpartiet	2,5	4	5	+0,9	75
röstning i folkomröstningen					
ja-röstare	7,2	1	18	-0,9	845
nej-röstare	2,7	2	18	-2,3	706
samtliga	5,1	3	20	-1,5	1 545

Kommentar: Åsiktsavstånden mellan väljarna och det egna partiet har beräknats genom att subtrahera väljarnas placeringar av det egna partiets position från väljarnas egen position längs EU-dimensionen. De siffror som redovisas i tabellen är genomsnittliga åsiktsavstånd. Positiva åsiktsavstånd betyder att väljarna varit mer positiva till EU-medlemskap än det egna partiet. Negativa åsiktsavstånd innebär att väljarna varit mer negativa till EU-medlemskap än det egna partiet. Uppgifterna för antalet intervjuade gäller för medeltalsberäkningarna och andel mittenplaceringar. Uppgifterna om andelen vet ej-svar bygger på något fler personer och uppgifterna om åsiktsavstånd till eget parti på något färre personer.

Väljarnas självplaceringar längs EU-dimensionen har också ett tydligt samband med utbildning, EU-kunskaper och politiskt intresse. Lågt utbildade, personer med dåliga kunskaper om EU och politiskt ointresserade var mer negativt inställda till EU-medlemskap än högutbildade, personer med goda kunskaper om EU och politiskt intresserade.

Resultaten förstärker bilden av ett centrum-periferimönster inte bara i regionalt hänseende, utan också i makt-, inflytande- och resurshänseende. Det är inte bara det fysiska avståndet till politisk makt och ekonomiska resurser som av-

speglas i väljarnas positioner längs EU-dimensionen. Väljare som tack vare en hög utbildning eller en inflytelserik position på arbetsmarknaden står nära makten och pengarna är mest EU-positiva.

Det finns också ett intressant samband mellan EU-position och andel vet ej-svar och andelen mittenplaceringar. Vet ej-svar och mittenplaceringar var något vanligare i grupper som var negativa till EU än i grupper som var positiva – de största skillnaderna märks mellan arbetare och högre tjänstemän, mellan landsbygdsbor och stadsbor och mellan politiskt intresserade och politiskt ointresserade.¹⁴

Grupper som är övervägande negativa till EU tenderar alltså att hysa störst andel osäkra. Sambandet kan tolkas på flera sätt. Osäkra personer kan ha varit mer benägna att ta det säkra före det osäkra och ta ställning emot medlemskap i folkomröstningen. Men att okunniga, ointresserade och lågt utbildade var mer EU-negativa än kunniga, intresserade och högt utbildade väljare behöver inte nödvändigtvis betyda att medlemskapsmotståndarna handlat ”mot bättre vetande”.

En del av osäkerhetens ursprung står troligen att finna i de stora åsiktsmässiga avstånden mellan väljarna och det egna partiet. Resultaten visar att åsiktsklyftan mellan väljare och partier var störst i de grupper som var negativa till EU. Kvinnor, arbetare, LO-an slutna, landsbygdsbor, lågutbildade och politiskt ointresserade stod åsiktsmässigt längre från det egna partiet än män, högre tjänstemän, SACO-an slutna, storstadsbor, högutbildade och politiskt intresserade. Osäkerheten kan vara en effekt av ett individuellt ställningstagande emot det egna partiet. När den egna politiska övertygelsen att rösta nej till medlemskap så uppenbart går emot det egna partiets ställningstagande – och hela det politiska och ekonomiska etablissemangen för den delen – uppträder en osäkerhet om den egna övertygelsen. Bland EU-negativa socialdemokratiska och kristdemokratiska sympatisörer har denna förklaring troligen störst aktualitet.

De resultat som hittills presenterats visar tydligt att väljarna och partierna stod långt ifrån varandra längs EU-dimensionen. Det står lika klart att många väljare varit mycket kunniga om det egna partiets position och därmed mycket medvetna om de ovanligt stora åsiktsskillnaderna mellan dem själva och det egna partiet.¹⁵

14 Sambandet mellan de olika gruppernas genomsnittliga självplacering på EU-skalan och andelen vet ej-svar i tabell 13.4 är $-0,31$ och mellan EU-placering och andel mittenplaceringar $-0,18$ (Pearsons r).

15 Närmare analyser visar att åsiktsavstånden mellan väljarna och deras egna parti längs EU-dimensionen är av betydligt större magnitud än motsvarande åsiktsavstånd längs vänster-högerdimensionen. Det genomsnittliga avståndet mellan väljarna och det egna partiet längs vänster-högerdimensionen är $0,0$ (att jämföra med $-1,5$ för EU-dimensionen). Ett sätt att förfina jämförelsen är att istället använda absoluta genomsnittliga avstånd mellan väljare och parti. Också vid en sådan analys visar sig avstånden mellan väljare och eget parti vara betydligt större för EU-dimensionen ($2,5$) än för vänster-högerdimensionen ($1,1$).

EU-dimensionens koppling till andra politiska sakfrågor

Politiska ställningstaganden är inte oberoende av varandra. För det mesta hänger åsikter samman i mer eller mindre konsistenta och stabila åsiktsmönster. Många väljare använder sig av redan "färdiga" ställningstaganden i äldre sakfrågor som ett sorts nycklar för att ta ställning i nya sakfrågor. Andra tar det egna partiet till hjälp för vägledning vid politiska ställningstaganden och intar samma ståndpunkter som partiet.

Hur väljarna bär sig åt när de formar åsikter i nya sakfrågor är naturligtvis intressant i sig. Här är det emellertid fråga om att studera i vilken utsträckning väljarnas åsikt om ett svenskt EU-medlemskap är kopplad till åsikter i andra viktiga politiska sakfrågor. Hur intimt hänger till exempel åsikter om miljö, moral, flyktingar och jämställdhet samman med väljarnas EU-åsikter? Och hur stark är kopplingen mellan åsikter i klassiska vänster-högerfrågor och åsikter om medlemskap?

Eftersom väljarnas åsikter spelar stor roll för partivalet vid riksdagsvalen är det sannolikt att väljarnas sakfrågeåsikter också spelade stor roll för hur väljarna röstade i folkomröstningen om EU.¹⁶ Särskilt som partipiskorna inte tycks ha haft samma snärt i samband med EU-omröstningen som de exempelvis hade i samband med kärnkraftsomröstningen (se kapitel 7).

Åsikter i vänster-högerfrågor har tidigare använts med stor framgång som en viktig förklaring till svenska väljares partival. En viktig uppgift i det här avsnittet är att utröna hur stark kopplingen är mellan väljarnas EU-inställning och positioner längs vänster-högerdimensionen. Vi vet sedan tidigare att väljarnas EU-åsikter samvarierar relativt starkt med väljarnas inställning i frågor som rör storleken på den offentliga sektorn, inkomstutjämnning i samhället, privatisering och skattetryck – det vill säga klassiska vänster-högerfrågor.¹⁷

Tidigare forskning har föreslagit ett antal sammanhängande åsiktsdimensioner som har betydelse för väljarnas röstningsbeteende och som är viktiga att studera för att beskriva och förstå opinionsutvecklingen bland väljarna. Den hittills mest granskade, bortsett från vänster-högerdimensionen, är den gröna dimensionen som fick sitt genombrott i samband med miljöpartiets framgångar i 1988 års val.¹⁸

I samband med analyserna av 1991 års val använde Mikael Gilljam ytterligare två åsiktsdimensioner som analytiska verktyg i syfte att finna förklaringar till kds och ny demokratisk framgångar.¹⁹ Den vita dimensionen fångar in människors liberala/restriktiva åsikter i olika etik- och moralfrågor om till exempel rätten till fri abort, pornografi och kristna värden. Den xenofobisk-kosmopoliti-

16 Ett flertal studier har visat på den ökande åsiktsröstningen i Sverige under det senaste kvartseklet – åsiktsröstning som i första hand varit knutet till traditionella vänster-högerfrågor, t ex Gilljam (1988) och Gilljam och Holmberg (1993). Under 1990-talet har andelen väljare som åsiktsröstar i vänster-högerfrågor dock sjunkit något, se Gilljam och Holmberg (1995:139).

17 Se Gilljam och Holmberg (1995:149-160).

18 Se Bennulf (1994).

19 Gilljam och Holmberg (1993:kapitel 20 och 21).

ska dimensionen spänner från främlingsrädsla och intolerans till världsmedborgaranda och solidaritet med andra folk. Människors åsikter om u-hjälp, flyktingar och ekonomiskt stöd till invandrare hör till den xenofobisk-kosmopolitiska dimensionen.

Det finns goda skäl att studera vilken koppling dessa åsiktsdimensioner har till EU-dimensionen. Många av de argument som förekom under valkampanjen inför EU-omröstningen går att föra till dessa åsiktsdimensioner. De ekonomiska argumenten om hur räntorna, välfärden och arbetslösheten skulle komma att förändras vid ett svenskt EU-medlemskap upptog en stor del av debatten (se kapitel 5). I debatten kring miljöfrågorna framställdes EU som ett hot av nej-sidan och som en möjlighet av ja-sidan. Att öppna gränserna var för många nej-sägare liktydigt med att välkomna kriminalitet, knarkliberalism och drogromantik till fäderneslandet. För andra erbjöd öppnare gränserna nya möjligheter till mer effektiv brottsbekämpning. På samma sätt uppfattades en ökad kulturell mångfald och öppnare arbetsmarknad positivt av vissa grupper och negativt av andra.

I tabell 13.5 presenteras de bivariata sambanden mellan väljarnas positioner längs EU-dimensionen och väljarnas åsikter i ett antal sakfrågor. Sakfrågorna har förts till några av de åsiktsdimensioner som har diskuterats i texten.²⁰

Väljarnas självplaceringar längs EU-dimensionen hade starkast samband med åsikter i traditionella vänster-högerfrågor. Korrelationen var starkast med väljarnas självplaceringar på vänster-högerskalan (Pearsons $r=.47$) och svagast med förslaget att minska finansmarknadens inflytande ($r=.21$). Ju starkare högeråsikter desto mer positiv inställning till svenskt EU-medlemskap.

Av de tre sakfrågor som förts till den gröna dimensionen hade förslaget att behålla kärnkraften även efter år 2010 starkast samband med EU-dimensionen ($r=-.35$). Åsikter om att stoppa bilismen i innerstäderna och att satsa på ett miljövänligt samhälle hade inte lika starkt samband med EU-position (.14 respektive -.22). Kärnkraftsmotståndare och miljövänner tenderade att vara negativa till ett svenskt medlemskap i EU.

20 Kategoriseringen av de olika sakfrågorna i tabell 13.5 kan ges empiriskt stöd av resultat från en varimaxroterad faktoranalys. Faktoranalysen producerar också fyra dimensioner (enligt Kaisers kriterium) och för med få undantag samma uppsättning av sakfrågor till respektive faktor. Det stora undantaget gäller frågan om att minska finansmarknadens inflytande, som i faktoranalysen förs till miljödimensionen istället för till vänster-högerdimensionen. Förslagen om att behålla kärnkraften även efter 2010 och att satsa på ett samhälle med hög ekonomisk tillväxt och produktivitet laddar inte särskilt högt på någon av faktorerna.

Tabell 13.5 Sambandet mellan åsikter i sakfrågor och självplacering längs EU-dimensionen (Pearsons r)

sakfråga	r
vänster-högerdimensionen	
vänster-höger självplacering	.47
minska den offentliga sektorn	-.31
minska finansmarknadens inflytande på politiken	.21
bedriva mer av sjukvården i privat regi	-.27
satsa på ett samhälle med mer privat företagsamhet och marknadsekonomi*	.35
satsa på ett samhälle med hög ekonomisk tillväxt och hög produktivitet*	.28
den gröna dimensionen	
stoppa bilismen i innerstäderna	.14
behåll kärnkraften, även efter år 2010	-.35
satsa på ett miljövänligt samhälle	
även om det innebär låg eller ingen ekonomisk tillväxt*	-.22
den vita dimensionen	
höj vin- och spritpriserna kraftigt för att begränsa alkoholmissbruket och alkoholskadorna i samhället	.15
begränsa rätten till fri abort	.06
den xenofobisk-kosmopolitiska dimensionen	
öka det ekonomiska stödet till invandrarna så att de kan bevara sin egen kultur	.04 *
ta emot färre flyktingar i Sverige	-.02 *
minska u-hjälpen	-.08
satsa på ett mångkulturellt samhälle med stor tolerans gentemot människor från andra länder, med andra religioner och levnadssätt*	.10
övriga frågor	
öka samarbetet mellan de nordiska länderna, t ex i form av ett nordiskt statsförbund, istället för att gå med i EU	.62
satsa på ett samhälle med mer jämställdhet mellan män och kvinnor*	-.05
satsa på ett samhälle som slår vakt om traditionellt svenska värden*	-.07
satsa på ett samhälle med internationell inriktning och mindre av gränser mellan folk och länder*	.38
antal intervjuade	1744

Kommentar: Siffrorna i tabellen är korrelationskoefficienter (Pearsons r) och kan variera mellan -1 (fullständigt negativt samband) och +1 (fullständigt positivt samband). Korrelationsmättet visar sambandet mellan väljarnas placering längs den elvagrada EU-skalan (0-10) och de olika sakfrågorna. Kursiv stil anger att ett samband inte är signifikant skilt från 0 (95 procents signifikansnivå). Åsikter som är asteriskmärkta är skalor från 0 (mycket dåligt förslag) till 10 (mycket bra förslag). Sakfrågor utan asterisk är femstelliga åsiktsskalor från 1 (mycket bra förslag) till 5 (mycket dåligt förslag). Vänster-högerskalan går från 0 (långt till vänster) till 10 (långt till höger). Korrelationskoefficienter som utmärkts med stjärnor är inte signifikant skilda från noll.

För de två åsiktsfrågorna om moralrestriktioner som vi ställt i Folkomröstningsundersökningen är sambanden med EU-åsikt ganska svaga, men noterbara. En restriktiv inställning i frågor om spritpriser och begränsad aborträtt hänger oftare samman med ställningstaganden emot EU än tvärtom (.15 respektive .06). Moralkonservativa personer som var för höjda spritpriser och begränsad aborträtt var övervägande negativa till svenskt EU-medlemskap.

Åsikter som har med främlingsrädsla och intolerans att göra hade också svaga samband med väljarnas självplaceringar längs EU-dimensionen. De två starkaste korrelationerna gäller för förslagen att minska u-hjälpen (-.08) och att satsa på ett mångkulturellt samhälle (.10). Även om korrelationerna är svaga går alla samband i samma riktning: xenofobi har ett visst samband med negativ inställning till EU.

Bland övriga frågor är två intimt förknippade med EU-dimensionen. Den första frågan gäller ett tänkt alternativ till EU i form av ett ökat nordiskt samarbete. Sambandet är positivt – ju sämre väljarna tycker om förslaget om nordiskt samarbete istället för EU desto mer EU-positiva är de ($r=.62$). Den andra frågan gäller väljarnas inställning till att satsa på ett samhälle med internationell inriktning ($r=.38$). Personer med en positiv inställning till ett samhälle med mer internationell inriktning var också positiva till ett svenskt EU-medlemskap.

Åsikter om att satsa på ett jämställt samhälle och på ett samhälle som slår vakt om traditionellt svenska värden hade endast svaga samband med väljarnas positioner längs EU-dimensionen (-.05 respektive -.07). Sambandets riktning tyder emellertid på att positiv inställning till jämställdhet och svenska traditioner oftare förekommer tillsammans med negativ inställning till EU än tvärtom.

I tabell 13.6 redovisas sambanden mellan väljarnas positioner längs EU-dimensionen och deras positioner längs fem olika åsiktsdimensioner. Åsiktsdimensionerna är konstruerade som additiva index med hjälp av de åsiktsfrågor som presenterades i tabell 13.5. Förutom vänster-högerdimensionen, den gröna dimensionen, den vita dimensionen och den xenofobisk-kosmopolitiska dimensionen har vi också konstruerat en femte åsiktsdimension som mäter väljarnas nationella stolthet. I nationalismdimensionen ingår väljarnas åsikter om att satsa på ett samhälle som slår vakt om traditionellt svenska värden och svaren på frågan "Hur stolt är Du över att vara svensk?".²¹

21 I vänsterhögerdimensionen ingår väljarnas placeringar på en vänster-högerskala från 0="långt till vänster" till 10="långt till höger", åsikter om förslagen att "minska den offentliga sektorn", "bedriva mer av sjukvården i privat regi", "satsa på ett samhälle med mer privat företagsamhet och marknadsekonomi" och "satsa på ett samhälle med hög ekonomisk tillväxt och hög produktivitet" (Cronbachs $\alpha=.72$). I indexet för den gröna dimensionen ingår åsikter om att "satsa på ett miljövänligt samhälle även om det innebär låg eller ingen ekonomisk tillväxt", "stoppa privatbilismen i innerstäderna" och "behålla kärnkraften även efter år 2010" (Cronbachs $\alpha=.39$). Till den vita dimensionen hör frågorna om att "höja vin- och spritpriserna kraftigt för att begränsa alkoholmissbruket och alkoholskadorna i samhället" och "begränsa rätten till fri abort" (Cronbachs $\alpha=.40$). I indexet för den xenofobisk-kosmopolitiska dimensionen ingår åsikter om förslagen att "ta emot färre flyktingar i Sverige", "minska u-hjälpen", "öka det ekonomiska stödet till invandrarna så att de kan bevara sin egen kultur" och "satsa på ett mångkulturellt samhälle med stor tolerans gentemot människor från andra länder, med andra religioner och levnadssätt (Cronbachs $\alpha=.76$). I nationalismdimensionen ingår väljarnas åsikter om att "satsa på ett samhälle som slår vakt om traditionellt svenska värden" och inställning i frågan "hur stolt är Du att vara svensk?" (Cronbachs $\alpha=.30$). Vid konstruktionen av nationalismdimensionen har vi hämtat inspiration från studier av den norska folkomröstningen om EU, se Aardal (1995). Svarsfördelningen för intervjufrågan om nationell stolthet var mycket skev: "mycket stolt" 52 procent, "ganska stolt" 38 procent, "inte särskilt stolt" 9 procent och "inte alls stolt" 1 procent.

Tabell 13.6 Sambandet mellan väljarnas självplaceringar längs EU-dimensionen och positioner längs vänster-högerdimensionen, den gröna dimensionen, den vita dimensionen, den xenofobisk-kosmopolitiska dimensionen och nationalismdimensionen (Pearsons r)

grupp	dimension					antal intervjuade
	vänster-höger	grön	vit	xenofobi	nationalism	
samtliga	.47	-.34	.14	.03*	-.07*	1 660
kön						
man	.47	-.34	.14	.05*	-.10*	905
kvinna	.45	-.29	.10	.04*	-.03*	705
ålder						
18-30	.58	-.34	.15	.01*	-.02*	412
31-60	.46	-.36	.13	-.01*	-.07	887
61-80	.38	-.30	.23	.15	-.21	325
ykesgrupp						
övriga arbetare	.32	-.23	.13	.13	-.08*	206
industriarbetare	.26	-.22	-.01*	.03*	-.05*	332
lägre tjänstemän	.37	-.32	.01*	-.02*	-.04*	190
mellan tjänstemän	.50	-.39	.12	-.15	.09*	384
högre tjänstemän	.63	-.45	.11*	-.08*	.01*	208
småföretagare	.43	-.20	.03*	.08*	-.21	127
jordbrukare	.41	-.37	.47	.09*	-.19*	47
anställningssektor						
kommunal	.42	-.33	.14	-.02*	-.07*	430
statlig	.50	-.33	.04*	-.04*	-.00*	202
privat	.45	-.31	.13	.10	-.11	950
bostadsort						
ren landsbygd	.41	-.36	.19	-.05*	-.12	300
mindre tätort	.41	-.34	.17	-.03*	-.09*	376
stad eller större tätort	.51	-.35	.07*	.05*	-.06*	733
Sthlm, Gbg, Malmö	.59	-.29	.09*	.04*	.03*	248
region						
Stockholm	.60	-.34	.07*	-.01*	-.07*	285
Östra mellansverige	.47	-.42	.02*	.02*	-.09*	242
Sydöstra Sverige	.39	-.22	.01*	-.01*	-.20	201
Sydsverige	.49	-.32	.23	.12*	-.05*	185
Västsverige	.44	-.31	.19	.00*	-.07*	303
Västra mellansverige	.38	-.35	.07*	.02*	-.03*	264
Norrland	.45	-.28	.18	.08*	.03*	180
utbildning						
låg	.26	-.17	.08*	.15	-.13	582
medel	.47	-.37	.03*	-.10	.00*	418
hög	.63	-.46	.20	-.12	.03*	659
kunskap om EU						
0 poäng	.44	-.21*	.43	.08*	.07*	53
1 poäng	.36	-.30	.10	.07*	-.13	498
2 poäng	.49	-.35	.14	.03*	-.08	666
3 poäng	.59	-.39	.10	-.09*	.02*	443

Tabell 13.6 (forts.) *Sambandet mellan väljarnas självplaceringar längs EU-dimensionen och positioner längs vänster-högerdimensionen, den gröna dimensionen, den vita dimensionen, den xenofobisk-kosmopolitiska dimensionen och nationalismdimensionen (Pearsons r)*

grupp	dimension					antal intervjuade
	vänster-höger	grön	vit	xenofobi	nationalism	
politiskt intresse						
mycket intresserad	.63	-.48	.23	.11*	.07	208
ganska intresserad	.52	-.35	.12	-.04*	-.05*	792
inte särskilt intresserad	.37	-.28	.06*	.09	-.14	582
inte alls intresserad	-.06*	-.09*	.32	.25	-.20*	78
kyrkobesök						
icke kyrkobesökare	.53	-.33	.13	.05*	-.08	993
regelbundna kyrkobesökare	.40	-.35	.15	.00*	-.08	667
partisympati						
vänsterpartiet	.29	-.31	-.03*	.09*	.03*	89
socialdemokraterna	.22	-.18	.09	.11	-.11	662
centerpartiet	.22	-.21	.15*	.09*	-.13*	125
folkpartiet	.41	-.27	.18*	.28	-.14*	121
moderaterna	.40	-.24	.06*	.19	-.11	322
kds	.14*	-.43	.34	-.21*	-.12*	39
miljöpartiet	.31	-.05*	-.02*	.04*	.20*	72
röstning i folkomröstningen						
ja-röstare	.41	-.26	.09	.00*	-.07*	799
nej-röstare	.20	-.15	-.01*	-.01*	-.02*	662

Kommentar: Siffrorna i tabellen är produktmomentkorrelationskoefficienter och kan variera mellan -1 och +1. Positiva samband innebär att ju längre åt höger/ju grönare åsikter/ju mer liberala åsikter i etik- och moralfrågor/ju mer kosmopolitisk hållning/ju större nationell stolthet desto mer EU-positiv. Korrelationer som markerats med stjärnor är inte signifikant skilda från 0 (95 procents signifikansnivå). Uppgifterna för antalet intervjuade i varje grupp är ungefärliga och varierar för de olika åsiktsindexen. Korrelationskoefficienter som markerats med stjärnor är inte signifikant skilda från noll.

Vänster-högerdimensionen hade ett mycket starkt samband med väljarnas positioner längs EU-dimensionen ($r=.47$). Miljödimensionen hamnade på en klar andraplats ($r=-.34$), följd av den vita dimensionen ($r=.14$) och nationalismdimensionen ($r=-.07$). Den xenofobisk-kosmopolitiska dimensionen hade inget samband med EU-dimensionen ($r=.03$). Den bivariata sambandsanalysen tyder således på att väljarnas vänster-högerideologi hade störst betydelse och graden av tolerans mot flyktingar och invandrare minst betydelse för väljarnas ställningstaganden i EU-omröstningen.

Vänster-högerdimensionen hade starkare samband med EU-dimensionen bland unga, välutbildade, politiskt intresserade och storstadsbor än bland äldre, lågutbildade, politiskt ointresserade och landsbygdsbor (se tabell 13.6). Resultaten påminner om det centrum-periferimönster som vi har sett i andra analyser av inställning till EU. Väljarnas vänster-högerideologier hade relativt sett större betydelse för väljarnas EU-inställning i centrum än i periferin.

Sambanden mellan EU-dimensionen och den gröna dimensionen var starkare bland högre tjänstemän ($r=-.45$) än bland industriarbetare ($r=-.22$) och starkare bland högutbildade ($r=-.46$) än bland lågutbildade ($r=-.17$). Korrelationen mellan gröna åsikter och EU-inställning var starkare bland kunniga och intresserade. Däremot återkom inte skillnaderna i åsiktssamband mellan "fysiskt" centrum och periferi för den gröna dimensionen – sambanden var ungefär lika starka på landsbygden och i storstäderna. Den enda statistiskt säkerställda regionala skillnaden var mellan östra mellansverige ($r=-.42$) och sydöstra Sverige ($r=-.22$).

Det är inte särskilt förvånande att ideologiska positioner har störst diskriminerande kraft i resursstarka grupper med hög utbildning, goda kunskaper och starkt politiskt intresse. Mer sofistikerade väljare har mer sammanhängande åsikter och ägnar sig i större utsträckning åt abstrakt ideologiskt tänkande. För vänster-högerdimensionen och den gröna dimensionen är detta fenomen tydligast. För de andra dimensionerna är skillnaderna i åsiktssamband mellan resursstarka och resurssvaga grupper dock betydligt mindre.

Den vita dimensionen hade ett något starkare samband med EU-dimensionen bland äldre ($r=.23$) än bland yngre ($r=.15$). Kopplingen mellan åsikter i moralfrågor och EU-inställning var starkare på landsbygden ($r=.19$) än i de tre storstäderna ($r=.09$). Den vita dimensionen hade relativt sett störst betydelse bland jordbrukare ($r=.47$) och bland personer i Sydsverige, Västsverige och Norrland. Bland politiskt ointresserade och bland EU-okunniga var sambandet mellan den vita dimensionen och EU-dimensionen något starkare än bland politiskt intresserade och EU-kunniga. Det fanns inga skillnader mellan kyrkobesökare och icke-kyrkobesökare när det gäller sambandet mellan den vita dimensionen och EU-dimensionen.

Sambandet mellan väljarnas positioner längs den xenofobisk-kosmopolitiska dimensionen och EU-dimensionen är det enda samband som har olika riktning i olika väljargrupper. Exempelvis är sambandet svagt positivt i gruppen övriga arbetare ($r=.13$) och svagt negativt bland lägre tjänstemän ($r=-.15$). Intolerans leder oftare till en mer negativ inställning till EU-medlemskap bland lågutbildade ($r=.15$) och oftare till en mer positiv inställning till EU-medlemskap bland högt utbildade ($r=-.12$). Skillnaderna är svåra att förklara, men är lika fullt statistiskt säkerställda. Fenomenet kan till exempel vara en effekt av att vänster-högerideologins samband med EU-inställning var olika starkt bland låg- och högutbildade. Resultaten visar på nödvändigheten att ställa väljarnas positioner längs den xenofobisk-kosmopolitiska dimensionen i relation till väljarnas ideologiska ställningstaganden längs andra åsiktsdimensioner. En sådan analys kommer att företas längre fram i kapitlet.

Väljarnas nationella stolthet hade starkast samband med EU-inställning bland äldre väljare ($r=-.21$), småföretagare ($r=-.21$) och personer i sydöstra Sverige ($r=-.20$). Korrelationen mellan nationalismdimensionen och EU-dimensionen var signifikant större än noll bland lågutbildade ($r=-.13$) men inte bland medel- och högutbildade ($r=.00$ respektive $.03$).

Vänster-högerposition hade starkast samband med EU-dimensionen bland folkpartiets och moderaternas sympatisörer ($r=.41$ respektive $r=.40$). I de två mest EU-positiva partigrupperna gällde, i större utsträckning än i andra grupper av partisympatisörer, att inställningen till EU blev mer positiv ju längre åt höger väljarna placerade sig. Inställning till miljöfrågor ($r=-.43$) och moralfrågor ($r=.34$) spelade störst roll för kristdemokraternas sympatisörer: sambanden "ju mer grön desto mer EU-negativ" och "ju mer moralrestriktiv desto mer EU-negativ" var alltså starkast bland kristdemokraternas sympatisörer. Skillnader i ideologisk position längs den xenofobisk-kosmopolitiska dimensionen hade störst positiv samvariation med EU-inställning bland fp- och m-sympatisörer ($r=.28$ respektive $r=.19$) – ju mer tolerant inställning i frågor som rör flyktingar, invandrare och u-hjälp desto mer EU-positiv. Det fanns däremot inga stora skillnader mellan partiernas sympatisörer i fråga om sambandet mellan nationalismdimensionen och EU-dimensionen.

De gruppvisa sambandsanalyserna visar att i grupper där vänster-högerideologi hade svagare samband med position längs EU-dimensionen tenderade någon av de andra åsiktsdimensionerna att uppvisa starkare samband med EU-inställning. Exempelvis hade den xenofobisk-kosmopolitiska dimensionen starkare samband med EU-dimensionen bland politiskt ointresserade, äldre, lågutbildade och arbetare – grupper där vänster-högerdimensionen hade ett svagare samband med EU-inställning. Den vita dimensionen stod på motsvarande sätt starkare på landsbygden, där vänster-högerdimensionen hade relativt svaga samband med väljarnas positioner längs EU-dimensionen.

Bivariata analyser av de slag som just presenterats säger inte allt om hur stor relativ betydelse väljarnas positioner längs de olika åsiktsdimensionerna haft för positionerna längs EU-dimensionen. Eftersom exempelvis väljare med gröna åsikter samtidigt tenderar att ha vänsteråsikter är det svårt att avgöra vilken av egenskaperna "grönhet" eller "vänster" som haft störst betydelse för åsikter om EU. För att bättre avgöra i vilken utsträckning de olika åsiktsdimensionerna har färgat väljarnas inställning i EU-frågan krävs därför olika former av multivariata sambandsanalyser.

Ett enkelt sätt att undersöka hur väljarnas åsikter och ideologiska ställningstaganden hänger samman med varandra är att *samtidigt* analysera sambanden (korrelationerna) mellan ett stort antal åsikter. Sådana korrelationsmatriser är emellertid mycket stora och otillgängliga. Ett sätt att sammanfatta huvuddragen i ett så omfattande datamaterial är att genomföra så kallad multidimensionell skalningsanalys av korrelationsmatrisen. Resultaten av en sådan dimensionsanalys kan användas för att representera relationen mellan olika åsikter som avstånd på en slags ideologisk "karta".²²

En sådan karta är av nödvändighet en förenkling av verkligheten. Den bygger på samma slags sambandsmått som vi tidigare har analyserat, det vill säga produktmomentkorrelationer. Tio elvgradiga skalor och två index ingår som varia-

22 Flera olika typer av skalningsanalystekniker kan användas för att åstadkomma spatiala representationer av partisystemet eller av den ideologiska rymden, se Oscarsson (1995, 1996).

bler i skalningsanalysen.²³ Kartan i figur 13.3 visar de ideologiska avstånden mellan åsiktsskalornas ändpunkter vars positioner representeras med hjälp av fyrkanter. Höga korrelationer åskådliggörs som korta avstånd och låga korrelationer som långa avstånd i figuren. Ju närmare varandra de olika punkterna befinner sig, desto oftare förekommer åsikterna tillsammans bland väljarna.

Det är ingen överraskning att de fyra måtten på vänster-högerideologi hamnar nära varandra på den ideologiska kartan. Åsikter om ekonomisk tillväxt och privat företagsamhet har starka samband med väljarnas självplaceringar längs vänster-högerskalan. Det finns alltså goda empiriska skäl att tala om en väl sammanhållen vänster-högerdimension. I figuren sträcker sig vänster-högerdimensionen horisontellt från vänster till höger.

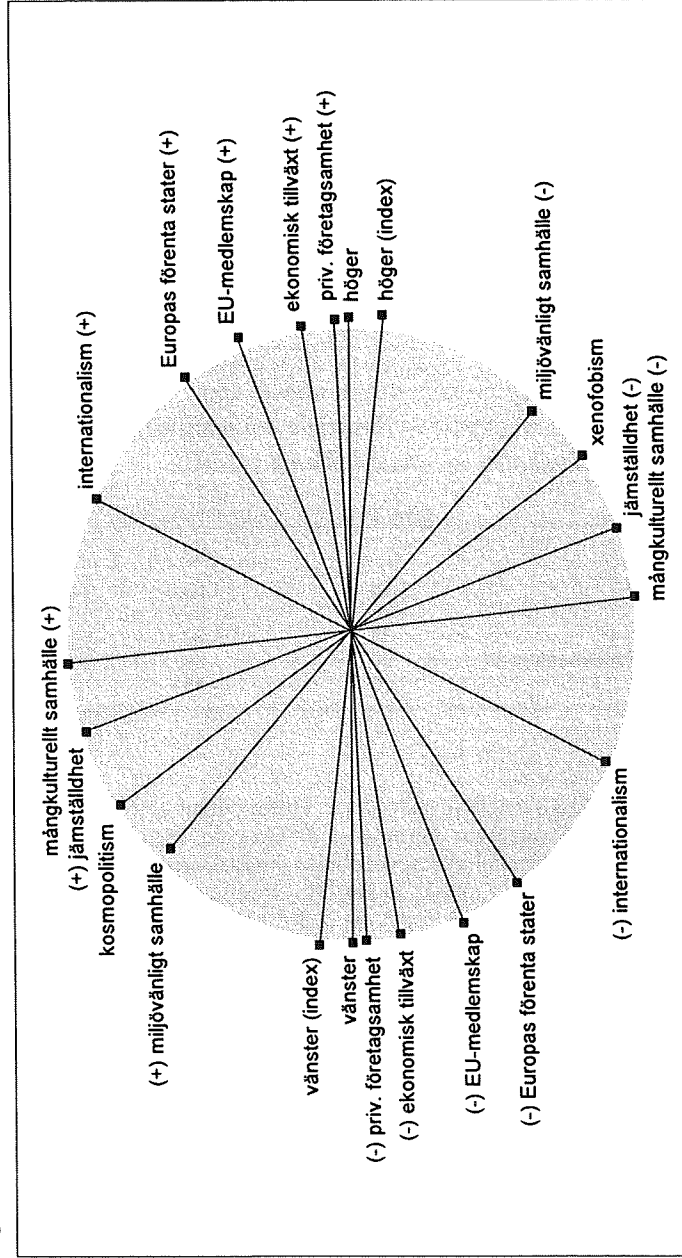
Väljarnas självplaceringar längs EU-dimensionen är närmare associerade till vänster-högerdimensionen än till någon av de andra åsiktsdimensionerna i skalningsmodellen. Det starka sambandet mellan väljarnas EU-positioner och åsikter om ett Europas Förenade Stater tyder på att också EU-frågorna formar en väl sammanhållen dimension. EU-dimensionen sträcker sig från det nedre vänstra hörnet till det övre högra hörnet i figuren.

Näst efter vänster-högerdimensionen har EU-dimensionen starkast samband med åsikter om att satsa på ett internationellt inriktat samhälle. Internationalistiska ståndpunkter befinner sig nära EU-dimensionen i figuren. I likhet med tidigare analyser har den xenofobisk-kosmopolitiska dimensionen, åsikter om jämställdhet och ett mångkulturellt samhälle ett betydligt svagare samband med EU-dimensionen. Den positiva ändpunkten av jämställdhetsskalan befinner sig exempelvis lika långt från EU-dimensionens positiva som negativa ändpunkt.

Resultaten av skalningsanalysen visar att EU-dimensionen är mycket nära knuten till vänster-högerdimensionen. Det är inte att begå alltför stort våld på verkligheten att klassificera EU-frågan som en vänster-högerfråga. Åtminstone bland väljarna tenderar åsikter i vänster-högerfrågor att i stor utsträckning gå hand i hand med åsikter om svenskt EU-medlemskap.

23 Varje analysvariabel har "spegelvänts" och lagts in ytterligare en gång i analysen för att vi skall kunna representera båda ändpunkterna på de olika skalorna, jfr Weisberg and Rusk (1973). Det förklarar symmetrin i figuren – att avstånden mellan de olika åsiktsdimensionernas ändpunkter är lika långa. Korrelationen mellan varje analysvariabel och dess spegelbild är i samtliga fall -1. För att underlätta tolkning och uppmärksamma symmetriförhållandet i skalningsanalysen används hjälplinjer mellan de olika åsiktsdimensionernas ändpunkter. En del åsiktsfrågor är inte medtagna i analysen. Om exempelvis väljarnas åsikter i etik- och moralfrågor och åsikter om traditionellt svenska värden tas med i skalningsanalysen krävs ytterligare en dimension för att representera avstånden mellan åsiktsriktningarnas ändpunkter på ett tillfredsställande sätt. En tredimensionell representation av ytterligare åsiktsdimensioner hade på många sätt underminerat mitt syfte att lättfattligt illustrera hur de olika åsiktsdimensionerna hänger samman med EU-dimensionen.

Figur 13.3 EU-dimensionens samvariation med några andra åsiktsdimensioner.

Kommentar till figur 13.3: Multidimensionell skalning (MDS) har använts för att grafiskt representera samvariationen mellan väljarnas EU-inställning och åsikter i andra sakfrågor (badness of fit=.11). Minustecken (-) anger dåligt förslag och plustecken (+) bra förslag. I vänster-högerindexet ingår följande sakfrågor (Cronbachs $\alpha=.46$): "minska den offentliga sektorn", "minska finansmarknadens inflytande på politiken" och "bedriva mer av sjukvården i privat regi". I det xenofobisk-kosmopolitiska indexet ingår åsikter om att "öka det ekonomiska stödet till invandrarna så att de kan bevara sin egen kultur", "ta emot färre flyktingar i Sverige" och "minska u-hjälpen" (Cronbachs $\alpha=.70$). Intervjufrågan om inställning till ett framtida Europas förenta stater lyder: "Tycker Du att det är positivt eller negativt att EU utvecklas till en förbundsstat, ett slags Europas förenta stater?" (Skala från 0 - 'mycket negativt' till 10 - 'mycket positivt').

Förklarar ideologi valet mellan ja och nej?

Vi avslutar kapitlet med att ställa frågan varför väljarna röstade som de gjorde i folkomröstningen. I kapitel 10 sökte vi komma gåtans lösning närmare genom att undersöka hur långt sociala och ekonomiska faktorer räckte för att förklara väljarnas röstning. I det här kapitlet är huvudproblemet i vilken utsträckning väljarnas röstningsbeteende kan förklaras med hjälp av ideologiska ställningstaganden.

I den kommande analysen använder vi väljarnas positioner längs de fem åsiktsdimensioner vi tidigare har konstruerat som oberoende variabler. Vi har valt att använda uppgifter om hur väljarna röstade i EU-folkomröstningen (ja/nej) som beroende variabel istället för väljarnas självplaceringar längs EU-dimensionen. Det möjliggör jämförelser med resultat från tidigare kapitel och underlättar tolkningen av resultaten. Dessutom är det *til syvende og sidst* röstning vi vill kunna förklara. Kontroller har visat att valet av beroende variabel inte påverkar våra slutsatser.²⁴ I tabell 13.7 presenteras resultaten av regressionsanalysen.

Tabell 13.7 Den relativa effekten av väljarnas positioner längs fem åsiktsdimensioner på röstningsbeteende i folkomröstningen 1994 (bivariata och multivariata ostandardiserade regressionskoefficienter, standardfel och andel förklarad varians).

	bivariat b	multivariat b	standard fel
intercept	-	.02	.09
vänster-högerdimensionen	1.15	1.04	.07
den gröna dimensionen	-.76	-.49	.07
den vita dimensionen	.32	.20	.05
den xenofobi-kosmopolitiska dimensionen	.09	.34	.06
nationalismdimensionen	-.15	-.13	.06
andel förklarad varians			.23

Kommentar till tabell 13.7: Samtliga variabler i analysen har värden mellan 0 och 1: vänster-högerdimensionen (0=vänster, 1=höger), den gröna dimensionen (0=icke-grön, 1=grön), den vita dimensionen (0=restriktiv, 1=liberal), den xenofobisk-kosmopolitiska dimensionen (0=xenofobisk, 1=kosmopolitisk) och nationalismdimensionen (0=icke-nationalism, 1=nationalism). Som beroende variabel används en dikotom röstningsvariabel (nej=0, ja=1). $F=79,315$, $p<0,0001$. Används istället väljarnas position längs den elvgradiga EU-skalan som beroende variabel ökar regressionsmodellens förklaringskraft till 31 procent förklarad varians.

²⁴ Den elvgradiga EU-skalan kan betraktas som en slags fingeraderad röstningsvariabel. Den korrelerar mycket högt med den dikotoma röstningsvariabeln ($r=.75$). Andelen ja-röstare vid vart och ett av de elva skalstegen längs EU-skalan var i tur och ordning 1, 3, 5, 9, 17, 51, 86, 89, 97, 100 respektive 97 procent.

Även under kontroll för de andra åsiktsdimensionerna hade vänster-högerdimensionen den starkaste effekten på väljarnas röstningsbeteende i folkomröstningen om EU-medlemskap. Vänster-högerdimensionens styrka bekräftas framför allt av att det bivariata sambandet mellan vänster-högerposition och EU-röstning ($b=1.15$) sjönk mycket litet i den multivariata analysen ($b=1.04$).

Den gröna dimensionen hade näst störst betydelse för väljarnas röstning i folkomröstningen. Den uppvisar omkring hälften av vänster-högerdimensionens effekt ($b=-.49$). Under kontroll för ideologisk position längs andra åsiktsdimensioner var skillnaden i andel ja-röster således omkring 49 procentenheter mellan den minst och mest miljövänliga positionen längs den gröna dimensionen.²⁵

Den xenofobisk-kosmopolitiska dimensionen hade nästan lika stark förklaringskraft som den gröna dimensionen. Under kontroll för effekten av andra åsiktsdimensioner ökar effekten av den xenofobisk-kosmopolitiska dimensionen på röstning i folkomröstningen. Resultaten betyder att ju mer toleranta åsikter i frågor som rör u-hjälp, invandring och flyktingar, desto större sannolikhet för att rösta ja. Regressionskoefficienten ($b=.34$) säger oss att det skiljer omkring 34 procentenheter i andelen ja-röster mellan den minst och mest toleranta positionen längs den xenofobisk-kosmopolitiska dimensionen under kontroll för övriga dimensioner.

Den vita dimensionen hade också en direkteffekt på EU-röstning ($b=.20$). Den var dock klart svagare än den xenofobisk-kosmopolitiska dimensionen. Personer med en restriktiv hållning i etik- och moralfrågor tenderade att ta ställning emot medlemskap – allt annat lika.

Väljarnas positioner längs nationalismdimensionen, slutligen, tycks ha spelat en ganska liten roll för röstningsbesluten ($b=-.05$). En känsla av nationell stolthet och en vilja att värna om traditionellt svenska värden tenderar att leda till ett ställningstagande emot EU. Effekten är emellertid mycket svag och knappt signifikant skild från noll; det skiljer endast fem procentenheter i andel ja-röster mellan ändpunkterna längs nationalismdimensionen.

Andelen förklarad varians i regressionsmodellen är ganska stor med samhällsvetenskapliga mått mätt, 23 procent. Det finns en något större förklaringskraft i våra fem åsiktsdimensioner än i den regressionsmodell med socioekonomiska förklaringsvariabler som redovisades i kapitel 10 (förklarad varians 18 procent). Ideologi förklarar alltså ensamt mer än vad strukturella variabler gör – vi gissar bättre hur väljarna röstade om vi känner deras positioner längs de fem åsiktsdimensionerna än om vi endast känner till deras socio-ekonomiska egenskaper.

Strukturella och ideologiska förklaringsvariabler är naturligtvis inte utbytbara. Det finns ingen anledning att utesluta den ena gruppen av förklaringsvariabler till förmån för den andra. Sociala och ekonomiska förklaringar befinner sig längre bak i orsakskedjan än ideologiförklaringar. Vi kan därför vara ganska säkra på att en stor del av väljarnas ideologiska ställningstaganden i sin tur kan

25 Om man så vill kan regressionskoefficienten istället tolkas på följande sätt: en tiondels förflyttning åt det gröna hållet längs den gröna dimensionen innebär en genomsnittlig skillnad i andelen ja-röster på minus 4,9 procentenheter.

förklaras med strukturella variabler. Frågan är hur mycket ideologi kan förklara om vi samtidigt tar hänsyn till socioekonomiska variabler. Står sig de förhållandevis starka sambanden mellan ideologi och EU-röstning också under kontroll för kön, ålder, yrkesposition och regionstillhörighet med mera?

Vilket parti en väljare tycker bäst om har av allt att döma betydelse för många väljares politiska ställningstaganden. Trots att partiloyaliteten inte stod lika stark bland väljarna i samband med EU-folkomröstningen som den gjort vid tidigare folkomröstningar valde många väljare att ställa sig bakom samma omröstningsalternativ som det mest omtyckta partiet. Men hur stor betydelse hade väljarnas partisympatier för röstningsbeteendet under kontroll för de socioekonomiska och ideologiska förklaringsvariablerna? Kan partiförklaringen bidra med ytterligare förklaringskraft under kontroll för strukturella och ideologiska förklaringar?

I tabell 13.8 redovisas resultaten från tre olika regressionsanalyser. I den första ingår enbart de sociala och ekonomiska förklaringsvariablerna. I den andra regressionsmodellen har de fem åsiktsdimensionerna lagts med som oberoende variabler. I den tredje analysen finns också väljarnas partisympati med som förklaring till varför de röstade som de gjorde i EU-folkomröstningen.²⁶

26 Alla variabler i regressionsanalysen är kodade mellan 0 och 1: kön (0=kvinna, 1=man); ålder (kontinuerlig variabel från 0=18 år till 1=80 år); förvärvsställning (0=arbetslös/förtidspensionär, 1=förvärvsarbetande); arbetsmarknadsproblem (0=nej, 1=ja); yrke (sex dummyvariabler, småföretagare som referenspunkt); yrkessektor (fyra dummyvariabler, anställda inom förvaltningssektorn som referenspunkt); anställningssektor (två dummyvariabler, anställd i privat sektor som referenspunkt); utbildning (fyrställig variabel, omkodad så att 0=lägst utbildning och 1=högst utbildning); region (sex dummyvariabler, Norrland som referenspunkt); boendeort (tre dummyvariabler, de tre storstäderna som referenspunkt); utlandsbesöksindex (0=inga utlandsbesök, 1=många utlandsbesök); språkkunskapsindex (0=låg kunskap, 1=hög kunskap); vänsterhögerdimensionen (0=vänster, 1=höger); den gröna dimensionen (0=icke-grön, 1=grön); den vita dimensionen (0=restriktiv, 1=liberal); den xenofobisk-kosmopolitiska dimensionen (0=xenofobisk, 1=kosmopolitisk); nationalismdimensionen (0=icke-nationalism, 1=nationalism); partisympati (sex dummyvariabler, socialdemokraterna som referenspunkt). För detaljer om yrkes-, sektors-, regions- och utbildningskodningen i de svenska valundersökningarna, se Gilljam, Holmberg och Hedberg (1996b).

Tabell 13.8 Tre förklaringsmodeller för väljarnas röstning i folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 (ostandardiserade multivariata regressionskoefficienter, andel förklarad varians)

	modell 1	modell 2	modell 3
	socio-ekonomi	socio-ekonomi + ideologi	socio-ekonomi + ideologi + parti
intercept	.05 *	-.28 *	-.09 *
socio-ekonomi			
kön	.08	.05 *	.06
ålder	.30	.23	.19
förvärvsställning	.03 *	.02 *	.02 *
arbetsmarknadsproblem	-.05 *	-.05 *	-.02 *
övriga arbetare	-.13	-.05 *	-.02 *
industriarbetare	-.03 *	.10 *	.11 *
lägre tjänstemän	.02 *	.07 *	.11 *
jordbrukare	.17 *	.16 *	.13 *
mellan tjänstemän	.01 *	.06 *	.04 *
högre tjänstemän	.04 *	.07 *	.07 *
vård/utbildning/kultur	-.10	-.08 *	-.06 *
jordbruk	-.19	-.15 *	-.13 *
handel/samfärdsel	.05 *	.02 *	.01 *
tillverkning	-.05 *	-.09 *	-.08 *
kommun	-.05 *	.03 *	.00 *
stat	-.03 *	.04 *	.07 *
utbildning	.08 *	.04 *	.06 *
västra mellansverige	.10	.10 *	.11
sydöstra Sverige	.15	.14	.11
östra mellansverige	.18	.15	.14
västra Sverige	.21	.22	.21
Stockholm	.20	.21	.17
södra Sverige	.30	.24	.19
ren landsbygd	-.04 *	-.06 *	-.04 *
mindre tätort	.10	.11 *	.08 *
stad eller större tätort	.03 *	.03 *	.03 *
utlandsbesöksindex	.21	.04 *	-.05 *
språkkunskapsindex	.26	.09	.05 *
ideologi			
vänster-högerdimensionen	-	.85	.56
den gröna dimensionen	-	-.41	-.22
den vita dimensionen	-	.18	.17
den xenofobisk-kosmopolitiska dim.	-	.27	.21
nationalismdimensionen	-	-.08 *	-.09 *
parti			
vänsterpartiet	-	-	-.37
centerpartiet	-	-	-.09 *
folkpartiet	-	-	.09 *
moderaterna	-	-	.12
kds	-	-	-.15
miljöpartiet	-	-	-.36
andel förklarad varians (R ²)	.18	.29	.36
antal intervjuade	1 403	1 192	1 078

Kommentar till tabell 13.8: Siffrorna i tabellen är ostandardiserade regressionskoefficienter och anger vad en förändring från 0 till 1 på de oberoende variablerna ger för effekter på den beroende röstningsvariabeln (0=nej, 1=ja). Siffrorna kan därmed tolkas som procentenhets skillnad i andelen ja-röster mellan grupper som har värde 0 och grupper som har värde 1 på respektive variabel. Stjärnmarkeringarna i anslutning till vissa regressionskoefficienter indikerar att de inte är signifikant skilda från noll.

Andelen förklarad varians för den första modellen, med endast sociala och ekonomiska faktorer, är 18 procent (se kapitel 10). När modellen utökas till att också inbegripa de fem ideologidimensionerna (modell 2) ökar förklaringskraften med elva procentenheter ($R^2=29$ procent). I den tredje modellen där också väljarnas partisympatier användes som förklaring var andelen förklarad varians 36 procent. Som sista förklaringsfaktor i regressionsanalysen bidrar väljarnas partisympatier med en inte obetydlig andel förklarad varians, 7 procentenheter.²⁷

Ideologidimensionerna behöll en relativt stark förklaringskraft också under kontroll för strukturella variabler och partisympati. Vi kan konstatera att väljarnas ideologiska positioner längs åsiktsdimensionerna spelade en relativt stor roll för väljarnas ställningstaganden i folkomröstningen om EU. Exempelvis skiljer det enligt regressionsanalysen 56 procentenheter i andel ja-röster mellan ändpunkterna längs vänster-högerdimensionen även under kontroll för alla de övriga förklaringsfaktorerna.

Styrkeförhållandena mellan ideologidimensionerna förändras något vid kontroll för de andra faktorerna. Den främsta orsaken var att vänster-högerdimensionens effekt på väljarnas röstningsbeteende minskade mer än vad de andra ideologidimensionerna gjorde, från $b=1.04$ i modellen med endast de fem ideologidimensionerna (se tabell 13.7), till $b=.85$ i modell 2 och $b=.56$ i modell 3.

Vänster-högerdimensionens försvagning relativt de andra ideologidimensionerna betyder emellertid inte att vänster-högerideologin står svag – snarare tvärtom. Vänster-högerdimensionen har, till skillnad från de andra ideologidimensionerna, en mycket stark koppling till såväl partiideologi som till sociala och ekonomiska skillnader mellan olika samhällsgrupper. Regressionsanalysen visar att även om väljarnas vänster-högerståndpunkter "tvättas rena" från sociala och ekonomiska faktorer och partiideologi står sig vänster-högerståndpunkt som en viktig förklaringsfaktor till väljarnas röstning i EU-folkomröstningen – avsevärt starkare än de andra ideologidimensionerna.

Den gröna dimensionen, den vita dimensionen och den xenofobisk-kosmopolitiska dimensionen har ungefär lika stor effekt under kontroll för partisympati och socioekonomiska förklaringsfaktorer (-.22, .17 respektive .21). Bland väljarna som helhet vägde således åsikter om miljö, moral och flyktingar ungefär lika tungt i vågskålen. Ingen av de nyare åsiktsdimensionerna i svensk politik kunde emellertid hota vänster-högerdimensionens ställning som den mest betydelsefulla ideologidimensionen.

Väljarnas partisympatier spelade också en självständig roll för hur väljarna röstade i folkomröstningen. Partitillhörighet hade störst direkt betydelse för röst-

27 Om vi istället antagit att partisympati befann sig längre tillbaka i orsakskedjan än ideologiska ställningstaganden hade partisympati bidragit med 15 procentenheters förklarad varians utöver vad de sociala och ekonomiska faktorerna kunnat förklara ($R^2=33$ procent). De ideologiska förklaringsvariablerna kan då endast tillföra 3 procentenheters förklarad varians till modellen. Om väljarnas självplaceringar längs EU-dimensionen istället används som beroende variabel i regressionsanalyserna blir andelen förklarad varians 18 procent (modell 1), 35 procent (modell 2) och 43 procent (modell 3).

ningen bland vänsterpartiets och miljöpartiets sympatisörer ($b=-.37$ respektive $b=-.36$).

EU-dimensionen i svensk politik

EU-dimensionen var väl känd för de flesta svenska väljare i samband med folkomröstningen 1994. Väljarna hade relativt goda kunskaper om partiernas positioner och var eniga om hur den partipolitiska konflikten såg ut längs EU-dimensionen. Många väljare, i synnerhet kristdemokraternas, centerpartiets och socialdemokraternas sympatisörer var med andra ord mycket medvetna om att de själva stödde ett annat folkomröstningsalternativ än det egna partiet.

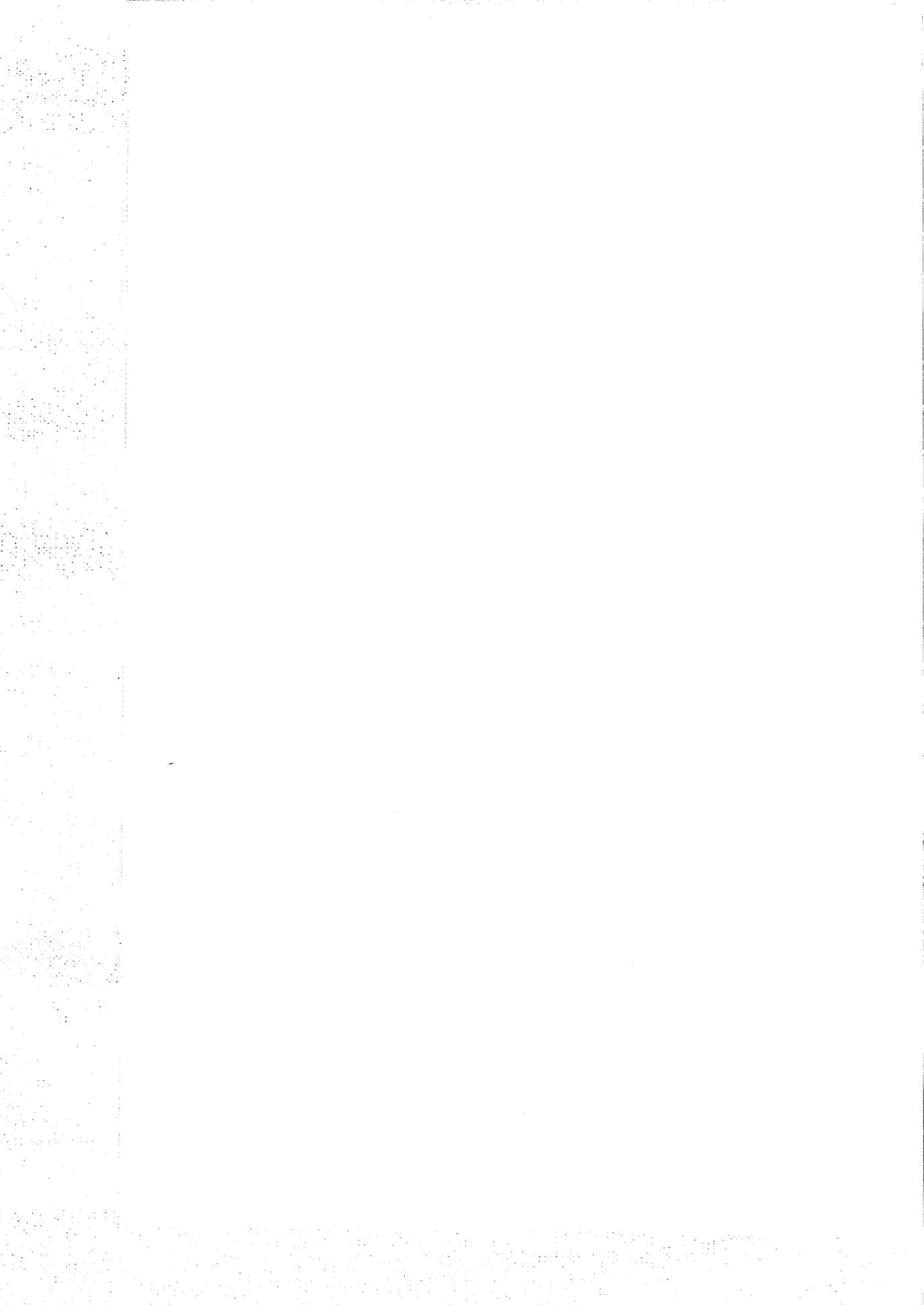
Analyserna av väljarnas positioner längs EU-dimensionen förstärker ytterligare bilden av stora skillnader i EU-inställning mellan centrum och periferi. Resursstarka väljare i samhällets centrum var betydligt mer positivt inställda till EU än resurssvaga väljare i samhällets periferi. Många väljare som ställde sig negativa till EU stod långt ifrån det egna partiet längs EU-dimensionen. Den åsiktsmässiga klyftan mellan partier och väljare sammanföll alltså med klyftan mellan "utanför"-Sverige och mer etablerade grupper i samhället. Det återstår att se om förlorens erfarenheter i samband med folkomröstningen leder till ett långsiktigt minskat förtroende för politiker och ökad politisk alienation.²⁸

EU-dimensionen kan knappast göra anspråk på att vara oberoende från andra konfliktdimensioner i svensk politik. Väljarna uppfattade visserligen partiernas positioner längs EU-dimensionen som annorlunda jämfört med den traditionella vänster-högerdimensionen. Men väljarna tycks samtidigt inte ha uppmärksammat några avgörande skillnader i ideologiskt innehåll mellan EU-dimensionen och den traditionella vänster-högerdimensionen. Många väljare kan därför sägas ha varit mer trofasta sina egna ideologiska ställningstaganden än sina partier när de bestämde sig för hur de skulle rösta i folkomröstningen.

De svenska väljarna grundade av allt att döma sina ställningstaganden i folkomröstningen på samma ideologiska prioriteringar som de brukat göra i de senaste riksdagsvalen: vänster-högerideologi hade störst betydelse för röstningsbeteendet, medan åsikter om miljö, moral och flyktingar spelade betydligt mindre roll. Nationell stolthet hade endast marginell betydelse.

Ideologierna stod starka bland väljarna i samband med EU-folkomröstningen 1994, trots att många av de politiska partierna spelade en förhållandevis passiv roll i folkomröstningskampanjen och det därför saknades "normal" ideologisk vägledning från partierna. För de svenska väljarna var EU-folkomröstningen i högsta grad ett ideologival. Väljarnas ideologiska positioner – särskilt längs den traditionella vänster-högerdimensionen – hade stor betydelse för deras röstning även under kontroll för sociala och ekonomiska förklaringsfaktorer och partisympati.

28 För en analys av hur det kortsiktiga förtroendet för politikerna förändrades i samband med folkomröstningen, se kapitel 5.

14. Europas Förenta Stater

Sören Holmberg

Frågan om vad EU skall bli när det vuxit upp och blivit stort diskuterades mycket lite i Sverige inför folkomröstningen. Den debatt kring EU:s framtida djup och bredd som förs i de gamla medlemsländerna – om graden av integration, om utvidgningen, om graden av federalism, om EU som ett statsförbund eller en förbundsstat – lyste nästan helt med sin frånvaro i folkomröstningskampanjen. Nej-sidan målade visserligen ibland fram bilden av EU Superstaten och ja-sidan talade om nödvändigheten av en östutvidgning, men några dominerande teman blev de inte inför omröstningen. Den svenska folkomröstningsdebatten 1994 handlade om andra saker än EU:s långsiktiga utveckling.

Mot den bakgrunden kan det kanske tyckas konstigt att en klar majoritet av väljarna trots allt hade åsikter i frågan och var beredda att yttra sig. När vi frågade om Sveriges framtida förhållande till EU och om inställningen till att EU utvecklas till en förbundsstat, ett slags Europas Förenta Stater, var de allra flesta intervjupersoner villiga att avge en åsikt. Graden av underbyggd eftertanke bakom åsikterna kan misstänkas vara tunn med tanke på att problemställningen är helt ny för de flesta. Resultaten är dock intressanta. De representerar en slags nollmätning innan den stora debatten om graden av integration inom EU drar igång i Sverige.

I intervjufrågan om Sveriges framtida relation till EU särskiljdes fem olika åsikter – två på nej-sidan och tre på ja-sidan. Resultaten visar mycket tydligt att extremalternativen, att Sverige inte skulle vara med i EU och dessutom säga upp EES-avtalet respektive att Sverige skulle vara med i EU och verka för framväxten av ett Europas Förenta Stater, inte var särskilt populära (se tabell 14.1). De stöddes av mycket få väljare – 5 respektive 8 procent. Förslagen var inte heller speciellt populära bland ja- respektive nej-anhängare. Endast 16 procent bland ja-röstare var positiva till att Sverige verkade för en utveckling av EU till ett Europas Förenta Stater. Bland nej-röstarna var det bara 10 procent som ville säga upp EES-avtalet.

De tre mindre drastiska mittenförslagen fick mest stöd av svenska folket. Åsikten att Sverige skulle säga nej till EU men ja till EES-avtalet stöddes av 30 procent och var det klara majoritetsalternativet bland nej-röstarna; två-tredjedelar av dem var positiva till förslaget. Bland ja-alternativen fick det framförhandlade avtalet något mer stöd än alternativet ja till EU, men utan försvarssamarbete och valutaunion – 21 respektive 17 procent. Bland ja-röstare var den officiella linjen med det framförhandlade avtalet också något mer populärt (41 procent) än åsikten att medlemskapet inte skulle omfatta försvars- och valutasamarbete (29 procent). Det framförhandlade avtalet (med dess implicit öppna mandat)

hade majoritetsstöd bland ja-röstarna om vi lägger till de ja-röstare som ville gå vidare och skapa ett Europas Förenta Stater. Så vidöppet var dock inte mandatet att det omfattade ett majoritetsstöd för ett framtida federalt EU. Ideén att Sverige skulle verka för att EU utvecklas till ett Europas Förenta Stater välkomnades av endast 16 procent av ja-röstarna i folkomröstningen.

Tabell 14.1 *Åsikt om Sveriges framtida relation till EU bland ja- och nej-röstare i folkomröstningen 1994 (procent)*

förslag	röstning i folkomröstningen			icke-röstare	samtliga
	ja	nej	blankt		
Sverige bör inte vara med i EU, och det nu gällande EES-avtalet bör sägas upp	0	10	2	5	5
Sverige bör inte vara med i EU, men bör bibehålla ett EES-avtal med EU	1	66	26	14	30
Sverige bör vara med i EU, men avstå från sådana saker som t ex försvarssamarbete och gemensam valuta	29	5	10	11	17
Sverige bör vara med i EU i enlighet med det framförhandlade avtalet mellan Sverige och EU:s medlemsstater	41	1	2	10	21
Sverige bör vara med i EU och på sikt verka för ett förenande av EU:s medlemsländer till ett Europas förenta stater	16	0	0	7	8
ingen bestämd åsikt/vet ej	13	18	60	53	19
summa procent	100	100	100	100	100
antal personer	2 061	1 794	53	326	4 263

Kommentar: Resultaten kommer från folkomröstningsundersökningens eftervalsstudie sammanslaget med valundersökningens enkätstudie efter folkomröstningen.

Tanken att EU skulle kunna utvecklas till en förbundsstat, ett slags Europas Förenta Stater, hade dock mer stöd än så vid tiden för folkomröstningen. När vi frågade väljarna rakt ut om de var positiva eller negativa till att EU utvecklas till en förbundsstat, ett slags Europas Förenta Stater (utan att blanda in Sveriges medlemskap och agerande) visade det sig att andelen positiva var 23 procent; fortfarande en minoritet men klart fler än de 8 procent som ställde sig positiva när frågan också gällde Sveriges handlande. De flesta väljare (51 procent) förklarade sig dock negativa till tanken på EU som förbundsstat; även bland ja-röstare var det något fler som var negativa än som var positiva (38 procent mot 37 procent).

Tabell 14.2 *Inställning till EU som förbundsstat, ett slags Europas Förenta Stater (procent)*

EU som förbundsstat	röstningsintention			osäker, vet ej	samtliga
	ja	nej	blankt		
positiv	37	7	22	14	23
varken eller negativ	19	12	22	17	16
vet inte	38	71	39	35	51
	6	10	17	34	10
summa procent	100	100	100	100	100
antal personer	904	747	23	131	1 805

Kommentar: Resultaten bygger på data från folkomröstningsundersökningens förvalsstudie. Intervjufrågan löd: "Tycker Du att det är positivt eller negativt att EU utvecklas till en förbundsstat, ett slags Europas Förenta Stater?" Svartalternativen var en skala mellan 0 (mycket negativt) och 10 (mycket positivt). Positiv i tabellen omfattar svar mellan 6-10 och negativ svar mellan 0-4. Svaret 5 har klassificerats som varken eller.

Intervjufrågan mäter inställningen till graden av integration inom EU utan referens till det egna landets ställning. Resultaten ger därmed ett mer generellt mått på vad som kan kallas den renodlade EU-dimensionen. Utfallet med en majoritet svenskar skeptiska till ett federalt EU är inte överraskande. Många opinionsmätningar inom EU har visat att Nordeuropas väljare (Danmark, Tyskland, England) är klart mer negativa till tanken på ett Europas Förenta Stater än väljare i Sydeuropa och i Benelux-länderna.¹ Undersökningar efter Sveriges inträde i EU har visat att svenska väljare är som övriga väljare i Nordeuropa, det vill säga kritiska till alltför mycket integration inom EU. I flera mätningar har svenska väljare varit de allra mest negativa till både EU och tanken på ett förtätat EU.²

EU-dimensionen – den nya konfliktdimensionen i svensk politik – gjorde alltså sin debut med en klar slagsida åt det negativa hållet bland väljarna. Det var klart fler som var skeptiska till ett fördjupat EU-samarbete än som var entusiastiska. Den nya EU-dimensionens åsiktssamband med andra sakfrågor säger någonting om vad det är för värderingar och ideologier som strukturerar människors inställning till det kommande EU-samarbetet, och som kan ha bidragit till den negativa attityden.

EU är som en stor påse. Frågan är vad väljarna uppfattar att den bör fyllas med. Resultaten i figur 14.3 visar vilka sakfrågor som hade ett starkt respektive ett svagt åsiktssamband med väljarnas positioner på EU-dimensionen vid tiden

- 1 Se till exempel resultaten från en opinionsmätning gjord av Harris Research Centre våren 1994 i alla EU-länder publicerade i *The American Enterprise*, Sept/Oct (1994:110).
- 2 EU-Kommissionens mätningar från senhösten 1995 visar att svenskarna var mest negativa till EU, se artikel av Charlotte Bladh i *Opinioner & Trender* nr 4 (1995:8-9). Gallup Europe (Sifo i Sverige) står för fältarbetet (500 telefonintervjuer per EU-land varje månad). I den reguljära Eurobarometern från april-maj 1995 rapporteras att Sverige hamnade sist eller näst sist (på 14:e eller 15:e plats på tio olika mätskalor) när det gällde graden av folkligt opinionsstöd för EU och EU:s framtida integration. I genomsnitt var svenska folket det mest EU-skeptiska bland alla EU:s medlemsländer (*Eurobarometer 43*, 1995:10-11).

för 1994 års folkomröstning. Vi redovisar resultaten för våra båda intervjufrågor om graden av EU-integration. I de flesta fall visar den generella frågan om en positiv eller negativ inställning till EU som förbundsstat på något svagare samband.

Tabell 14.3 *Sambandet mellan väljarnas åsikter om EU som förbundsstat och åsikter i andra sakfrågor (Pearson's r)*

sakfråga	korrelation (r) med åsiikt om Sveriges framtida EU-relation	korrelation (r) med åsiikt om EU som förbundsstat
subjektiv vänster-högerposition	.41	.30
samhälle med internationell inriktning	.37	.31
marknadsekonomisamhälle	.33	.19
kärnkraftsavveckling 2010	.32	.24
minska offentlig sektor	.30	.18
ekonomiskt tillväxtsamhälle	.25	.19
mer privat sjukvård	.24	.18
minska finansmarknadens inflytande	.17	.13
miljövänligt samhälle	.16	.06
höjda alkoholpriser	.13	.09
stoppa bilismen i innerstäder	.11	.04
mångkulturellt samhälle	.10	.12
minska u-hjälpen	.09	.06
samhälle med traditionellt svenska värden	.08	.01
begränsa aborträtten	.05	.03
jämställt samhälle	.05	.02
ekonomiskt stöd till invandrarkultur	.02	.01
ta emot färre flyktingar	.02	.07

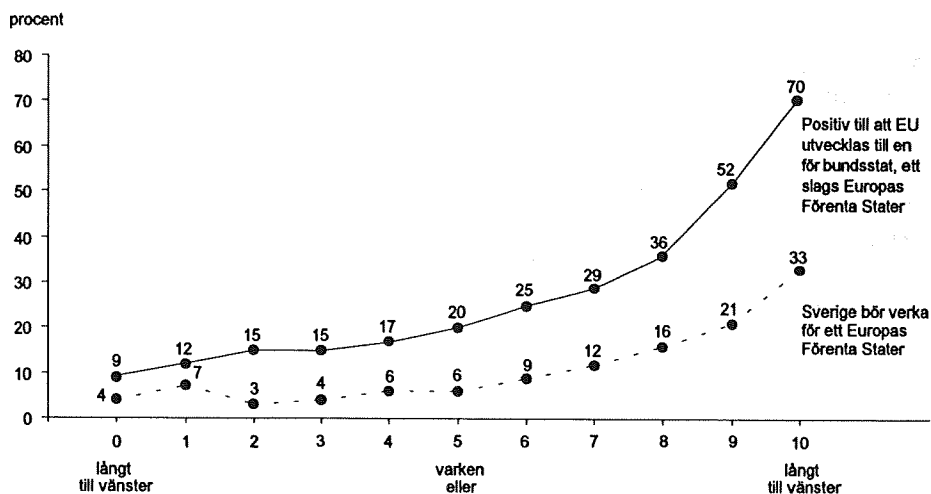
Kommentar: Resultaten kommer från folkomröstningsundersökningens förvalsstudie. Frågan om Sveriges framtida EU-relation hade fem svarsalternativ medan frågan om EU som förbundsstat hade elva svarsalternativ (skala 0-10). Sakfrågornas formuleringar framgår av folkomröstningsundersökningens intervjuformulär.

Frågan om graden av integration inom EU är mångfacetterad och berör många aspekter av samhällslivet. Det är inte underligt om EU-dimensionen framträder som något av en kameleont med förhållandevis starka åsiktssamband med många olika sakfrågor. Väljarnas EU-åsikter är influerade av flera olika frågeområden.³ Bland de frågor som uppvisar starkast åsiktssamband återfinns flera vänster-högerfrågor (marknadsekonomi, offentlig sektor, privatiserad sjukvård, fi-

3 EU-dimensionens socioekonomiska korrelat ser i allt väsentligt ut på samma sätt som medlemskapsfrågans, vilket inte är underligt med tanke på att alla intervjufrågor om EU var mycket högt interkorrelerade vid tiden för folkomröstningen. Korrelationen mellan medlemskapsfrågan (för eller emot EU-medlemskap) och frågan om EU som förbundsstat var till exempel .49 i Folkomröstningsundersökningens förvalsstudie. Socioekonomiskt sett var följande grupper mest positiv till EU som förbundsstat: män mer än kvinnor, äldre mer än yngre, storstadsbor mer än landsbygdens folk, högre tjänstemän och företagare mer än arbetare och bönder, högutbildade mer än lågutbildade. Kunskapsmässigt var människor med mer kunskaper om EU något mer positiva till EU som förbundsstat än människor med sämre kunskaper om EU.

nansmarknadens inflytande). Starkast samband med ställningstagandet på EU-dimensionen har väljarnas subjektiva position på vänster-högerskalan ($r=.41$ respektive $.30$). Människor till vänster är mer skeptiska till EU-projektet än människor till höger. Resultaten i figur 14.1 visar att sambandet är bra nära linjärt.

Figur 14.1 EU som förbundsstat - ett högerprojekt (procent)

Kommentar: Resultaten kommer från folkomröstningsundersökningens förvalsstudie och visar andelen personer som är positiva till EU som ett Europas Förenta Stater efter subjektiv vänster-högerposition. De båda EU-frågorna redovisas i tabell 14.1 och 14.2. Vänster-högerskalan gäller väljarnas placering av sig själva.

Stödet för ett integrerat EU ökar i stort sett kontinuerligt om man går från yttersta vänstern till yttersta högern. Tanken på ett Europas Förenta Stater har ett mycket svagt stöd längst ut till vänster men ett markerat stöd längst ut till höger. Till skillnad från i flera andra länder i EU finns det alltså ännu inga tecken på någon vänsterfederalism bland svenska väljare.

Andra frågor som också uppvisar en relativt klar åsiktskoppling till EU-dimensionen är kärnkraften, miljön och alkoholpolitiken.⁴ Kärnkraftsmotståndare, miljövänner och anhängare av en restriktiv alkoholpolitik är mer negativa till ett federalt EU än genomsnittet.

En ytterligare fråga som uppvisar ett klart åsiktssamband med väljarnas inställning till EU:s integrationsarbete är åsikterna om "ett samhälle med mer internationell inriktning och mindre av gränser mellan folk och länder" ($r=.37$ respektive $.31$). Väljare som tycker ett sådant internationaliserat samhälle är någonting mycket bra tenderar att vara mest positiva till EU som förbundsstat.

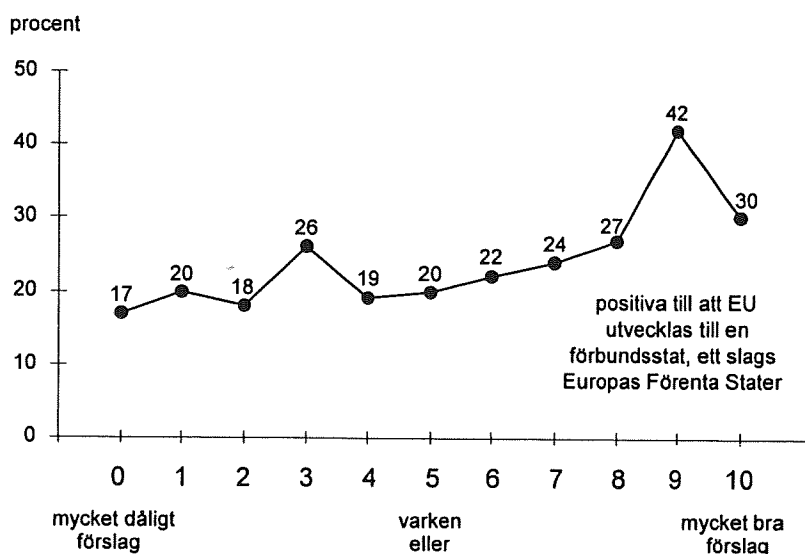
4 En motsvarande analys av sambandet mellan väljarnas EU-positioner och åsikter i olika politiska sakfrågor vid tiden för riksdagsvalet 1994 återfinns i Gilljam och Holmberg (1995:157-158).

Mest negativa till EU som Europas Förenta Stater är intervjupersoner som är skeptiska till ett internationellt inriktat samhälle.⁵

En problematik som i vissa andra länder uppvisar ett klart samband med EU-dimensionen är flyktingfrågan. Frankrike och Österrike är sådana länder.⁶ I Sverige återfanns hösten 1994 dock inga eller endast svaga åsikts samband mellan synen på graden av integration i EU och vad väljarna ansåg om flyktingmottagning och stöd till invandrare (r mellan .01 och .07). Flyktingmotstånd och EU-motstånd gick mycket svagt hand i hand bland svenska väljare vid tiden för folkomröstningen.

När det däremot gäller sambandet mellan den generella synen på ett mångkulturellt samhälle och uppfattningen om EU som en förbundsstat återfanns en viss åsiktskoppling vid tiden för folkomröstningen. Korrelationen var svag men klart skild från noll (.12). Människor som var mest positiva till en satsning på "ett mångkulturellt samhälle med stor tolerans gentemot människor från andra länder, med andra religioner och levnadssätt" tenderade också att vara mest positiva till tanken på EU som en förbundsstat.

Figur 14.2 *Åsikt om ett mångkulturellt samhälle och inställningen till EU som förbundsstat (procent)*

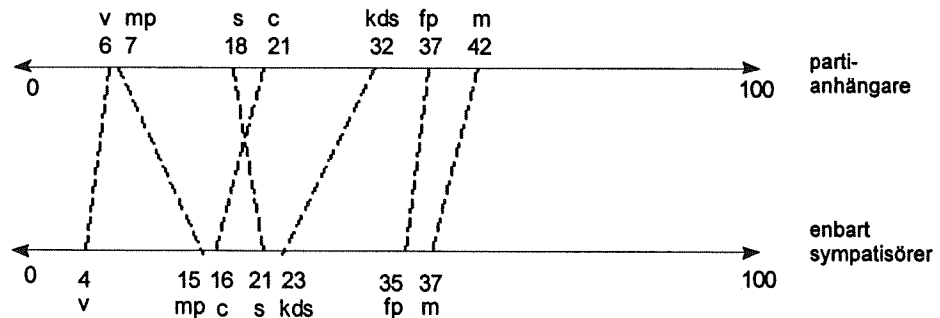
- 5 Bland intervjupersoner som är mest negativa till det internationellt inriktade samhället (som placerar sig på 0 eller 1 på skalan) är det enbart 10/15 procent som är positiva till EU som förbundsstat. Bland entusiasterna för det internationaliserade samhället (som placerar sig på 9 eller 10 på skalan) är andelen positiva till EU som förbundsstat klart högre, 46/44 procent. Observera att tanken på ett Europas Förenta Stater inte får majoritetsstöd ens bland de mest entusiastiska förespråkarna för ett samhälle utan "gränser mellan folk och länder".
- 6 Den österrikiska folkomröstningen om EU analyseras i Pelinka [hg] (1995), speciellt Plasser und Ulram s 87-120. Angående Frankrike, se Duhamel et Jaffré [ed] (1993:42-54).

Kommentar till figur 14.2: Resultaten kommer från Folkomröstningsundersökningens förvalsstudie och visar andelen som är positiva till EU som Europas Förenta Stater bland personer med olika åsikt om ett mångkulturellt samhälle. Frågan om ett mångkulturellt samhälle ingick i ett batteri frågor om olika framtida samhällen. Svartalternativen var elva till antalet (skala 0-10).

Resultaten i figur 14.2 visar att bland väljare med klart positiva åsikter om det mångkulturella samhället stöddes tanken på ett integrerat EU av 42/30 procent medan motsvarande procentandelar endast var 17/20 procent bland väljare som var mest skeptiska till ett mångkulturellt samhälle. Ett visst samband mellan EU-entusiasm och stöd för ett mångkulturellt samhälle fanns alltså bland svenska väljare hösten 1994.

En faktor som vid sidan av olika ideologiska åsikter och socioekonomiska omständigheter var med och formade väljarnas inställning till EU:s framtid var partitillhörigheten. Väljarnas inställning till den övergripande frågan om graden av framtida integration inom EU var redan vid tiden för folkomröstningen i viss utsträckning kopplad till partisympatierna. Åsikterna på den nya EU-dimensionen strukturerades från start av väljarnas partitillhörighet. Korrelationen mellan väljarnas partisympatier och åsikter på EU-dimensionen var .30 (eta) i Folkomröstningsundersökningen; lägre än för medlemsfrågan (.51), men högre än för många äldre sakfrågor i svensk politik.⁷ Resultaten i figur 14.3 visar att åsikterna om EU som förbundsstat inom partierna inte skiljde sig särskilt mycket åt mellan väljare som var partiidentifierade och väljare som bara hade en preferens för partiet i fråga.

Figur 14.3 *Partiidentifikation och åsikt om EU som förbundsstat (procent).*

Kommentar: Resultaten kommer från folkomröstningsundersökningens förvalsstudie och visar andel partianhängare (starkt eller svagt partiidentifierade) och sympatisörer (endast partipreferens) med en positiv inställning till EU som förbundsstat.

7 Den EU-medlemsfråga som analysen gäller omfattade elva svartalternativ (skala 0-10) precis som frågan om EU som förbundsstat. Ett eta-värde på .30 för sambandet mellan partitillhörighet och åsikten i en sakfråga är medelhögt. Vänster-högerfrågor uppvisar oftast starkare samband, övriga sakfrågor uppvisar oftast svagare samband; se Gilljam och Holmberg (1995:144-145) för en analys byggd på data från 1994 års Valundersökning.

Det välkända opinionsbildningsmönstret med partiidentifierade väljare klart närmare partiståndpunkten än mer ljumma väljare återfanns visserligen för flera partier (t ex mp och m) men var relativt svagt utvecklat. Det märks att EU-dimensionen är en förhållandevis ny konfliktlinje i svensk politik. Partierna har inte fullt ut hunnit formerna ännu.⁸ Bland partiidentifierade väljare märktes dock början till en klar treblocksuppdelning av partierna med v- och mp-anhängare som mest negativa till tanken på Europas Förenta Stater, med s- och c-anhängare som något mindre negativa och med kds-, fp- och m-anhängare som minst negativa.⁹ Allra mest negativa till tanken på EU som förbundsstat var vänsterpartister, allra minst negativa var moderata anhängare. Vänster-högerdimensionens flankpartier ockuperar sina sedvanliga ytterpositioner även på den nya EU-dimensionen.

Vänster-högerdimensionen, 1900-talets dominerande konfliktlinje i svensk politik, har färgat av sig på vad som kan bli 2000-talets stora konfliktlinje, EU-dimensionen. Vänster-höger och de gamla partierna lever vidare genom att i sann imperialistisk anda lägga under sig nya territorier. EU-dimensionen kan få det svårt att bli en helt ny och självständig konfliktlinje. Ett nära släktskap med den gamla vänster-högerdimensionen är en hotande möjlighet. Tjugohundra-talets kamp om EU-integrationen gäller nya frågor men kan till stor del komma att utkämpas utifrån gamla skyttegravar från nittonhundralet.

- 8 En analys av opinionsutvecklingen i EFTA-länderna när det gäller synen på EU-integrationen återfinns i Aarebrot, Berglund and Weninger (1995:344-367). En sammanfattande bok om väljaropinion och EU-integration är *Public Opinion and Internationalized Governance* (1995), redigerad av Oskar Niedermayer och Richard Sinnott.
- 9 Mönstret är inte unikt i ett europeiskt perspektiv. Partiväljarnas positioner på EU-dimensionen liknar till exempel mycket nära den danska situationen (se Nielsen 1993:55). En viss skillnad är dock att sympatisörer till fremskrittspartiet i Danmark tenderar att vara klart mer EU-negativa än sympatisörer till ny demokrati i Sverige (om nyd-väljares EU-åsikter, se Gilljam och Holmberg 1995:151-155). Den tyske statsvetaren Bernard Wessels har med hjälp av kumulerade opinionsdata från Eurobarometern för åren 1973-1991 visat att sympatisörer till europeiska partier relativt sett grupperar sig på ett likartat sätt i olika länder när det gäller inställningen till EU-integration. Mest skeptiska är kommunist sympatisörer (Spanien visst undantag), följda av socialistsympatisörer i norra Europa, men inte i medelhavsländerna (där s-väljare tenderar att vara något mer EU-positiva än genomsnittet), följda av anhängare till gröna partier som tenderar att vara något mer EU-positiva än genomsnittet i de flesta länder (Danmark ett klart undantag), följda av sympatisörer till borgerliga partier av religiös, liberal eller konservativa schattering där stödet för EU genomgående är större än för genomsnittet. I Danmark är EU-stödet mer markerat bland liberala och konservativa väljare än bland anhängare till kristelige folkparti (samma mönster som i Sverige). Längst ut på högerkanten, bland sympatisörer till olika nationalistiska partier (Le Pen i Frankrike, republikanerna i Tyskland), finner Wessels en mer negativ EU-attityd än bland genomsnittsväljarna. Se Wessels (1995:130-134).

15. Ett högriskprojekt

Mikael Gilljam och Sören Holmberg

Folkomröstningen om svenskt EU-medlemskap var ett politiskt högriskprojekt: en dans på en mycket slak lina. Risken bestod inte enbart i att utgången var svår att förutse – att etablissemangets ja till EU faktiskt kunde komma att förlora. Risken bestod också i att omröstningen berörde många fundamentala inslag i den svenska demokratin – fundamentala i den mening att de berörde sammanhållningen mellan medborgarna och effektiviteten och tilltron till några av demokratins viktigaste institutioner. Förtroendemässigt försvagade partier och politiker skulle använda ett sedan tidigare skamfilat folkomröstningsinstitut för att lösa en infekterad fråga som splittrade landet mitt itu.

Politikerna riskerade att ytterligare spä på den politikermisstro som sakta men säkert ökat i Sverige under de senast 25 åren. En växande politikermisstro är ett långsamt droppande gift i en demokrati. Folkomröstningar med eventuellt ojämna resurser som upplevs som orättvisa för de olika alternativen kan tillsammans med upphettade känslor och kanske också besvikna förlorare vara en bra grund för politikermisstro.

Partierna riskerade att genom EU-folkomröstningen förlora ännu mer av sitt grepp om väljarna och om opinionsbildningen i samhället. Folkomröstningar tenderar att skaka om och ibland också försvaga gamla partisystem – som i Norge och Danmark efter EF-omröstningarna 1972 och i Sverige i början av 1980-talet när miljöpartiet föddes som efterbörd till kärnkraftsomröstningen. Partier har alltid anledning att bäva inför folkomröstningar eftersom partier och folkomröstningar är konkurrenter som folkliga påverkanskanaler: Partierna är den indirekta demokratins viktigaste kanal medan folkomröstningar är den viktigaste kanalen i den direkta demokratin.

Folkomröstningsinstitutet riskerade sin överlevnad. Så misshandlat som folkomröstningsinstitutet tidigare blivit i Sverige fanns det en klar risk att den sista gnuttan heder och legitimitet kunde gå förlorad. Spåren från tidigare folkomröstningar förskräcker – alltifrån rusdrycksomröstningen 1922 då mäns och kvinnors röster räknades separat, över högertrafikomröstningen 1955 då riksdagen några år senare struntade i folkomröstningsresultatet, till ATP-omröstningen 1957 och kärnkraftsomröstningen 1980 med tre svårtolkade omröstningsalternativ.

Medborgarsamhällets sammanhållning stod också på spel. Äsiktsmotsättningarna om EU-medlemskapet fanns där: mellan stad och land, mellan norr och söder, mellan rik och fattig, mellan män och kvinnor, mellan väljare och valda, mellan vänster och höger. Folkomröstningen kunde leda till att motsättningarna kristalliserades och fördjupades och kanske också till att de spred sig till andra

sakområden i politiken. EU-omröstningen kunde leda till ökade politiska konflikter. Samförståndets Sverige kunde förvandlas till ett splittrat Sverige.

* * *

Rishtagningen gick hem – åtminstone vad gällde utgången av folkomröstningen. Efter en spännande kampanj, där opinionsmätningarna inte kunde ge någon säker vägledning om hur det skulle gå, blev det till slut ett knappt ja till EU. I folkomröstningen den 13 november 1994 röstade 52,3 procent ja till svenskt EU-medlemskap, 46,8 procent röstade nej och 0,9 procent röstade blankt. Etablissemangent och finansmarknaderna kunde andas ut.

Den knappa ja-segern innebar med nästan logisk nödvändighet att det blev olika majoritetsläge i olika befolkningsgrupper. I tidningsrubriker och bland nej-företrädare kom det därför att skrivas och talas om den kluvna nationen och det splittrade Sverige.

Analyserna i boken visar att tre typer av klyvningar gjorde sig särskilt påminnande: yrkesgruppstillhörighet, utbildningsnivå och kontakter med andra länder samt geografi och boende. Resultaten visar att det fanns ett tydligt centrum/periferi-mönster i väljarnas röstning.

Folkomröstningen blev ett klassval i den meningen att majoriteten bland medelklassväljare röstade ja (62 procent) medan majoriteten bland arbetarväljare röstade nej (38 procent ja-röster). Skillnaden var dock något mindre än motsvarande skillnad i blockröstning vid riksdagsvalet två månader tidigare.

Det fanns dessutom en tydlig skillnad mellan väljare med olika utbildning, med olika språkkunskaper och med olika erfarenhet av besök i andra länder. Skillnaden i andel ja-röster mellan exempelvis väljare med få och många utlandsbesök var drygt 30 procentenheter (44 procent mot 77). Sambanden mellan röstning och utbildning, språkkunskaper och utlandsresor återfinns även inom olika yrkesgrupper, vilket kan tolkas som att ett nej till EU till en del berodde på bristande information och en rädsla för det okända. Men resultatet kan också sägas avspegla de skillnader i status och resurser som finns inom olika yrkesgrupper.

Störst uppmärksamhet fick skillnaden i röstning mellan väljare i norr och söder. Differensen i andelen ja-röster mellan väljare i Norrland och Skåne blev 30 procentenheter (35 procent mot 65). Bland väljare på landsbygden var det endast fyra av tio som röstade ja till EU-medlemskap; bland storstadsväljare var det nästan två tredjedelar som röstade ja. Det fanns ett slags dubbelt geografimönster i EU-röstningen: dels nord/syd-dimensionen, dels stad/land-dimensionen.

Kön och ålder var inga oviktiga förklaringar till väljarnas röstning i folkomröstningen. Skillnaden i andel ja-röster mellan kvinnor och män var 13 procentenheter (46 procent mot 59) medan skillnaden mellan yngre och äldre väljare var

15 procentenheter (45 procent mot 60). Skeptiska kvinnor och ungdomar röstade nej till EU medan mer entusiastiska män och äldre väljare röstade ja.

En detaljerad analys av varför män och kvinnor röstade olika visar att huvudförklaringen är densamma som när det gäller skillnader mellan mäns och kvinnors hållning till politik i stort. Kvinnor fäster större avseende vid sociala välfärdsfrågor medan män tenderar att prioritera ekonomi. Vid tiden för folkomröstningen förknippades välfärdsfrågorna negativt med EU medan ekonomin förknippades positivt.

Till bilden av det socialt och ekonomiskt kluvna Sverige i samband med EU-folkomröstningen skall dock samtidigt fogas att majoriteten av de väljare som röstade nej till EU i många fall återfanns i grupper som röstade ja. Så fick till exempel ja-sidan flest röster i 17 och nej-sidan i 12 av landets 29 valkretsar samtidigt som en majoritet (57 procent) av alla nej-röster avgavs i de 17 ja-valkretsarna. Resonemanget kan överföras till faktorer som ålder, anställningssektor och förvärvsarbete: Majoriteten bland unga, offentliganställda och arbetslösa väljare röstade nej till EU. Men samtidigt återfanns majoriteten av de väljare som röstade nej bland medelålders och äldre väljare, bland privatanställda och bland förvärvsarbetande.

Social och ekonomisk gruppstillhörighet var sammantaget en viktig faktor bakom väljarnas röstning i 1994 års EU-folkomröstning – betydligt viktigare än i 1980 års kärnkraftsomröstning, aningen viktigare än i 1994 års EU-folkomröstning i centrum/periferiteorins hemland Norge och bara något mindre viktig än i 1994 års svenska riksdagsval.

Frågan om svenskt EU-medlemskap har visat sig vara mångfasetterad och berör många aspekter av samhällslivet. Det är därför inte förvånande att det fanns relativt starka samband mellan väljarnas åsikter på olika politiska områden och hur de röstade i EU-folkomröstningen.

Det starkaste sambandet fanns utan tvekan mellan EU-röstning och åsikter i vänster-högerfrågor. EU-frågan är först och främst att betrakta som en vänster-högerfråga. Bland väljare som placerade sig själva långt till höger på vänster-högerskalan var det nio av tio som röstade ja till EU. Bland väljare som placerade sig långt till vänster på skalan var det endast var fjärde som röstade ja.

Röstning i folkomröstningen uppvisade också ett förhållandevis starkt samband med gröna åsikter och då främst med inställningen i kärnkraftsfrågan. Kärnkraftsmotståndare och miljövänner tenderade att rösta nej till EU medan kärnkraftsförespråkare och tillväxtanhängare tenderade att rösta ja. Frågor om etik och moral (främst alkoholpolitiken) uppvisade ett svagt men noterbart samband med EU-röstning: skepsisen mot EU var större bland moralkonservativa än bland moralliberala väljare. Det som i boken kallas nationalismdimensionen (vaktslående om traditionellt svenska värden och stolthet över att vara svensk) hade endast ett mycket svagt samband med EU-röstning: värnandet av svenska värden var endast i mycket begränsad utsträckning kopplat till nej-röstning i folkomröstningen.

Den känsliga frågan huruvida röstning i EU-folkomröstningen hängde samman med inställningen till flyktingmottagning, invandrare, u-hjälp och ett mångkulturellt samhälle (den så kallade xenofobisk-kosmopolitiska dimensionen) är svår att ge ett entydigt svar. De enkla sambanden var svaga till obefintliga men indikerar, om något, att xenofobi går hand i hand med EU-motstånd medan kosmopolitism hör samman med en positiv inställning till EU. En mer fullständig analys visar att sambandet mellan väljarnas positioner längs den xenofobisk-kosmopolitiska dimensionen och röstning i EU-folkomröstningen förstärks vid kontroll för åsikter i andra politiska frågor. När vi till exempel kontrollerar för ideologisk vänster-högerposition visar det sig att det i första hand var bland väljare mot mitten av skalan som xenofobi var kopplat till EU-motstånd. Bland väljare till vänster och till höger var sambandet i det närmaste noll.

Väljarnas åsikter i många olika frågor strukturerade inställningen till EU. De fem åsiktsdimensioner som analyseras i boken – vänster-högerdimensionen, den gröna dimensionen, den moraliska dimensionen, den xenofobisk-kosmopolitiska dimensionen och nationalismdimensionen – förklarar tillsammans 23 procent av variationen i väljarnas EU-röstning. Det är en något högre siffra än vid motsvarande analys med hjälp av olika sociala och ekonomiska bakgrundsfaktorer som resulterade i 18 procent förklarad varians.

Här måste vi dock ta hänsyn till att sociala och ekonomiska faktorer är att betrakta som förklaringar till ideologier och åsikter. Den mest relevanta jämförelsen är därför den mellan de sociala och ekonomiska faktorernas förklaringskraft (18 procent) och åsiktsdimensionernas förklaringskraft när de sociala och ekonomiska faktorerna redan har gjort sitt (11 procent). Slutsatsen blir med andra ord att ideologier och åsikter var viktiga förklaringar till väljarnas röstning i EU-folkomröstningen men att sociala och ekonomiska faktorer var viktigare.

Resultatet understryks när vi ser till hur väljarna själva argumenterade för hur de röstade. Ekonomiska skäl var de vanligaste bland både ja- och nej-röstare. Skälen var naturligtvis inte desamma. Ja-röstare såg fördelar för exportindustrin och tillväxten. Nej-röstare såg nackdelar med den höga medlemsavgiften. Ekonomin blev den avgörande frågan i den svenska EU-omröstningen. Demokratin och självständigheten – vanliga skäl bland nej-röstare – vägde lättare.

EU-omröstningen handlade dock inte bara om ekonomi. Nationella säkerhetsfrågor spelade också en roll. Fredsargumentet var näst efter ekonomin ett av de mest vanliga på ja-sidan. Det förekom klart oftare än neutralitetsargumentet bland nej-röstare. Fredstemat gynnade ja-sidan i folkomröstningen.

För de politiska partierna kan en folkomröstning både vara ett hot och en möjlighet. Ett parti som står någorlunda enigt, vet vad det vill och befinner sig i minoritetsposition i sakfrågan har allt att vinna på en folkomröstning: stärkt sammanhållning, opinionsvinster på en tydlig och konsekvent profil inför väljarna samt i bästa fall ett önskat beslut i sakfrågan som inte hade kunnat drivas igenom i riksdagen.

För splittrade och vankelmodiga partier är läget mindre avundsvårt. Oklara besked och interna stridigheter lockar inga väljare. Men en folkomröstning som gjuter olja på vågorna kan samtidigt vara ett mindre ont alternativ än partisplittning och massflykt av väljare och sympatisörer.

Tre av partierna – socialdemokraterna, centern och kds – fick endast omkring hälften av sina sympatisörer att rösta på partilinjen EU-folkomröstningen. Partierna med en klar ja- eller nej-profil – moderaterna, folkpartiet, miljöpartiet och vänsterpartiet – var betydligt mer framgångsrika: Mellan 80 och 90 procent av deras sympatisörer röstade som partiet ville i folkomröstningen.

Sambandet mellan väljarnas partisympatier och åsikter i EU-frågan förstärktes till en del under folkomröstningskampanjen. Men förstärkningen var i allt väsentligt ett socialdemokratiskt fenomen. Andelen s-sympatisörer som stödde ja-alternativet ökade från strax under 40 till strax över 50 procent mellan riksdagsvalet i september och folkomröstningen i november. Denna s-mobilisering skall dock ses i ljuset av att socialdemokraterna samtidigt var det parti som förlorade flest sympatisörer under kampanjen (drygt 2 procentenheter) – i första hand nej-anhängare som gick till vänsterpartiet eller miljöpartiet.

I ett historiskt perspektiv är det tydligt att dagens partier inte är lika framgångsrika som gårdagens när det gäller att få de egna sympatisörerna att rösta på partilinjen i en folkomröstning. Det var visserligen två tredjedelar av väljarna som till slut röstade som partiet ville 1994. Men motsvarande siffra var högre i kärnkraftsomröstningen 1980 (74 procent) och betydligt högre i ATP-omröstningen 1957 (hela 85 procent).

Samtidigt bör kanske partiernas insatser som opinionsbildare i 1994 års EU-folkomröstning bedömas utifrån sina förutsättningar. Med tre i sakfrågan tydligt splittrade partier och en allt rörligare väljarkår är två tredjedelar inget dåligt resultat. Ur demokratisk synvinkel och kanske också för partiernas långsiktiga förhållande till väljarna är det knappast heller något idealtillstånd om samtliga väljare tycker och röstar som sina partier i alla frågor.

Partisimpatier är en viktig faktor när det gäller att förklara väljarnas röstning i EU-folkomröstningen. De sociala och ekonomiska faktorerna förklarade 18 procent, åsikter och ideologier 23 procent och partisimpatierna 26 procent av variationen i väljarnas EU-röstning. Men när de sociala och ekonomiska faktorerna längst bak i orsakskedjan först tilläts förklarar sina 18 procent av variansen bidrar partisimpatierna endast med ungefär lika mycket eller 15 procent. EU-folkomröstningen kan till viss del sägas ha varit ett partival men den kan i minst lika hög utsträckning sägas ha varit ett klass- eller centrum/periferival.

En valrörelse bör vara en demokratisk största torg – en samlingsplats för argumentation, lärande och övervägda beslut. En valrörelse skall dessutom uppfattas som fri och rättvis för att ge legitimitet åt de beslut som fattas. Det gäller i speciellt hög grad för en folkomröstningskampanj. Det är tveksamt huruvida EU-kampanjen 1994 uppfyllde så högt ställda krav.

På väljarnivå fungerade EU-kampanjen positivt när det gällde argumentation och övervägda beslut – en klar majoritet av väljarna kunde anföra skäl för sina

ställningstaganden och argumenten var oftast underbyggda i den meningen att de var i samklang med vad som sades i elitdebatten. Även kunskapsmässigt fungerade kampanjen positivt: väljarnas kunskaper och engagemang ökade under valrörelsen. Valdeltagandet blev dessutom det högsta i svensk folkomröstningshistoria (83,3 procent). Även väljarnas aktivitet som opinionsbildare var jämförelsevis hög under EU-kampanjen.

Tveksamheten gäller i vad mån EU-omröstningen uppfattades som rättvis och legitimitetsskapande. Resultatan visar att bedömningen av folkomröstningen i mycket stor utsträckning berodde på om man tillhörde segrarna eller förlorarna. De flesta ja-röstare uppfattade omröstningen som rättvis och deras allmänna förtroende för politiker ökade. Bland nej-röstarna uppfattade dock de flesta att EU-omröstningen var orättvis och politikerförtroendet, som var lågt redan före folkomröstningen, minskade ytterligare något.

Resultatet kan tyckas självklart: förlorare brukar vara sura. Men så var inte fallet i Norge. Norska ja-röstare 1994 uppfattade inte Norges folkomröstning som orättvis och de tappade inte förtroendet för politikerna; tvärtom ökade politikerförtroendet bland norska väljare på både ja- och nej-sidan. Faktum kvarstår alltså att den svenska EU-omröstningen efterlämnade en sur eftersmak bland förlorarna och ett något minskat politikerförtroende.

Sett ur effektsynpunkt är EU-kampanjen 1994 kanske inte värd så mycket upphetsade känslor. Nettoförskjutningarna under kampanjen blev mycket små; väljarnas argumentation förändrades lite och ja-sidan vann endast någon enstaka procentenhet. Ja-sidan ledde redan vid riksdagsvalet och ledningen förstärktes endast obetydligt under kampanjspurten. Ja-segern vanns alltså inte under valrörelsen utan under våren och sommaren 1994. Det var då som ja-sidan långsamt hämtade in nej-sidans försprång och gick om.

Förloppet liknar vad som hände inför folkomröstningen om kärnkraft 1980. Själva kampanjen vårvintern 1980 ledde endast till små förändringar mellan de tre linjerna. Kärnkraftsanhängarnas seger grundlades under sommaren och hösten 1979. Det var då som Harrisburgeffekten ebbade ut och kärnkraftsanhängarna (blivande linje 1 och linje 2) tog en klar ledning som de sedan behöll under kampanjspurten.

Efter folkomröstningen 1980 hände också detsamma som efter EU-omröstningen 1994. När kampanjen var över och opinionstrycket från partier och medier lättade svängde opinionen tillbaka och blev mer kärnkraftsnegativ precis som den blev mer EU-negativ redan ett halvår efter omröstningen 1994.

Sett i detta perspektiv kanske kampanjerna trots allt var effektiva, åtminstone för segrarna. Kärnkraftsanhängarna 1980 liksom ja-sidan 1994 lyckades under kampanjen behålla det opinionsförsprång som vunnits under förkampanjerna innan de egentliga kampanjerna kommit igång. Det är inte så dumt att få in en smäll innan motståndaren hunnit få upp garden.

Själva folkomröstningsinstitutet blev något av en vinnare i 1994 års EU-omröstning. Det skamfilade ryktet från tidigare folkomröstningar tvättades till en del bort. Vid folkomröstningen om kärnkraft 1980 tyckte drygt hälften av

väljarna att det hade varit bättre om riksdag och regering hade fattat beslut utan folkomröstning. Nu tyckte istället tre fjärdedelar av väljarna att det var bra att det anordnades en EU-folkomröstning. Väljarnas generella syn på folkomröstningar visar en liten förändring i samma riktning: Andelen väljare som anser att vi bör ha fler folkomröstningar i olika frågor i framtiden ökade från 23 procent 1980 till 30 procent 1994. Samtidigt minskade andelen uttalade folkomröstningsmotståndare från 21 till endast 7 procent. Majoriteten av väljarna tyckte emellertid nu som då att vi även fortsättningsvis skall vara sparsamma med folkomröstningar.

Förklaringen till den mer positiva synen på folkomröstningsinstitutet handlar sannolikt om fair play. EU-folkomröstningen med ett klart ja och nej-alternativ uppfattades som mer meningsfull än 1957 och 1980 års folkomröstningar med tre olika omröstningsalternativ. Till den mer positiva bilden 1994 hör sannolikt också att den segrande ja-sidan var nöjd med utgången samtidigt som många på nej-sidan satte sina förhoppningar till nya folkomröstningar i EU-frågor.

Ett lite överraskande resultat när det gäller väljarnas inställning till folkomröstningar var det uteblivna stödet för det som i boken kallas partihypotesen. Det var *inte* så att sympatisörer till de traditionellt folkomröstningsvänliga partierna folkpartiet och moderaterna var mer positiva till folkomröstningar än sympatisörer till de folkomröstningsskeptiska partierna socialdemokraterna och vänsterpartiet. Tvärtom tycks det vara kortsiktigt taktiska överväganden i varje enskild fråga som styr den principiella inställningen till folkomröstningar bland svenska väljare. Väljare som hyser minoritetsståndpunkter och därmed riskerar att bli nedröstade vid riksdagsbeslut i frågorna är mest positiva till folkomröstningar. Väljare som är ense med riksdagsmajoriteten ser däremot inget större behov av folkomröstningar.

* * *

Folkomröstningen om EU var ett högriskprojekt för etablissemangen som i stort sett gick hem. Det blev ett knappt ja och omröstningen ledde inte till ökad politikermisstro, åtminstone inte omedelbart. Misstron ökade endast marginellt bland nej-röstare, trots att folkomröstningen uppfattades som orättvis. Bland ja-röstare ökade förtroendet för politiker.

Valet till Europaparlamentet hösten 1995 med ett rekordlåg valdeltagande på 41,6 procent visade dock att förtroendeträden är sköra. I Valundersökningens förtroendemätning omedelbart efter EU-parlamentsvalet uppgav hela 68 procent av svarspersonerna att de hade ett mycket eller ganska lågt förtroende för politiker. Det är den högsta siffra vi uppmätt i Valundersökningarna. Motsvarande förtroendesiffra var 60 procent efter riksdagsvalet 1994 och 56 procent efter EU-folkomröstningen.

Partierna överlevde EU-omröstningen utan allvarliga skador. Inga nya partier har ännu bildats och alla gamla finns kvar. Folkomröstningskampanjen åstadkom endast mindre förskjutningar i partiernas opinionssiffror: socialdemokraterna tappade något medan vänsterpartiet, miljöpartiet och moderaterna gick fram.

Folkomröstningsinstitutet gick stärkt ur EU-omröstningen. Väljarna var mer positiva till folkomröstningar efter 1994 års EU-omröstning än efter kärnkrafts-omröstningen 1980. Det svenska folkomröstningsinstitutet har idag ett något mindre skamfilat rykte än tidigare.

Referenser

- Aardal, B. og Valen, H. (1995). *Konflikt og opinion*. Oslo: NKS-forlaget.
- Aardal, B. (1995). Ideologi på tvers?. I Jenssen, A. T. og Valen, H. [red] *Brussel midt imot. Folkeavstemningen om EU*. Oslo: Gyldendal.
- Aarebrot, F., Berglund, S. and Weninger, T. (1995). The View from EFTA. In Niedermayer, O. and Sinnott, R. [eds]. *Public Opinion and Internationalized Governance*. Oxford: Oxford University Press.
- Aitken, J. (1993). *Nixon. A Life*. Washington D.C.: Regnery Publishing.
- Allmänna valen 1994, Del 1 (SOS)* (1995). Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- The American Enterprise*. Sept/Oct 1994.
- Asp, K. (1983). The Struggle for the Agenda. Party Agenda, Media Agenda and Voter Agenda in the 1979 Swedish Election Campaign. *Communication Research* 3:333-355.
- Asp, K. (1984). *Kunskapsklyftehypotesen – en kritisk granskning*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen.
- Asp, K. (1986). *Måktiga massmedier. Studier i politisk opinionsbildning*. Stockholm: Akademilitteratur.
- Asp, K. [red] (1996). *Beslut under osäkerhet. Mediernas bevakning av EU-omröstningen 1994*. Göteborgs universitet: Institutionen för journalistik och masskommunikation (bokmanuskript).
- Barnes, S.H., Kaase, M. et al. (1979). *Political Action: Mass Participation in Five Western Democracies*. Beverly Hills: Sage.
- Bennulf, M. (1990). Det gröna genombrottet. I Gilljam, M. och Holmberg, S. *Rött Blått Grönt. En bok om 1988 års riksdagsval*. Stockholm: Bonniers.
- Bennulf, M. (1994). *Miljöopinionen i Sverige*. Lund: Dialogos.
- Berelson, B. (1952). Democratic Theory and Public Opinion. *Public Opinion Quarterly* 25:313-30.
- Berg, J.O. (1992). Vem kan man lita på? *Opinioner & Trender*, nr 4.
- Berg, J.O. (1994). EU-omröstningen - en rysare som avgjordes på upploppet. *Opinioner & Trender*, nr 7.
- Bergqvist, C. (1994). *Mäns makt och kvinnors intressen*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Bjereld, U. och Demker, M. (1995). *Utrikespolitiken som slagfält. De svenska partierna och utrikesfrågorna*. Stockholm: Nerenius & Santérus.

- Bjørklund, T. (1982). The Demand for Referendum: When Does It Arise and when Does It Succeed?. *Scandinavian Political Studies* 5:237-259.
- Bjørklund, T. (1996). The Three Nordic 1994 Referenda Concerning Membership in the EU. *Cooperation and Conflict* 31:11-36.
- Bladh, C. (1995). Svenskarna – de mest besvikna européerna. *Opinioner & Trender*, nr 4.
- Blumler, J.G. and Gurevitch, M. (1995). *The Crisis of Public Communication*. London: Routledge.
- Bogdanor, V. (1994). Western Europe. I Butler, D. and Ranney, A. [eds] *Referendums around the World. The Growing Use of Direct Democracy*. London: Macmillan.
- Brandorf, M., Esaiasson, P. och Håkansson, N. (1994). *Svenska valfrågor. Partiernas valdebatt 1902-1994*. Uppsats presenterad vid Statsvetenskapliga förbundets årsmöte i Umeå.
- Brady, H.E., Verba, S. and Schlozman, K.L. (1995). Beyond SES: A Resource Model of Political Participation. *American Political Science Review* 89:271-294.
- Butler, D. and Ranney, A. [eds] (1994). *Referendums around the World. The Growing Use of Direct Democracy*. London: Macmillan.
- Butler, D. and Stokes, D.E. (1974). *Political Change in Britain. The Evolution of Electoral Choice*. Second Edition. London: Macmillan.
- Campbell, A., Converse, P.E., Miller, W.E. and Stokes, D.E. (1960). *The American Voter*. New York: John Wiley.
- Carle, J. and Peterson, A. [eds] (1992). *Social Movements and Social Change*. Research report No 110, Göteborg University: Department of Sociology.
- Carlsson, U. [red] (1996). *Mediebarometer 1995*. Göteborgs universitet: Nordicom.
- Choe, Y. (1996). *Free and Fair Elections. Korea Compared to Sweden and the United Kingdom*. Göteborg University: Department of Political Science (avhandlingsmanuskript).
- Converse, P. (1964). The Nature of Belief Systems in Mass Publics. I Apter, D. [ed] *Ideology and Discontent*. Glencoe: Free Press.
- Dahl, R.A. (1956). *A Preface to Democratic Theory*. Chicago: University of Chicago Press.
- Dahl, R.A. (1989). *Democracy and Its Critics*. New Haven: Yale University Press.
- Dennis, J. (1970). Support for the Institution of Elections in the Mass Public. *American Political Science Review* 64:819-836.
- Downs, A. (1957). *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper and Row.
- Duhamel, O. et Jaffré, J. [présenté par] (1993). *L'état de l'opinion 1993*. Paris: Seuil.

- Edberg, R. och Jacobsson, R. [red] (1994). *På tröskeln till EU*. Stockholm: Tidens förlag.
- Ekström, M. och Nohrstedt, S.A. (1995). *EU lokalt – ja eller nej?*. Örebro: Högskolan i Örebro.
- Esaiasson, P. (1995). Mosiga Mona och andra historier. I Holmberg, S. och Weibull, L. [red] *Det gamla riket*. Göteborgs universitet: SOM-institutet. SOM-rapport nr 13.
- Eurobarometer 43*. (1995). Bryssel: EU-kommissionen.
- Finkel, S. (1993). Reexamining the 'Minimal Effects' Model in Recent Presidential Elections. *Journal of Politics* 55:1-21.
- Fiske, S.T. and Kinder, D. (1981). Involvement, Expertise and Schema Use: Evidence from Political Cognition. I Cantor, N. and Kihlstrom, J. [eds] *Personality, Social Cognition, and Social Interaction*. Hillsdale, N.J.: Erlbaum.
- Franklin, M., Mackie, T., Valen, H. et al. (1992). *Electoral Change. Responses to Evolving Social and Attitudinal Structures in Western Countries*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Galtung, J. (1961). *Verdiorientering og sosial posisjon. En foreløpig analyse av et norsk gallupvalg*. Oslo: Institutt for Samfunnsforskning.
- Galtung, J. (1964). Foreign Policy Opinion as a Function of Social Position. *Journal of Peace Research* 1:206-231.
- Gilljam, M. (1988). *Svenska folket och löntagarfonderna. En studie i politisk åsiktsbildning*. Lund: Studentlitteratur.
- Gilljam, M. (1994). *Folkomröstningar är ett eländel*. Föredrag vid det 4:e Jörgen Westerståhl-seminariet, Göteborg 941201. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Gilljam, M. (1995a). *Entering EU the Swedish Way. The Swedish Referendum on EU-Membership. Result and Interpretation*. Föredrag vid seminariet Sverige i EU, anordnat av The Institute of European Affairs, Dublin 950310. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Gilljam, M. (1995b). I valet mellan cynism och hederlighet. *Svenska Dagbladet, Samtider*, 950521.
- Gilljam, M. (1996). Europaparlamentsval och personröstning. Några iakttagelser. I Rothstein, B. och Särilvik, B. [red] *Vetenskapen om politik. Festskrift till professor emeritus Jörgen Westerståhl*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Gilljam, M. och Granberg, D. (1994). Sverige är inte klivet. *Dagens Nyheter, DN-debatt*, 941123.
- Gilljam, M. and Granberg, D. (1995). Intense Minorities and the Pattern of Public Opinion. *International Journal of Public Opinion Research* 7:199-210.

- Gilljam, M. och Holmberg, S. (1990). *Rött Blått Grönt. En bok om 1988 års riksdagsval*. Stockholm: Bonniers.
- Gilljam, M. och Holmberg, S. (1993). *Väljarna inför 90-talet*. Stockholm: Norstedts.
- Gilljam, M. och Holmberg, S. (1995). *Väljarnas val*. Stockholm: Norstedts.
- Gilljam, M., Holmberg, S. och Hedberg, P. (1996a). *Valundersökning 1994. Teknisk rapport*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Gilljam, M., Holmberg, S. och Hedberg, P. (1996b). *Folkomröstningsundersökningen 1994. Teknisk rapport*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Gilljam, M. and Oscarsson, H. (1996). Mapping the Nordic Party Space. *Scandinavian Political Studies*, 19:25-43.
- Ginsberg, B. and Weissberg, R. (1978). Elections and the Mobilization of Group Support. *American Journal of Political Science* 22:31-55.
- Gleditsch, N.P. og Hellevik, O. (1977). *Kampen om EF*. Oslo: Pax.
- Granberg, D. and Holmberg, S. (1988). *The Political System Matters. Social Psychology and Voting Behaviour in Sweden and the United States*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gustafsson, A. (1994). *Valprövningsnämndens beslut*. Skrivelse 25/11-1994. Ärende 8288-94/600.
- Gutman, A. and Thompson, D. (1995). Moral Disagreement in a Democracy. *Social Philosophy & Policy* 12:87-110.
- Hagevi, M. (1995). EU - himmel eller helvete?. I Holmberg, S. och Weibull, L. [red] *Det gamla riket*. Göteborgs universitet: SOM-institutet. SOM-rapport nr 13.
- Hansson, G. och Stenelo, L.G. [red] (1990). *Makt och internationalisering*. Stockholm: Carlssons.
- Hansson, S.O. (1992). Demokratins innebörd. Introduktion. I *Idéer om demokrati*. Volym 5 i Tidens idéserie, sammanställd av Sven Ove Hansson och Jörgen Hermansson. Stockholm: Tiden.
- Heidar, K. og Berntzen, E. (1995). *Vesturopeisk politik. Partier, regeringsmakt, styreform*. 2 utgåve. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hermansson, J. (1990). *Spelteorins Nytt*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Hermansson, J. (1993). *Politik som intressekamp*. Stockholm: Norstedts.
- Hernborn, H., Holmberg, S., Näsman, P. och Thedéen, T. (1994). *Sveriges Televisions Vallokalsundersökning i samband med folkomröstningen om svenskt medlemskap i EU*. Stockholm: Sveriges Television.
- Hernes, H. M. (1987). *Welfare State and Women Power: Essays in State Feminism*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Holbrook, T.M. (1994). Campaigns, National Conditions, and U.S. Presidential Elections. *American Journal of Political Science* 38:973-998.
- Holmberg, S. (1978). Kärnkraften och vänster-högerdimensionen. Konfliktlinjer i svensk politik. *Statsvetenskaplig Tidskrift* 81:67-77.
- Holmberg, S. (1984). *Väljare i förändring*. Stockholm: Liber.
- Holmberg, S. (1994). Partierna tycker vi bäst om i valtider. I Holmberg, S. och Weibull, L. [red] *Vägval*. Göteborgs universitet: SOM-institutet. SOM-rapport nr 11.
- Holmberg, S. (1994). Att ha eller inte ha kärnkraft. I Holmberg, S. och Weibull, L. [red] *Vägval*. Göteborgs universitet: SOM-institutet. SOM-rapport nr 11.
- Holmberg, S. och Asp, K. (1984). *Kampen om kärnkraften. En bok om väljare, massmedier och folkomröstningen 1980*. Stockholm: Liber.
- Holmberg, S. och Weibull, L. (1995). Det gamla riket. I Holmberg, S. och Weibull, L. [red] *Det gamla riket*. Göteborgs universitet: SOM-institutet. SOM-rapport nr 13.
- Holmberg, S., Westerståhl, J. och Branzén, K. (1977). *Väljarna och kärnkraften*. Stockholm: Liber.
- Håkansson, N. (1996). *Europakampanjer*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Håstad, E. [red] (1950). *'Gallup' och den svenska väljarkåren*. Uppsala: Hugo Gebers förlag.
- Iyengar, S. and Kinder, D.R. (1987). *News That Matters: Television and American Opinion*. Chicago: University of Chicago Press.
- Jacobsson, R. (1994). *Kvinnokraft i Europa*. Stockholm: Tidens förlag.
- Jahn, D. and Storsved, A.S. (1995). Legitimacy through Referendum? The Nearly Successful Domino-Strategy of the EU-referendums in Austria, Finland, Sweden, and Norway. *West European Politics* 18:18-37.
- Jenssen, A.T. (1995). Etterspill. I Jenssen, A.T. og Valen, H. [red] *Brussel midt imot. Folkeavstemningen om EU*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Jenssen, A.T. og Listhaug, O. (1995). I kampens hete: Mistillit, fiendskap og intoleranse. I Jenssen, A.T. og Valen, H. [red] *Brussel midt imot. Folkeavstemningen om EU*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Jenssen, A.T., Listhaug, O. og Pettersen, P.A. (1995). Betydningen av gamle og nye skiller. I Jenssen, A.T. og Valen, H. [red] *Brussel midt imot. Folkeavstemningen om EU*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Jenssen, A.T. og Valen, H. [red] (1995). *Brussel midt imot. Folkeavstemningen om EU*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Korpi, W. (1981). *Den demokratiske klasskampen*. Stockholm: Tidens förlag.
- Kendall, W. and Carey, G.W. (1968). The 'Intensity' Problem and Democratic Theory. *American Political Science Review* 62:5-24.

- Lazarsfeld, P., Berelson, B. and Gaudet, H. (1944). *The People's Choice*. New York: Columbia University Press.
- Lewin, L. (1972). *Folket och eliterna*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Lewin, L. (1984). *Ideologi och strategi. Svensk politik under 100 år*. Stockholm: Norstedts.
- Lewin, L. (1992). *Sambället och de organiserade intressena*. Stockholm: Norstedts.
- Lewis-Beck, M. and Rice, T. (1992). *Forecasting Elections*. Washington DC: Congressional Quarterly Press.
- Luskin, R. (1987). Measuring Political Sophistication. *American Journal of Political Science* 31:856-899.
- Lindahl, R. (1991). "Alla ombord - EG-tåget går". I Holmberg, S. och Weibull, L. [red] *Politiska opinioner*. Göteborgs universitet: SOM-institutet. SOM-rapport nr 6.
- Lindahl, R. (1992). När opinionen vände: Åsikter i EG-frågan. I Holmberg, S. och Weibull, L. [red] *Trendbrott?*. Göteborgs universitet: SOM-institutet. SOM-rapport nr 8.
- Lindahl, R. (1994). Inför avgörandet - åsikter om EU. I Holmberg, S. och Weibull, L. [red] *Vägval*. Göteborgs universitet: SOM-institutet. SOM-rapport nr 11.
- Lindahl, R. och Nordlöf, T. (1989). EG-frågan i svensk opinion. I Holmberg, S. och Weibull, L. [red] *Åttiotal. Svensk opinion i empirisk belysning*. Göteborgs universitet: SOM-institutet. SOM-rapport nr 4.
- Kvinnovetenskaplig tidskrift* (1994). Nr 2, 15:1-75. Temanummer om Europa.
- Marcus, G.B. (1982). Political Attitudes During an Election Year: A Report on the 1980 NES Panel Study. *American Political Science Review* 76:538-560.
- McCombs, M.E. and Shaw, D.L. (1972). The Agenda-Setting Function of Mass Media. *Public Opinion Quarterly* 36:176-187.
- Melucci, A. (1989). *Nomads of the Present. Social Movements and Individual Needs in Contemporary Society*. London: Hutchinson Radius.
- Milbrath, L.W. (1965). *Political Participation*. Chicago: Rand McNally.
- Nadeau, R. and Blais, A. (1993). Accepting the Election Outcome: The Effect of Participation on Losers' Consent. *British Journal of Political Science* 23:553-561.
- Niedermayer, O. and Sinnott, R. [eds] (1995). *Public Opinion and Internationalized Governance*. Oxford: Oxford University Press.
- Nielsen, H.J. (1993). *EF på valg*. Köpenhamn: Columbus.
- Oscarsson, H. (1995). *Partierna i rymden. Svenska väljares uppfattningar av partiavstånd och konfliktstrukturer 1968-1994*. Licenciatuppsats. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.

- Oscarsson, H. (1996). Svenska folkets partikartor. I Holmberg, S. och Weibull, L. [red] *Mitt i 90-talet*. Göteborgs universitet: SOM-institutet. SOM-rapport 16.
- Oskarson, M. (1991). *Kvinnor, män och kärnkraft*. Statens kärnbränslenämnd: SKN Rapport 50.
- Oskarson, M. (1992). Sweden. I Franklin, M., Mackie, T., Valen, H. et al. *Electoral Change. Responses to Evolving Social and Attitudinal Structures in Western Countries*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Oskarson, M. (1994). *Klassröstning i Sverige. Rationalitet, lojalitet eller bara slentrian*. Stockholm: Nerenius & Santérus förlag.
- Oskarson, M. och Wängnerud, L. (1995). *Kvinnor som väljare och valda. Om betydelsen av kön i svensk politik*. Lund: Studentlitteratur.
- Parry, G. and Moyser, G. (1994). More participation, more democracy. In Beetham, D. [ed] *Defining and Measuring Democracy*. London: SAGE
- Pateman, C. (1970). *Participation and Democratic Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Patterson, T.E. (1980). *The Mass Media Election. How Americans Choose Their President*. New York: Praeger.
- Pelinka, A. [hg] (1994). *EU-referendum. Zur Praxis direkter Demokratie in Österreich*. Wien: Schriftenreihe des Zentrums für angewandte Politikforschung.
- Pesonen, P. [red] (1994). *Suomen EU-kansanäänestys 1994. Raportti äänestäjien kannanotoista*. (With English Summary: *The 1994 EU Referendum in Finland: A Report on Voter Opinions and Behavior*.) Helsingfors: Painatuskeskus Oy.
- Petersson, O. (1977). *Väljarna och valet 1976*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Petersson, O. (1982). *Väljarna och världspolitiken*. Stockholm: Norstedts.
- Petersson, O. (1995). *Nordisk politik*. Tredje upplagan. Stockholm: Publica.
- Petersson, O., Westholm, A. och Blomberg, G. (1989). *Medborgarnas makt*. Stockholm: Carlssons.
- Peterson, S.A. (1990). *Political Behavior. Patterns in Everyday Life*. Newbury Park: Sage.
- Premfors, R. (1994). EU-kampanj med skönhetsfläckar. *Dagens Nyheter, DN-debatt*, 941113.
- Rabinowitz, G. and Macdonald, S.E. (1989). A Directional Theory of Issue Voting. *American Political Science Review* 83:93-121.
- Rawls, J. (1971). *A Theory of Justice*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Riker, W.H. (1986). *The Art of Political Manipulation*. New Haven: Yale University Press.
- Ringdal, K. (1995). Velgernes argumenter. I Jenssen, A.T. og Valen, H. [red] *Brusel midt imot. Folkeavstemningen om EU*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.

- Rosenstone, S. (1983). *Forecasting Presidential Elections*. New Haven: Yale University Press.
- Ross, A. (1946/1968). *Varför demokrati*. Stockholm: Tidens förlag.
- Rosenstone, S.J. and Hansen, J.M. (1993). *Mobilization, Participation, and Democracy in America*. New York: Macmillan.
- Rothstein, B., Esaiasson, P., Hermansson, J., Micheletti, M. och Petersson, O. (1995). *Demokrati som dialog*. Stockholm: SNS förlag.
- Sainsbury, D. [red] (1994). *Gendering Welfare States*. London: Sage.
- Schattschneider, E.E. (1960). *The Semi-Sovereign People. A Realistic's View of Democracy in America*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Schmitt, H. and Holmberg, S. (1995). Political Parties in Decline?. I Klingemann, H. and Fuchs, D. [eds] *Citizens and the State*. Oxford: Oxford University Press.
- Siune, K., Svensson, P. og Tongsgaard, O. (1992). *Det blev et nej*. Aarhus: Politica.
- Siune, K., Svensson, P. og Tongsgaard, O. (1994). *Fra et nej til et ja*. Aarhus: Politica.
- SOU 1993:117. *EG, kvinnorna och välfärden*. Stockholm: Socialdepartementet.
- Statistiska meddelanden, BE 63 SM 9601 (1996). *Valdeltagandet vid folkomröstningen om medlemskap i EU den 13 november 1994*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Strömberg, L. (1974). *Väljare och valda. En studie av den representativa demokratin i kommunerna*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Svensson, P. (1992). Direkte og repræsentativt demokrati. I Siune, K., Svensson, P. og Tongsgaard, O. *Det blev et nej*. Aarhus: Politica.
- Svensson, P. (1994). Direkte og repræsentativt demokrati. I Siune, K., Svensson, P. og Tongsgaard, O. *Fra et nej til et ja*. Aarhus: Politica.
- von Sydow, B. (1989). *Vägen till enkammarriksdagen. Demokratisk författningsspolitik i Sverige 1944-1968*. Stockholm: Tidens förlag.
- Särilvik, B. (1959). *Opinionsbildningen vid folkomröstningen 1957*. Stockholm: SOU 1959:10.
- Särilvik, B. (1970). *Electoral Behaviour in the Swedish Multiparty System*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Togebly, L. (1989). Ens og forskellig. Græsrodsdeltagelse i Norden. Aarhus: Politica.
- Topf, R. (1995). Beyond Electoral Participation. I Klingemann, H. and Fuchs, D. [eds] *Citizens and the State*. Oxford: Oxford University Press.
- Valen, H. och Pettersen, P.A. (1995). Rekordhøy valgdetagelse. I Jenssen, A.T. og Valen, H. [red] *Brussel midt imot. Folkeavstemningen om EU*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.

- Wallin, G. (1966). Folkomröstningsinstitutet. I *Samhälle och riksdag. Historisk och statsvetenskaplig framställning utgiven i anledning av tvåkammarriksdagens 100-åriga tillvaro. Band II*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Wallin, U. (1994). *Vad fick vi veta?*. Göteborgs universitet: Institutionen för journalistik och masskommunikation.
- Weatherford, S.M. (1992). Measuring Legitimacy. *American Political Science Review* 86:149-166.
- Weaver, D. (1994). Media Agenda Setting and Elections: Voter Involvement or Alienation? *Political Communication* 11:347-356.
- Weisberg, H.F. and Rusk, J.G. (1970). Dimensions of Candidate Evaluation. *American Political Science Review* 64:1167-1185.
- Wessels, B. (1995). Development of Support: Diffusion or Demographic Replacement. In Niedermayer, O. and Sinnott, R. [eds] *Public Opinion and Internationalized Governance*. Oxford: Oxford University Press.
- Westerståhl, J. (1976). Författningsutredningen. *Statsvetenskaplig Tidskrift* 79:2-11.
- Westerståhl, J. och Johansson, F. (1981). *Medborgarna och kommunen. Studier av medborgerlig aktivitet och representativ folkstyrelse*. Rapport 5 från kommunaldemokratiska forskningsgruppen. Ds Kn 1981:12.
- Widfeldt, A. (1996). *Partymembership in Sweden*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen (avhandlingsmanuskript).
- Zaller, J.R. (1992). *The Nature and Origins of Mass Opinion*. Cambridge: Cambridge University Press.

Sakregister

- abort, 253
aktivitet, 56
Aktuellt, 83ff
Alfords klassröstningsindex, 178
Alfredson Hans, 42
Allard Henry, 38
alliansfrihet, 158
An Economic Theory of Democracy, 248
andel förklarad varians, 107; 109; 208; 218;
220; 222; 262; 265f; 280
Andersson Sten, 41
andrakammarvalet 1899, 75
anställningssektor, 169; 183
arbetare, 94; 101; 178; 186; 193; 215; 248;
249; 251; 256; 258; 259; 272
arbetarklass, 138; 143
arbetslösa, 176
argument, 48; 67; 124; 136; 154; 160
Arvidsson Lillemor, 41
Asp Kent, 52; 63
- balansmätt, 30; 131f; 135; 139f, 151
Barnevik Percy, 41
Benelux-länderna, 271
Bentham Jeremy, 17
besöksintervju, 13
betongpartier, 245
Bildt Carl, 38; 42; 85
Bjereld Ulf, 150
Björklund Tor, 18; 19
blankröster, 35
Blomberg Göran, 77
Bohman Gösta, 40; 43
bondeförbundet, 18
Brady Henry, 107
Bryssel, 148; 216; 246
bytarbenägenhet, 120
- Carlsson Ingvar, 38; 40; 46; 85; 112; 177
centerpartiet, 19; 96; 102; 197; 225ff; 230;
234ff; 240ff; 244ff; 247; 276
centrum-periferi, 168; 173; 184; 187; 193;
197; 209; 250; 258; 267
civilstånd, 99f
Cronbach's α , 255
- Danmark, 124; 213; 271; 276; 277
Demker Marie, 150
demokrati, 34; 44; 55ff; 66; 73ff; 124; 130;
148; 246
demokratiteori, 43
"demokratins tasselmarker", 46
"den glupska vänster-högerdimensionen",
246
den gröna dimensionen, 241; 246; 252; 257;
262
den röd-gröna koalitionen, 18
den sociala dimensionen, 137
den vita dimensionen, 252; 258; 262
den xenofobi-kosmopolitiska dimensionen,
253; 258; 262
direkt demokrati, 21
dominoeffekt, 45
Downs Anthony, 248
"dubbelt beroende", 214
dummyvariabler, 208; 265ff
- Edinburgh-avtalet, 213
EEC, 112; 172; 175
EES-avtalet, 211f; 269; 270
EFTA, 276
EG, 112; 172; 175; 213
ekonomi, 59; 65; 126; 130; 135; 140; 148ff;
221ff
engagemang, 47; 56; 76ff; 80; 85ff; 93ff;
101ff; 110ff
engelska, 190
England, 271
Engström Odd, 38
eta, 94ff; 103ff
EU-dimensionen, 212; 237; 241; 244; 255;
267; 272
Europaparlamentsvalet 1995, 61; 75
Europas Förenta Stater, 194; 212; 260ff;
269ff; 276
Europea, 37
- faktoranalys, 253
Finland, 52; 90; 163; 213
flyktingar, 253; 267

- flyktningdimensionen. Se den xenofobisk-kosmopolitiska dimensionen
- folkomröstningsförespråkare, 15
- folkomröstningsinstitutet, 10f; 19; 24; 30; 34; 98; 277; 282; 283f
- folkomröstningskampanjen, 12; 36; 46ff; 54; 60f; 63f; 68; 75f; 92f; 105f; 117ff; 123; 147; 153; 155; 227ff; 232ff; 242; 268f; 281
- folkomröstningsmotståndare, 15; 20
- folkomröstningspragmatiker, 15
- folkpartiet, 19; 33; 102; 154; 157; 176; 225ff; 230; 233ff; 240ff; 247ff; 259; 276; 283
- Folkrörelsen mot EU, 37; 62f; 64
- Frankrike, 274; 276
- franska, 190
- fred, 65; 69; 71; 126; 130; 134; 154; 158; 165
- frikyrkobesökare, 196
- främlingsfientlighet, 237; 255
- Fälldin Thorbjörn, 41
- förbundsstat, 270
- Författningsutredningen, 33
- förstagångsväljare, 103; 173
- försvarssamarbete, 65; 147; 248;
- förtidspensionärer, 176
- förtroende, 47; 62; 127; 218
- förvärvsarbete, 176
- Gahrton Per, 37; 39; 40; 42; 46
- Galtung Johan, 168
- gemensamt försvar, 158
- Gonäs Lena, 214
- gruppnormer, 209
- Gyllenhammar Pehr G, 41
- Hagevi Magnus, 196
- Hellstrand Eva, 37
- Hernes Helga, 214
- Hitler Adolf, 39
- "Håll truten på dig, Carl Bildt!", 42
- högern, 24
- ideologi, 219; 262ff
- ideologidimensioner, 266
- ideologimodellen, 216; 220
- ideologiska positioner, 219; 221; 224; 258; 266ff
- intensiva minoriteter, 16
- internationalisering, 149
- internationalism, 163
- internationella relationer, 149
- intresse, 28; 47; 59; 250; 257; 258
- invandrare, 253; 263
- Irland, 90
- isolationism, 163
- JA till Europa, 62ff; 233
- Johansson Folke, 17
- Johansson Sten, 37
- Johnsson Göran, 38
- jordbruk, 69; 127; 135; 151; 222
- jordgubbar, 237
- Jutterström Christina, 43
- jämställdhet, 39; 126; 140; 151; 214; 219f; 223f; 241; 252; 254f; 260
- jämställdhetsdimensionen, 241
- kampanjeffekt, 153
- kampanjorganisationer, 93
- Kay Schlozman, 107
- kds, 19; 155; 197; 225ff; 228ff; 233ff; 238ff; 244f; 247; 250; 252; 259; 276; 281
- klass, 137; 143
- klassröstning, 178; 243
- kognitiv dissonans, 97
- Kompetenshypotesen, 19; 28
- konsekvensbedömningar, 130; 133; 137; 147; 151; 215; 221
- konsekvensförklaringen, 215
- konsekvensmodellen, 216; 222
- konsumtfrågor, 126; 130
- korrelationskoefficient, 86; 96; 132f; 151; 221; 251; 253ff; 256f, 274
- korstryck, 95; 97; 102
- kristelig folkeparti, 194
- Kristensson Astrid, 38
- kunskap, 28; 47; 76f; 82; 87; 107; 122f, 216; 238ff; 250; 258
- kvorumregel, 34
- kyrkobesökare, 194; 257
- kärnkraftsdimensionen, 10; 246
- könsvotering, 170
- könsskillnader, 94; 137; 169; 171; 211; 213; 216f; 222ff; 278
- Lantbrukarnas Riksförbund LRF, 37; 179
- Larsson Håkan, 42
- legitimitet, 44f; 61; 282
- Leijon Anna-Greta, 41
- Leissner Maria, 38
- Lewin Leif, 33
- liberalerna, 24
- Lille-Fridolfeffekten, 107
- Lindgren Astrid, 40
- Lindqvist Hans, 37
- LO, 39; 41; 65; 179f; 208; 248f; 251;
- LOGIT-regression, 55; 108
- Löntagare för Europa, 37
- Maastrichtavtalet, 112; 124; 148; 167; 213
- maktutredningen, 90

- massmedia, 62
 medborgarkompetens, 16
 Medborgarnas makt, 77
 medelklass, 101; 138; 143; 178
 mediekonsumtion, 76; 82ff; 87
 Mediemätning i Skandinavien AB (MMS), 70
 Meidner Rudolf, 41
 militärt samarbete, 158; 161
 miljö, 67; 69; 126; 130; 135; 140; 151; 219;
 222; 246; 267
 miljöpartiet, 18f; 154; 157; 176; 225ff; 230;
 232; 234f; 240ff; 247; 276f
 minoritetshypotesen, 19
 misstroendehypotesen, 19; 30
 mobilisering, 101; 121
 moderaterna, 19; 33; 96; 105; 154; 157; 176;
 197; 225ff; 230; 233ff; 240f; 242; 244ff;
 258f; 276; 283
 Molin Rune, 41
 moral, 267
 motargument, 129
 multidimensionell skalning, 259ff
 mångkulturellt samhälle, 164
- nationalismdimensionen, 169; 255; 262
 nationell stolthet, 267
 NATO, 162
 Nej till EU, 37; 233
 neutralitet, 65; 127; 134; 152; 158
 Nilsson Gunnar, 41
 Nixon Richard, 44
 nord/syd-dimensionen, 203
 Nordbanken, 40
 Nordeuropa, 271
 nordiskt samarbete, 255
 Norge, 53; 59; 61; 90; 110; 129; 163; 168; 171;
 208; 211; 213; 277; 279; 282
 ny demokrati, 19; 242; 252
 Nyheterna i TV4, 83ff
 nykterhetsrörelsen, 24
 närhetsröstning, 248
 Nätverk för Europa, 37
- offentlig sektor, 170; 183; 214; 272
 Ohlsson Inger, 41
 opinionsbildningsprocess, 226
 opinionsmätningar, 40f; 112; 225
 OSU - obundet slumpmässigt urval, 13
- Palme Olof, 18; 43
 panelundersökning, 13;
 panelanalys, 58f; 119; 121f; 230f
 partihypotesen, 19
 partiidentifikation, 58f; 77; 79ff; 86f; 100;
 104
- partiledardebatt, 83
 partilinjén, 37; 225; 227ff; 230; 281
 partimedlemmar, 93
 partiplaceringar, 242ff
 partistrategi, 244; 248
 partisympati, 95; 151; 156; 159; 169; 187;
 201; 227; 250; 267
 partiäiktsmodellen, 225; 230; 232
 Paulsen Marit, 38
 Pearsons r, se korrelationskoefficient
 Persson Göran, 40
 Persson Margareta, 214
 Petersson Olof, 77; 114
 Pettersen Per Arnt, 97
 Pettersson Kenth, 37; 41
 politikerförtroende, 19
 politikermisstro, 277; 283
 politisk aktivitet 76ff; 91
 politisk diskussion, 79
 politisk geografi, 197
 politiskt deltagande, 76; 77; 103
 pornografi, 170; 253
 privat sektor, 183
 propaganda, 39; 63; 67; 75
- Rapport, 83ff
 regeringskonferensen i Turin, 9
 regressionsanalys, 55ff; 108; 207ff; 216ff;
 218ff; 220; 222; 263ff
 religiositet, 169; 194
 representativ demokrati, 15
 representativitet, 16
 resursförklaringen, 215
 resursmodellen, 216; 218
 riksdagsledamöter, 53
 riksdagsundersökningar, 53
 riksdagsvalet 1921, 88
 riksdagsvalet 1956, 88
 riksdagsvalet 1979, 62; 81; 88
 riksskatteverket, 36
 Ross Alf, 17
 röstningsintention, 94; 95; 96; 100; 103; 104;
 105; 106
 rösträttsrörelsen, 24
- SACO, 179; 249
 Sahlin Mona, 38; 39; 42
 samlingsregering, 18
 SCB, Se Statistiska centralbyrån
 Schlaug Birger, 37; 42; 46
 Schweiz, 16; 167
 Schyman Gudrun, 37; 42
 Sekretariatet för Europainformation, 38
 sektorsröstning, 183
 senterpartiet, 194

- sex timmars arbetsdag, 170
 Sifo, 112; 173
 Sigurdson Gertrud, 41
 självplaceringar, 242; 247; 250; 253
 självständighet, 69; 127; 130; 135; 140; 151;
 165; 221; 223
 Sjöstedt Jonas, 37
 skrämselfpropaganda, 39
 SNS:s demokratiråd, 45
 social trygghet, 126; 135; 140; 151; 221f
 Socialdemokrater för Europa, 37f
 socialdemokraterna, 18; 24; 33; 96; 154; 212;
 214; 225ff; 230; 232ff; 240ff; 244f; 247;
 252; 269; 273ff; 281
 socialistisk venstreparti, 194
 soffliggare, 98; 100ff
 SOM-institutet, 150
 Spanien, 90
 spanska, 190
 språkkunskaper, 190
 stad/land-dimensionen, 203
 Stark Agneta, 37
 Statistiska centralbyrån SCB, 13; 37; 101; 173
 statskyrkobesökare, 196
 Stiftelsen Ja till Europa, 37; 39
 Storbritannien, 90
 studerande, 69; 94; 120; 176; 193
 Studio Ett, 40
 svarsprocent, 13
 Svensk Samhällsvetenskaplig Datatjänst SSD,
 13; 43
 Svenska Gallupinstitutet, 22
 svenska värden, 164
 Svensson Eva-Britt, 37
 Svensson Pelle, 29f
 Sveriges Television SVT, 42
 sysselsättning, 69; 71; 126; 130; 135; 140; 151;
 221
 Säfve Torbjörn, 40
 Särilvik Bo, 114; 229
- taktikröstning, 235
 tau, 205ff
 TCO, 41; 179; 249
 Temo, 173
 Tricky Dick, 44
 TV, 36; 40; 43; 65; 71f; 165; 233
 tyska, 190
 Tyskland, 271; 276
- u-hjälp, 164; 253ff; 262
 Uppenbarelseboken, 194
 utbildning, 59; 69; 95; 100; 109; 126; 159;
 169; 187; 190; 250; 258
 utlandsresor, 190
- utrikes- och säkerhetspolitik, 134; 140; 149
 Uusmann Ines, 38
- Wahlström Hans, 41
 valdeltagande, 15; 75; 88; 102; 110ff
 Valen Henry, 97
 valensfrågor, 75
 vallokalsundersökning, 40; 118; 173; 234
 valutasamarbete, 248; 269
 variationsbredd, 205ff
 Vatikanen, 39
 Verba Sidney, 107
 Westerberg Bengt, 38
 Westerståhl Jörgen, 13; 17; 33
 Westholm Anders, 77
 Westminstermodellen, 17
 viktat balansmått 134f; 140ff; 147
 Winberg Margareta, 37; 40; 42
 von der Esch Björn, 37
 väljarrörlighet, 235f
 vänster-högerdimensionen, 24; 96; 241; 246;
 252; 257; 262; 266; 276
 vänsterpartiet, 18; 23; 33; 102; 154; 157; 176;
 225ff; 230; 232; 234f; 240ff; 244f; 247;
 276
 vänstersocialisterna, 24
 Västeuropeiska Unionen VEU, 155; 162
- åsiktsavstånd, 247; 250
 åsiktsbildningsprocessen, 46; 84
 åsiktsdimensioner, 241; 252; 280
 åsiktsförekomst, 77f; 85; 96
 åsiktsintensitet, 110
 åsiktsröstning, 238; 243
 åsiktsröstningsmodellen, 225; 230; 232
- öppna gränser, 69; 126; 127; 130; 253
 Österrike, 90; 110; 274
 överensstämmelsekoefficient ÖK, 66f; 70
 överstatlighet, 65
- 1922 års folkomröstning om
 rusdrycksförbud, 88; 167; 170
 1955 års folkomröstning om högertrafiken,
 18; 88; 167
 1957 års ATP-folkomröstning, 18; 34ff; 45;
 167; 225; 229; 239f; 277; 281
 1972 års EF-folkomröstning, 171
 1980 års kärnkraftsomröstning, 18; 20; 23;
 34; 38; 41; 48; 55; 63; 74f; 81; 84; 88; 98;
 110; 117; 120; 124; 167; 170; 208; 217;
 225; 229; 236; 239; 245; 277; 281; 284

Författarna

Martin Bennulf (f. 1962), fil dr, är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen och Centrum för forskning om offentlig sektor (CEFOS), Göteborgs universitet. Han sysslar med forskning kring miljöopinion och lokalt miljöarbete.

Peter Esaiasson (f. 1957) är docent vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Han sysslar med forskning kring politisk opinionsbildning, partiledare och representativ demokrati.

Mikael Gilljam (f. 1955) är docent vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Han har tidigare skrivit flera böcker om väljare, val och politisk opinionsbildning.

Per Hedberg (f. 1955), fil kand, är verksam vid Valforskningsprogrammet vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Hans forskning är inriktad på politisk opinionsbildning.

Sören Holmberg (f. 1943), är professor vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet och är ledare för Valforskningsprogrammet. Han forskar kring opinionsbildning, väljarbeteende och representativ demokrati.

Nicklas Håkansson (f. 1966), fil kand, är doktorand och biträdande forskare vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Hans huvudsakliga forskningsintresse är politiska propagandabudskap i valrörelser.

Rutger Lindahl (f. 1944) är Jean Monnet-professor i europeisk politisk integration och chef för Centrum för Europaforskning vid Göteborgs universitet. Hans forskning är inriktad på Europafrågor samt på säkerhetspolitisk opinion och debatt.

Henrik Oscarsson (f. 1972), fil lic, är doktorand vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet och verksam i Valforskningsprogrammet. Hans forskning är inriktad på väljarbeteende, särskilt väljarnas uppfattningar av konfliktstrukturen i partisystemet.

Maria Oskarson (f. 1958), fil dr, är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Hennes forskning är inriktad på väljarbeteende, främst dess sociala baser och könsskillnader i politiken.